

ספר

דרך ה'

כללי האמונה והעבודה

מכבוד הרב הגאון המובהק אוצר התכונה והדעת החסיד המקובל
מארי דרוזין עלאין איש אשר רוח א' בו המפורסם בחיבוריו
הקדושים והנפלאים כבוד קדושת

מורינו משה חיים לוצאטו זצללה"ה

וז"ל בהקדמתו, וכונתי בו להציע לפניך כללי האמונה והעבודה על בורים,
באופן שתוכל לעמוד עליהם אל נכון, ויצטיירו בשכלך ציור מספיק מוצל
מן הערבוב והמבוכה, ותראה שרשיהם וענפיהם במדרגותם בבירור
האפשרי שיתישבו על לבך, ותקנה אותם בשכלך במובחר שבפנים. ומשם
והלאה יקל לך למצא דעת אלקים בכל חלקי התורה ופירושיה, ולעמוד על
כל סתריה, כברכת ה' אלקיך אשר יתן לך.

נדפס ראשונה באמשטרדם שהועתק מכי"ק המחבר זצ"ל ולא היה מצוי
כלל במדינותינו ועתה נדפס פה עה"ק בתיקון הרבה שבושים שהיו בו
מקודם גם נלוו אליו עוד כמה דברים וקצת מגדולת הגהמ"ח זצ"ל
גם מפתח למצוא דברי חפץ פרטי הענינים שנתבארו פה
נוסח דף השער דפוס ירושלים תרע"ד

יוצא כעת לאור במהדורה חדשה מאירת עינים, ובתוספת הערות והארות, אשר
בהם מתבארים הרבה מדברי רבינו באור חדש שלא נסדר עד כה
ושמו נקוב עליו

מאיר הדרך

על ידי
יהושע ליפשיץ

מחבר הספרים

מאיר הפתח על פתחי שערים לג"ר יצחק אייזיק חבר, **מאיר הספרא** על ביאורו"ג בספרא
דעניעותא, **מאיר האידרא** על אד"ר ואד"ז, **מאיר העץ** על העץ חיים לרח"ו ג' חלקים,
מאיר הלשם על ספרי לשם שבו ואחלמה ד' חלקים, **מאיר הנפש** על נפש החיים,
מאיר תפילה, ו**מאיר הדעה** על שו"ע יורה דעה הל' נדה

ירושלים השון תשע"ט

כל הזכויות שמורות
להשיג הספר ובכל עניני הספר
יהושע ליפשיץ
רח' בית וגן 19
ירושלים עיה"ק
02-641-2336

ניתן להשיג את הספרים

ובארה"ב
שירה - יהושע וידר
718-871-8652

ובבני ברק
'מרכז הספרים'
רח' הרב שך 2
03-619-4114

בירושלים עיה"ק
ספרי 'גירסא'
חפץ חיים 13
02-538-1211

הדר ביופיר
עימור והכנה לרפוס
5725225@gmail.com

ספר זה מוקדש לע"נ האשה החשובה

שרה בת הרב חיים יהודה ליב ע"ה

נתגדלה בבית של תורה ויראה, אביה היה רב ושוחט בעיר קנזס סיטי, קנזס. בגיל 19 נישאה להרב יהודה ארי' מייער זצ"ל ויחד עימו גידלו את שני בניהם ושתי בנותיהם ברוח ישראל סבא. ביתם היה בית של תורה ויר"ש. הר"ר יהודה זצ"ל שבק חיים לכל חי במיטב שנותיו והוא בן 52 שנים. היתה עקרת הבית ובריה התיכון לבני משפחתה, אותם אהבה במסירות כל תתואר. בכל המצבים חיתה מתוך אמונה פשוטה ובטחון בשי"ת. היתה מיוחדת באהבת הבריות, ונתקיים בה מאמר רבותינו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. היתה דוגמא לכולם כיצד לחיות כיהודים נאמנים

יהי זכרה ברוך

ישראל משה והינדא אסתר מייזל

**לעילוי נשמת
יואל מאיר בן זאב**

היה אחד ממייסדי הכולל
בקולומבוס, אוהיו, ומעמודי הקהילה.

חי את כל חייו באמונה ושמחת החיים.
אפילו בזמן שהיה בצער חיזק אחרים,
וראה את הטוב שבכל מצב.
כאשר אחרים חשבו לחזקו אדרבא הוא
חיזק אותם.
היה חי בידיעה שהעולם הזה פרוזדור
לעולם הבא.

Yeshiva ישיבת
Shav Shematata שב שמעתתא

Rabbi M. Shapira
 Dean

הרב מ. שפירא
 ראש הישיבה

בֶּסֶב ירושלים ט' ניסן תשנ"ח

כאן בצה אהקיצ עבדנו של אהקיר ד' אלו וכן מורה חשב אהקע ה' כיה הקאן ז' ינאלי ז'קליל אלוט אלו נלאו אלו אקרה אז האלה מלאכי שלמים זאוסק האק ה' שבמרה ומק' ה' בינו הצלח ואלה חיל בהמונו ומצא ח' וברי הוצא אלו אג סקי "נתי שדחים" זאמן הקיף חדר צל וס הדרה מלימה הוצא שדיא תכאג אלוט' ודרה צכ דקילגו אלוט אג הסקיא צכילדוג דב הקיף בהאוג והדרה שכן אסייל שיל בו אמל אקיסר ל' שדיא ד'שקבא הקרים ודוצ ינו נטוי' אהאיר וקליר דאצמא הק' ודחלקים אכדי הארי צי, האלט שדיא נכח בחיבור קצור וקב נכון ובאזי יאולו הקרים אהקע ה' הטחצים אצוג סודר של מורה ונאמי אמצא קרתי

בפוז וקדוק אלוט' מורה הקדים אקלוג צפונות' ובצ' אלא נפלאה כלי צאמן אמצים ויקח ומא צאוריגא (קצ' אג')

אלה שפירא

הרב יחיאל מיכל זילבר
פנים מאירות 12 ירושלים
טל: 02-5372252

בס"ד

מכתב ברכה

הנני להוקיר ולהכיר האי צורבא דרבנן הרה"ג ר' יהושע לפשיץ שליט"א העוסק זה כמה בהוצאה מחדש של ספרים העוסקים בחכמת האמת, ובכשרונותיו הברוכים וחריצותו המופלגת עלה בידו להעיר הערות חשובות ונכבדות להבנת דבריהם העומדים ברומו של עולם, בהבאת דבריהם ממקומות אחרים בהם הוסיפו ביאור, ונוכחתי לדעת התועלת הנפלאה בהשוואת דבריהם, בגדר "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" כדברי הירושלמי מס' ר"ה,

ועתה באתי לעודד פעליו המבורכים ברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה שלא תצא ח"ו תקלה בהבנת יסודי האמת, ונזכה שיתקלס עילאה ית' ישוטטו הרבים ותרבה הדעת להתקרב אל ד'

הכו"ח בחיל וברעדה

יחיאל מיכל זילבר

תוכן הענינים

חלק ראשון

ביסודות המציאות

ג	בבורא ית"ש	פרק א
ח	בתכלית הבריאה	פרק ב
יא	במין האנושי	פרק ג
יח	במצבו של האדם בעוה"ז והדרכים שלפניו בדרך פרט	פרק ד
כו	בחלקי הבריאה ומצביהם בפרט	פרק ה

חלק שני

ביסודות ההשגחה

לז	בענין השגחתו ית' בכלל	פרק א
לח	במקרי המין האנושי בעוה"ז	פרק ב
מב	בהשגחה האישית	פרק ג
מט	בענין ישראל ואומות העולם	פרק ד
נה	באופן ההשגחה	פרק ה
נח	בסדר ההשגחה	פרק ו
סא	בענין השפעת הכוכבים	פרק ז
סג	בהבחנות פרטיות בהשגחה	פרק ח

חלק שלישי

ביסודות הנבואה

סט	בענין הנפש ופעולותיה	פרק א
עב	בענין הפעולה בשמות ובכישוף	פרק ב
עט	בענין הרוה"ק והנבואה	פרק ג
פד	במקרי הנבואה	פרק ד
פח	בהבדל שבין נבואת כל הנביאים למשה	פרק ה

חלק רביעי

ביסודות העבודה

פרק א	בחלקי העבודה	צה
פרק ב	תלמוד תורה	צה
פרק ג	באהבה ויראה	צט
פרק ד	בק"ש ותפלה	ק
פרק ה	[בתפלה]	קז
פרק ו	בסדרי התפלות	קט
פרק ז	בעבודה הזמנית	קיח
פרק ח	במצות הזמנים	קכ
פרק ט	בברכות	קכה
הערות	קכט	קכט
מפתח מקורות	קלה	קלה
נספח : נוסחאות י"ג יסודות האמונה לרמב"ם	קלט	קלט

מבוא מאת המהדיר

בכל הספרים של קדמונינו אשר הידרתים והוצאתים לאור עולם בלבוש חדש, לא היתה מטרתי כי אם להגיש כלים לבני התורה, להיות לאחיעזר ואחיסמך למעיין בספר, להקל עליו להגיע ללימוד עמוק ויסודי של דברי הספר מיניה וביה. אשר על כן השתדלתי מאוד בהבאת מקורות שתקוותי שיהיו נאמנים לדברים, בדרך כלל במלואם. אפילו כאשר עלו ברעיוני הבנות משלי בביאור הנושאים, כבשתי את מעייני ולא רשמתי עלי גליון הדפוסים, שכן אין זו הבמה כלל. כאן באתי אך ורק להועיל למעיין, בסיפוק הכלים אשר יועילו לו בצורה הטובה ביותר. וכן היא מלאכתי כאן, בספרו הנפלא של רבינו הרמח"ל. ומאחר שראיתי שזהו ספר יסודי בהבנת עניני אמונה והשגחה וכו', ולומדים את דבריו כדברי נביא שהמקור היא מהקב"ה עצמו או מאלהיו או איזה מגיד אחר, ראיתי שיש להביא מקורות לדבריו כדי להסביר פנים כי רבינו לא חידש כמעט מאומה ברוב דבריו, אלא רק חידש את צורת הדברים שהיו מקובלים באמונת ישראל מקדמת דנא. אשר על כן באתי בזה להראות מקורות קדמונים, שקדמו לרבינו, שאמרו כדברים שנמצאו כאן, ומהם לכאורה שאב רבינו את רובי דבריו, ותועלת רבה ישנה בהשוואת הדברים, לשם הבנת עצם הדברים למאי קא מכווין. כן הוספתי מראי מקורות רבים שלא ראיתם בכל הדפוסים שהיו לפני מהדורא זו.

סוף דבר, כל מה שעשיתי בספר זה הוא להבין את הדברים כמות שהם, להביא מקורות מוסמכים לדברים, לתת לדברים לדבר בעד עצמם מבלי להוסיף או לגרוע.

והנה יתכן ויש להקשות על מעשי אלו, הרי הרמח"ל בא כאן לגלות טמירין, להוציא אל האור סודות בלבושים של השקפה ואמונה, ואני כאן לעתים מראה שורשיו שבתורת הח"ן, והכיצד אגש אל האש הגדולה לגלות סודות אשר הוא דבר חמור מאוד כידוע מה שהזהירו על כך בזוה"ק [עי' אד"ז רצד ע"ב שכל מי שעושה כן סימן שהוא מהערב רב]. ועוד יותר קשה, הרי ספר זה תכליתו העיקרית להיות ספר הדרכה באמונת ישראל בכל העניינים לבררם ולפרשם באופן שיהיה שווה לרוב הנפשות, זקן וצעיר כאחד. ואם כן הכיצד זה העזתי להביא במקומות רבים את דברי הזוה"ק ודברי האריז"ל על אתר.

ותשובתי בזה היא בתרתי, הרי איני מגלה סודות ח"ו, אני מקפיד מאוד על כך שלא לעשות כן, אלא עשיתי כמעשה כל הקדמונים כולם כבעל הראשית חכמה, יסוד ושורש העבודה, נפש החיים ועוד ועוד, שתמכו יתדותיהם בעצם הבאת הדברים מהזהר ולשונוות האריז"ל בתורת ראייה ואסמכתא, אם כי לא פירשו ופתחו את הדברים בחוץ והותירו את הדברים בתורת תן לחכם ויחכם, מה גם שהדברים עצמם מחזקים את יראתו של ההוגה בדברים, כמפורסם. ומכיוון שלא פירשתי את הדברים אלא רק זימנתי

את הדברים שיהיו נגישים, הרי שאין הדברים בתורת גילוי סודות. ומלבד זאת בוודאי שהדברים הללו אמיתיים יותר ומועילים יותר להבנתו של הלומד מאשר כל מיני סברות אישיות של בן דורינו.

מאחר ונראה לי שהרבה מדברי הרמח"ל בנויים על דברי הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק אשר הוא י"ג יסודות האמונה שלו (המכונה י"ג עיקרים), והנוסח שבידינו (התרגום המובא בש"ס וילנא) לכאורה הוא משובש, לכן הבאתי בסוף הספר נספח המכיל את דברי הרמב"ם כפי הנוסח המובא בספר ראש אמנה לרבינו דון יצחק אברבנאל. ובתוך הדברים שילבתי תוספות מהנוסח של מוסד הרב קוק המוגה על פי כתב ידו של הרמב"ם ותורגם על ידי הרב יוסף קאפח.

שלמי תודה

אודה ה' בכל לבב, על שזכיתי להוציא ספר זה לאור, ובו יכול אני לפרסם בשער בת רבים את תודתי, וראשית כל לה' ית': על כל הטוב שגמלני, שזיכה אותי לצאת מארץ מרחקים, לחיות בירושלים עיה"ק ולעסוק בדברי תורה, להתקרב לת"ח חשובים להתאבק בעפר רגליהם, להנות מדבריהם, ולגדול מהחינוך שלהם. יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שאזכה לחיות בתוך כותלי בית המדרש כל ימי חיי, ולהוציא לאור עולם עוד ספרים רבים שיאירו עיני ישראל ויסייעו בלימוד תורתך הקדושה, אמן.

איתא במשנה (ב"מ לג ע"א) "אבידת אביו ואבידת רבו, של רבו קודמת לשל אביו, שאביו הביאו לחיי העה"ז, ורבו שלימדו חכמה הביאו לחיי העה"ב". והרי קיום מצוות הדבקות בשי"ת מתקיים בעיקר בתלמידי חכמים. ואם כן העולה הוא בסדר ההודאה כי לפני שאני פונה להודות לקרובי, הרי קודם לכן עלי להודות לרבותי, אשר המה כמלאכי ה' צב-אות. וכל מה שיש בי שהוא מצד המעלה היא בזכותם ומהם, וכל החסרונות שיש בי, הם מהחסרון שלי בקבלה מהם. כל זאת על דרך כלל.

ועל דרך פרט, הודאתי נתונה להרה"ג יא"ר שליט"א [אני מזכירו בדרך רמז שכן רצונו של אדם זהו כבודו] שזכיתי לקבל ממנו ולגדול בהשפעתו. ועל כל העידוד, התוכחה, האמונה והחיזוק ששתל בי.

וכן מודה אני מאד להרה"ג א"ש שליט"א [ורצונו כבודו כנ"ל] שהרבה מספיקות שהיו לי בלימוד זה נתרצו על ידו.

וכן ליתר רבותי שזכיתי לקבל מהם רבות: להרה"ג ר' יוסף צבי חשין שליט"א שזכיתי ממנו להרבה הדרכה. והודאה מיוחדת במינה להגאון הגדול רבי משה שפירא זצ"ל, אשר מלבד התורה הנפלאה שקבלתי ממנו, זכיתי שסייע לי רבות בעצם הוצאת ספרי לאור עולם בגשם וברוח, בעצה ובתבונה.

ועתה מעומק לבי אודה להורי היקרים אאמו"ר מאיר וא"מ מרת אליזבט אלישבע שיחי', על כל אשר עשו ועושים למעני הן בגשמיות והן ברוחניות במסירות רבה. כמו כן ברכת תודתי נתונה למו"ח ר' יונה וחמותי מרת איטא דבורה שיחי'.

ובמיוחד לאשתי היקרה שתחיה מנב"ת, שאני חייב לה תודה מרובה יותר ממה שאפשר לכתוב, שכן עומדת היא לימיני תמיד לסייע לי בכל מעשי, דואגת להסיר מעלי כל עול וטורח דרך ארץ בכדי שיהיו כל חיי נתונים אך ורק ללימוד התורה ועשיית המצוות, מוסרת את נפשה כיד ה' הטובה עליה לחנך את ילדינו בדרך הנכונה על פי התורה. יהי רצון שנזכה עוד שנים רבות לגדל יחדיו בנים ובני בנים לתורה ויראה.

בספר זה היו רבים שסייעו לי להגיע עד הלום, הרי הם עשרה אברכים שמשתתפים עמי בעמלם על כל ספר וספר שיצא ממכון "מאיר פנים". וכן תודה מיוחדת נתונה לעורך

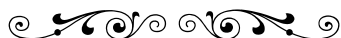
הראשי, ה"ה הרה"ג ר' שמאי מיכאל אסטרייכר שליט"א, מח"ס מחמדיה מימי קדם על סוגיות הנביאים והכתובים, שהגיה והפך כל עקוב למישור, ויגע יגיעות רבות להפוך את דברי התורה המוגשים בזה לבהירים ושווים לכל נפש עד כמה שניתן במסגרת גבהות הדברים.

וכן תודתי נתונה להרה"ג ר' יוסף ספינר, שהרשה לי לעשות שימוש בספר דרך ה' שיצא לאור במהדורתו, המוגה ע"פ כת"י. וכן אני מודה לר' יצחק פלדהיים הי"ו שהרשה לי לעשות שימוש בהערותיו של הגאון המופלא רבי אריה קפלן זצ"ל שנדפסו במהדורת פלדהיים, שכן היה הדבר לי רב התועלת.

ואשא בזאת תפילה לא-ל נורא עלילה, שיצילנו מכל מכשול וטעות, וישמחו בי חברי.

יהושע ליפשיץ

ירושלים תשרי תשע"ט

הקדמת המחבר

יתרון ידיעת הדברים על מתכונת חלקיהם כפי מחלקותם וסדרי יחסיהם, מידיעתם שלא בהבחנה, כיתרון ראית הגן המהודר בערוגותיו ומיופה במסילותיו ובשורות מטעו, מראית חורש הקנים והיער הצומח בערכוב. כי אמנם ציור חלקים רבים אשר לא נודע קשרם ומדריגתם האמיתית בבנין הכל המורכב מהם אצל השכל המשתוקק לדעת אינו אלא משא כבד בלא חמדה, שייגע בו ויעמול ונלאה ועיף ואין נחת. כי הנה כל אחד מהם שייגע ציורו אצלו, לא יניח מהעיר בו התשוקה לבא עד תכליתו, וזה לא יעלה בידו, כיון שנעדר ממנו תשלום ענינו, שהרי חלק גדול מהדבר הוא יחסיו עם המתיחסים לו, ומדריגתו במציאות, וזה נעלם ממנו. ונמצאת תשוקתו טורדתו מבלי שבעתה וחמדתו מכאיבתו ואין מנוחה. לא כן היודע דבר על אפניו, שבהיות נושאו מתגלה לעיניו בעליל כמות שהוא, הלך ילך והשכל אל אשר יפנה שם, וביופי מלאכותיו יתענג וישתעשע.

והנה כלל מה שציטרך לאדם שיבחן בנושאו הוא מדריגתו האמיתית שזכרנו. וזה כי הנה כשנבחין כלל הנמצאות המוחשים והמושכלים, שהם כלל כל מה שמצטייר ציורו בשכלנו, נמצא שאין כולם מין אחד ומדרגה אחת, אלא מינים שונים ומדריגות מתחלפות. וכפי התחלף מינם כן יתחלפו משפטיהם וחוקיהם. וזה ממה שיכריחנו להבחין ביניהם בהשכלתנו למען נשיג אותם לאמתם, כל אחד כפי חוקו. ואמנם ראשי המדריגות והמינים אחד¹, והם מה שראוי שיבחן בנושא להכיר מאיזה מהם הוא, והם הכל והחלק, הכלל והפרט, הסבה והמסובב, הנושא והמתחבר. וזה מה שנדרוש ראשונה בנושא, לדעת אם הוא כל ואם הוא חלק, אם הוא כלל או פרט, אם הוא סבה או מסובב, אם הוא נושא או מתחבר.

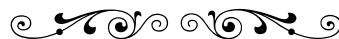
והנה כפי מדריגתו כן יבחן בו הבחנות אשר כפי טבעו מצטרפות להשלמת השכלתו וציור ענינו, אם חלק הוא יבקש לדעת הכל שהוא חלק ממנו. אם הוא פרט יחקור על כללו. אם סבה יחקור על מסובבו. אם מסובב את סבתו. אם מתחבר יבקש על נושאו. ויחקור כמו כן לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא, אם קודם אם נמשך ואם מתלווה, אם עצמי ואם מקרי, אם בכח ואם בפועל, כלן הבחנות לא ישלם ציור ענין זולתם. ועל הכל יתבונן על טבע הענין לדעת אם הוא מוחלט או מוגבל, ואם מוגבל הוא יחקור על גבוליו, כי אולם כל ענין אמיתי ישוב כוזב אם ייוחס לנושא בלתי הגון לו, או אם ילקח שלא בגבולו. ואמנם צריך שתתבונן שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כלם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה. וכשישיג כלל אחד,

נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואע"פ שלא הבחין במ עדיין, ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא. כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו, לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם היות בלתו, וכן אמרו ז"ל (ספרי האזינו א) לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים².

אך מה שיצטרך בידיעת הכללים הוא הדעת אותם בכל גבוליהם ובחינותיהם וכמש"ל. ואפילו דברים שנראים בתחלה נעדרי התולדה, צריך שתשמור אותם ותשית להם לבך ולא תהיה בז להם, כי אין לך דבר קטן או גדול בכלל שאין לו מקום תולדה בפרטים, ומה שלא יוסיף ולא יגרע בקצת הפרטים, הנה יוליד תולדה רבה בזולתם. ובהיות הכלל כלל לכלם, צריך שיהיה בו מה שישפיק לכלם, על כן צריך שתדקדק בזה מאד, ותתבונן על ענינם ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול, ותבחין יפה יפה המשכם והשתלשלותם, איך נמשכים ענין מענין מן הראש ועד הסוף, ואז תצליח ואז תשכיל.

והנה על פי הדברים האלה חיברתי לך קורא נעים חיבור קטן זה, וכוונתי בו להציע לפניך כללי האמונה והעבודה על בורים, באופן שתוכל לעמוד עליהם אל נכון, ויציטירו בשכלך ציור מספיק מוצל מן הערכוב והמבוכה, ותראה שרשיהם וענפיהם במדרגותם בכיור האפשרי שיתישבו על לבך, ותקנה אותם בשכלך במובחר שבפנים. ומשם והלאה יקל לך למצא דעת אלקים בכל חלקי התורה ופירושיה, ולעמוד על כל סתריה, כברכת ה' אלקיך אשר יתן לך³. והנה נשתדלתי לסדר הדברים בסידור שנראה לי יותר נאות, ובמלות שחשבתים היותר הגונות לתת לך ציור שלם מהדברים האלה, אשר גמרתי להשכילך. על כן גם אתה עתה צריך אתה לדקדק על כל זה, ולשמור את כל זה שמירה מעולה, עד תמצא מקום שיועיל לך, ולא תוותר על שום דקדוק פן יתעלם ממך ענין הכרחי. אבל זה אשר תעשה, תדקדק על כל המלות, ותשתדל לעמוד על תוכן הענינים, ולעצור כל אמיתתם בשכלך, ומצאת לך מנוח אשר ייטב לך.

והנה קראתי שם הספר דרך ה' כי הנה הוא כלל מדרכיו ית' שגלה לנו על ידי נביאיו, והודיענו בתורתו, ובהם מנהלנו ומנהל כל בריותיו. וחלקתי אותו לד' חלקים: הא', מדבר בו על כלל יסודות המציאות ופרטותיו. הב', בהשגחתו ית'. הג', בנבואה. והד', בעבודה. ואתה אחי, כל מבקש ה' בדרך הזה לך, וה' יהיה עמך, ונתן לך עינים לראות ואזנים לשמוע נפלאות מתורתו אמן כן יהי רצון.

מאיר הדרך

הללו של מטר גדולות אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים.

3. כמאמר הכתוב "רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך בכל שעריך" (דברים יב טו), וכן "איש כמתנת ידו כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך" (שם טז יז).

2. ז"ל: היה ר' יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם כללים שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין יערוף אלא לשון כנעני [צ"ל כניסה עי' ילקוט דברים תתקמב] משל איך אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל ולא כטיפי

חלק ראשון

ביסודות המציאות

פרק א

בבזרא ית"ש

מציאותו

(א) כל איש מישראל צריך שיאמין וידע¹ שיש שם² מצוי ראשון³, קדמון⁴ ונצחי⁵, והוא שהמציא וממציא⁶ כל מה שנמצא במציאות, והוא האלוה ב"ה⁷.

שלימותו

(ב) עוד צריך שידע, שהמציא הזה ית"ש אין אמיתת מציאותו מושגת לזולתו כלל⁸, ורק זה נודע בו שהוא מצוי שלם בכל מיני שלימות ולא נמצא בו חסרון כלל⁹. [ואולם דברים אלה

מאיר הדרך

הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמיתתו נמצאו.

מקורו של הרמב"ם לזה מהפסוק מעונה אלהי קדם, צ"ע. ועי' מורה הנבוכים (ח"א פרק ע), שמביא את דברי המדרש בבראשית רבה: (פרשה סח סי' ט) ויפגע במקום ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. א"ר יצחק כתיב (דברים לג) מעונה אלהי קדם, אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, מן מה דכתיב (תהלים צ) ה' מעון אתה הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו. א"ר אבא בר יודן [משל] לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס, שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסך.

5. עי' זהר פנחס רנו ע"ב: יהו"ה מניה תלייא כל הויין ואיהו וכל הויין דיליה סהדין על מארי עלמא דאיהו הוה קדם כל הויין ואיהו בתוך כל הויה ואיהו לאחר כל הויה ודא רזא דסהדין הויין עליה הוה הויה ויהיה.

תרגום: יהו"ה, ממנו תלויות כל ההיות, והוא וכל ההיות שלו מעידים על אדון העולם, שהוא היה קודם כל ההיות, והוא בתוך כל הויה, והוא לאחר כל הויה, וזה סוד שמעידות ההיות עליו, היה הוה ויהיה.

6. עי' רמב"ם הובא לעיל הערה 4.

7. עי' הלכות יסוד התורה (פ"א הלכה ה, ו), ז"ל, המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית בכח שאין לו הפסק שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיוסיב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. וידיעת דבר זה מצות עשה, שנאמר אנכי ה' אלהיך וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר

1. עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"א ה"א) יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, ע"כ, ועיי"ש הלכה ו שהדבר הזה נצטוינו במאמר הכתוב אנכי ה' אלקיך. ועי' בכד הקמח בתחילתו שמביא שיש חיוב להאמין דווקא. ועי' מש"כ רבינו בספר דעת תבונות בריש הספר: אמרה הנשמה, הנה כל העיקרים הי"ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל, אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה.

ידיעה היא בחי' הדעת והוא חיבור מערכת המוחין עם מערכת החושים (פת"ש אח"ך ד), ואילו אמונה היא למעלה מהשכל (פתח נקודות יח בית נתיבות).

2. עי' כס"מ במשנה תורה הנ"ל, שהוא בדרך לשונות הנוהגים להוסיף לתיבת "יש" תיבת "שם" אע"ג שאין לה משמעות של הוראת מקום ולמעשה אין לה בלשונינו משמעות כלל.

3. עי' משנה תורה הובא לעיל הערה 4.

4. ז"ל פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק (גירסת "ראש אמנה"): והיסוד הרביעי הוא, שהאחד הנזכר הוא הקדמון באמת, וכל מה שזולתו אינו קדמון כשנעריכהו אליו והראיות על זה הרבה בספרים וזה היסוד הד' אנו למדין מן מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם וגו' [ותוספת ממהדורת מוסד הרב קוק: ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש יצרו ה' ובראו אחר ההעדר המוחלט וזה שתראה שאני סובב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי וביירתי במורה]. ועי' משנה תורה הל' יסודי התורה (פ"ב ה"ט), וז"ל: כל

ידענום בקבלה מן האבות¹⁰ ומן הנביאים¹¹ והשיגום כל ישראל במעמד הר סיני¹² ועמדו על

אמיתתם בבירור ולמדום לבניהם דור אחר דור כיום הזה¹³, שכן ציום משה רבינו ע"ה מפי

מאיר הדרך

חוץ מזה עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכופר בעיקר, וזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו. 8. ע"י שערי אורה (ב ע"א) כלל גדול: דע כי אמיתת עצם הבורא יתברך איננה מושגת לזולתו, ואין בכל המוני מעלה יודע מקומו, כל שכן עצם אמיתתו. הלא תראה מלאכי מעלה מה הם אומרים, ברוך כבוד יי' ממקומו (יחזקאל ג יב) בכל מקום שהוא, ע"כ. [ע"י חגיגה דף יג ע"ב ז"ל: כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא ידידע ליה].

9. ע"י מורה הנבוכים (ח"א פרק לה) יש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממני החסרון. וכן עוד (שם פרק נח) דע כי תאור האלוה ית' בשלילות הוא התאור האמיתי, אשר לא ישיגהו הדבר מן ההקל ואין בו חסרון בחוק האלוה כלל ולא בשום ענין. אמנם תאור בחיובים יש בו מן השיתוף והחסרון מה שכבר בארנוהו.

10. ע"י רמב"ן (דברים ד ט): אמר שם (שמות יט ט) וגם כך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בס מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' (להלן יג ב), וכבר הזכרתי שם בפרשת בחדש השלישי (שמות יט ט). וע"י מדרש שמואל על אבות (פ"ו מ"ז קנין כג) ז"ל: באמונת חכמים. וכ"י אפשר שרמו שענין האמונה בו יתברך שלא יכניס האדם את עצמו להשיגה בדרך חקירת השכל כי בזה ילאה למצא הפתח, רק האמונתו תהיה כדרך אמונת החכמים, שהיא אמונת אומן מקובלת איש מפי איש עד למשה מסיני, ובוזה תהיה האמונה שקועה בלב. 11. ז"ל הדעת תבונות אות לד: אבל יחודו, אדרבא, זה מתגלה ומתברר לנו בירור גמור. ונמשך לנו מזה שלא די שהוא מתברר לנו, אלא שחייבים אנחנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבבנו בישור גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבנו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד, לט), "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". ופי' עליון מעיד בעצמו ומודיע כי כל הנלקט מכל מסיבותיו הגדולות אשר הוא מתהפך בעולמו, הלא הוא גילוי יחודו הגמור הזה, כענין אמרו (דברים לב, לט), "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי", ומקרא זה נאמר אחר שכלל כל סיבוב הגלגל, שהיה עתיד ומוזמן להיות סובב בעולם, שנכלל הכל בדברי

השירה ההיא של האזינו, וכמו שפשטן של כתובים עצמן מוכיח, והנה חותם החזון שלו חתם בלשון הזה, "ראו עתה כי אני אני הוא" וגו'. ובדברי הנביא ישעיה נתבאר בהדיא (ישעיה מג, י יא), "למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע", וכמו שכתוב (ישעיה מד, ו), "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים", וכמו שכתוב (ישעיהו מה, ו-ז) "למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד. יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה". והנה "למען ידעו", "למען תדעו ותבינו" כחייב, משמע שרוצה שנדע בידיעה והבנה. ותכלית כל ההצלחה שהוא מבטיח לישראל הוא התברר יחודו לעיני הכל. ודבר זה נזכר פעמים אין מספר בדברי הנביאים ע"ה (ישעיהו ב, יא), "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", (זכריה יד, ט), "והיה ה' למלך וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", (צפניה ג, טו), "כי אז אהפוך אל עמים לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד". וסוף דבר, הלא זה עדותנו בכל יום תמיד (דברים ו, ד), "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". 12. ע"י זהר (יתר פב ע"א): חמו ישראל מה דלא חמא יחזקאל וכלהוון אתדבקו בחכמתא עילאה יקירא. תרגום: ראו ישראל [בהר סיני] מה שלא ראה יחזקאל, וכולם דבקו בחכמה עליונה המכובד.

ע"י משנה תורה (יסודי התורה פרק ח הלכה א): משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהאמין על פי האותות יש בלבם דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף וכז' ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם. וע"י עבודת הקודש (חלק ד פרק לא) הקול שהיו שומעים הנביאים והקול שראו במעמד הר סיני, שנאמר וכל העם רואים את הקולות, ולא אמר שומעים, וזהו רוח הקדש כי המדבר ברוח הקדש לא ישמע קול אלא הרוח ההוא תבא בקרבו וידבר מאליו. וכן ע"י שם (חלק ג פרק א) ז"ל: אבל אתם בית יעקב כי מתחלה עמדתם על הר סיני והגעתם למעלת הנבואה וקבלתם האמת מפי הגבורה והאיר עיניכם בתורתו ועבודתו ומצותיו.

13. כנראה שרבינו מרמו לדברי המדרש (תנחומא כי תבא א): מהו היום הזה ה' אלהיך וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה את ישראל והלא אותה שנה שנת ארבעים היתה שנאמר (דברים א) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש ומה ת"ל

הגבורה (דברים ט ז) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו' והודעתם לבניך ולבני בן¹⁴. אמנם גם מצד החקירה במופתים הלימודיים יאמתו כל העניינים האלה¹⁵, ויוכרח היותם כן מכח הנמצאות ומשיגיהם אשר אנחנו רואים בעינינו על פי חכמת הטבע ההנדסה התכונה, ושאר החכמות שמהם תלקחנה הקדמות אמיתיות, אשר יולד מהן בירור העניינים האמיתיים האלה¹⁶. ואמנם לא נאריך עתה

בזה, אלא נציע ההקדמות לאמתם, ונסדר הדברים על בורים כפי המסורת שבידינו והמפורסם בכל אומתנו¹⁷.

הכרח מציאותו

(ג) עוד צריך שידע שהמצוי הזה ית"ש הנה מציאותו מציאות מוכרח שאי אפשר העדרו כלל¹⁸.

מאיר הדרך

היום הזה אלא כך אמר משה לישראל בכל יום יהא התורה חביבה עליכם כאלו היום הזה קבלתם אותה מהר סיני.

14. וז"ל הפסוק: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בןך.

ועי"ש ברמב"ן: הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בןך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדו לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.

15. עי' שער היחוד לחובות הלבבות. ועי' זהר חדש (ו ע"ד): שאל ר' יהודה לר' דוסתאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלא ידעת כי האדם ברא אותו המקום יתברך בשמו, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומביט בלבבו, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מביט ורואה נפלאות הבורא, וחיידוש העולם, וזרוח המאורות ערב ובקר, וכי כל העולם כלו תלוי בכחו יתברך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וברה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

16. עי' מורה הנבוכים (חלק א פרק לד): אין במציאה זולתי השם יתברך ומעשיו כלם, והם כל מה שכללה אותו המציאה בלעדיו, ואין דרך להשיגו אלא ממעשיו, והם המורים על מציאותו. ועל מה שצריך שיאמין בו, רוצה לומר מה שיחויב לו או ישולל ממנו יתברך, יתחייב אם כן בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמיתיות צודקות, יועילונו בבקשתנו האלהיות, וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות

התשבורת, יורה לנו על ענינים נרחקים ממנו ית', ותורנו הרחקתם על הרבה ענינים. אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית, איני רואה שתספק בהיותם דברים הכרחיים בהשיג ערך העולם להנהגת השם איך היא על האמת, לא כפי הדמיונות, ויש ענינים רבים עיוניים, ואף על פי שלא ילקחו מהם הקדמות לזאת החכמה, אלא שהם ירגילו השכל ויקנוהו קניין עשות המופת וידעת האמת בענינים העצמיים לו, ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים המקריים בעצמיים, ומה שיתחדש בעבור זה מהפסד הדעות, מחובר אל ציור הענינים ההם כפי מה שהם עליו גם כן, ואם לא יהיו שרש לחכמה האלהית, ואינם נמלטים מתועלות אחרות בענינים מקרבים לחכמה ההיא, אי אפשר אם כן בהכרח, למי שירצה השלמות האנושי, מבולתי התלמד תחלה במלאכת ההגיון ואחר כך בלימודיות על הסדר, ואחר כך בטבעיות, ואחר כך באלהיות.

17. עי' מורה הנבוכים (חלק א פרק לה): לא תחשוב כי כל מה שהצענוהו באלו הפרקים הקודמים, מגדולת הדבר והסתור, ורוחק השגתו, והיותו נמנע מן ההמון, שהרחקת ההגשמה והרחקת ההפעליות נכנסת בזה, אינו כן, אבל כמו שצריך שיתפשט בהמון ויחנכו הנערים על שהשם יתברך אחד ואין צריך שיעבוד זולתו, כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים, ואין מציאותו כמציאותם, ולא חייו כדמות חיי החי, ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש לו מהם חכמה, ושאין החלוף בינו ובינם ברב ובמעט לבד, אבל במין המציאה, ר"ל שצריך ליישב לכל, שאין חכמתו וחכמתו או יכולתו ויכולתו מתחלפים ברב ובמעט ובחזק ובחלוש ומה שדומה לזה.

18. עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ב-ד): ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכים לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא

שכל אחד מהם גדרו בפני עצמו, דרך משל הזכרון כח אחד, והרצון כח אחד, והדמיון כח אחד. ואין אחד מאלה נכנס בגדר חבירו כלל, כי הנה גדר הזכרון גדר אחד, וגדר הרצון גדר אחד, ואין הרצון נכנס בגדר הזכרון, ולא הזכרון בגדר הרצון, וכן כלם. אך האדון ית"ש איננו בעל כחות שונים, כי אע"פ שבאמת יש בו ענינים שבנו הם שונים, כי הרי הוא רוצה והוא חכם והוא יכול, והוא שלם בכל שלימות²¹. אמנם אמיתת מציאותו הוא ענין אחד שכולל באמיתתו וגדרו נפירוש אמיתת ענינו,

היותו בלתי נתלה באחר
(ד) עוד צריך שידע שמציאותו ית' אינו תלוי בזולתו כלל אלא מעצמו הוא מוכרח המציאות¹⁹.

פשיטותו

(ה) וכן צריך שידע שמציאותו ית' מציאות פשוט בלי הרכבה וריבוי כלל, וכל השלימיות כולם נמצאים בו בדרך פשוט²⁰. פירוש, כי הנה בנפש ימצאו כחות רבים שונים

מאיר הדרך

מקרה האחדות.
ועי' שם (פרק נח) איך יהיה ענין שכלנו, כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר, הפשוט בתכלית הפשיטות, המחויב המציאות, אשר אין עילה לו ולא ישיגהו ענין מוסף על עצמו השלם (אשר ענין שלמותו שלילת החסרונות ממנו, כמו שבארנו) שאנחנו לא נשיג זולת ישותו לבד.

ועי' פרסד רמונים (שער ה פרק ד): קודם אצילות הנאצלים היה הא"ס הפשוט בתכלית הפשיטות, נעלם תכלית ההעלם. ולא היה אלקותו מתגלה אל זולתו להעדר ההוויות אשר על ידם קצת גילוי רוממות אחדותו. והיו הספי' בכחם נעלמים בו בכחו במציאות דק ונעלם כאשר ראוי אל אחדותו.

21. עי' תיקון"ז (יט ע"א): אנת חכים ולא בחכמה ידיעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידיעא לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעייתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולאו משפט ידיעא דאיהו רחמי ולאו מכל אלין מדות כלל.

תרגום: אתה הוא חכם ולא בחכמה ידיעה, אתה הוא מבין ולא מבינה ידיעה. אין לך מקום ידיעה אלא להיות ניכר כחך וחזוקך לבני אדם ולהראות להם איך מתנהג העולם בדין וברחמים הרי הם צדק ומשפט כפי מעשיהם של בני אדם. דין הוא גבורה, משפט הוא עמוד האמצעי, צדק הוא המלכות הקדושה, מאזני צדק, שני עמודי האמת, הין צדק אות ברית, הכל להראות איך מתנהג העולם. אבל לא שיש לך צדק ידיעה שהוא דין, וכן אין לך משפט ידיעה שהוא רחמים, ולא מכל אלה המדות כלל.

לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.

ועי' מורה הנבוכים (חלק א פרק סג), ז"ל: הוא נמצא לא במציאות, ובא באור הענין ההוא ופרושו כן, הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר, המחויב המציאות. וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח, שיש דבר מחויב המציאות לא נעדר ולא יעדר.

19. עי' הערה קודמת.

20. עי' מורה הנבוכים (חלק א פרק נו): ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, זהו הדבר המבורר הראוי לכל מה שלמציאותו סיבה, שמציאותו ענין נוסף על מהותו, אמנם מי שאין סבה למציאותו, והוא השם יתעלה ויתרום לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות, תהיה מציאותו עצמו ואמתתו ועצמו מציאותו, ואינו עצם קרה לו שימצא, ותהיה מציאותו ענין נוסף עליו, שהוא ראוי המציאה תמיד אין מתחדש עליו ולא מקרה קרה לו, ואם כן הוא נמצא ולא במציאות, וכן חי לא בחיים, ויודע לא במדע, ויכול לא ביכלת, וחכם לא בחכמה, אבל הכל שב לענין אחד אין רבוי בו כמו שיתבאר, וממה שצריך שידוע עוד, כי האחדות והרביי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד, כבר התבאר זה בספר הנקרא מה שאחר הטבע, וכמו שהמנין אינו עצם המנויים, כן אין האחדות עצם הרב המתאחד, כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק, ישיגו הנמצאות המזומנות לקבל כיוצא באלו המקרים, אמנם המחויב המציאות הפשוט באמת, אשר לא תשיגהו הרכבה כלל, כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי, כן הוא מן השקר עליו

דרך ה'

2	מבוא
3	הקדמה
	חלק א – כלל יסודות המציאות ופרטותיו
5	פרק א בבורא ית'
11	פרק ב בתכלית הבריאה
14	פרק ג במין האנושי
21	פרק ד במצב האדם בעולם הזה
30	פרק ה בחלקי הבריאה ומצביהם
	חלק ב – השגחתו ית'
36	פרק א בענין השגחתו ית' בכלל
38	פרק ב במקרי המין האנושי בעוה"ז
42	פרק ג בהשגחה אישית
48	פרק ד בענין ישראל ואומות העולם
54	פרק ה באופן ההשגחה
56	פרק ו בסדר ההשגחה
59	פרק ז בענין השפעת הכוכבים
61	פרק ח בהבחנות פרטיות בהשגחה
	חלק ג – נבואה
64	פרק א בענין הנפש ופעולותיה
67	פרק ב בענין הפעולה בשמות ובכישוף
73	פרק ג בענין הרוח"ק והנבואה
78	פרק ד במקרי הנבואה
82	פרק ה בהבדל שבין נבואת כל הנביאים למשה
	חלק ד – עבודה
85	פרק א בחלקי העבודה
86	פרק ב בתלמוד תורה
89	פרק ג באהבה ויראה
90	פרק ד בק"ש וברכותיה
97	פרק ה בתפלה
98	פרק ו בסדרי התפלות
107	פרק ז בעבודה הזמנית
109	פרק ח במצות הזמנים
114	פרק ט בברכות

בכל הספרים של קדמונינו אשר הידרתים והוצאתים לאור עולם בלבוש חדש, לא היתה מטרתי כי אם להגיש כלים לבני התורה, להיות לאחיעזר ואחיסמך למעיין בספר, להקל עליו להגיע ללימוד עמוק ויסודי של דברי הספר מיניה וביה. אשר על כן השתדלתי מאוד בהבאת מקורות שתקנותי שיהיו נאמנים לדברים, בדרך כלל במלואם. אפילו כאשר עלו ברעיוני הבנות משלי בביאור הנושאים, כבשתי את מעייני ולא רשמתי עלי גליון הדפוסים, שכן אין זו הבמה כלל. כאן באתי אך ורק להועיל למעיין, בסיפוק הכלים אשר יועילו לו בצורה הטובה ביותר. וכן הוא מלאכתי כאן, בספרו הנפלא של רבינו הרמח"ל. ומאחר שראיתי שזהו ספר יסודי בהבנת עניני אמונה והשגחה וכו', ולומדים את דבריו בדברי נביא שהמקור הוא מהקב"ה עצמו או מאלהו או איזה מגיד אחר, ראיתי שיש להביא מקורות לדבריו כדי להסביר פנים כי רבינו לא חידש כמעט מאומה ברוב דבריו, אלא רק חידש את צורת הדברים שהיו מקובלים באמונת ישראל מקדמת דנא. אשר על כן באתי בזה להראות מקורות קדמונים, שקדמו לרבינו, שאמרו בדברים שנמצאו כאן, ומהם לכאורה שאב רבינו את רובי דבריו, ותועלת רבה ישנה בהשוואת הדברים, לשם הבנת עצם הדברים למאי קא מכווין. וכן הוספתי מראי מקורות רבים שלא ראיתם בכל הדפוסים שהיו לפני מהדורא זו.

סוף דבר, כל מה שעשיתי בספר זה הוא להבין את הדברים כמות שהם, להביא מקורות מוסמכים לדברים לתת לדברים לדבר בעד עצמם מבלי להוסיף או לגרוע. והנה יתכן ויש להקשות על מעשי אלו, הרי הרמח"ל בא כאן לגלות טמירין, להוציא אל האור סודות בלבושים של השקפה ואמונה, ואני כאן לעתים מראה שורשיו שבתורת הח"ן, והכיצד אנש אל האש הגדולה לגלות סודות אשר הוא דבר חמור מאוד כידוע מה שהזהירו על כך בזוה"ק [עי' אד"ז רצד ע"ב שכל מי שעושה כן סימן שהוא מהערב רב]. ועוד יותר קשה, הרי ספר זה תכליתו העיקרית להיות ספר הדרכה באמונת ישראל בכל העניינים לבררם ולפרשם באופן שיהיה שווה לרוב הנפשות, זקן וצעיר כאחד. ואם כן הכיצד זה העזתי להביא במקומות רבים את דברי הזוה"ק ודברי האריז"ל על אתר. ותשובתי בזה, היא בתרתי, הרי אני מגלה סודות ח"ו, אני מקפיד מאוד על כך שלא לעשות כן, אלא עשיתי כמעשה כל הקדמונים כולם כבעל הראשית חכמה, יסוד ושורש העבודה, נפש החיים ועוד ועוד, שתמכו יתדותיהם בעצם הבאת הדברים מהזהר ולשונות האריז"ל בתורת ראיה ואסמכתא, אם כי לא פירשו ופתחו את הדברים בחוץ והותירו את הדברים בתורת תן לחכם ויחכם, מה גם שהדברים עצמם מחזקים את יראתו של ההוגה בדברים, כמפורסם. ומכיוון שלא פירשתי את הדברים אלא רק זימנתי את הדברים שיהיו נגישים, הרי שאין הדברים בתורת גילוי סודות. ומלבד זאת בוודאי שהדברים הללו אמיתיים יותר ומועילים יותר להבנתו של הלומד מאשר כל מיני סברות אישיות של בן דורינו.

ואשא בזאת תפילה לא-ל נורא עלילה, שיצילנו מכל מכשול ומעות, וישמחו בי חברי.

דרך ה'

הקדמה

יתרון ידיעת הדברים על מתכונת חלקיהם כפי מחלקותם וסדרי יחסיהם, מידעתם שלא בהבחנה, כיתרון ראית הגן המהודר בערוגותיו ומיופה במסילותיו ובשורות מטעו, מראית חורש הקנים והיער הצומח בערבוב. כי אמנם ציור חלקים רבים אשר לא נודע קשרם ומדריגתם האמיתית בבנין הכל המורכב מהם אצל השכל המשתוקק לדעת אינו אלא משא כבד בלא חמדה, שייגע בו ויעמול ונלאה ועיף ואין נחת. כי הנה כל אחד מהם שייגע ציורו אצלו, לא יניח מהעיר בו התשוקה לבא עד תכליתו, וזה לא יעלה בידו, כיון שנעדר ממנו תשלום ענינו, שהרי חלק גדול מהדבר הוא יחסיו עם המתחשבים לו, ומדריגתו במציאות, וזה נעלם ממנו. ונמצאת תשוקתו טורדתו מבלי שבעתה וחמדתו מכאיבתו ואין מנוחה. לא כן היודע דבר על אפניו, שבהיות נושא מתגלה לעיניו בעליל כמות שהוא, הלך ילך והשכל אל אשר יפנה שם, וביופי מלאכותיו יתענג וישתעשע.

והנה כלל מה שיצטרך לאדם שיבחן בנושאו הוא מדריגתו האמיתית שזכרנו. וזה כי הנה כשנבחין כלל הנמצאות המוחשים והמושכלים, שהם כלל כל מה שמצטייר ציורו בשכלנו, נמצא שאין כולם מין אחד ומדרגה אחת, אלא מינים שונים ומדריגות מתחלפות. וכפי התחלף מינם כן יתחלפו משפטיהם וחוקיהם. וזה ממה שיכריחנו להבחין ביניהם בהשכלתנו למען נשיג אותם לאמתם, כל אחד כפי חוקו. ואמנם ראשי המדריגות והמינים אחד¹, והם מה שראוי שיבחן בנושא להכיר מאיזה מהם הוא, והם הכל והחלק, הכלל והפרט, הסבה והמסובב, הנושא והמתחבר. וזה מה שנדרוש ראשונה בנושא, לדעת אם הוא כל ואם הוא חלק, אם הוא כלל או פרט, אם הוא סבה או מסובב, אם הוא נושא או מתחבר.

והנה כפי מדריגתו כן יבחן בו הבחנות אשר כפי טבעו מצטרכות להשלמת השכלתו וציור ענינו, אם חלק הוא יבקש לדעת הכל שהוא חלק ממנו. אם הוא פרט יחקור על כללו. אם סבה יחקור על מסובבו. אם מסובב את סבתו. אם מתחבר יבקש על נושאו. ויחקור כמו כן לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא, אם קודם אם נמשך ואם מתלווה, אם עצמי ואם מקרי, אם בכח ואם בפועל, כלן הבחנות לא ישלם ציור ענין זולתם. ועל הכל יתבונן על טבע הענין לדעת אם הוא מוחלט או מוגבל, ואם מוגבל הוא יחקור על גבוליו, כי אולם כל ענין אמיתי ישוב כוזב אם ייוחס לנושא בלתי הגון לו, או אם ילקח שלא בגבולו. ואמנם צריך שתתבונן שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כלם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה. וכשישיג כלל אחד, נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואע"פ שלא הבחין בהם עדיין, ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא. כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו, לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם היות בלתו, וכן אמרו ז"ל (ספרי האזינו א') לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים².

אך מה שיצטרך בידיעת הכללים הוא הדעת אותם בכל גבוליהם ובחינותיהם וכמש"ל. ואפילו דברים שנראים בתחלה נעדרים התולדה, צריך שתשמור אותם ותשית להם לבך ולא תהיה בז להם, כי אין לך דבר קטון או גדול בכלל שאין לו מקום תולדה

- מאיר הדרך -

¹ בכת"י איתא במקום "אחד" "שמונה".

² ז"ל: היה ר' יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם כללים שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין יערוף אלא לשון כנעני [צ"ל כניסה עי' ילקוט דברים תתקמב] משל איך אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל ולא כטיפי הללו של מטר גדולות אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים.

דרך ה'

בפרטים, ומה שלא יוסיף ולא יגרע בקצת הפרטים, הנה יוליד תולדה רבה בזולתם. ובהיות הכלל כלל לכלם, צריך שיהיה בו מה שיספיק לכלם, על כן צריך שתדקדק בזה מאד, ותתבונן על ענינם ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול, ותבחין יפה יפה המשכם והשתלשלותם, איך נמשכים ענין מענין מן הראש ועד הסוף, ואז תצליח ואז תשכיל.

והנה על פי הדברים האלה חיברתי לך קורא נעים חיבור קטן זה, וכונתי בו להציע לפניך כללי האמונה והעבודה על בורים, באופן שתוכל לעמוד עליהם אל נכון, ויצטיירו בשכלך ציור מספיק מוצל מן הערבוב והמבוכה, ותראה שרשיהם וענפיהם במדריגותם בבירור האפשרי שיתישבו על לבך, ותקנה אותם בשכלך במובחר שבפנים. ומשם והלאה יקל לך למצא דעת אלקים בכל חלקי התורה ופירושיה, ולעמוד על כל סתריה, כברכת ה' אלקיך אשר יתן לך³. והנה נשתדלתי לסדר הדברים בסידור שנראה לי יותר נאות, ובמלות שחשבתים היותר הגונות לתת לך ציור שלם מהדברים האלה, אשר נמרתי להשכילך. על כן גם אתה עתה צריך אתה לדקדק על כל זה, ולשמור את כל זה שמירה מעולה, עד תמצא מקום שיועיל לך, ולא תוותר על שום דקדוק פן יתעלם ממך ענין הכרחי. אבל זה אשר תעשה, תדקדק על כל המלות, ותשתדל לעמוד על תוכן הענינים, ולעצור כל אמיתתם בשכלך, ומצאת לך מנוח אשר ייטב לך.

והנה קראתי שם הספר דרך ה' כי הנה הוא כלל מדרכיו ית' שגלה לנו על ידי נביאיו, והודיענו בתורתו, ובהם מנהלנו ומנהל כל בריותיו. וחלקתי אותו לד' חלקים: הא', מדבר בו על כלל יסודות המציאות ופרטותיו. הב', בהשגחתו ית'. הג', בנבואה. והד', בעבודה. ואתה אחי, כל מבקש ה' בדרך הזה לך, וה' יהיה עמך, ונתן לך עינים לראות ואזנים לשמוע נפלאות מתורתו אמן כן יהי רצון.

- מאיר הדרך -

³ כמאמר הכתוב "רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך בכל שעריך" (דברים יב טו), וכן "איש כמתנת ידו כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך" (שם טז יז).

דרך ה'

חלק א
פרק א
בבורא ית"ש
מציאותו

(א) כל איש מישראל צריך שיאמין וידע⁵⁴ שיש שם⁶ מצוי ראשון⁸⁷, קדמון⁹ ונצחי¹⁰, והוא שהמציא וממציא¹¹ כל מה שנמצא במציאות, והוא האלוה ב"ה¹².

- מאיר הדרך -

⁴ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"א ה"א) יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, ע"כ, ועי"ש הלכה ו' שהדבר הזה נצטוונו במאמר הכתוב אנכי ה' אלקיך. ועי' בכד הקמח בתחילתו שמביא שיש חיוב להאמין דווקא.

ועי' מש"כ רבינו בספר דעת תבונות בריש הספר: אמרה הנשמה, הנה כל העיקרים הי"ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל, אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה. ידיעה היא בחי' הדעת והוא חיבור מערכת המוחין עם מערכת החושים (פת"ש אח"ף ד), ואילו אמונה היא למעלה מהשכל (פתח נקודות יח בית נתיבות).

⁵ ועי' ספר המלוות להרמב"ם (עשין א'), ז"ל, היא הצווי אשר לנו להאמין האלהות, והוא שנאמין שיש שם עילה וסבה, וכו'. [עי' במהדורת פרנקל שם העירו שהתרגום תיבת "להאמין" אינה מדויקת ויותר נוסה לומר כי התרגום הוא לידע]. וכן עי' דבריו בפיה"מ בסנהדרין פרק י' (הגוסס הגדפס ב"ש וילנא) וז"ל, היסוד הראשון להאמין מציאות הבורא ית' והוא שיש שם נמצא שכל דרכי המציאות הוא עילת המציאות, וכו'. אמנם בתרגום של הראש אמנה לא מוזכר המילה "להאמין" וכן בכל שאר היסודות לא נזכר לשון "להאמין".

⁶ עי' כס"מ במשנה תורה הנ"ל, שהוא בדרך לשוונות הנוהגים להוסיף לתיבת "יש" תיבת "שם" אע"ג שאין לה משמעות של הוראת מקום ולמעשה אין לה בלשונינו משמעות כלל.

⁷ עי' משנה תורה הובא לעיל הערה 4.

⁸ ועי' אור נערב (ח"ב פ"א) ז"ל: בחיוב המוטל על המשכיל בלמוד אלהות. אין ספק כי אחד מן הדברים שזוהו עליו התורה היא היות האדם מכיר את צוראו כפי השגתו, כמו שנאמר אנכי ה' אלהיך וגו'. והנה בפירוש מזה ז' פירש הרמב"ם ריש ספרו, יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצאים, וכל הנמצאים משמים וארץ וכו' עכ"ל לכוונתו. ואין ספק היות כוונת הרב כי בכלל המלה הזו הוא להשיג סדר הנמצאים ממנו כפי השגת האדם. וראה לדבר זה אריכות לשונו בציאור הענין כל שני הפרקים, וכן כלל בלשונו הקצר באמרו לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצאים, יראה, כי בכלל מלה זו צריך לידע גם כן סדר המלאכת הנמצאים. וכן דייק לישנא דקרא, אנכי ה' אלהיך, יראה גם כן צריך שתשיג ממני ה' עד אלהיך, פירוש, עד ההשגחה בך, שהוא מראש הנמצאים עד מציאות האדם השפל. ובזה אין ספק כי איך אפשר לפרש מלת לידע היות הכונה להאמין מציאות האלהות, שאם כן הוה ליה למימר מלת עשה להאמין שיש שם אלוה, ולא אמר כן אלא לידע שיש וכו', משמע שצריך ידיעה ממך והשגת האלהות כפי כח דעת האנושי.

⁹ ז"ל פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק (גירסת "ראש אמנה"): והיסוד הרביעי הוא, שהאחד הנזכר הוא הקדמון באמת, וכל מה שזולתו אינו קדמון כשנעריכהו אליו והראיות על זה הרבה בספרים וזה היסוד הד' אנו למדין מן מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם וגו' [תוספת ממהדורת מוסד הרב קוק: ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש יצרו ה' ובראו אחר ההעדר המחולט וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי ובייררתי במורה]. ועי' משנה תורה ה' יסודי התורה (פ"ב ה"ט), וז"ל: כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמיתתו נמצאו.

מקורו של הרמב"ם לזה מהפסוק מעונה אלהי קדם, צ"ע. ועי' מורה נבוכים (ח"א פרק ע), שמביא את דברי המדרש בבראשית רבה: (פרשה סח ס"ט) ויפגע במקום ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. א"ר יצחק כתיב (דברים לג) מעונה אלהי קדם, אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו

דרך ה'

שלימותו

(ב) עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית"ש אין אמיתות מציאותו מושגת לזולתו כלל¹³, ורק זה נודע בו שהוא מצוי שלם בכל מיני שלימות ולא נמצא בו חסרון כלל¹⁴. וואולם דברים אלה ידענום בקבלה מן האבות¹⁶¹⁵ ומן הנביאים¹⁷ והשיגנום כל ישראל במעמד הר

- מאיר הדרך -

מעונו, מן מה דכתיב (תהלים צ) ה' מעון אתה הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו. א"ר אבא בר יודן [משל] לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס, שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסך.

¹⁰ עי' זהר פנחס רנז ע"ב: יה"ה מניה תלייא כל הויין ואיהו וכל הויין דיליה סהדין על מארי עלמא דאיהו הוה קדם כל הויין ואיהו בתוך כל הויה ואיהו לאחר כל הויה ודא רזא דסהדין הויין עליה היה הוה ויהיה.

תרגום: יה"ה, ממנו תלויות כל ההויות, והוא וכל ההויות שלו מעידים על אדון העולם, שהוא היה קודם כל ההויות, והוא בתוך כל הויה, והוא לאחר כל הויה, וזה סוד שמעידות ההויות עליו, היה הוה ויהיה.

¹¹ עי' רמב"ם הובא לעיל הערה 4.

¹² עי' הלכות יסוד התורה (פ"א הלכה ה, ו), ז"ל, המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית בכח שאין לו הפסק שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסובב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. וידיעת דבר זה מצות עשה, שנאמר אנכי ה' אלהיך וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכופר בעיקר, שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו.

¹³ עי' שערי אורה (ב ע"א), כלל גדול: דע כי אמיתות עצם הבורא יתברך איננה מושגת לזולתו, ואין בכל המוני מעלה יודע מקומו, כל שכן עצם אמיתותו. הלא תראה מלאכי מעלה מה הם אומרים, ברוך כבוד י"י ממקומו (יחזקאל ג יב) בכל מקום שהוא, ע"כ. [עי' חגיגה דף יג ע"ב ז"ל: כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא דידע ליה].

¹⁴ עי' מורה נבוכים (ח"א פרק לה) יש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון. וכן עוד (שם פרק נח) דע כי תאור האלוה ית' בשלילות הוא התאור האמיתי, אשר לא ישיגהו הדבר מן ההקל ואין בו חסרון בחוק האלוה כלל ולא בשום ענין. אמנם תאורו בחיובים יש בו מן השיתוף והחסרון מה שכבר בארנוהו.

¹⁵ עי' רמב"ן (דברים ד ט) וכו' אמר שם (שמות יט ט) וגם בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' (להלן יג ב), וכבר הזכרתי שם בפרשת בחדש השלישי (שמות יט ט). ועי' מדרש שמואל על אבות (פ"ו מ"ז קנין כג) ז"ל: באמונת חכמים. וכו' אפשר שרמז שענין האמונה בו יתב' שלא יכניס האדם את עצמו להשיגה בדרך חקירת השכל כי בזה ילאה למצא הפתח, רק האמונתו תהיה כדרך אמונת החכמים, שהיא אמונת אומן מקובלת איש מפי איש עד למשה מסיני, ובזה תהיה האמונה שקועה בלבבו.

¹⁶ עי' זהר (ח"ב כג ע"א) ר' שמעון הוה יתיב יומא חד, ור' אלעזר צריה ור' אבא ח"ר אלעזר האי דכתיב וארעא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם, מהו וארעא ואדבר מיבעי ליה, ח"ל אלעזר רזא עילאה הוא, תא חזי אית גוונים לאתחזאה וגוונים דלא מתחזיין ואליין אינון רזא עילאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעי ולא מסתכלי, ואליין דמתחזיין לא זכה זהו בר נש עד דאתו אבהו וקיימו עליהו, ועל דא כתיב וארעא חמו אינון גוונים דאתגליון, ומאן גוונים אליין דאל שדי דאינון גוונים בחיזו דלעילא, ואליין מתחזיין וגוונים דלעילא סתימין ולא מתחזיין ולא קאים בר נש עליהו אלא משה, ועל דא כתיב ושמי יי' לא נודעתי להם, לא נגליתי להם בגוונים עלאין ואתימא דאבהו לא הוה ידעין זהו אללא הוה ידעין מגו אינון דאתגליון.

תרגום: רבי שמעון היה יושב יום אחד ורבי אלעזר בנו (עמו) ורבי אבא אמר רבי אלעזר פסוק זה שכתוב וארעא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארעא היה צריך לומר ואדבר אמר לו אלעזר בני זהו סוד עליון. בא וראה יש צבעים שנראים ויש צבעים שלא נראים ואלו הם סוד עליון של האמונה ובני אדם לא יודעים אותו ולא מתבוננים בו ואלה שנראים לא זכה בהם אדם עד שצאו האבות ועמדו עליהם ועל זה כתוב וארעא שראו אותם צבעים שהתגלו. ומה הצבעים שהתגלו אותם של אל שדי שהם צבעים של מראה עליון (מראה של צבעים עליונים) ואלו נראים

דרך ה'

סיני¹⁸ ועמדו על אמותם בבירור ולמדם לבניהם דור אחר דור כיום הזה¹⁹, שכן ציון משה רבינו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד ט) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו' והודעתם לבניך ולבני בניך²⁰. אמנם גם מצד החקירה במופתים הלימודיים יאמתו כל הענינים האלה²¹, ויוכרח היותם כן מכח הנמצאות ומשיגיהם אשר אנחנו רואים בעינינו על

- מאיר הדרך -

והגוונים שלמעלה נסתרים שלא נראים לא עמד איש עליהם פרט למשה ועל זה כתוב ושמי ה' לא נודעתי להם לא התגליתי להם בגוונים עליונים ואם תאמר שהאבות לא ידעו אותם אלא הם ידעו אותם מתוך אלו שהתגלו.

עי' אור נערב הוצא לעיל הערה 8.

¹⁷ ז"ל הדעת תבונות אות לד: אבל יחודו, אדרבא, זה מתגלה ומתברר לנו בירור גמור. ונמשך לנו מזה שלא די שהוא מתברר לנו, אלא שחייבים אנחנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבנו בשוב גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבינו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד, לט), "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". ופי' עליון מעיד בעצמו ומודיע כי כל הנלקט מכל מסיבותיו הגדולות אשר הוא מתהפך בעולמו, הלא הוא גילוי יחודו הגמור הזה, כענין אמרו (דברים לב, לט), "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי", ומקרא זה נאמר אחר שכלל כל סיבוב הגלגל, שהיה עתיד ומזומן להיות סובב בעולם, שנכלל הכל בדברי השירה ההיא של האזינו, וכמו שפשטן של כתובים עצמן מוכיח, והנה חותם החזון שלו חתם בלשון הזה, "ראו עתה כי אני אני הוא" וגו'. ובדברי הנביא ישעיה נתבאר בהדיא (ישעיה מג, י יא), "למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אני אני ה' ואין מבלעדי מושיע", וכמו שכתוב (ישעיה מד, ו), "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים", וכמו שכתוב (ישעיה מה, ו ז), "למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד. יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה". והנה "למען ידעו", "למען תדעו ותבינו" כתיב, משמע שרוצה שנדע בידיעה והבנה. ותכלית כל ההצלחה שהוא מביטח ישראל הוא התברר יחודו לעיני הכל. ודבר זה נזכר פעמים אין מספר בדברי הנביאים ע"ה (ישעיה ב, יא), "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", (זכריה יד, ט), "והיה ה' למלך וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", (צפניה ג, טו), "כי אז אהפוך אל עמים לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד". וסוף דבר, הלא זה עדותנו בכל יום תמיד (דברים ו, ד), "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד".

¹⁸ עי' זהר (יתרו פב ע"א): חמו ישראל מה דלא חמא יחזקאל וכלהון אתדבקו בחכמתא עילאה יקירא.

תרגום: ראו ישראל [בהר סיני] מה שלא ראה יחזקאל, וכולם דבקו בחכמה עליונה המכובד. עי' משנה תורה (יסודי התורה פרק ח הלכה א): משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלש וכשוף וכו' ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליהם ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם. ועי' עבודת הקודש (חלק ד פרק לא) הקול שהיו שומעים הנביאים והקול שראו במעמד הר סיני, שנאמר וכל העם רואים את הקולות, ולא אמר שומעים, וזהו רוח הקדש כי המדבר ברוח הקדש לא ישמע קול אלא הרוח ההוא תבא בקרבו וידבר מאליו. וכן עי' שם (חלק ג פרק א) ז"ל: אבל אתם בית יעקב כי מתחלה עמדתם על הר סיני והגעתם למעלת הנבואה וקבלתם האמת מפי הגבורה והאיר עיניכם בתורתו ועבודתו ומצותיו.

¹⁹ כנראה שרבינו מרמז לדברי המדרש: (תנחומא כי תבא א), מהו היום הזה ה' אלהיך וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה את ישראל והלא אותה שנה שנת ארבעים היתה שנאמר (דברים א) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש ומה ת"ל היום הזה אלא כך אמר משה לישראל בכל יום יהא התורה חביבה עליכם כאלו היום הזה קבלתם אותה מהר סיני.

²⁰ וז"ל הפסוק: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך.

ועיי' ש' ברמב"ן: הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שזהו בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.

²¹ עי' שער היחוד לחובות הלבבות. ועי' זהר חדש (ו ע"ד): שאל ר' יהודה לר' דוסטאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלא ידעת כי האדם ברא אותו

דרך ה'

פי חכמת הטבע ההנדרסה התכונה, ושאר החכמות שמהם תלקחנה הקדמות אמיתיות, אשר יולד מהן בירור הענינים האמיתיים האלה²². ואמנם לא נאריך עתה בזה, אלא נציע ההקדמות לאמתם, ונסדר הדברים על בורים כפי המסורת שבידינו והמפורסם בכל אומתנו²³.

הכרת מציאותו

(ג) עוד צריך שידע שהמציא הזה ית"ש הנה מציאותו מציאות מוכרח שאי אפשר העדרו כלל²⁴.

היותו בלתי נתלה באחר

(ד) עוד צריך שידע שמציאותו ית' אינו תלוי בזולתו כלל אלא מעצמו הוא מוכרח המציאות²⁵.

פשיטותו

(ה) וכן צריך שידע שמציאותו ית' מציאות פשוט בלי הרכבה וריבוי כלל, וכל השלימיות כולם נמצאים בו בדרך פשוט²⁷²⁶. פירוש, כי הנה בנפש ימצאו כחות רבים

- מאיר הדרך -

המקום יתברך בשמו, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומביט בלב, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מביט ורואה נפלאות הבורא, וחידוש העולם, וזרוח המאורות ערב ובקר, וכי כל העולם כלו תלוי בכחו יתברך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וברה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

²² עי' מורה נבוכים (חלק א פרק לד): אין במציאה זולתי השם יתברך ומעשיו כלם, והם כל מה שכללה אותו המציאה בלעדיו, ואין דרך להשיגו אלא ממעשיו, והם המורים על מציאותו. ועל מה שצריך שיאמין בו, רוצה לומר מה שיחויב לו או ישולל ממנו יתברך, יתחייב אם כן בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמיתיות צודקות, יועילונו בבקשתנו האלהיות, וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשבורת, יורה לנו על ענינים נרחקים ממנו ית', ותורנו הרחקתם על הרבה ענינים. אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית, איני רואה שתספק בהיותם דברים הכרחיים בהשיג ערך העולם להנהגת השם איך היא על האמת, לא כפי הדמיונות, ויש ענינים רבים עיוניים, ואף על פי שלא ילקחו מהם הקדמות לזאת החכמה, אלא שהם ירגילו השכל ויקנוהו קניין עשות המופת וידיעת האמת בענינים העצמיים לו, ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים המקריים בעצמיים, ומה שיתחדש בעבור זה מהפסד הדעות, מחובר אל ציור הענינים ההם כפי מה שהם עליו גם כן, ואם לא יהיו שרש לחכמה האלהית, ואינם נמלטים מתועלות אחרות בענינים מקרבים לחכמה ההיא, אי אפשר אם כן בהכרח, למי שירצה השלמות האנושי, מבלתי התלמד תחלה במלאכת ההגיון ואחר כך בלימודיות על הסדר, ואחר כך בטבעיות, ואחר כך באלהיות.

²³ עי' מורה הנבוכים (חלק א פרק לה): לא תחשוב כי כל מה שהצענוהו באלו הפרקים הקודמים, מגדולת הדבר והסתרו, ורוחק השגתו, והיותו נמנע מן ההמון, שהרחקת ההגשמה והרחקת ההפעליות נכנסת בזה, אינו כן, אבל כמו שצריך שיתפשט בהמון ויחנכו הנערים על שהשם יתברך אחד ואין צריך שיעבוד זולתו, כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים, ואין מציאותו כמציאותם, ולא חייו כדמות חיי החי, ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש לו מהם חכמה, ושאינו החלוף בינו ובינם ברב ובמעט לבד, אבל במין המציאה, ר"ל שצריך ליישב לכל, שאין חכמתו וחכמתו או יכולתו ויכולתו מתחלפים ברב ובמעט ובחזק ובחלש ומה שדומה לזה.

²⁴ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ב-ד): ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכים לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.

ועי' מורה נבוכים (חלק א פרק סג), ז"ל: הוא נמצא לא במציאות, ובא באור הענין ההוא ופרשו כן, הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר, המחויב המציאות. וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח, שיש דבר מחויב המציאות לא נעדר ולא יעדר.
²⁵ עי' הערה קודמת.

²⁶ עי' מורה הנבוכים (חלק א פרק נז): ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, זהו הדבר המבואר הראוי לכל מה שלמציאותו סיבה, שמציאותו ענין

דרך ה'

שונים שכל אחד מהם גדרו בפני עצמו, דרך משל הזכרון כח אחד, והרצון כח אחר, והדמיון כח אחר. ואין אחד מאלה נכנס בגדר חבירו כלל, כי הנה גדר הזכרון גדר אחד, וגדר הרצון גדר אחר, ואין הרצון נכנס בגדר הזכרון, ולא הזכרון בגדר הרצון, וכן כלם. אך האדון ית"ש איננו בעל כחות שונים, אע"פ שבאמת יש בו ענינים שבנו הם שונים, כי הרי הוא רוצה והוא חכם והוא יכול, והוא שלם בכל שלימות²⁸. אמנם אמיתת מציאותו הוא ענין אחד שכולל באמיתתו וגדרו [פירוש אמיתת ענינו, כי אין שייך גדר בו ית', אלא על צד היתר לשון²⁹] כל מה שהוא שלימות³⁰. ונמצא שיש בו כל השלמויות לא כדבר נוסף

- מאיר הדרך -

נוסף על מהותו, אמנם מי שאין סבה למציאותו, והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות, תהיה מציאותו עצמו ואמתתו ועצמו מציאותו, ואינו עצם קרה לו שימצא, ותהיה מציאותו ענין נוסף עליו, שהוא ראוי המציאה תמיד אין מתחדש עליו ולא מקרה קרה לו, ואם כן הוא נמצא ולא במציאות, וכן חי לא בחיים, ויודע לא במדע, ויכול לא ביכלת, וחכם לא בחכמה, אבל הכל שב לענין אחד אין רבוי בו כמו שיתבאר, וממה שצריך שידוע עוד, כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד, כבר התבאר זה בספר הנקרא מה שאחר הטבע, וכמו שהמנין אינו עצם המנויים, כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד, כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק, ישיגו הנמצאות המזומנות לקבל כיוצא באלו המקרים, אמנם המחויב המציאות הפשוט באמת, אשר לא תשיגהו הרכבה כלל, כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי, כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות.

ועי' שם (פרק נח) איך יהיה ענין שכלנו, כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר, הפשוט בתכלית הפשיטות, המחויב המציאות, אשר אין עילה לו ולא ישיגהו ענין מוסף על עצמו השלם (אשר ענין שלמותו שלילת החסרונות ממנו, כמו שבארנו) שאנחנו לא נשיג זולת ישותו לבד. ועי' פרדס רמונים (שער ה פרק ד) קודם אצילות הנאצלים היה הא"ס הפשוט בתכלית הפשיטות, נעלם תכלית ההעלם. ולא היה אלקותו מתגלה אל זולתו להעדר ההוויות אשר על ידם קצת גילוי רוממות אחדותו. והיו הספי' בכחם נעלמים בו בכחו במציאות דק ונעלם כאשר ראוי אל אחדותו.

²⁷ עי' עבודת הקדוש (חלק א פרק ז) אנו מאמיני התורה ומקבלים שהיא תשריטנו שהכל היה זכוונה וזכרון פשוט, לא יקשה עלינו איך איפשר הרבוי מן הסבה הראשונה עם היותו אחד בתכלית הפשיטות, כי זה מגדר הרצון כי עם היותו בתכלית האחדות והפשיטות ימלא הרבוי זכרוננו להורות על מלאותו ויכלתו הכלתי בעל תכלית, והוא שכתוב והוא בראש וישיבנו, ונפשו אותה ויעש, כי יסלים חוקי, וכהנה רבות עמו.

²⁸ עי' תיקון ז (יט ע"א): אנת חכים ולא בחכמה ידיעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידיעא לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי דאיןון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעייתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלון מדות כלל.

תרגום: אתה הוא חכם ולא בחכמה ידוע, אתה הוא מבין ולא מבינה ידוע. אין לך מקום ידוע אלא להיות ניכר כחך וחוזקך לבני אדם ולהראות להם איך מתנהג העולם בדין וברחמים הרי הם צדק ומשפט כפי מעשיהם של בני אדם. דין הוא גבורה, משפט הוא עמוד האמצעי, צדק הוא המלכות הקדושה, מאזני צדק, שני עמודי האמת, הין צדק אות ברית, הכל להראות איך מתנהג העולם. אבל לא שיש לך צדק ידוע שהוא דין, וכן אין לך משפט ידוע שהוא רחמים, ולא מכל אלה המדות כלל.

²⁹ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ח-יב): הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקדוש ברוך הוא גוף וגוייה שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, והגוף לא יהיה בשני מקומות, ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה, ונאמר ואל מי תדמוני ואשוה, ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים. אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו, כתובים באצבע אלהים, יד ה', עיני ה', אזני ה', וכיוצא בדברים האלו, הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם, והכל כנויים הן, שנאמר אם שנותי ברק חרבי, וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג אלא משל והכל משל, ראיה לדבר שנביא אחד אומר שראה הקדוש ברוך הוא לבושיה כתלג חיור, ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה, משה רבינו עצמו ראהו על הים כגבור עושה מלחמה, ובסיני כשליח צבור עטוף, לומר שאין לו דמות וצורה אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה, ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו, וזה שאמר הכתוב החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא. וכו' וכיון שנתברר שאינו גוף וגוייה יתברר

דרך ה'

על מהותו ואמיתות ענינו, אלא מצד אמיתות ענינו בעצמה, שכוללת באמתה כל השלימיות, שאי אפשר לענין ההוא מבלתי כל השלימיות מצד עצמו.

והנה באמת הדרך הזה רחוק מאד מהשגתנו וציורנו, וכמעט שאין לנו דרך לבארו ומלות לפרשו, כי אין ציורנו ודמיונו תופס אלא ענינים מוגבלים בנבול הטבע הנברא ממנו ית', שזה מה שחשינו מרגישים ומביאים ציורו אל השכל³¹. ובברואים הנה הענינים רבים ונפרדים, אולם כבר הקדמנו שאמיתות מציאותו ית' אינה מושגת ואין להקיש ממה שרואים בברואים על הבורא ית', כי אין ענינים ומציאותם שזה כלל שנוכל לדון מזה על זה³². אבל זה גם כן מן הדברים הנודעים בקבלה כמ"ש, ומאומתים בחקירה על פי הטבע עצמו בחוקותיו ומשפטיו, שאי אפשר על כל פנים שלא ימצא מצוי אחד משולל מכל הטבע חוקות ונבוליו מכל העדר והסרון, מכל ריבוי והרכבה, מכל יחס וערך ומכל מקרי הברואים, שיהיה הוא הסבה האמיתית לכל הנמצאות ולכל המתילד בהם, כי זולת זה מציאות הנמצאות שאנו רואים והתמדתם היה בלתי אפשרי.

יחוד

- מאיר הדרך -

שלא יארע לו אחד ממאורעות הגופות, לא חיבור ולא פירוד, לא מקום ולא מדה, לא עליה ולא ירידה, ולא ימין ולא שמאל, ולא פנים ולא אחור, ולא ישיבה ולא עמידה, ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים, ואינו משתנה שאין לו דבר שיגרום לו שינוי, ואין לו לא מות ולא חיים כחיי הגוף החי, ולא סכלות ולא חכמה כחכמת האיש החכם, לא שינה ולא הקיצה, ולא כעס ולא שחוק ולא שמחה ולא עצבות, ולא שתיקה ולא דבור כדבור בני אדם, וכך אמרו חכמים אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה ולא עורף ולא עיפוי. והואיל והדבר כן הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים הכל משל ומליצה הן, כמו שנאמר יושב בשמים ישחק, כעסוני בהבליהם, כאשר שש ה' וכיוצא בהן, על הכל אמרו חכמים דברה תורה כלשון בני אדם, וכן הוא אומר האותי הם מכעיסים, הרי הוא אומר אני ה' לא שנית, ואילו היה פעמים כועס ופעמים שמח היה משתנה, וכל הדברים האלו אינן מצויין אלא לגופים האפלים השפלים שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם אבל הוא ברוך הוא יתברך ויתרומם על כל זה.

³⁰ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: היסוד הראשון מציאות הבורא ישתבח. והוא, שיש שם מצוי בשלמות אופני המציאות.

³¹ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: שכמו שאי אפשר לעורר להשיג צבעים, וכן חרש להשיג קולות, כך אי אפשר לבעל גוף להשיג תענוגים של רוחניות בתחילת המחשבה אלא בחקירה גדולה, וכך זה ראוי, ע"כ. עי' מורה הנבוכים חלק א פרק כו, ז"ל, כבר ידעת אמרתם (פרק ל"ג ופרק מ"ו מזה החלק) הכוללות למיני הפירושים כולם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה כלשון בני אדם. ענין זה כי כל מה שאפשר לבני אדם כולם, הבנתו וציורו בתחלת המחשבה, הוא אשר שם ראוי לבורא יתעלה. ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות להורות עליו שהוא יתעלה נמצא, כי לא ישיגו ההמון בתחלת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד, ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם. וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו, ייוחס לו יתעלה להורות עליו שהוא שלם במיני השלמות כולם, ואין עמו חסרון או העדר כלל. וכל מה ששיגו ההמון שהוא חסרון או העדר לא יתואר בו. ולזה לא יתואר באכילה ושתייה ולא בשינה ולא בחולי ולא בחמס ולא במה שידומה לזה. וכל מה שיחשוב ההמון שהוא שלימות יתואר בו, ואף על פי שהדבר ההוא אמנם הוא שלימות בערך אלינו, אבל בערך אליו יתעלה אלו אשר נחשבם כלם שלמות הם תכלית החסרון. אמנם אילו ידמו העדר השלמות ההוא האנושי ממנו יתעלה היה זה אצלם חסרון בחקו.

³² עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכות ט-י): כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו, ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו. הקדוש ברוך הוא מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהיא, ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו כמו שאנו יודעין, שאין אנו ודעתנו אחד אבל הבורא יתברך הוא ודעתו וחיי אחד מכל צד ומכל פינה ובכל דרך ייחוד, שאלמלי היה חי בחיים ויודע בדעה חוץ ממנו היו שם אלוהות הרבה הוא וחיי ודעתו, ואין הדבר כן אלא אחד מכל צד ומכל פינה ובכל דרך ייחוד, נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד, ודבר זה אין כח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על בוריו, ולפיכך אומר חי פרעה וחי נפשך ואין אומר חי ה' אלא חי ה', שאין הבורא וחיי שנים כמו חיי הגופים החיים או כחיי המלאכים, לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים כמו שאנו יודעין אותם אלא מחמת עצמו ידעם, לפיכך מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו.

דרך ה'

(ו) וממה שצריך שידע עוד שהמצוי הזה ית"ש מוכרח שיהיה אחד ולא יותר. פירוש, שאי אפשר שימצאו מצויים רבים שמציאותם מוכרח מעצמו, אלא אחד בלבד צריך שימצא במציאות המוכרח והשלם הזה³³. ואם שימצאו נמצאים אחרים לא ימצאו אלא מפני שהוא ימצאם ברצונו, ונמצאים כולם תלויים בו ולא מצויים מעצמם³⁴.
(ז) נמצא כלל הידיעות השרשיות האלה שש: והם אמיתות מציאותו ית', שלימותו, הכרח המצאו, היותו בלתי נתלה בזולתו, פשיטותו, ויחודו.

פרק ב בתכלית הבריא

התכלית בבריא

(א) הנה התכלית בבריא היה להטיב מטובו ית' לזולתו³⁵. והנה תראה כי הוא לבדו ית"ש השלימות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלימות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלימות שידומה חוץ משלימותו ית' הנה איננו שלימות אמיתי, אלא יקרא שלימות בערך אל ענין חסר ממנו. אך השלימות בהחלט אינו אלא שלימותו ית'. ועל כן, בהיות חפצו ית' להטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו, ובהיותו הוא לבדו ית' הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב ההוא עצמו, שהוא בו ית' מצד עצמו, שהוא הטוב השלם והאמיתי. והנה מצד אחר, הטוב הזה אי אפשר שימצא אלא בו, על כן גזרה חכמתו שמציאות ההטבה האמיתית הזאת יהיה במה שינתן מקום לברואים לשיתרבקו בו ית', באותו השיעור שאפשר להם שיתרבקו³⁶. ואז נמצא שמה מצד עצמם אי אפשר

- מאיר הדרך -

³³ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: והיסוד השני אחדותו שהוא אחד ואינו כאחד המין הכללי ולא כאחד המין הפרטי ולא כאחד המורכב שהוא נחלק לאחדים רבים ולא כגוף הפשוט שהוא אחד במספרו והוא מקבל חילוק לאין תכלית אבל הוא ית' אחד באחדות שאין כמוהו והיסוד הזה השני אנו למדין ממה שנאמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד וזה מצות עשה.

³⁴ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכה ז): אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם אילו היו אלוהות הרבה היו גופין וגויות מפני שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו בגופות והגויות ואילו היה היוצר גוף וגוייה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כחו כח גוף והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד וידעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלהינו ה' אחד.

³⁵ עי' ע"ח שער העקודים (פרק ה), לעולם בטבע העליון להאיר לתחתון, ויש לו חשק להאיר בו כמו חשק אמא (אב) לבנים. ועי"ש (פרק ח) ומטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'.

³⁶ צ"ע בדברי רבינו האם כוונתו לדבקות בעולם הבא או בעולם הזה, ואם נאמר שהוא בעולם הבא, אזי מקורו הוא:

עי' הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, בעולם הרוחני והוא העוה"ב שנפשותינו משכילות שם מידעת הבורא יתברך כמו שמשכילות הגופנים העליונים או יותר, ואותו תענוג לא יחלק לחלקים ולא יסופר ולא ימצא משל למשול בו אותו התענוג, אלא כמו שאמר הנביא ע"ה כשנפלאו בעיניו גדולת הטוב ההוא ומעלתו, אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, וכן אמרו ע"ה (ברכות יז ע"ב) העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא רחיצה ולא סיכה ולא תשמיש, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה. רוצה לומר באמרו ועטרותיהם בראשיהם, השארות הנפש בקיום המושכל להם והוא הבורא יתברך, והיות הוא רוצה לומר המושכל והוא דבר אחד כמו שזכרוהו גדולי הפילוסופים בדרכים יארך ביאורם בכאן. ואמרו ונהנים מזיו שכינה, רצונו לומר שאותן הנשמות מתענגות במה שמשגיגות ויודעות מאמיתת הבורא יתברך, כמו שמתענגות חיות הקודש ושאר מדרגות המלאכים במה שהם משיגים ויודעים ממציאותו. הנה כי הטובה

דרך ה'

שיתוארו בשלימות כשלימותו ית', הנה מצד התדבקם בו יגיע להם באותו השיעור שאפשר ליתאר בשלימות ההוא ית', מצד היותם מתדבקים בו. וימצאו נהנים בטובה האמיתית ההיא בערך שאפשר להם ליהנות בה. ונמצא היות כונתו ית"ש בבריאה שברא לברוא מי שיהיה נהנה בטובו ית' באותו הדרך שאפשר שיהנה בו.

ענין השלימות והחסרונות וקניית השלמות

(ב) ואולם נזרה חכמתו שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב ההוא³⁷. פירוש, מי שיקנה הטוב בעצמו ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה^{39,38}. ותראה,

- מאיר הדרך -

והתכלית האחרון הוא להגיע אל החברה העליונה הזאת, ולהיות בכבוד הזה ובמעלה הנזכרת וקיום הנפש כמו שביארנו עד אין סוף בקיום הבורא יתברך שהוא סיבת קיומה.

עי' מאמרי הרמב"ם מאמר על הנפש לרבי יוסף עקנין: הודיע כאן בביאור קיום הנפשות של צדיקים לעד אין להם כליון רק הם בנועים קיימת ובתענוג גדול ועצום, והוא מה שאמר את ה' אלקיך והוא היותה דבוקה בבורא ויודעת אותו.

עי' עבודת הקדוש (ח"ב פמ"ג) ועי' בירושלמי דסוכה ומחול וחולה עגולה שאין לה ראש וסוף, והוא משל אל התענוג שאין לו סוף ותכלית, ולזה נקרא העולם הבא אחר תחיית המתים עולם שכלו טוב עולם שכלו ארוך, ואז ישיגו הצדיקים תכלית ההשגה כי השכינה באמצע והם סביב והוא המחול והחולה, ולרמוז אל ההשגה הנפלאה ההיא אמרו וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו. עי' מגלה עמוקות (אופן רנא) מ"ש (משלי ט"ז ד') כל פעל ה' למענהו, וכן מה שיסדו שהכל ברא לכבודו, הנה אין הכוונה שהוא לתועלתו ולטובתו ח"ו, אלא עומק הכוונה הוא, כדי שיתגלה אורו וכבודו להראויים לזה, כי הנה גילוי אורו וגילוי כבודו ית"ש, הנה הוא עצמו הנה הוא העונג והנועם והזיו והזוהר לכל הראויים להדבק בו ולהתייחד עמו, והוא עצמו עיקר כל הנועם והזיו והעונג דכל חיי עוה"ב (וכמ"ש ברכות י"ז א') העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם.

ואם כוונתו לעולם הזה, אז מקורו:

עי' ספר המצות להרמב"ם (מצות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כולם לעבודתו.

ועי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: בעלי התורה וכו' יש להם תענוג גדול במה שהם יודעין ומשיגין באמיתת הבורא יתברך ובזה הם בתענוג תמידי שאינו נפסק ואין תענוג גופני אצלם.

³⁷ עי' פירוש הרמ"ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה): ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכן אין להם שכל בעמלם. והבהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, ואין לנפש הבהמה שכל ועונש זולתי אם היא בסוד הגלגול שאינה בהמה, וזהו חמורו של רבי פנחס בן יאיר. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ"ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל בריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע כי על ידי היות באדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא בעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ"ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא בעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שברא הקב"ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלהו למעלה מהמלאכים, וכדפירשו בזוהר בענין זה ממש. ולכן טוב גנוז לצדיקים ששכר מצוה שהוא יצר הטוב מצוה שהוא הטוב וכו'. ועי' עוד פרדס רמונים (שער כה פרק ג).

³⁸ עי' ליקוטי תורה (פרשת האזינו): רצה הקב"ה לברוא אדה"ר ביצה"ר כדי שיאכל שלו ובמה שייגע ויכניע היצה"ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רוצה שיתענג ויתנהנה האדם בג"ע בחנם כאשר הנשמה הית' אוכלת תחלה קודם בואה לעה"ז משולחן אבי' דרך צדקה ומתנה אלא רצה הקב"ה שתבא בעה"ז ותסגל מצות ומעש"ט ואז תתענג על ה' בשכר מעשיה ולא בחנם, נמצא להיות כי כל דרכיו משפט הוצרך להיות באדם שני יצרים יצה"ר ויצ"ט ואם יחטא ביצה"ר הוצרך להיות בשמו דין ורחמים שהוא הנגלה והנסתר כדי להפרע ממנו ברשעתו.

³⁹ והנה עי' מש"כ רבינו זלעט תבונות (סי' יח במהדורת הרח"פ): אמר השכל: האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש, לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטובה. ואמנם, כדי שתהיה ההטובה הטובה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה בייגיע כפס, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם צושת פנים בקבלת הטוב, כמי שמקבל לזקק מאחר. ועל זה

דרך ה'

שזה נקרא קצת התדמות בשיעור שאפשר אל שלימותו ית'. כי הנה הוא ית' ש שלם בעצמו ולא במקרה אלא מצד אמיתת ענינו, מוכרח בו השלימות ומשוללים ממנו החסרונות בהכרח⁴⁰. ואולם זה אי אפשר שימצא בזולתו שיהיה אמיתתו מוכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות. אך להדמות לזה במקצת צריך, שלפחות יהיה הוא הקונה השלימות שאין אמיתת ענינו מכריח לו, ויהיה הוא מעדיר מעצמו החסרונות שהיו אפשריים בו⁴¹. ועל כן גזר וסידר שיבראו עניני שלימות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני הענינים בשובה, ויותנו לבריה הזאת אמצעים שעל ידם תקנה לעצמה את השלימות ותעדיר ממנה את החסרונות, ואז יקרא שנתדמית במה שהיה אפשר לה לבוראה, ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בשובה.

(ג) ואמנם מלבד היות הבריה הזאת שקנתה השלימות ראויה לידבק בבוראה ית' מצד התדמותה לו, הנה על ידי קנותה השלימות לה נמצאת מתדבקת והולכת בו, עד שסוף קנותה השלימות והמצאה מתדבקת בו יהיה הכל ענין אחד⁴². וזה, כי בהיות מציאותו ית' ש השלימות האמיתי כמ"ש, הנה כל מה שהוא שלימות אינו מתיחס אלא לו כענף אל השורש, כי אע"פ שאינו מגיע אל השלימות השרשי, הנה המשך ותולדה ממנו הוא. והנה תראה כי השלימות האמיתי הנה הוא מציאותו ית', וכל חסרון אינו אלא העלם טובו ית' והסתר פניו⁴³. ונמצא שהארת פניו ית' וקרבתו תהיה השורש והסבה לכל שלימות שיהיה, והסתר פניו השרש והסבה לכל חסרון, אשר בשיעור ההסתר כך יהיה שיעור החסרון הנמשך ממנו. ועל כן הנברא הזה העומד בשיקול בין השלימות והחסרונות, שהם תולדות ההארה וההסתרה⁴⁴, בהתחזקו בשלימות והקנותם אותם בעצמו, הנה הוא אוחז בו ית' שהוא השרש והמקור להם, וכפי מה שירבה בשלימות כך הוא מרבה האחיזה וההתדבקות בו, עד שבהגיעו אל תכלית קניית השלימות הנה הוא מגיע אל תכלית האחיזה וההתדבקות בו ית', ונמצא מתדבק בו ית' ונהנה בשובה ומשתלם בו, והוא עצמו בעל טובו ושלימותו.

- מאיר הדרך -

אמרו (ירושלמי ערלה פרק א הלכה ג), "מאן לאכיל ללאו דיליה זהית לאסתכלי צאפיה", ע"כ. משמע מדבריו שכללות כל עבודתו היא נכללת במימרא זו של הירושלמי, והיינו שתכלית כל העבודה היא שיהיה הוא ית' עימנו ביחסים זו יוכל האדם כזיכור "להסתכל" עס פניו "צפניו" של הסי"ת. והוא הצחינה המכונה בלשון הקדמונים "פנים צפנים". והנה ידוע כי שתכלית עבודה ה' ית' בכל פרט ופרט היא אכן להפוך את יחסיו לסי"ת מצחינה של הסתר פניו ית' ("אחור צאחור") לצחינה של הארת פניו ("פנים צפנים"). ועי' ליקוטי ה"ס (צ"מ נט ע"א), שמציא שעל עניין זה גופא נאמרו דברי הירושלמי "מאן לאכיל ללאו דיליה זהית לאסתכלי צאפיה" וז"ל: "מ"ש רז"ל אתה גואל גחין ותלחש לה. דע כי בין האמא ובין הנוקבא תרווייהו יאלו לעומ' חזה הזכר מבין תרין חדוי אלא שאמא הגדולה נשארה פצ"פ שזה לו תמיד והנוקבא הוא עם הזעיר הוא לפרקים ולכן ארז"ל אתה גואל וס"ה וחכם צאחור יסבך' אותיות ש"ח צי"ה כי בעת צריאת עולם שהיו החכמ' והצינה צאחור הית' כלי החכמ' ש"ח ומרכנת ע"מה לה"ח שבה לכלי הצי"ה כי הנקב' לעולם אצרים קטנים שליט צערך הזכר וזמן שהאמא הית' צאחור עם האבא הית' ניזונית ע"י משא"כ עתה דתרווייהו כחדא שריין וניזונים בשוה מאריך ונאמר על אמא מאן לאכיל ללאו דיליה זהית לאסתכלי צאפיה ועל הנוקבא נאמר זה תמיד כאשר היא צאחור והבן, ע"כ.

⁴⁰ עי' לעיל הערה 25.

⁴¹ עי' לעיל הערה 37.

⁴² עי' לקמן הערה 48.

⁴³ עי' הערה 44.

⁴⁴ לענין מקור דבריו ששלמות האדם תלוי במידת קרבת האלקים אל האדם (דהיינו הסתר והארת פניו ית') עי' מש"כ מורה נבוכים (חלק ג פרק יח): השלמות והחסרון, רצוני לומר, קרבת אל האלוה או רחקם ממנו.

דרך ה'

העיקר שבבריות והטפל בהם

(ד) והנה לשיהיו במציאות הענינים השונים האלה של שלימות וחסרון שזכרנו, ותמצא הבריה שזכרנו בתכונה שהיא צריכה להיות. פירוש, באפשרות לשני הענינים וביכולת עליהם שיקנה השלימות ויעדר מן החסרונות, ושימצאו האמצעים לדבר הזה, פירוש, לקנות זה השלימות. הנה ודאי שפרטים רבים ושונים צריך שימצאו בבריה, ויחסים רבים בין הפרטים האלה עד שיצלה התכלית המכוון בה. ואולם הבריה אשר התעדרה לענין הגדול הזה, דהיינו לדביקות בו ית' כמ"ש, היא תקרא העיקרית שבכל הבריה, וכל שאר מה שימצא במציאות לא יהיה אלא עוזר באיזה צד, או באיזה בחינה אל התכלית לשיצלה וימצא, ועל כן יקראו טפלים לבריה העיקרית שזכרנו.

(ה) אך הבריה העיקרית באמת היא המין האנושי⁴⁵, וכל שאר הנבראים בין הגבוהים ממנו ובין השפלים ממנו, אינן אלא בעבורו להשלמת ענינו, לפי כל הבחינות הרבות והשונות הראויות לימצא בהם וכמ"ש עוד לפנינו בס"ד. והנה ההשכלה וכל המדות הטובות הם עניני שלימות שנמצאו להשתלם בהם האדם, ועניני החומר ומדות הרעות הם עניני החסרון שזכרנו שהאדם מושם ביניהם לקנות לו השלימות⁴⁶.

פרק ג

במין האנושי

בחירת האדם

(א) כבר זכרנו היות האדם אותה הבריה הנבראת לידבק בו ית', והיא המוטלת בין השלימות והחסרונות, והיכולת בידו לקנות השלימות. ואולם צריך שיהיה זה בבחירתו ורצונו, כי אלו היה מוכרח במעשיו להיות בוחר על כל פנים בשלימות, לא היה נקרא באמת בעל שלימותו, כי איננו בעליו, כיון שהוכרח מאחר לקנותו, והמקנהו הוא בעל שלימותו, ולא היתה הכוונה העליונה מתקיימת. על כן הוכרח שיונה הדבר לבחירתו, שתהיה נמיתו שקולה לשני הצדדין ולא מוכרחת לאחר מהם, ויהיה בו כח הבחירה לבחור בדעת ובחפץ באיזה מהם שירצה, והיכולת גם כן בידו לקנות איזה מהם שירצה, על כן נברא האדם ביצ"ט ויצ"ר והבחירה בידו להטות עצמו לצד שהוא רוצה⁴⁷.

הרכבת הגוף והנשמה

(ב) ואולם להיות הדבר הזה נשלם כראוי, גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה⁴⁸, וגוף ארצי ועכור⁴⁹, שכל אחד מהם

- מאיר הדרך -

⁴⁵ עי' קהלת רבה (פרשה ז פסקה יט): ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי.

⁴⁶ עי' לקמן פרק ג אות ב' ואולי צריך להיות ציין כאן ולא שם.

⁴⁷ עי' לעיל הערה 37.

⁴⁸ עי' ז"ח (ט ע"א): יש באדם שלש צורות נפשיות: צורה הראשונה היא הנפש השכלית. השניה, היא הנפש המדברת. השלישית, היא הנפש הבהמית, המתאווה תאוות, והיא הנפש אשר תמעול מעל. ואיתמא הכי, הנפש הראשונה היא נפש הבהמית, כנגד המדרגה התחתונה שאמרנו. נפש המדברת, כנגד השמים, שהיא מעלה יתירה על הראשונה. נפש השכלית, כנגד מדרגת המלאכים, שהיא המעלה העליונה על כל אלה.

⁴⁹ עי' זהר משפטים (דף קיח ע"ב): ואית מלאכין דאינון משמשין לגופא ומלאכין דמשמשין לנשמתא וכגוונא דאית אפרשותא בין גופא לנשמתא הכי אית אפרשותא בין מלאכין דגופא למלאכין דנשמתא ואית נשמתא לנשמתא ומלאכין למלאכין (קהלת ה ז) כי גבוה מעל גבוה שמר וגבוהים עליהם ואלין דאינון נשמתא לנשמתא כלוהו חד ואף על גב דארח מתלא אינון כגופא אצל נשמתא אלין לאלין בגין דמקבלין אלין מאלין הכי שכינתא (נשמתא) אף על גב דאיהי לקבל שאר נהורין דבריהא אצל גופא לקבל קב"ה חשיבא כגופא אבל כלא חד הכא גופא ונשמתא

דרך ה'

יטה בטבע לצדו. דהיינו הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה באופן שאם תגבר הנשמה תתעלה היא ותעלה הגוף עמה⁵⁰, ויהיה אותו האדם המשתלם בשלימות המעות. ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלימות ונדרחה ממנו ח"ו⁵². ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו ונשמתו ולקנות שלימותו כמ"ש.

עולם הזה ועולם הבא

(ג) ואמנם גזר טובו ית' שיהיה גבול להשתדלות הזה המצטרך לאדם להשיג השלימות, וכשהשלים השתדלותו ישיג שלימותו וינח בהנאתו לנצח נצחים, על כן הוחקו לו שני זמנים: אחד זמן העבודה, ואחד זמן קיבול השכר. ואולם מדת הטוב מרובה שהעבודה יש לה זמן מחוקק, כמו שגזרה חכמתו ית', היותו נאות לזה. וקיבול השכר אין לו תכלית, אלא לנצח נצחים הוא מתענג והולך בשלימות אשר קנה לו.

חלוק מצבי האדם בחלוק זמנו

(ד) ואולם כפי התחלף זמניו כך ראוי שיתחלף מצבו ושאר מקריו. כי כל זמן ההשתדלות הנה צריך שיהיה בתכונה אחת שיוכלו לימצא בו כל הענינים המצטרכים לו לפי ענין ההשתדלות הזה. פירוש, כי הנה מוכרח שתמצא לו המלחמה שזכרנו בין השכל והחומר, ולא יהיה לו דבר שיעכב את החומר מלשלוט ולעשות את שלו כפי השיעור הראוי לו, ולא דבר שיעכב את השכל מלשלוט בראוי לו ולעשות את שלו. וכך לא יהיה דבר שיגרום לחומר להתחזק יותר מן הראוי, וגם לא יגרום לשכל להתחזק יותר מן הראוי.

- מאיר הדרך -

כלא חד. מה דלאו הכי בבר נש דגופיה ונשמתיה בפרודא. דא חומר ודא שכל. דא חיי ודא מותא. אבל קב"ה חיים ושכינתיה חיים הה"ד עץ חיים היא למחזיקים בה.

תרגום: ויש מלאכים המשמשים את הגוף ומלאכים המשמשים את הנשמה וכמו שיש הפרדה בין גוף ונשמה כך יש הפרדה בין המלאכים של הגוף לבין המלאכים של הנשמה ויש נשמה לנשמה ומלאכים למלאכים (קהלת ה) כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם ואלה שהם נשמה לנשמה כולם אחד ואף על גב שדרך משל הם כגוף אצל הנשמה אלה לאלה משום שמקבלים אלה מאלה כך השכינה (הנשמה) אף על גב שהיא כנגד שאר האורות של הבריאה כנשמה אצל הגוף כנגד הקדוש ברוך הוא היא חשובה כגוף אבל הכל אחד כאן גוף ונשמה הכל אחד מה שאין כך באדם שגופו ונשמתו בפירוד זה חמר זה שכל זה חיים וזה מות אבל הקדוש ברוך הוא חיים ושכינתו חיים זהו שכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה.

ועי' מורה נבוכים (חלק ג פרק ט), ז"ל, החומר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא, ואפילו היה החומר זך ונכבד רצוני לומר, חומר הגלגלים כל שכן זה החומר החשוך, העכור, אשר הוא החומר שלנו. ומפני זה כל אשר ישתדל דעתנו להשיג האלוה או אחד מן השכלים ימצא מחיצה ומסך מבדיל בינו לבינם. ואל זה הוא הרמז בכל ספרי הנביאים שיש עלינו מסך מבדיל בינינו ובין האלוה, והוא נסתר ממנו בענן או בחושך או בערפל או בעב וכיוצא באלה הדמיונות, להיותנו מקצרים מהשיגו מפני החומר. ועי' עוד משנה תורה הלכות יסודי התורה פרק ד הלכות ח-ט שהיינו חומר וצורה.

⁵⁰ והיינו דביקות וכמ"ס רבינו לעיל פרק ד אות 7, ועי' הערה 49 שהתיקון הגמור של שניהם כאשר יתאחדו להתעלות כאחד הוא דוגמת הקב"ה שאלו שני הדברים מאוחדים.

⁵¹ יסוד זה של רבינו הוא עיקר גדול אשר מצינו כמה קדמונים מביאים אותו ומסיקים יסודות נוספים על פיו, עי' עבודת הקדוש (ח"ב פ"ט): להיות האדם בעל חומר אי איפשר שישג שלמותו מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה כמו שיתבאר זה מהגלגלים, כי להיותם בעלי חמר חוייב שימצא להם פעל מה גשמי שהוא התנועה, כדי שעל ידי הפעל ההוא ישיגו השלמות שנתחד בהם כפי טבעם.

ועי' שער הגלגולים (הקדמה לח): גם אמר לי, כי עיקר ההשגה זו תלויה ע"י כונת האדם, וזהירותו בכל ברכות הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כח אותם הקליפות הנמצאות במאכלות החומריות, ומתדבקים באדם האוכלם, וע"י הברכות האלו הנאמרות בכוונה, הוא מסיר מהם הקליפות, ומזכך החומר שלו, ונעשה שכלי וזך, ושאזהר בו מאד.

⁵² עי' עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו (מאמר חקור דין, חלק ג פרק יד), ז"ל, עבר אדם עברה אחת הותר חצי הקשר מצד החומר שנתקלקל באותו מעשה. וכיון ששנה בה, מיד הותר הקשר כולו, שנחלש הנפש ונפסד השכל. והמשילוהו בעלי אגדה לכלב רע האסור בזיקים, והעובר ושונה, מתיר אותו ומססהו בעצמו. ודיניה הוי, שאין לו על בעל הכלב אפילו תרעומות.

דרך ה'

כי אע"פ שמצד אחד היה נראה זה יותר טוב, הנה לפי הכוונה האמיתית והענין הנרצה באדם, שהוא קניית השלימות בהשתדלותו איננו טוב.

ובזמן קיבול השכר, הנה ראוי לו שיהיה במצב הפכי לזה, כי הנה כל מה שיהיה החומר שולט באותו זמן, הנה לא היה אלא מחשיך ומעכב על הנשמה שלא תתדבק בבורא ית', ועל כן הנה ראוי הוא שלא ישלט אז אלא הנשמה, והחומר יהיה נמשך אחריה לגמרי, באופן שלא יעכב על ידה כלל⁵³. ואמנם על כן נבראו שני העולמות עוה"ז ועוה"ב. עוה"ז המקום והחוקים הטבעיים שלו, הם מה שראוי לאדם כל זמן ההשתדלות העוה"ב המקום והחוקים שלו, הם מה שראוי לו בזמן קיבול השכר.

המין האנושי נשתנה

(ה) וממה שיצטרך עוד לדעת, שהנה המין האנושי אין ענינו הראשון כמו שאנו רואים ומבחינים אותו עתה, כי אולם שינוי גדול היה בו, והוא ענין חטאו של אדה"ר שנשתנה בו האדם והעולם ממה שהיו בתחלה. ואולם פרטי השינוי הזה ותולדותיהם רבים, ועוד נדבר בהם לפנים בס"ד. ונמצא שהדיבור במין האנושי וההבחנה בנשואיו כפולים, כי ידובר בו ובנשואיו בבחינתו קודם החטא, וידובר בו ובנשואיו בבחינתו אחר החטא, וכמו שנבאר עוד בעו"ה.

(ו) הנה אדה"ר בעת יצירתו היה ממש באותו המצב שזכרנו עד הנה, דהיינו שהנה הוא היה מורכב משני החלקים ההפכיים שאמרנו, שהם הנשמה והגוף. ובמציאות היו שני הענינים הטוב והרע, והוא עומד בשיקול ביניהם להדבק במה שירצה מהם. והנה היה ראוי לו שיבחר בטוב ויגביר נשמתו על גופו, ושכלו על חומר, ואז היה משתלם מיד ונח בשלימותו לנצח⁵⁴.

פעולות הנשמה בגוף

(ז) צריך שתדע, שאע"פ שאין אנו מרגישים לנשמה בגוף פעולה אחרת זולת החיות וההשכלה, הנה באמת יש בחוקה שתזכך עצם הגוף וחומר ותעלהו עילוי אחר עילוי, עד שיהיה ראוי להתלוות עמה בהנאה בשלימות. ואמנם לדבר זה היה אדה"ר מגיע אלו לא חטא, שהיתה נשמתו מזככת את גופו זיכוך אחר זיכוך, עד שהיה מזדכך השיעור המצטרך ונקבע בתענוג הנצח⁵⁵.

- מאיר הדרך -

⁵³ עי' שער הגמול אות קכד.

⁵⁴ עי' רבינו בחיי בראשית (ב יז): מות תמות אין הכוונה שימות ביום אכלו, אלא שיהיה בן מות כי על דעת רז"ל לולא שחטא לא ימות לעולם אבל יהיה קיים נצחי כמלאכי השרת.

⁵⁵ עי' שער הגמול אות קכד: כבר השיבנו אליך כי קיום הגוף יהיה בקיום הנפש וקיום הנפש בהתייחדה בדעת עליון, והמתקיים יהיה כמתקיים בהתייחדו בו, כאשר נאמין אפילו בפשט הכתובים על אדם הראשון שהיה ראוי שיתקיים ויחיה לעד אלו לא חטא בחטא ההוא, ואע"פ שנאמין בחרבן העולם בשנת השמטה, וכן נאמין ונתחזק אצל הכל באמת, הראות כח הנפש על הגוף האפל בדבקה בדעת עליון, כענין קירון פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה.

וכן יאמרו רבותינו ז"ל על אדם הראשון ועל כל דבק ביוצרו ומתלבש ברוח הקדש, אמרו עליו על פנחס בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, ואמרו עליו על ר' אליעזר הגדול כשהיה דורש במעשה בראשית היו קרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם מכיר אם יום אם לילה, וכן אמרו בספרי פניהם של צדיקים לעתיד לבא דומים לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשמש ולמנורות בית המקדש, ואם דעותינו לא ישיגו בחקירה הזאת מאיזה צד תהיה המדה הזו, אבל נאמין שהוא כן כי הבורא אותה יתברך שמו יודע מסודות הנפש ומהותה יותר מהתחכמותנו, ועוד אנחנו רואים שחפצי הנפש המזדמנים כרצונה נותנין לגוף הנאה ומוסיפין בו זהר והדר ושומן ובריאות אפילו בבואם אליו בעמל ויגיעה, וכל שכן חכמה לחכמים כענין שכתוב חכמת אדם תאיר פניו.

ועי"ש עוד עכשיו ביארנו כוננתו בשכרי המצות ועונשו, ונחזור בקצרה כי שכר הנפשות וקיומם בעולם הנשמות נקרא לרבותינו גן עדן, ופעמים קורין אותו עליה ושיבה של מעלה, ואחרי כן יבאו ימי המשיח והוא מכלל העולם הזה, ובסופן יהא יום הדין ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש והוא העיקר הגדול שהוא תקות כל מקוה להקב"ה, והוא העולם הבא

דרך ה'

תולדות חטא אדה"ר

(ח) וכיון שחטא נשתנו הדברים שינוי גדול. והוא, כי הנה בתחילה היו בבריאה החסרונות שהיו בשיעור מה שהיה מצטרך לשיהיה אדה"ר במצב השיקול שזכרנו, ויהיה לו מקום להרויח את השלימות ביגיע כפיו. אמנם על ידי חטאו, נוספו ונתרבו חסרונות בעצמו של אדם ובבריאיה כלה, ועוד נתקשה התיקון ממה שהיה קודם⁵⁶. פירוש, כי הנה בתחלה היה נקל לו בצאת מן החסרון המוטבע בו וקנות השלימות, שכך סידרה החכמה העליונה את הדברים על פי מדת הטוב והיושר. כי יען לא היה אדם סבה לרע ולחסרון שבו, אלא שכך הוטבע בו ביצירתו⁵⁷, הנה במה שיסיר עצמו מן הרע ויפנה אל הטוב, ישיג מיד צאת מן החסרון וקנות שלימות⁵⁸. אמנם בחטאו, כיון שעל ידו נסתר השלימות יותר משהיה, ונתרבו החסרונות, והיה הוא הגורם רעה לעצמו, הנה לא יהיה עוד כל כך קל לו לשוב לצאת מן החסרון ולקנות השלימות כמות שהיה בעת שלא היה הוא גרמת חסרונו, אלא שכך נוצר מעיקרו וכמ"ש. וכל שכן שבהכרח השתדלותו המצטרך עתה להגיע לשלימות, הנה הוא כפול, כי יצטרך תחלה שישבו האדם והעולם⁵⁹ אל המצב שהיו בראשונה קודם החטא, ואחר כך, שיתעלו מן המצב ההוא אל מצב השלימות שהיה ראוי לאדם שיעלה⁶⁰.

המיתה והתחיה

(ט) ואולם מלבד כל זה גזרה מדת דינו ית' שלא יוכלו לא האדם ולא העולם מעתה הגיע אל השלימות עודם בצורה שנתקלקלה, דהיינו הצורה שיש להם עכשיו שבה נתרבה הרע אלא יצטרך להם בהכרח עבור מעבר ההפסד, דהיינו המיתה לאדם וההפסד לכל שאר ההווה שנתקלקלו עמו⁶¹, ולא תוכל הנשמה לזכך הגוף אלא אחר שתצא ממנו תחלה וימות הגוף ויפסד ואז יחזור ויבנה בנין חדש ותכנס בו הנשמה ותזככהו. וכן העולם כלו

- מאיר הדרך -

שבו ישוב הגוף כמו נפש, והנפש תדבק בדעת עליון כהידבקה בגן עדן עולם הנשמות, ותתעלה בהשגה גדולה ממנה ויהיה קיום הכל לעדי עד ולנצח נצחים.

⁵⁶ עי' בראשית רבה (פ"כ ס' יב): ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור. ועי' זהר בראשית לו ע"ב ותיקו"ז יב ע"א, שם מתבאר עומק הדברים, לפרש את ההבדל שבין אדם הראשון קודם החטא לאחריו, שקודם החטא הלבוש שלו היה בבחי' אור ורוחניות, ואילו לאחר החטא נהיה גופו (לבוש) נהיה חומר ו"עור" ביחס לנפשו. ועי' עוד בענין ע"ח שער קליפת נוגה פרק ד' ומ"ד ומ"ן סוף פרק א'.

⁵⁷ עי' זהר נח (פט ע"ב): אתא נח וחמא דהא גופא אתבני מאתרא דיצר הרע אקריב קרבן כמה דאקריב אדם מה כתיב (שם ח כא) וירח יהוה את ריח הניחוח וגו' (וכתיב) כי יצר לב האדם רע מנעוריו.

תרגום: בא נח וראה שהנה הגוף נבנה מהמקום של היצר הרע, הקריב קרבן כמו שהקריב אדם. מה כתוב "וירח ה' את ריח הניחוח וגו'", וכתוב "כי יצר לב האדם רע מנעוריו".

⁵⁸ עי' שער מאמרי רשב"י (לו ע"ד): אם אדם הראשון לא היה חוטא בעץ הדעת היה יכול להעלות ע"י תפלותיו של יום השבת ההוא את העולמות עליות אחרות יותר גבוהות במאוד מאוד עליה אחר עליה בכל תפלה ותפלה.

⁵⁹ לעניין מדרגת העולם קודם החטא, עי' שערי אורה (ח ע"א) דע, בתחילת צריאת העולם עיקר שכינה בתחתונים היתה, שהרי מערכת כל הנצרכים על סדר המעלות היו, עליונים כנגד עליונים, תחתונים כנגד תחתונים. ולפיכך היתה שכינה שרויה בתחתונים, ובהיות השכינה למטה נמצאו שמים וארץ אחדים, והיו לשון ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (בראשית ז א), שגשג כללם אלו מאלו ונתמלאו אלו מאלו, והיו הניזונים והמקורות פועלים בשלימותם ונמשכים מלמעלה למטה. נמצא י"י יתצרך ממלא מלמעלה למטה, וסימניו: השמים כסאי והארץ הדוס רגלי (ישעיהו סו א). נמצא ש"י יתצרך היה שריו צמיגע שיהיו צין העליונים וצין התחתונים. צא אדם הראשון וחטא, נתקלקלו השורות ונשתצרו הניזונות ונפסקו הצרכות, ונסתלקה שכינה ונתפרדה הצילה.

⁶⁰ עי' לקמן הערה 77.

⁶¹ אפילו הצדיקים שיהיו בדור של תחיית המתים תחילה ימותו ויחיו מיד (מדרש הנעלם תולדות קמ ע"א).

דרך ה'

יתחרב מצורתו של עתה וישוב ויבנה בצורה אחרת ראוייה לשלימות⁶². ועל כן נגזר על האדם שימות ויחזור ויחיה, והוא ענין תחית המתים ועל העולם שיחרב ויחזור ויחדש, והוא ענין מה שאמרו ז"ל שיתא אלפי שנה היו עלמא וחד חרוב (סנהדרין צז ע"א), ולסוף אלף שנה הקב"ה חוזר ומחדש את עולמו (שם ע"ב)⁶³.

(י) והנה לפי שרש זה, זמן הגמול האמיתי, דהיינו זמן קיבול השכר שזכרנו למעלה ומקומו, הוא אחר התחיה, בעולם שיתחדש. והאדם יהנה בו בגופו ובנשמתו בהיות גופו מזוכך על ידי נשמתו, ומוכן על ידה להיות נהנה בטוב ההוא⁶⁴. ואולם יבחנו שם האנשים ותתחלף מדריגתם ומעלתם כפי השיעור מה שטרחו בעולם העבודה, וכפי מה שהשתדלו להשיג מן השלימות⁶⁵. כי כפי שיעור זה תזדהר הנשמה בעצמה ותאיר בגוף ותזככהו, ויקנו שניהם יקר ומעלה, ויהיו ראויים להתקרב אל האדון ב"ה וליאור באור פניו וליהנות בטובו האמיתי.

עולם הנשמות

(יא) ואמנם בהיות שנגזרה המיתה על האדם וכמ"ש, ונמצא שהמורכב הזה צריך שיפרד לזמן מה ואחר ישוב להתחבר, הנה גם בזמן הפירוד הזה ראוי שיהיה מקום לשני החלקים המתפרדים, נאות למה שנרצה לפירוד ההוא. והנה הגוף צריך שיחזור ליסודו ותפרד הרכבתו ותפסד צורתו, והואיל והיה מן העפר אליו ישוב, והוא מה שאמר ית"ש

- מאיר הדרך -

⁶² עי' לקמן הערה 63.

⁶³ עי' זהר בראשית (נ ע"ב): תא חזי שמיטה דא לא אתקשר בקיומא שלים בימינא ובשמאלא מיומא דאשתכחת כד בעיא לאתקשרא אושיט דרועא שמאלא לקבלה וברא עלמא דין ובגין דהוא מסטרא דשמאלא לית ביה קיומא עד זמנא דאלף שביעאה דבההוא יומא לחוד אתקשר כדין בימינא וכדין תהוי בין ימינא ושמאלא בקיומא שלים וישתכחון שמים חדשים וארץ חדשה וכדין לא תעדי מתמן לעלמין.

תרגום: בא וראה, שמיטה זו לא נקשרת בקיום שלם בימין ובשמאל מיום שנמצאת, כשרוצה להתקשר, הושיט זרוע שמאל כנגדה וברא את העולם הזה, ובגלל שהוא מצד שמאל אין בו קיום עד הזמן של האלף השביעי, שבאותו יום לחוד מתקשר אז בימין, ואז תהיה בין הימין והשמאל בקיום שלם, וימצאו שמים חדשים וארץ חדשה, ואז לא תזוז משם לעולמים.

⁶⁴ עי' שער הגמול אות קכד: העוה"ב שהוא סוף מתן שכרן של מצות, דבר מסתפק הוא במשנה זו ולא נתבאר בפירוש אם הוא עולם הנשמות ושכרן המגיע לכל אחת מהן בעצמה אחרי המות מיד כמו שהזכרנו, או הוא עולם אחר שיתחדש ויהיה השכר בגוף ובנפש או לנפש בלבד בזמן ההוא המתחדש, וראינו שאמרו בגמרא על המשנה הזו וכל כך למה תנא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יא לא חלק בתחיית המתים, לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, וזה מורה כי העוה"ב הוא עולם השכר לאותן שהקב"ה מחיה בתחיית המתים ואינו עולם הנשמות שקראנו אותו גן עדן, אלא עולם התחיה הוא.

ועי' שם אות קכג: ובאמת כי המקום הזה גן עדן משמש עוד בגמול גשמי ממש לזמן התחיה, והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (במדבר י"ג ב'), עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בגן עדן וכו', וכן יאמרו עוד (תענית ל"א א') עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן הוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו כאילו באצבע שנאמר הנה אלהינו זה, וזה עונג ושכר עתיד בזמן התחיה, והראות השכינה כאלו מראה באצבע מתוך המחול השגת המעלות ועונג התיחדות מתוך שמחה גופית, לומר כי יגיעו אנשי העולם ההוא למעלת משה רבינו, שנתעלית נפשו על גופו עד שבטלו כחותיו הגופיות והיה מלובש בכל שעה ברוח הקדש כאלו ראיתו ושמיעתו בעין הנפש בלבד לא במצועי העין הגופי, כאשר יעשו שאר הנביאים בהתבטל הגוף והתפשט הנפש מכחותיו שיאצל עליה רוח הקודש ותראה בראות עצמה כאשר יראה מיכאל או גבריאל. ועי' ראב"ד לקמן הערה 69.

⁶⁵ עי' ב"ב עה ע"א: אמר רבה א"ר יוחנן, עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק. שנאמר, וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה. מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו.

עי' ויקרא רבה (פרשה יח פסקה א): כי הולך האדם אל בית עולמו בית העולם לא נאמר אלא בית עולמו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיוטין אף על פי שהכל נכנסין בפילון אחד כל אחד ואחד שרוי לפי כבודו כך אע"פ שהכל טועמין טעם מיתה כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו.

ועי' שער הגמול (אות קטז): כל אדם לפי מעשיו הוא זוכה בעוה"ב. כך אמרו חכמים (ב"ב ע"ה א') לעולם הבא מלמד שכל צדיק וצדיק נכחו מחופתו של חברו, ואמרו עשן בחופה למה וכו'.

דרך ה'

לאדם (בראשית ג יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב⁶⁶. אך הנשמה [הזוכה במעשיה] הנה אין לה אלא לצפות עד שיעשה בגוף מה שצריך ליעשות, דהיינו ההתכנה וההפסד בראשונה וההשאר בעפר כל הזמן שצריך, וההיבנות מחדש אחר כך לשתשוב ליכנס בו. ואמנם צריך שיהיה לה מקום בין כך ובין כך, ואולם לצורך זה הוכן עולם הנשמות, שבו תכנסנה הנשמות הזוכות אחרי צאתן מהגוף, ותשבנה שם במקום מנוחה כל זמן התגלגל על הגוף הענינים הראויים להתגלגל עליו⁶⁷. והנה כל הזמן ההוא תשכנה הנשמות ההן במעלה ובתענוג מעין מה שינתן להן אחר כך בזמן הגמול האמיתי שזכרנו למעלה, כי גם מעלתו בעולם הנשמות ודאי שימדד לפי המעשים שעשו שלפיהן ימדד גם הגמול אחרי כן בזמנו⁶⁸. אך השלימות האמיתי המעודד לזוכים לו לא ישיגוהו לא הגוף ולא הנשמה אלא בהתחברן שנית אחר התחיה⁶⁹.

תועלת לאדם בעולם הנשמות

(יב) ואולם מלבד היות עולם הנשמות מקום לנשמות לשבת בו, כל זמן היותן מצפות לגוף כמ"ש, הנה עוד תועלת גדול נמצא בו לנשמות עצמן, ואחריהן לגוף למה שיצטרך אחר כך בזמן התחיה. וזה, כי אחר שהיתה הגזירה על האדם שלא יגיע לשלימות אלא אחרי המות, אע"פ שכבר נראה לו מצד מעשיו עודנו חי [כי זולת זה לא היה מגיע לו מעולם, שהרי אין זמן קניית השלימות אלא בעוה"ז מרם המות וכמ"ש], עוד נמשך מן הגזירה הזאת שהנשמה כל זמן היותה בגוף בעוה"ז שהרע דבוק בו שאי אפשר שיפרד

- מאיר הדרך -

⁶⁶ עי' זהר פקודי רסח ע"ב: וייצר יהו"ה אלה"ם את האדם עפר מן האדמה (בראשית ב ז), עפר איהו ולא חומר, עפר איהו ויתוב לעפרא, כמה דאת אמר (שם ג יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

⁶⁷ דהיינו י"ב חודש, כמ"ש הרמב"ן בשער הגמול אות כק ז"ל: זה הגן עדן התחתון שהזכרנוהו יש לנשמות בו חלק בשכר ועונג ואע"פ שאינן גוף, וכבר שמו להם מקום עם העליונים, ותקון הענין הזה כך הוא, לפי שאמרו חכמים (שבת קנ"ב ב') עד י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חדש גופו בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת, ופירוש הקבלה הזו כי כל י"ב חדש עדיין כח הגוף קיים והנשמה נוטה לדעתה ולמעשיה כאשר היתה באמנה אתו בהצטיירות מחשבות גשמיות, ואע"פ שעולה לידיעת עולם הנשמות יורדת היא לענין שהיתה כבר, לאחר י"ב חדש נתעלית מדעות גשמיות ולבשה מלאכות ונתעטרה בעטרה של עולם הבא, ואין הכוונה במה שאמרו גופו קיים בין שיהא הגוף נשרף לסיד או שיהא מן החנוטין שגופם מתקיים אלא הכוונה למה שכתבנו, ובאותן י"ב חדש חלק הנשמה בגן עדן להיות בעונג העולם העליון להם כענין נוטה לגשמיות, ואין כוונת רבותינו ז"ל שיתעדנו הנשמות בפירות הגן ההוא או שירחצו בנהרות, אלא הכוונה מפני שהוא שער השמים לאור באור החיים, כאשר תאמר על העומד בירושלים שתתלבש נפשו רוח הקודש ומלאכות נבואה בחפץ עליון בין בחלום בין במראה יותר מן העומדים בארץ טמאה ומן ההשגה ההוות אל הנפש במקום ההוא מתעלית לדבקות העולם העליון והשגת העונג הרוחני, וזהו מה שמספרים רבותינו באגדה (ב"מ פ"ה ב') בצדיקים דסלקי ונחתי למתיבתא דרקיעא, העליה היא השגת הנפש ודבקותה בעליונים והירידה היא להשגת מה שיגיעו סגולת התחתונים בחייהם כגון הנביאים.

⁶⁸ עי' רמב"ן (ויקרא יח כט): ותדע ותשכיל, כי הכריתות הנזכרות בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה (במדבר טו ל) ונכרתה הנפש ההיא מלפני (להלן כב ג) יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה (במדבר טו לא) כי העון אשר בה הוא יכריתנה.

ועי' שער הגמול (אות קטו): כשהאדם נפטר לבית עולמו שוקלין בהן ופוסקין עליו חלקו כפי הראוי לו בעולם הנשמות.

⁶⁹ עי' תוס' ראש השנה טז ע"ב: ליום הדין כשיחיו המתים כדמוכח קרא ואע"פ שכבר נדונו אחר מיתתן בגן עדן או בגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכהו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם ומתוך כן שמא יזכו.

עי' ראב"ד (הלכות תשובה פ"ח ה"ב): אמרו כתובות (דף ק"א) עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה וכו' וכן היו מצוין לבניהם (שבת ק"ד) אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אזכה וכן אמרו (סנהדרין צ"ב) שלא ישבו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם וכן אמרו (שם סנהדרין צ"א) במום עומדין ומתרפאין וכו' אפשר שהבורא ישים גוייתם חזקות ובריאות כגוית המלאכים וכגוית אליהו זכור לטוב. ועי' לעיל הערה 64.

דרך ה'

ממנו לנמר, תהיה גם היא חשוכה ועמומה. ואע"פ שעל ידי המעשים הטובים שהאדם עושה קונה היא בעצמה שלימות יקר, לא יוכל הדבר להגלות ולא תוכל להזדהר בזוהר שהיה ראוי לה להזדהר כפי היקר שהוא שהיא משנת באמת, אלא הכל נשאר כבוש בעצמותה עד הזמן שינתן להגלות. ואולם אין העכבה מצדה כלל, כי אם מצד הגוף כמ"ש, והוא עצמו מפסיד בזה שלא יקבל כל אותו הזמן הזיכוכ שהיה ראוי שיקבל כמ"ש. אמנם גם היא מפסדת שהיא כבושה בעצמה ואינה יכולה לפשט זהריתה. ועוד שאינה פועלת הפעולה הראויה לה שהיא זיכוכ הגוף, ואלו היתה פועלת אותה היתה משתלמת בזה שלימות גדול מצד מהות הפעולה עצמה, שהרי פעולת שלימות היא היות מטיב ומשלים זולתו.⁷⁰ ועוד שזאת היא הפעולה הנאותה לה לפי טבעה וחוקה שלכך נוצרה, וכל נברא משתלם כשפועל מה שחקק לו בוראו ית' שיפעל, וחסר משלימות כל זמן שלא יפעלו.⁷¹ ואמנם בצאת הנשמה מהגוף ולכתה אל עולם הנשמות, הנה שם מתפשטת ומזדהרת בזהריתה כפי מה שראוי לה על פי מעשיה, ובמה שהיא משנת שם כל זמן היותה שם מתחזקת ממה שנתחלשה בגוף.⁷² ומזדמנת יותר למה שראוי שתעשה בזמן התחיה, עד שכשתשוב בגוף בזמן הראוי תוכל לפעול בו הפעולה הנאותה לה, דהיינו הזיכוכ שזכרנו.

הפרש בין כניסת הנשמה בעובר וכניסתה בתחיה

(יג) ואולם צריך שתדע, כי גם עתה, בהכנס הנשמה בגוף העובר, אע"פ שלא קנתה עדין שלימות במעשיה, הנה מצד יקרה וזוהרה העצמי, היה ראוי שתתן זיכוכ גדול לחומר עד שיהיה יוצא מגדר המין האנושי. אמנם גזירתו ית' כובשת אותה ומעלמת כחה וממעטת זוהרה, באופן שלא ימשך ממנה ענין זה, אבל תשב שמה למה בעצמה באותו השיעור המצטרך לפי הכוונה העליונה, ופועלת בגוף באותו הסדר והשיעור הנרצה מחכמתו ית'. והנה כפי מעשיה הטובים שעושה והולכת, היה לה להתפשט ולהזדהר כמ"ש, ואז היה מגיע ממנה הזיכוכ לגוף, ואמנם לפי הגזירה שביארנו למעלה, לא יתכן לה זה אלא בהיותה בעולם הנשמות. אכן בשובה בגוף אחר התחיה לא תתמעט ולא תתעלם, אלא תכנס בכל זהריתה ובכל כחה, ואז מיד תזכך את הגוף ההוא זיכוכ גדול, ולא יצטרך לו הגידול מעט מעט שצריך עתה לילדים, אלא מיד בשעתו תאיר בו ומיד תזככהו זיכוכ גדול. ואמנם לא ימנע זה שיהיו לגוף ולנשמה יחד עילויים אחר עילויים.⁷³ אבל הענין הוא, שמיד בבוא הנשמה בגוף יהיה האדם ההוא יקר ונעלה וגופו יקבל מיד זיכוכ ראשון יתעלה בו מכל מה שהיה כל ימי חייו הראשונים, ויהיה הזיכוכ ההוא כפי כל המעשים הטובים שעשה כבר, וישים אותו במדריגה שראוי לו להיות בין הזוכים ליהנות בשלימות, ואחר כך יתעלו שניהם עילויים אחר עילויים כפי מה שראוי למי שהוא במדריגה ההיא.⁷⁴

- מאיר הדרך -

⁷⁰ עי' מקור לכל העניין בשעה"כ (נט ע"ב) ועי' שער מאמרי רשב"י (לח ע"א).

⁷¹ עי' לעיל ח"א פרק ב אות א'.

⁷² עיין שער הגלגולים הקדמה יז: ולעתיד לבא כל אחד ואחד מישראל, ישיג לדעת כל התורה כפי אותו הפירוש המכוון עם שרש נשמתו, אשר ע"י הפרוש ההוא נברא ונתהווה כנזכר. וכן בג"ע אחר פטירת האדם, ישיג כל זה.

⁷³ עי' ליקוטי הש"ס ברכות: ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. הענין כי בעולם שלאחר המיתה ת"ח עוסקים בתורה ועולין ממדרגה למדרגה ומישיבה לישיבה כי אפילו מרע"ה בכל יום ויום עולה ומשיג יותר כי כמו שהש"ת אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף וז"ס יצא אדם לפעלו ר"ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה"ז כי כשיצא האדם מעוה"ז יוצא תחלה לפעלו ר"ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה"ז ואח"כ לעבודתו שהוא עובד שם וטורח עדי ערב ר"ל שיגמור העוה"ז הדומה לערב כי לעתיד אחר התחיה יהי' להם מנוחה ומלאה הארץ דעה כל אחד לפי מדריגתו. והנה יש תורה באצילות וכן בב"ע ובסוד עצמו יש בו פרד"ס כי התורה יש בה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת שהם כנגד האיברים והגידים שבאדם וא"כ הוא בכל פרצוף יהי' בו כל התרי"ג מצות והבן זה.

⁷⁴ עי' הערה 75.

דרך ה'

פרק ד

במצבו של האדם בעוה"ז והדרכים שלפניו בדרך פרט
(א) במצבו של האדם בעוה"ז יבחנו שני ענינים: תכונת עצמו של האדם בחלקיו
והרכבתם, והמקום אשר הוא מושם בו בכל מה שמתלווה לו.

תכונת האדם בעוה"ז

(ב) בבחינת האדם עצמו, הנה כבר זכרנו איך הוא מורכב, אחד שנתרכבו בו שני
הפכים, דהיינו הנשמה והגוף. ואולם הנה אנחנו רואים בעינינו שהחומריות ראשוני בו,
ותולדותיו חזקות בו מאד, כי הנה מיד אחר לידתו כמעט כולו חמרי, ואין השכל פועל בו
אלא מעט, וכפי התגדלו ילך השכל הלוך וחזק בכל אחד כפי ענינו. ועל כל פנים לא יסור
החומריות ממשול בו ומהותו אותו אל ענינו, אלא שאם יגדל בחכמה וילומד בה ויתחזק
בדרכיה, הנה יתאמץ לכבוש את טבעו, ולא ישלח רסן תאוותיו מידו, ויתעצם ללכת
בהליכות השכל. ואולם תוכיות הענינים האלה שאנו רואים, הנה הוא שבמציאות החומר
ועצמותו נמצא העכירות והחשך בטבע, והוא מציאות רחוק מאד, והפכי למה שהוא הענין
באמת לקרבים אל האל ית', ומתדבקים בקדושתו. והנשמה עצמה אע"פ שבעצמה היא
זכה ועליונה, הנה בהכנסה בגוף החומרי והסתבכה בו נמצאת גרושה ורחויה מענינה
הטבעי אל ענין הפכי לו, וכבושה בו בכח מכריח לא תוכל לצאת ממנו אלא אם כן
תתאמץ בכח חזק מן הכח המכריחה. ובהיות שגור האדון ב"ה שהרכבה זו של גוף האדם
ונשמתו לא תפרד מעולם [פירוש, כי פירוד המיתה אינו אלא דבר לפי שעה עד תחת
המיתים, אך אחר כך צריכה לשוב לגוף, ושניהם יתקיימו יחד לנצח נצחים], הנה מוכרח
שתשתדל הנשמה ותתחזק ותהיה הולכת ומחלשת את כח חשך החומריות, עד שישאר
הגוף בלתי חשוך, ואז יוכל להתעלות הוא עמה וליאור באור העליון תחת מה שהיתה
מתחשכת ונשפלת היא עמו בתחלה. ואולם האדם בעוה"ז הוא במצב אחד שהחומר חזק
בו וכמ"ש, ובהיות החומר עכור וחשוך נמצא האדם בחשך גדול ורחוק מאד ממה שראוי
לו שיהיה להיות מתדבק בו ית'. ואמנם בזה צריך שישים השתדלותו לחזק את נשמתו נגד
כח חמרו, ולהיטיב את מצבו, להעלות עצמו מעילוי עד השיעור הראוי לו⁷⁵.

מה שגורם לאדם עולמו ועסקו

(ג) והמקום אשר הוא בתוכו, גם הוא חמרי וחשוך, וכל הנמצאים שבו חמריים,
והעסק של אדם בו ובמלואו אי אפשר שיהיה אלא עסק חמרי וגופני, כיון שכולם חומריים
וגופנים. ותכונתו של האדם עצמו והרכבת חלקיו מכריחים לו העסק הזה, כי אי אפשר לו
מבלי אכילה ושתייה ושאר כל הענינים הטבעיים, ואי אפשר לו מבלי הון וקנין לשיוכל
להשיג צרכיו אלה. ונמצא שבין מצד גופו של האדם בין מצד עולמו ובין מצד עסקו, הוא
טבוע בחומר ומשוקע בחשכו, ועמל גדול והשתדלות חזק יצטרך לו להתעלות אל מצב זך
מזה, והוא מוכרח בטבעו בענינים החומריים האלה.

הפעולות החומריות נעשות פעולות שלימות

- מאיר הדרך -

⁷⁵ ע"י פרדס רמונים (שער ב פרק ו) והטעם שהוצרך אל עשרה מאמרות הוא כדי ליפרע פי' כי
ע"י עשרה מאמרות ירדו הנבראים אל תכלית שאם היו בלתי בעלי תכלית א"כ היה אדם חי
לעולם ולא יקבל עונש על עונותיו והיתה צד הטומאה והקליפה מתפשטת בעולם והקלקול אינו
נתקן. וכן הצדיקים היו נשקעים בעוה"ז ואינם רואים בטוב. לכן הוצרך להיות העולם בעל תכלית
וגבול כדי ליפרע מן הרשעים ולתת שכר טוב לצדיקים. ופי' שמאבדים את העולם שנברא כו'. פי'
שמאבדין העולם ויש להם כח לכלותו מפני היותו בעל תכלית ונברא בעשרה מאמרות. וכן
הצדיקים מקיימין אותו שאם היה בלתי בעל תכלית לא היו הצדיקים מקיימין אותו ולא הרשעים
מאבדין אותו. לזה הוכרח להיותו נברא בעשרה מאמרות.

דרך ה'

(ד) ואולם מעומק עצת חכמתו ית' היה לסדר הדברים באופן שאף בהיות האדם שקוע בחומר בהכרח כמו שכתבנו, יוכל מתוך החומר עצמו והעסק הגופני השיג את השלימות והתעלות אל הווי' המעלה. ואדרבא השפלתו תהיה הגבהותו⁷⁶, ומשם

- מאיר הדרך -

⁷⁶ עי' זהר ח"א רמה ע"א: תא חזי תלת נשמתין אינון ואינון סלקין דרגין עלאין ידיען ועל דאינון תלתא ארבע אינון חד נשמתא עלאה לכל אתפס ולא אתער ביה גזברא (ס"א גזעא) דקרטיטאה עלאה כל שכן תתאה והאי נשמתא לכל נשמתין והוא סתים ולא אתגליא לעלמין ולא אתיידע וכלהו ביה תליין והאי אתעטף בעטופא דזהרא דכרמלא (נ"א דדולחא) בגו זהירותא ונטיף טפין טפין מרגלאן ואתקשרו כלהו כחד כקשרין דשייפי דגופא חד והוא אעיל בגווייהו ואחזי בהו עבדותיה הוא ואינון חד הוא ולית בהו פרישו האי נשמתא עלאה טמירו דכלא נשמתא אחרא נוקבא דמטמרא בגו חילהא והיא נשמתא להו ומנייהו אחידא גופא לאחזאה בהו עבדותא לכל עלמא כגופא דאיהו מאנא לנשמתא למעבד ביה עבדותא ואלין כגוונא דאינון קשרין טמירין דלעילא נשמתא אחרא היא נשמתהון דלדיקיא לתתא נשמתהון דלדיקיא אתיין מאינון נשמתין עלאין מנשמתא דנוקבא ומנשמתא דדכורא ובגין כך נשמתין דלדיקיא עלאין על כל אינון חילין ומשריין דלעילא ואי תימא הא עלאין אינון מתרין סטריין אמאי נחתין להאי עלמא ואמאי אסתלקו מניה למלכא דאתייליד ליה בר שדר ליה לחד כפר למרבי ליה ולגדל ליה עד דיתרבי (ליה) ויולפון ליה ארחי דהיכלא דמלכא שמע מלכא דהא ברית רב ואתרבי מה עבד דרחימו דבריה משדר לה למטרוניתא אמיה בגיניה ואעיל ליה להיכליה וחדי עמיה כל יומא כך קב"ה אוליד בר במטרוניתא ומאי איהו נשמתא עלאה קדישא שדר ליה לכפר להאי עלמא דיתרבי ביה ויולפון ליה אורחי דהיכלא דמלכא כיון דידע מלכא דהא ברית אתרבי בהאי כפר ועידן הוא למייתי ליה להיכליה מה עבד דרחימו דבריה משדר למטרוניתא בגיניה ואעיל ליה להיכליה נשמתא לא סלקא מהאי עלמא עד דאתת מטרוניתא בגיניה ואעילת לה דהיכלא דמלכא ויתבת תמן לעלמין ועם כל דא אורחא דעלמא דאינון בני כפר בכאן על פרישו דבריה דמלכא מנייהו חד פקח הוא תמן אמר לון על מה אתון בכאן וכי לאו ברית דמלכא איהו ולא אתחזי למידר יתיר ביניכו אלל דהיכלא דאבוי כך משה דהוה פקח חמא בני כפר דהו בכאן על דא אמר (דברים יד א) בנים אתם ליהו"ה אלהיכם לא תתגודדו.

תא חזי איכו הו ידעין כלהו דדיקיא האי הו חדאן ההוא יומא דמטי לון לאסתלקא מהאי עלמא וכי לאו יקרא עלאה הוא דמטרוניתא אתת בגיניהו ולאובלל לון להיכלא דמלכא למחדי בהו מלכא כל יומא דהא קב"ה לא אשתעשע אלל בנשמתהון דלדיקיא תא חזי אתערותא דרחימו דכנסת ישראל לגבי קב"ה נשמתהון דלדיקיא לתתא מתערין לה בגין דאינון אתיין מסטרא דמלכא מסטרא דדכורא ואתערותא דא מטי לנוקבא מסטרא דדכורא ואתער רחימותא אשתכח דדכורא אתער חביבו ורחימותא לנוקבא וכדין נוקבא אתקשרת ברחימותא לגבי דכורא כהאי גוונא תיאובתא דנוקבא למשדי מיין תתאין לקבל מיין עלאין לאו איהו אלל בנשמתהון דלדיקיא זכאין אינון דדיקיא בהאי עלמא ובעלמא דאתי דעלייהו קיימין עלאין ותתאין ועל דא (משלי י כה) ולדיק יסוד עולם כתיב סתם ורזא דכלל דליק איהו יסודא דלעילא ואיהו יסודא לתתא וכנסת ישראל אתכלילת מלדיק מלעילא ומתתא דליק מהאי סטרא ולדיק מהאי סטרא ירתין לה הדא הוא דכתיב (תהלים לז כט) דליקים ירשו ארץ ירשו ארץ ודאי.

תרגום: בא וראה, שלש נשמות הן, והן עולות דדרגות עליונות ידועות, ועל שהן שלש, הן ארבע. אחת נשמה עליונה שלא נתפסת ולא מתעורר בה הגזבר (הגזע) של החדר העליון, כל שכן התחתון. וזו נשמה לכל הנשמות, והיא נסתמת ולא נגלית לעולמים ולא נודעת, וכולם תלויות בה. וזו מתעטפת בעטוף של זוהר הכרמל (של הדולח) בתוך הזוהר, ונוטף טפות מרגליות, ונקשרים כולם כאחד, כמו הקשרים של איברי גוף אחד, והוא נכנס לתוכם ומראה בהם מעשיו. הוא והם אחד הם, ואין בהם הפרדה. זו נשמה עליונה טמירה של הכל. נשמה אחרת נקבה נסתרת בתוך חילותיה, והיא נשמה להם, ומהם אחוז הגוף להראות בהם מעשיה לכל העולם, כמו גוף שהוא כלי

- מאיר הדרך -

לנשמה לעשות זו מעשה. ואלה כדוגמת אותם הקשרים שלמעלה. נשמה אחרת היא נשמת הצדיקים למטה. נשמות הצדיקים באות מאותן נשמות עליונות, מנשמת הנקבה ומנשמת הזכר, ולכן נשמות הצדיקים הן עליונות על כל אותם החיילות והמחנות שלמעלה. ואם תאמר, הרי הם עליונים משני צדדים, למה ירדו לעולם הזה, ולמה הסתלקו ממנו. [משל] למלך שנולד לו בן, שלח אותו לכפר אחד לגדלו, ולגדל אותו עד שיגדל (לו), וילמדו אותו דרכי היכל המלך. שמע המלך שהרי בנו גדול והתגדל, מה עשה באהבת בנו, שולח לו את המלכה אמו בצבילו, ומכניסו להיכלו, ושמח עמו כל היום. כך הקדוש ברוך הוא, הוליד בן מהמלכה, ומיהו, זו נשמה עליונה קדושה. שלח אותה לכפר, לעולם הזה, שתתגדל בו וילמדו אותה דרכי היכל המלך. כיון שידע המלך שהרי בנו גדל בכפר הזה, והזמן הגיע להביאו להיכלו, מה עשה באהבת בנו, שולח למלכה בצבילו ומכניס אותו להיכלו. הנשמה לא עולה מן העולם הזה עד שבאה המלכה בצבילה, ומכניסה אותה להיכל המלך, ויושבת שם לעולמים. ועם כל זה, דרך העולם שאותם בני הכפר זוכים על פרדת בן המלך מהם. פיקח אחד היה שם, אמר להם, על מה אתם זוכים, וכי לא בן המלך הוא, ולא נראה יותר לדור זניכם אלא בזה הכל של אביו. כך משה, שהיה פקח, ראה בני כפר שהיו זוכים, ועל זה אמר "בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגדדו".

בא וראה, אילו היו כל הצדיקים יודעים את זה, היו שמחים אותו יום שמגיע להם להסתלק מן העולם, וכי לא כבוד עליון הוא שהמלכה באה בצבילה, ולהוביל אותם להיכל המלך שישמח בהם המלך כל יום, שהרי הקדוש ברוך הוא לא משתעשע אלא בנשמות הצדיקים. בא וראה, התעוררות האהבה של כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא, נשמות הצדיקים למטה מעוררים אותה, משום שהם באים מלך המלך, מלך הזכר. והתעוררות זו מגיעה לנקבה מהלך של הזכר, ומתעוררת אהבה. נמצא שזכר מעורר חציבות ואהבה לנקבה, ואז הנקבה נקשרת באהבה לזכר. כדוגמא זו תשוקת הנקבה לשפוף מים תחתונים כנגד מים עליונים אינה אלא בנשמות הצדיקים. אשרי אותם הצדיקים בעולם הזה ובעולם הבא, שעליהם קיימים עליונים ותחתונים, ועל זה "ולדיק יסוד עולם", כתוב סתם. וסוד הכל, לדיק, הוא יסוד שלמעלה, והוא יסוד למטה. וכנסת ישראל נכללת מלמעלה וממטה. לדיק מלך זה ולדיק מלך זה יורקים אותה. זהו שכתוב "לדיקים יירשו ארץ", "יירשו ארץ" ודאי.

⁷⁷ עי' עבודת הקודש (חלק ב פרק יט) האדם להיותו גשם צריך אל פעל גשמי, והם המצות המעשיות אשר בהם ישיג השלמות והוא הקיום ותשלם בו הכוונה אשר נברא בעבורה וכו'. להיות האדם בעל חמר אי אפשר שישגי שלמותו מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה כמו שיתבאר זה מהגלגלים, כי להיותם בעלי חמר חייב שימצא להם פעל מה גשמי שהוא התנועה, כדי שעל ידי הפעל ההוא ישיגו השלמות שנתחד בהם כפי טבעם. ולזה יתחייב שיהיה הדבר הנותן השלמות לכל בעל חמר ובעל נפש משכלת ענין מורכב מפעל גופי והשכלה נפשית, ויאמרו כי זאת ההשכלה הנפשית שתתן השלמות הנפשי בהיותה מתחברת אל הפעולות איננה השגת המושכלות, אבל היא שיכוין העושה הפעולה הגופית ההיא לעבוד את השם בעשייתה, וזה בשיעשה אותה בכוונה לעשות הטוב והישר בעיני השם לא להנאת עצמו ולא לכוונה אחרת. ולזה הדעת יתבאר כי סבת שלמות הנפש והשארותה וקיומה בעונג מתמיד בעולם הנשמות הוא הגוף בפעליו הגופיים שהם המצות המעשיות שהוא החלק הגדול בהשארות והשגת השלמות, ואם הוא הגורם הגדול בהצלחת הנפש כל שכן שיועיל ויגרום לעצמו הקיום במעשיו הטובים, ואם הגוף עוזר אל הנפש בקיומה במעשיו גם הנפש תעזור אליו בקיומו בכוונתה, נמצא הקיום נשלם להם ויוצא מבין שניהם לעזר ולהועיל להתמיד חבורם. והפעולות הרצויות לפני יי' יספיקו למלאת החסרון וההפסד הדבק בו מצד הרכבתו, כי מצד מעשיו ועבודתו הוא דבק בבוראו וגם הוא דבק בו ונלוה אליו, וכל זמן שיתמיד זה הקשר וזה הדבק אין שם יראת הפסד לפרוד הרכבה כלל, כמו שאנו רואים כל זמן שהנפש נקשרת אל הגוף היא סבת קיומו ולא תבואהו יראת הפסד ופרוד. וכמו שזה בעצמו הוא קיום הגלגל כי מצד פעלו שהיא התנועה דבק בבוראו ונלוה אליו והוא גם כן נלוה אליו וזה סבת קיומו, לפי שאין הפסק אל זה הפועל גם אין הפסק אל קיומו עד בא הרצון, גם האדם בהיותו דבק תמיד בעבודתו יתמיד קיומו.

ולזה באו המצות המעשיות בכוונה למנין אבריו של אדם רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים להודיע כי כל מצוה ומצוה נותנת הקיום אל האבר ההוא שהוא כנגדה ומקיימו. נמצאו כולם

דרך ה'

יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו, בהיותו הופך את החשך לאור ואת הצלמות לנונה יזרח⁷⁸. וזה כי שם ית"ש גבולות וסדרים לאדם בתשמיש שישתמש מהעולם ובריותיו, ובכוונה

- מאיר הדרך -

רפואה וחיים אל הגוף, כי המצוה אל האבר שהוא כנגדה כנשמה אל הגוף, וכמו שהמצות קיימות ונצחיות הנה הם מקנות השלמות ההוא שבהם אל הגוף המקיימים.

וכן עי' שם מש"כ עוד (חלק ג פרק ז): אין חמרו מעכבו בשלמות חכמתו כי השכל אשר אצלתי עליו, גובר לדעת הדברים העליונים שהם שרשי התחתונים, ואתם שכל פשוט יכולים אתם וכו' מיד עמדו ולא יכלו, ועם שאין זה חסרון בשלמותם לפי שאין להם מבא בחמרים כלל, הנה הוא שלמות וחכמה נפלאה באדם, כי עם היותו בחומר השיג שרשי הנמצאים וידע מהותם וטבעם, ומצד השגתו שרשיהם העליונים קרא להם שמות מסכימים אליהם, והסכים בזה לדעת עליונה והוא אמרו הוא שמו כלומר שמו שהיה לו אצל הקב"ה תחלה. הנה שזה היה שלמות גדול וחכמה נפלאה שהעלה הדברים התחתונים החמריים אל שרשיהם העליונים הרוחניים, וזה סוד קריאת השמות כלומר שבזה דקדק וזכך חמרם והעלם, ומי שהשלים זולתו זה השלמות כל שכן שיכול להשלים עצמו ולהעלות חמרו ולזככו, עכ"ל.

ועי' פרדס רמונים (שער לא פרק ה): בבאור תועלת הנשמה בעולם הזה: והענין הוא, כי עיקר הנשמה היא אחר עלותה מעולם המעשה אל עולם השכר. כי קודם רדתה היא חסרה הרבה ואף אם היא במקום גבוה ברומה של עולם. והענין הוא, הנשמה אין לה מציאות קודם ההולדה העליונה ואף אחר ההולדה היא כערומה. והיא מתלבשת אחר רדתה בגן עדן התחתון בלבוש טהור מאויר ג"ע וכן כל דרך המדרגות שתתעלה אז תרד ותתלבש. וכאשר תתעסק בעולם הזה במעשה התורה, אז תזכה אל לבוש יפה הנקרא חלוקא דרבנן, והוא לבוש התורה והמצות שבהם נתעסק בעה"ז ובלבוש הזה זוכה לעלות ולראות את פני המלך ה' צבאות אביה. כי קודם בואה בעולם הזה היתה ערומה, ובצאתה מעה"ז לא תבא אל המלך עד היותה מתלבשת בלבושי התורה והמצות. וכו' מציאות הנשמה והנפש והרוח בעת אדיקתם בשרשם קודם אצילותם אינם נגבלות במציאות ההווה אלא הווייתם היא מצד התפשטותם והשפעתם בנקבה. ע"ד אור מים רקיע שפירשנו בשער האותיות פכ"ז. ר"ל שאין לה הוייה כלל אלא כדרך הזרע המתהווה מצד הכח הדק המתפשט מן המוח שאין שם מציאות זרע אלא כדמיון אור ר"ל כח הראוי להתהוות ממנו זרע עד השפעתו אל מקום הבשול ובדרך ירידתו מתהווה אל דם ובמקום הבשול מתבשל ומתהפך אל הזרע ובהיותו בבטן המלאה מתהווה ממנו הצורה ההיא. וכן דרך הנשמה כי בבינה היא כדמיון אור וכן השפע הראוי לרוח בתפארת ושפע הראוי לנפש במלכות ועל ידי הייחוד מתהווה השפע ההוא אל צורת הנשמה ורוח ונפש.

⁷⁸ עי' פרדס רמונים (שער לא פרק ו) [עי' פרשת פקודי (דף רכ"ט ע"ב) וז"ל ת"ח נשמתא לא סלקא לאתחזאה קמי מלכא קדישא עד דזכאת לאתלבשא בלבושא [דלעילא לאתחזאה תמן. וכן כג"ד לא נחתא לתתא עד דאתלבשת בלבושא דהאי עלמא. כגונא דא מלאכין קדישין דלעילא כו' לא נתתין לתתא עד דמתלבשין בלבושא] דהאי עלמא וכלא איהו כגונא דההוא אתר דאזיל תמן. והא אוקימנא דנשמתא לא סלקא אלא בההוא לבושא דנהיר. ות"ח אדם הראשון כד הוה בג"ע הוה מתלבש בלבושא כגונא דלעילא ואיהו לבושא דנהורא עלאה. כיון דאתתך מג"ע ואצטריך לגוונין דהאי עלמא מה כתיב (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. בקדמיתא הוה כתנות אור אור דההוא נהורא עלאה דשימש ביה בג"ע. בגין דהא גנתא דעדן נהורא עלאה דנהיר משמש ביה. ועל דא אדם קדמא כד עאל לנו גנתא אלביש ליה קב"ה בלבושא דההוא נהורא ואעיל ליה תמן. ואי לא אתלבש בקדמיתא בההוא נהורא לא ייעול לתמן. כיון דאתתך מתמן אצטריך למלבושא אחרא כדן ויעש ה' אלהים וגו'. וכולא כמה דאצטריך. והכא כגונא דא עשו בגדי שרד לשרת בקודש לעאלא בקודשא. והא אוקמוה דעובדין טבין דבר נש דעביד בהאי עלמא, אינון עובדין משכי מנהורא דזיווא עלאה לבושא לאתתקנא ביה לההוא עלמא לאתחזאה קמי מלכא קדישא. ובההיא לבושא דאתלבש אתהני וחמי גו אספקלריא דנהרא כד"א לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. וע"ד נשמתא אתלבשת בתרי עלמין למהוי לה שלימו בכלא בהאי עלמא דלתתא ובעלמא דלעילא. ועל דא כתיב (תהלים קח) אך צדיקים כו' יודו לשמך, בהאי עלמא. ישבו ישרים את פניך, בההוא עלמא עכ"ל.

[תרגום: בא וראה אין נשמה עולה להראות לפני המלך הקדוש עד שזוכה להתלבש בלבוש של מעלה להראות שם וכן כמו זה לא יורדת למטה עד שמתלבשת בלבוש של העולם הזה. כמו כן המלאכים הקדושים שלמעלה שכתוב בהם עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט כשעושים שליחות בעולם הזה אין יורדים למטה עד שמתלבשים בלבוש של העולם הזה והכל הוא כמו שאותו מקום שהולך לשם והרי בארנו שנשמה לא עולה אלא בלבוש שמאיר. ובא וראה אדם הראשון כשהיה בגן עדן היה מתלבש בלבוש כדוגמא שלמעלה והוא לבוש של אור עליון כיון שגרש מגן עדן והצטרך לגוני העולם הזה מה כתוב (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בראשונה היו כתנות אור של אותו אור עליון ששמש בו בגן עדן. משום שהרי גן עדן אור העליון שמאיר משמש בו ועל כן אדם הראשון כשנכנס לתוך הגן הלביש אותו הקדוש ברוך הוא בלבוש של אותו אור והכניסו לשם ואם לא הלבש בראשונה באותו אור לא

דרך ה'

שיתכוון בהם, אשר בהשתמש מהם האדם באותם הגבולות ובאותם הסדרים ובאותה הכוונה שצוה הבורא ית', יהיה אותו הפועל הגופני והמרי עצמו פועל שלימות, ובו יתעצם באדם מציאות שלימות, ומעלה רבה יתעלה בו ממצבו השפל, ויתרומם ממנו. ואולם השקיפה החכמה העליונה על כל כללי החסרונות המוטבעים בענינו של האדם, ועל כל עניני המעלה והיקר האמיתי המצטרפים לו להיות ראוי לשיהיה מתדבק בו ית' ונהנה בטובו, וכנגד כל זה סידר לו סדרים והגביל לו גבולות אשר בשמרו אותם יתעצם בו כל מה שצריך מן המעלה האמיתית שזכרנו, וישולל מענינו כל מה שהוא הרחקה מן הדביקות העליון⁷⁹. ואלו לא היתה הגזירה גזירה שימות כמו שכתבנו לעיל (פרק ג אות ט), על ידי המעשים האלה, היתה הנשמה מתחזקת וחשך הגוף מתחלש, באופן שהיה מזדכך על ידי זיכך גמור, ומתעלים שניהם אל הדביקות בו ית'. ולפי שהגזירה גזירה, אין הדבר נעשה בפעם אחת, אך על כל פנים מתחזקת הנשמה בעצמה והגוף מזדכך בכח, אע"פ שאינו נעשה בפועל, וקונה האדם מצב שלימות בכח שיצא אחר כך לפועל בזמן הראוי לו. (ה) אך הסדרים והגבולות האלה, הנה הם כלל המצות העשין והלאו⁸⁰, אשר כל אחת מהם מכוונת אל תכלית הקנות באדם, והעצים בו אחת ממדרגות המעלה האמיתית שזכרנו, והסרת אחד מעניני החשך והחסרונות על ידי פועל המצות עשה ההיא, או המניעה מן הלא תעשה. ואולם פרט המצות כולם, וכן פרטי כל מצוה ומצוה, הנה הם

- מאיר הדרך -

יכנס לשם כיון שגרש משם הצטרך ללבוש אחר אז ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור והכל כמו שצריך וכאן כמו כן עשו בגדי שרד לשרת בקדש להיכנס בקדש. והרי פרשוה שמעשים טובים שאדם עושה בעולם הזה אותם מעשים מושכים אור של הזיו העליון לבוש להתתקן בו לאותו העולם להראות לפני הקדוש ברוך הוא ובאותו לבוש שלובש נהנה ורואה לתוך האספקלריה המאירה כמו שנאמר לחזות בנעם ה' ולבוקר בהיכלו. ועל כן הנשמה מתלבשת בשני עולמות להיות לה שלמות בכל בעולם הזה שלמטה ובעולם שלמעלה ועל זה כתוב (שם קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך אך צדיקים יודו לשמך בעולם הזה ישבו ישרים את פניך באותו עולם].

והנה מתוך המאמר הזה מתבאר כל חלקי הדרוש אשר אנו בו ביאור שלם. ראשונה במה שאמר נשמתא לא סלקא וכו' והנה כיון שהנשמה היא ערומה עד עלותה מן העה"ז בלבושה הנכבדות והם לבושי המעשים כדפי' בס"ד וז"ש בלבושא דלעילא פירוש הלבוש הנעשה ע"י המצות הנעשות בעה"ז וזה אי אפשר להשיגם עד בואה להתלבש בעה"ז שהוא עולם קיום המצות והמעשה. עוד באר כי האדם מתלבש מהאור העליון אשר מושך עליו ע"י המעשים כדפי' בפ' הקודם, וז"ש אינון עובדין משכי מנהורא וכו' וכדפירשנו לעיל, כי ע"י תפלתו ומצותיו יתיחדו הספירות וישפיעו אור גדול, ומקבלין דין מן דין ומהאור ההוא חלק שמור לו עד עלותו להתלבש בו. ועתה בהקדמה זו יובן ענין בריאת אדם הראשון כי ה' עבודתו בעיון ובכונה ובלמוד והשכלת הנסתרות מסודות המצוות העליונות לבד. מטעם כי לא היה צריך אל לבוש עולם המעשה דהיינו לבוש ג"ע שלמטה כמבואר בפ' הקודם. וענין זה מוכרח ואילו כווננו רז"ל (בזהר בראשית דכ"ז ובתקונא כ"א דס"א ופ"ה) לעבדה ולשמרה (בראשית ב). לעבדה אלו מצות עשה, ולשמרה אלו מצות לא תעשה. וראוי לחקור וכי בג"ע נצטרך אדם לחרוש עד שנצטוו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו כו', והלא אחר גורשו מג"ע נאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם (שם ג). ומזה נקיש אל השאר לקט שכחה ופיאה ומעשר עני שאם אין חריש וקציר לקט שכחה ופיאה מהיכי תיתא. ועוד עני גר יתום ואלמנה איך שייך התם והאריכות בזה ללא צורך.

אמנם הכוונה על המצות העיונית ר"ל השכלת רוחניותם. לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו פי' לא תייחד שתי הקליפות האלה יחד. וזהו בהמשכו אחריהם נותן להם כח להתייחד ח"ו. וכן ענין עטיפת ציצית פי' שישפיע אור אל המלכות ויקשטה בקשטים ההם שהם ד' ציצית ד' כנפים וכו' כמו שנדרש בזהר שהם פנימיות התורה. וזה היה עקר עבודתו ואין לו שם במעשיות חלק כלל. אבל כאשר גורש מגן עדן ספר רפואותיו גרשו עמו. וכמו שהנשמה נתלבשה לבוש גופני כן התורה נתלבשה לבוש גופני. ובחזירתו אל פנימיותו ויפשוט הבגדים הגופניים גם התורה תפשוט בגדיה ויובנו כלליה ופרטיה ודקדוקיה וסדרי משניותיה בפנימיותה וזהו עסק הצדיקים בג"ע. וענין ל"ת הוא להצילו שלא ימשך אחר הקליפה הסובבת את הגן כמבואר בשער היכלות. ומי יתן ויעמיק המשכיל בדברים האלה וישכיל מעלת העוסק בפנימיות בעה"ז כי פעל בעה"ז מצות העה"ב.

⁷⁹ ע"י לעיל חלק א פרק ב' אות ד'.

⁸⁰ ע"י הערה 50.

דרך ה'

מיוסדים על אמיתות מציאות, וענינו של האדם בכל בחינותיו⁸¹, ואמיתות עניני השלימות המצטרפים כל דבר בתנאיו וגבוליו מה שצריך להשלמתו. ואמנם החכמה העליונה שיודעת כל זה לאמיתות ויודעת כל עניני הברואים כולם ושימושיהם כמו שבראתם באמת, השקיפה על הכל, וכללה כל המצטרך במצות שצונו בתורתו, וכמו שכתוב (דברים ו כד) ויצונו ה' לעשות את כל החוקים וכו' לטוב לנו וכו'⁸².

שורש העבודה

(ו) והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו⁸³, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטייתו⁸⁴, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו.

חלקי העבודה

(ז) אך ההנהגה הזאת מתחלק לשני חלקים: הא', הוא במה שיעשה מפני שצוה בו. והב', במה שיעשה מפני שהוא מוכרח בו. וצריך פירוש. הא', הוא כלל מעשה המצות, והב' כלל מה שהאדם משתמש מן העולם לצורכו. מעשה המצות, הנה תכלית בו לאדם שיעשהו מבואר הוא, שהוא לקיים מצות בוראו ולעשות חפצו, והנה הוא מקיים חפצו ית' בזה בשני דרכים נמשכים זה מזה. והיינו, כי הוא מקיים חפצו במה שצוהו שיעשה המעשה

- מאיר הדרך -

⁸¹ עי' זהר וישלח (קע ע"ב): אית בבר נש רמ"ח שיפין לקבל רמ"ח פקודין דאורייתא דאינון למעבד אתיהבו ולקבל רמ"ח מלאכין דאתלבשת בהון שכינתא ושמא דלהון כשמא דמאריהון. ואית בבר נש שס"ה גידין ולקבלהון שס"ה פקודין דלאו אינון אתיהבו למעבד תרגום: יש באדם מאתים ארבעים ושמונה איברים כנגד מאתים ארבעים ושמונה מצוות התורה שהם נתנו להעשות, וכנגד מאתים ארבעים ושמונה מלאכים שהתלבשה בהם שכינה והשם שלהם כשם רבונם. ויש באדם שלש מאות ששים וחמשה גידים, וכנגדם שלש מאות ששים וחמש מצוות שלא נתנו להעשות.

ועי' עבודת הקודש (חלק א פרק כג): ואמר "כי זה כל האדם" לפי שהוא כולל את כלם, שהרי רמ"ח איברים שבו כנגד רמ"ח מצות עשה, ושס"ה גידים שבו כנגד שס"ה מצות לא תעשה, והנה הוא מורכב מחומר וצורה, ולכן קיום מצות לא תעשה הוא בשכל לבד, ומצות עשה קיומם גם בחומר, ואמר כי אלה שני חלקי המצות הם כלל האדם, ואם היה חסר חלק אחד מהם אינו אדם, ולכן היתה היראה שהיא כנגד מצות לא תעשה חלק גדול באדם, וצריך אם כן שיהיה מוכתר בה בתחלה, שכן היא קודמת לכל הכתרים וממנה הפתח לשאר המעלות תורה וחכמה, והכלול ומעוטרים בהם הרי הוא מיחד את השם הגדול, שכן הייחוד נשלם בהם והוא תכלית הבריאה.

ועי' שם (חלק ב פרק יד): כי הנה בתורה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, והנה בבנין העליון רמ"ח איברים רוחניים סוד השם הגדול המפורש בן ע"ב, שהם רי"ו אותיות, ובהצטרפות ל"ב נתיבות חכמה הרי רמ"ח איברים באדם העליון, ושס"ה גידין סוד שס"ה מאורות הנכללים מצד מדת הדין כנגד מצות לא תעשה, ולפיכך בא העונש בהם, הנה תרי"ג איברים בעליון וכנגדן תרי"ג מצות אלו נגד אלו, ובבנין האדם התחתון העשוי בצלם ודמות לתקן הכבוד רמ"ח איברים ושס"ה גידין נמצאו הבניינים מכוונים, בנין התורה ובנין האדם התחתון כעין בנין האדם העליון.

⁸² עי' מורה נבוכים (חלק ג פרק כז): והתורה האמיתית, אשר בארנו שהיא אחת ושאיין זולתה, והיא תורת משה רבנו, אמנם באה לתת לנו שתי השלמות יחד, רצוני לומר, תקון עניני בני אדם קצתם עם קצתם, בהסיר העול ובקנות המדות הטובות המעולות, עד שתתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד, להגיע כל אחד מהם אל שלמותו הראשון. ותקון האמונות ונתינת דעות אמיתיות, באשר יגיע השלמות האחרון. וכבר כתבה התורה שתי השלמות, והגידה אליהן שתכלית אלו התורות כולם להגיע אליהם - אמר, "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלקיננו, לטוב לנו כל הימים, לחיותנו כהיום הזה". והקדים הנה השלמות האחרון לפי מעלתו - כמו שבארנו, שהוא התכלית האחרון. והוא אמרו, "לטוב לנו כל הימים". הנה ידעת אמרם ז"ל בפירוש אמרו ית', "למען ייטב לך והארכת ימים" - אמרו, "למען ייטב לך", לעולם שכולו טוב, 'הארכת ימים', לעולם שכולו ארוך. כן אמרו הנה, "לטוב לנו כל הימים", הכונה הענין שהוא בעצמו. רצוני לומר, להגיע אל עולם שכולו טוב וארוך. והוא העמידה המתמדת, ואמר, "לחיותנו כהיום הזה" הוא זאת העמידה הגשמית הראשונה הנמשכת קצת זמן, אשר לא תשלם מסודרת אלא בקיבוץ המדיני כמו שבארנו.

⁸³ עי' לעיל ח"א פרק ב אות ד'.

⁸⁴ לגבי שכל וחומר עי' לעיל הרכבת הגוף והנפש ח"א פרק ג אות ב.

דרך ה'

ההוא והוא עושהו, והשנית כי הנה במעשה ההוא הנה הוא משתלם באחת ממדריגות השלימות שהיא תולדת המצוה ההיא וכמ"ש. והנה מתקיים חפצו ית', שהוא חפץ שיהיה האדם משתלם ומגיע ליהנות בטובו ית'.

אכן מה שהאדם משתמש מן העולם לצרכו, הנה צריך תחלה שיהיה מוגבל בגבול רצונו ית', דהיינו שלא יהיה בו דבר ממה שמנעו ואסרו האל ית', ושלא יהיה אלא הראוי לבריאות הגוף וקיום חיותו על הצד היותר טוב, ולא כפי נטית החומר ותשוקתו למותרות, ויהיה הכוונה בו להיות הגוף מוכן ומזומן לששתמש ממנו הנשמה לצורך עבודת בוראו, שלא תמצא לה עיכוב בהעדר הכנתו וחולשתו. וכשיהיה האדם משתמש מן העולם על הדרך הזה, הנה ימצא התשמיש ההוא בעצמו פועל השלימות כמ"ש, ויקנה בו מעלה אמיתית כמו שיקנה במעשה כל המצות כלן, כי גם זה מצוה עלינו לשמור את גופנו בהכנה הגונה לשיוכל לעבוד בו את בוראנו, ונשתמש מהעולם לכוונה זו ולתכלית זה כפי המצטרך לנו⁸⁵. ונמצינו אנחנו מתעלים במעשה הזה, והעולם עצמו מתעלה בזה, בהיותו עוזר לאדם לשיעבוד את בוראו.

- מאיר הדרך -

⁸⁵ עי' שו"ע אורח חיים (סימן רלא) אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישוב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד, עי' הערה 86.

⁸⁶ עי' מורה נבוכים (ח"ג פרק נא): צהגיע איך מצני אדם מהשגת האמתיות ושמחתו צמה שהשיג לענין שיהיה צו מספר עם בני אדם ומתעסק בצרכי גופו ושכלו כולו צעת ההיא יהיה עם האלוה ית', והוא לפניו תמיד כלצו ואף על פי שגופו עם בני אדם, על הדרך שנאמר צמלקים השיריים אשר נשאו לאלו הענינים, "אני יסנה ולצי ער קול דודי דופק וגו'" זאת המדרגה אינו אומר שהיא מדרגת כל הנביאים, רק אומר שהיא מדרגת 'משה רבנו' ע"ה, הנאמר עליו, "ונגש משה לצדו אל יי, והם לא יגשו", ונאמר צו, "ויהי קס עם יי", ונאמר לו, "ואתה פה עמוד עמדי" כמו שצארכנו מעניני אלו הפסוקים. וזאת גם כן מדרגת ה'אבות', אשר הגיעה קרבתם אל האלוה ית' עד שנודע שמו צהם לעולם, "אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב... זה שמי לעולם". והגיע מהתאחר דעותם צהשגתו שכתת עם כל אחד מהם 'צריית' קיימת, "זכרתי את צריית יעקב וגו'". כי אלו הארבעה ראוני לומר, ה'אבות' ו'משה רבנו' התצארכ צהם מן ההתאחדות צאלוה ראוני לומר, השגתו וזהצתו מה שהעיד עליו הכתוב, וכן השגחת האלוה צהם וצזרעם אחריהם גדולה והיו עם זה מתעסקים צהגהגת בני אדם והרצות ממון ומשתדלים צמקנה וצכצוד, והוא אכלי רחיה שהם, כשהיו עושקים המעשים ההם, לא היו עושקים אותם רק צאצריהם לצד, וליצותם ודעותם לא יסורו מלפני האלוה. ויראה לי כי אשר חיצ היות אלו הארבעה עומדים על תכלית זה השלמות אכל האלוה והשגחתו עליהם מתמדת ואפילו צעת התעסקם להרצות הממון ראוני לומר, צעת המרעה ועבודת האדמה והנהגת הצית היה מפני שתכלית כונתם היתה צכל המעשים ההם להתקרב אל

דרך ה'

(ח) והנה ממה שצריך שיגביר האדם בעצמו, הוא האהבה והיראה לבוראו ית'⁸⁷, והיינו שיהיה מתבונן על גודל רוממותו ית' ועוצם שפלות האדם, ויכניע עצמו לפניו ית', ויבוש מרוממותו, ויהיה חושק ומתאוה להיות מן העובדים לפניו, להתהלל בתהלתו ולהשתבח בגדולתו⁸⁸, כי אלה הם אמצעים חזקים המתקרבים⁸⁹ האדם אל בוראו, המזככים את חשך החומר ומזהירים זהרי הנשמה, ומעלים את האדם מעילוי לעילוי עד שישגי קרבתו ית'.

תלמוד התורה

(ט) ואמנם אמצעי אחד נתן לנו האל ית', שמדריגתו למעלה מכל שאר אמצעים המקרבים האדם אליו, והוא תלמוד התורה⁹⁰. והוא בשתי בחינות: הא', בבחינת ההגיון

- מאיר הדרך -

האלוה קרצה גדולה. כי תכלית כוונתם כל ימי חייהם להמציא אומה שתדע האלוה ותעצדה, "כי ידעתיו למען אשר יאמר וגו'" הנה התבאר לך כי כונת כל השתדלותם היתה לפרסם 'יחוד השם' 'בעולם' ולהיטיב צני אדם לאהבתו. ומפני זה זכו לזאת המדרגה כי העסקים ההם היו עצובה גדולה גמורה. ואין זאת מדרגה שיחשוב כיוצא כי להיטיב להגיע אליה. אבל המסדרונה ההוא אשר קדם זכרה לפני זאת אפשר להשתדל להגיע אליה בהרגל ההוא אשר זכרנוהו. ואל האלוה נשא תחינה ותפילה להסיר ולהרחיק המונעים המדלילים צנינו וצינו, ואף על פי שרוב המונעים ההם הם מאיתנו כמו שצארנו צפרקי זה המאמר, "עונותיכם היו מדלילים צניכם לזין אלוהיכם".

⁸⁷ היינו מה שלא מוגדר, עי' שערי קדושה (חלק א שער ב) והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והצומחת והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תר"ג מצות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התר"ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תר"ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצות על ידי תר"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד. ועי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"א): האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ונאמר את ה' אלהיך תירא.

⁸⁸ עי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק י הלכה א – ג): אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתתבנה דעתן ויעבדו מאהבה. העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה. וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

⁸⁹ נדצ"ל המקרבים.

⁹⁰ עי' פאה (פרק א משנה א) אלו דברים שאין להם שעור. הפאה, והבכורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקין קימת לו לעולם הבא. כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם: ועי' ירושלמי פאה (פ"א ה"א) רבי ברכיה ורבי חייא דכפר דחומין חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שווה לדבר אחד של תורה וחד אמר אפי' כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר א' מן התורה.

ועי' לעיל פרק ב אות ד שכל הענין של האדם הוא דביקות בו ית', ועי' עי' זהר יתרו צ ע"ב: אורייתא כלא שמא חד הוי שמא קדישא דקב"ה ממש מאן דזכי באורייתא זכא בשמא קדישא ר'

דרך ה'

והלימוד. והב', בבחינת ההשכלה⁹¹. כי הנה רצה בחסדו ית' וחיבר לנו חיבור דברים כמו שגזרה חכמתו ומסרם לנו, והיינו כלל ספר התורה, ואחריו ספרי הנביאים, שבסגולת הדברים ההם יהיה שמי שיהנה בהם בקדושה ובטהרה על הכוונה הנכונה, שהיא עשית חפצו ית', יתעצם בו על ידם מעלה עליונה ושלימות גדול עד מאד⁹². וכן מי שישתדל בהבנתם, ובידיעת מה שמסר לנו מפירושיהם, יקנה כפי השתדלותו שלימות על שלימות⁹³. כל שכן אם יגיע אל השכלת סתריהם ורזיהם⁹⁴, שכל ענין מהם שישכיל יוקבע ויתעצם בנשמתו מדריגה מן המדריגות היותר רמות שבמעלה והשלימות האמתית, ובכל אלה הענינים לא די מה שקונה האדם בעצמו מעלה ושלימות, אלא שמציאות הבריאה כולה בכללה ובפרטה מתעלה ומשתלם ובפרט על ידי התורה⁹⁵.

- מאיר הדרך -

יוסי אמר בקב"ה ממש זכי דהא הוא ושמיה חד הוא. [תרגום: כל התורה הוא שם א', שם קדוש של הקב"ה ממש. מי שזוכה בתורה זוכה בשם הקדוש. ר' יוסי אמר בהקב"ה ממש זוכה, שהרי הוא ושמו אחד הוא.]

⁹¹ עי' עבודה זרה (יט ע"א): אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהגה שנאמר בתורת ה' והדר ובתורתו יהגה. ופי' רש"י ד"ה ואח"כ יהגה: יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרץ ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימצא לו כל שעה ועוד לאחר ששנה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרץ לעצמו דבר הקשה. ועי' מקור לדבריו בבראשית רבה (פרשה כו פסקה א): ובתורתו יהגה יומם ולילה שהגה דבר מתוך דבר.

ועי' הוריות (יד ע"א): אמר רבי יוחנן פליגי בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף רב יוסף סיני רבה עוקר הרים שלחו לתמן איזה מהם קודם שלחו להו סיני עדיף דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא. ועי' רש"י ד"ה סיני עדיף: מי ששנה משנה וברייתא סדורין לו כנתינתן מהר סיני. ובד"ה וחד אמר עוקר הרים: דחריף ומפולפל בתורה אע"פ שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך.

⁹² עי' משנה תורה (הלכות ת"ת פרק א הלכה יא): וחייב לשלש את זמן למידתו שליש בתורה שבכתב ושלש בתורה שבעל פה ושלש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה וענין זה הוא הנקרא גמרא. וכו' במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו. ועי' הערה הבאה.

ועי' מסכת סופרים (פרק טו משנה ה – ט) מפני מה אמרו לו מפני ענינות של תורה שהן כותבין בהן דתני ר' שמעון בן יוחי העוסק במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה שמקבלין עליה שכר העוסק בהש"ס אין לך מדה גדולה מזו על מנת שקרא ושנה. לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הש"ס דר' יוסי בר אבין אמר עד שלא שיקע בו רבי משניות אבל שקע בו רבי משניות לעולם הוי רץ להש"ס יותר מן המשנה. אבל אמרו נמשלה המקרא כמים והמשנה כיון והש"ס כקונדיטון אי אפשר לעולם בלא מים ואי אפשר לעולם בלא יין ואי אפשר לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה ואי אפשר בלא הש"ס לעולם. ועוד נמשלה התורה כמלח והמשנה כפילפלין והש"ס כבשמים וא"א לעולם בלא מלח וא"א לעולם בלא פילפלין וא"א לעולם בלא בשמים ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ואי אפשר לעולם בלא משנה ואי אפשר לעולם בלא הש"ס.

⁹³ היינו שבתורה שבעל פה צריכים להבין. עי' שו"ע (או"ח סי' נ') קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פ' איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא דברייתא דר' ישמעאל הוי במקום גמרא שהמדרש כגמרא. ועי' במג"א (או"ח סימן נ ס"ק ב) ללמוד בכל יום נ"ל דוקא בזמניהם שהיו מבינים לשון תרגום אבל עכשיו שאין מבינים צריכים ללמוד להבין דאל"כ אינו נחשב ללימוד ואף בתפילה מוטב להתפלל בל' שמבין כמ"ש ס"ס ק"א מ"מ י"ל שאף שהוא אינו מבין הקדוש ברוך הוא יודע כוונתו ומבין אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד לכן צריכים ללמוד הפי'.

⁹⁴ עי' סוכה (דף כח ע"א) אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה וכו' דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא.

⁹⁵ עי' אבות (ו א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו. ועי' עבודת הקדוש (ח"ד פרק לו): היחוד שהתבאר עניינו בחלק הראשון מזה הספר, הוא הדעת את יי' ולזה התכלית נברא האדם והושם בזה העולם להשלים סוף המחשבה במעשיו הטובים, כי זה העולם עולם המעשה כנגד ה"א אחרונה שבשם כמו שהתבאר

דרך ה'

תולדת המצות והעבירות

(י) ואולם סבת כל מצבי האדם חשכתו ובהירותו, הנה היא הארת פניו ית' אליו או התעלמו ממנו וכמש"ל (פרקים ב ג). כי הנה כל מה שהאדון ב"ה מאיר פניו מתרבה הווי והשלימות במי שהגיע לו הארתו, וכפי שיעור ההארה כך הוא שיעור השלימות והווי הנמשך ממנה, והפך זה ההעלם. ואמנם האדון ב"ה מאיר תמיד למי שיתקרב אליו, ואין מניעת טוב מצדו כלל, אלא מי שלא יתקרב אליו יחסר הארתו, והמניעה מצד המקבל לא מצד המשפיע⁹⁶. והנה גזרה החכמה העליונה שהעושה אותם הענינים שצוה, דהיינו כלל כל המצות כולן כמש"ל, בכל מעשה מהן שיעשה יהיה מתקרב על ידו מדריגה מה ממדריגות הקורבה אליו ית', ותגיע לו על ידי זה מדריגה מה ממדריגות הארת פניו, כפי הקורבה שנתקרב לו, ויתעצם בו מדריגה מן השלימות, שהיא תולדת מדריגת ההארה ההיא. והפך זה העבירות, כל מעשה מהן שיעשה האדם ח"ו, הנה יתרחק על ידו ממנו ית' מדריגה מה, ויתוסף עליו על ידי זה מדריגה ממדריגות העלם הארתו ית' והסתר פניו, ויתעצם בו על ידי זה מדריגה מן החסרון שהיא תולדת מדריגת ההעלם ההוא.

(יא) נמצא לפי כל מה שהקדמנו, שהכוונה באמת בכל המצות תהיה הפניה אליו ית', להתקרב לו וליאור באור פניו, והמניעה מן העבירות להמלט מן ההתרחק ממנו. וזה התכלית האמיתי שבהן⁹⁷. אך הענינים בפרט יש בהם עומק גדול כפי פרטי עניני האדם והבריאה וכמש"ל, ונדבר עוד בקצת מהם בחלק בפני עצמו בעזר האל ית'.

פרק ה

בחלקי הבריאה ומצביהם בפרט

חלקי הבריאה

(א) חלקי כלל הבריאה שנים: גשמיים, ורוחניים. הגשמיים הם המורגשים מחושינו, ומתחלקים לעליונים ותחתונים: העליונים, הם כלל הגרמיים השמימיים, דהיינו הגלגלים וכוכביהם התחתונים, הם כלל מה שבחלל הגלגל התחתון, דהיינו הארץ והמים והאוויר⁹⁸ וכל מה שבהם מן הגופים המורגשים⁹⁹. הרוחניים הם נבראים משוללים מגשם בלתי

- מאיר הדרך -

ובהיותו עובד ועושה כל מעשיו בעצת התורה ורשיונה על הכוונה הראויה שהתבאר עניינה בחלק השני מזה הספר, הנה הוא בכחו זה קושר ומייחד סוף המחשבה בראשיתה ולזה נברא ונעשה בדמות הכבוד העליון ובדוגמתו לעוררו בהתעוררות עבודתו עבודת האמת והצדק כפי דרכי התורה אשר הם התקון וההכשר אל זה ההתעוררות, כי לתכלית זה בא האדם השלם והשם מכריע בין עליונים ותחתונים לשקלם וליחדם בכח מעשיו, והנה הוא בהיותו משלים זה סבה ראשונה שיתיחד השם הגדול בכבודו וזה הוא ההתפארות שהקב"ה מתפאר בעבודת עבדיו הם היודעים שמו העובדים מאהבה.

⁹⁶ עי' לעיל הערה 44.

⁹⁷ עי' מורה נבוכים (חלק ג פרק כז) כוונת כלל התורה שני דברים, והם, תקון הנפש ותקון הגוף. אמנם תקון הנפש הוא שינתנו להמון דעות אמתיות כפי יכלתם. ומפני זה יהיה קצתם בפרוש וקצתם במשל שאין בטבע ההמון לסבול הענין ההוא כפי מה שהוא.

אמנם תקון הגוף יהיה בתיקון עניני מחיתם קצתם עם קצתם, וזה הענין ישלם בשני דברים, האחד מהם להסיר החמס מביניהם והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכולתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל, והשני ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בחברה, עד שיסודר ענין המדינה.

⁹⁸ עי' תיקו"ז תיקון מב.

⁹⁹ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ג): הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו' וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואף על פי שיש בהן זה למעלה מזה מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר לפיכך נראים הכוכבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון. וכו' כל הגלגלים אינם לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות וזה שאנו רואים אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר וכן אין להם לא טעם ולא ריח לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה

דרך ה'

מורגשים מחושינו, ומתחלקים לשני מינים: האחד נשמות, והשני נבדלים. הנשמות הם מין נבראים רוחניים התעדרו לבא בתוך גוף, ליגבל בתוכו וליקשר בו בקשר אמיץ, ולפעול בו פעולות שונות בזמנים שונים. הנבדלים הם מין נבראים רוחניים בלתי מעותרים לגופות כלל, ונחלקים לשני חלקים: הא' נקרא כחות¹⁰⁰, והב' מלאכים. וגם הם ממעלות רבות ושונות ולהם חוקים טבעיים במציאותם כפי מעלותיהם ומדריגותם, עד שבאמת נוכל לקרותם מינים רבים של סוג א', שהוא הסוג המלאכי.

ואולם נמצא מין אחד של נבראים שהוא כמו אמצעי בין רוחני וגשמי, והיינו שבאמת אינו מורגש מחושינו וגם אינו נגבל בכל גבולי הגשם המורגש וחוקו, ומצד זה נקראהו שלא בדקדוק רוחני, אבל נבדל בענינו מן הסוג המלאכי אע"פ שיתדמה לו באיזה בחינות, ויש לו חוקים פרטיים וגבולים מיוחדים כפי מציאותו באמת, ונקרא זה המין השידי¹⁰¹, שהוא מין השדים. ואולם גם הוא יתחלק לפרטים אחרים, שישוב המין הכללי

- מאיר הדרך -

מהן. וכו' גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. גלגל התשיעי עצמו אין בו לא חלוקה ולא צורה מכל הצורות האלו ולא כוכב אלא בחיבור הכוכבים שבגלגל השמיני הוא שיראה בכוכבים גדולים שבו תבנית הצורות האלו או קרוב מהן ואלו השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים אלא בזמן המבול שאז העלו להן שמות אלו אבל בזמן הזה כבר סבבו מעט לפי שכל הכוכבים שבגלגל שמיני כולם סובבים כמו השמש והירח אלא שהן סובבין בכבידות וחלק שיתהלך השמש והירח כנגדו ביום אחד ילך כנגדו כל כוכב מהן בקירוב משבעים שנה. וכו' כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרים כמו המלאכים וכשם שמכירין הקב"ה כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם. ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה ואינן כצורת הגלגלים ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה צורה ראשונה צורת האש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהן גוף האש וצורה שניה צורת הרוח נתחברה במקצתו ונהיה משניהן גוף הרוח וצורה שלישית צורת המים נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף המים וצורה רביעית צורת הארץ נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף הארץ נמצא למטה מן הרקיע ארבעה גופין מוחלקין זה למעלה מזה וכל אחד ואחד מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ ואין ביניהם מקום פנוי בלא גוף כלל. ארבעה גופות האלו אינם בעלי נפש ואינם יודעים ולא מכירים אלא כגופים מתים ויש לכל אחד ואחד מהם מנהג שאינו יודעו ולא משיגו ואינו יכול לשנותו וזה שאמר דוד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וביאור ענין הדברים הללו בני אדם מגבורותיו שתראו באש וברד ובשאר ברואים שתראו למטה מן הרקיע שגבורתם תמיד ניכרת לקטן ולגדול. [ועי' עוד במורה נבוכים ח"ב פרק ה']

עי' ע"ח שער דרושי אבי"ע ד וז"ל: ונבאר עתה ענין העוה"ז. כי הנה הרקיעים שאנחנו רואים בעינינו הם י' עגולים שבראש המלכות דעשיה, ובאותו אמצעי החלל שלהם מתפשט גוף קו יושר דמלכות דעשיה דרך אמצע חלל, והוא בג"ע הארץ. וע"ג הגוף הזה הוא עור, וע"ג העור הם הקליפה כנ"ל, וסביבותיהם הלבושים דמלכות דעשיה עם אורותיהם המקיפים, וסביבותיהם הם הרקיעים הנזכר. וזה ענין זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות (יחזקאל ה ה), כי מלכות דעשיה נקרא ירושלים, וסביבותיה הם הקליפה שהם הע' שרים הנזכר פרשה ויקהל (דף רט ע"ב). ועי' עוד שער ציור העולמות ב'.

¹⁰⁰ עי' לקמן אותיות ב' וג', שם משמע שהוא כלל מערכת העליונים המצויה למעלה מן העולם הזה, ואילו בחלק ד' פרק ו אות יג משמע שמושג זה שייך בפרט לעולם הכסא דהיינו עולם הבריאה, וצ"ע.

¹⁰¹ עי' ויקרא (יז ז): "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם". וז"ל רש"י: לשעירים - לשדים, כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם. וז"ל הרמב"ן: ודע, כי כאשר הבריאה מתחילה במעשה בראשית בגוף האדם ובכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גס מורגש לכל חמשת ההרגשות לעביו ולגסותו, כך היתה יצירה משני יסודות מן האש והאוויר, והיה מהם גוף אינו נרגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה. והגוף הזה הוא רוחני יטוס לדקותו וקלותו באש ובאוויר. וכאשר ההרכבה בכל דבר סיבת ההויה וההפסד

דרך ה'

סוג לגביהם, והם מינים אליו. והנה נבחן ונבדל מין האדם לבדו להיות מורכב משני מיני בריאה נבדלים לגמרי, דהיינו הנשמה העליונה, והגוף השפל, מה שלא נמצא בשום נברא אחר.

וכאן צריך שתזהר שלא תטעה לחשוב שיהיה ענין שאר הבעלי חיים כענין האדם, כי אין נפש הבעלי חיים אלא דבר גשמי, מן הדקים שבגשמיות¹⁰², ומענינו נמצא גם כן

- מאיר הדרך -

במורכב מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני יסודות, כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת.

ולכן אמרו רבותינו (חגיגה טז א) ששה דברים נאמרו בשדים, שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם: שלשה כמלאכי השרת, יש להם כנפים כמלאכי השרת, וטסים כמלאכי השרת, ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין סלקא דעתך, אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות. שלשה כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם פרין ורבין כבני אדם, ומתים כבני אדם, וסיבת המיתה פירוד החבור, היא הסיבה בכל המורכבים. וסיבת הטיסה בקלות יסודותם, כאשר נראה גם בעוף. כי מפני שגברו עליו האש והאור והיסודות האחרים בו מעטים, הוא טס ופורח. וכל שכן אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום, שטיסותן גדולה, יעופו ולא ייגעו. וענין האכילה, ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיא¹⁰² לשדים וסיבתה היובש אשר תיבש האש אשר באור בגופן וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שהוא ניתך ממנו.

וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות, כי בטיסותן באור השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באור, והם נגידי התלי, ומשם יגידו גם בעלי הכנפים העתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו (דברים יח ט) בע"ה.

ואלו ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות, רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב, כי ידעו בנסיבותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא. ולכן תרגם אונקלוס יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב יז), דבחו לשדין דלית בהון צרוך. יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאילו אמר לא כח וממשלה, כי אלהים לשון אילות וכח אל הם, יאמר שאין בשדים אילות ושום כח. ולכן אין צורך בהם, כי לא ירעו וגם היטב אין אותם.

¹⁰² עי' לקמן חלק ג פרק א אות א. ועי' ע"ח (שער קיצור אב"ע פרק ב): דע כי גוף האדם החומרי נחלק לד' חלקים שהם ארמ"ע, ד' ליחות לבנה אדומה ירוקה שחורה, ועיקרם הם בריאה וכבר ומרה וטחול כנזכר בזוהר ובתקונים, כי הם ד' חלקי נפש הבהמית ובאותה נפש הבהמית מתלבש קליפת נוגה בסוד היצר טוב ויצה"ר ובזה המלבוש דנוגה מתלבש נפש דעשיה, ע"כ. וכן שם: נפש הבהמית שבבע"ח, שהיא חיצונית, נפש הבהמית שבאדם. לכן כשאדם חוטא היה מקריב קרבן נפש הבהמית של ב"ח, שהיא גרמה לו לחטוא, ונחית אש גבוה ושורף אותו העכירות, ואז שורש נפש הבהמית שבאדם נמשך לה זכות ונקיות כי הכל משורש א' חוצבו ומתכפר האדם. ועי' לעיל הערה 37.

ועי' ז"ח י ע"ג: ת"ר כל יומא ויומא כרוזא קרי אתערו בני קדישא עילאה ועבידו פולחנא דמאריכון דאפריש לכוון מן שאר עמין ויהב בכון נשמתא קדישא דאתגזרת מכורסי יקריה א"ר יודא אם כן שאר עמין נשמתהון מאן אתר אזדמן ליה רבי אלעזר אמר ת"ח דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים דא היא נשמתא קדישא דאתגזרת מכורסי יקרא דמלכא עילאה מאי כתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה א"ר אלעזר זו היא הכח שניתן לבהמות ולחיות ולדגים שנבראת מן האדמה דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה א"ר יצחק אורייתא אתקבלת על אדם ואמרת קב"ה ברא לב"נ ויהב ביה נשמתא קדישא למהוי ליה חיין לעלמא דאתי והיא אתחזר בחוביה להווא נפשא חייתא דאתגזרת מן ארעא לבעירתא ולחייתא א"ר יהודה ממשמע דכתיב ויהי האדם לנפש חיה ויעשהו לא נאמר אלא ויהי האדם לנפש חיה מלמד שהוא בעצמו גרם לחזור לאותה נפש הגזורה מהאדמה א"ר יוחנן אמר הקב"ה אדם אני בראתי אותך עליון על כל בריותי נפחתי בך נשמת חיים הנותנת חיים לבעליה הגזורה מכסאי ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות חיין מכאת ואילך כל העוסק בתורתו וישמור אותה אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי שהיא נותנת חיים לבעליה וכל אותם שלא יעסקו בתורתו יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה א"ר יצחק ת"ח מאי דכתיב מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ רוח בני האדם העולה היא למעלה דא היא נשמתא קדישא דצדיקייא ורוח הבהמה דא היא נפשא חייתא דאתגזרת מן ארעא לבעירא דתשתצי ותחות לאשתצאה מן עלמא א"ר חייא א"כ אין להם נשמה לגוים אלא אותה הנפש החיה.

תרגום: שנו רבותינו כל יום ויום הכרוז קורא התעוררו בני הקדוש העליון ועשו את עבודת רבונכם שהפריד אתכם משאר העמים ונתן בכם נשמה קדושה שנגזרה מכסא כבודו. אמר רבי יודא אם כן שאר עמים מאיזה מקום נשמותיהם הזדמן לו רבי אלעזר אמר בא וראה שכתוב (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים זו הנשמה הקדושה שנגזרה מכסא כבוד המלך העליון מה

דרך ה'

באדם בבחינת היותו בעל חי. אמנם זולת כל זה, יש באדם נשמה עליונה שהוא מין בריאה בפני עצמו נבדל מן הגוף לגמרי, ורחוק ממנו עד מאד, שבאה ונקשרת בו בגזירתו ית' על הכוונה שזכרנו בפרקים שקדמנו.

ראשי הנבראים הם כחות [שמהם] משתלשלים כולם

(ב) הנבראים הגשמיים ידועים הם אצלנו וחוקותיהם ומשפטיהם הטבעיים בכללם מפורסמים, אך הרוחניים אי אפשר לנו לצייר ענינם היטב כי הם חוץ מדמיוננו¹⁰³, ונדבר בהם ובעניניהם רק כפי המסורת שבידינו. והנה מן העיקרים הגדולים שבידינו בענין זה הוא, שכנגד כל מה שנמצא בנמצאים השפלים, נמצאים למעלה כחות נבדלים שמהם משתלשלים ויוצאים, בסדר אחד של השתלשלות שגזרה חכמתו ית' השפלים האלה הם ומקריהם, ונמצאים הכחות ההם שרשים לנמצאים השפלים האלה, והנמצאים השפלים ענפים ותולדות לכחות ההם, ונקשרים זה בזה כטבעות השלשלת¹⁰⁴. עוד מסורת בידנו, שעל כל עצם וכל מקרה שבנמצאים השפלים האלה, הופקדו פקידים מן הסוג המלאכי שזכרנו למעלה¹⁰⁵, ומשום לקיים העצם ההוא או המקרה ההוא בנמצאות השפלות כפי מה שהוא, ולחדש מה שראוי להתחדש בשפלים כפי הגזירה העליונה.

- מאיר הדרך -

כתוב בו ויהי האדם לנפש חיה אמר רבי אלעזר זוהי הכח שנתן לבהמות ולחיות ולדגים שנבראת מן האדמה שכתוב (שם א) תוצא הארץ נפש חיה למינה. אמר רבי יצחק התורה קובלת על האדם ואומרת הקדוש ברוך הוא ברא את האדם ונתן בו נשמה קדושה שיהיו לו חיים לעולם הבא והיא בחטאיה החזרה לאותה נפש חיה שנגזרה מן הארץ לבהמות ולחיות. אמר רבי יהודה ממשמע שכתוב ויהי אדם לנפש חיה לא נאמר ויעשהו אלא ויהי האדם לנפש חיה מלמד שהוא בעצמו גרם לחזר לאותה נפש הגזורה מהאדמה. אמר רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא אדם אני בראתי אותך עליון על כל בריותי ונפחתי בך נשמת חיים הנותנת חיים לבעליה הגזורה מכסאי ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות חייך מכאן ואילך כל העוסק בתורתו וישמר אותה אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי שהיא נותנת חיים לבעליה וכל אותם שלא יעסקו בתורתו יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה. אמר רבי יצחק בא וראה מה שכתוב (קהלת ג כא) מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ רוח בני האדם העלה היא למעלה זו הנשמה הקדושה של הצדיקים ורוח הבהמה זוהי נפש חיה שנגזרה מן הארץ לבהמה שתכלה ותרד להתכלות מן העולם. אמר רבי חייא אם כן אין להם נשמה לגוים אלא אותה הנפש החיה.

ועי' עוד עץ חיים שער קלי' נוגה פרק ג בענין הקלי' נוגה.

¹⁰³ עי' לעיל הערה 31.

¹⁰⁴ עי' שער מאמרי רז"ל (מדרשים): כל מה שיש בתחתונים דוגמתם בעליונים ומשם מתפשט בתחתונים ע"כ. וכן הוא בפע"ח שער עולם העשיה ו.

ועי' זוהר (ויקרא י ע"ב): והאי רישא סתימא דכלא רישא אחרא תתאה הוא רישא לאשקאה לגנתא והוא מבוע דמין דכל נטיען אשתקין מניה ודא הוא י' בתלת קשרין ועל דא שלשלת איקרי כהאי שלשלת דאתקשר דא בדא וכלא חד. תאנא בספרא דחנוך בשעתא דאחזיאו ליה חכמתא דרזין עלאין וחמא אילנא דגנתא דעדן אחזיו ליה חכמתא ברזא עלאה וחמא דכלהו עלמין הוו מתקשראן דא בדא שאיל לון על מה קיימין אמרו ליה על י' קיימי כלהו ומניה אתבניאו ואשתלשלו (נ"א אתבריואו ואשתכללו) דכתיב (תהלים קד כד) כולם בחכמה עשית.

תרגום: והראש הזה הוא סתום מהכל. ראש אחר תחתון הוא ראש להשקות את הגן, והוא מעיין המים שכל הנטיעות נשקות ממנו, וזהו י' בשלשה קשרים, ולכן נקראת שלשלת, כמו השלשלת הזו שנקשרה זה בזה והכל אחד.

שנינו בספרו של חנוך, בשעה שהראו לו חכמת הסודות העליונים, וראה את האילן של גן עדן, הראו לו חכמה בסוד עליון, וראה שכל העולמות היו נקשרים זה בזה. שאל אותם על מה קיימים, אמרו לו כולם עומדים על י', ממנה נבנו והשתלשלו (נבראו ונתקנו), שכתוב (תהלים קד) כולם בחכמה עשית.

עי' זהר שמות טו ע"ב: אמר רבי יהודה מאי דכתיב (קהלת ז יד) גם את זה לעמת זה עשה האלהים כגוונא דרקיעא עבד קודשא בריך הוא בארעא וכלהו רמיזא למה דלעילא.

תרגום: אמר רבי יהודה מה זה שכתוב גם את זה לעומת זה עשה האלהים כדוגמא שברקיע עשה הקדוש ברוך הוא בארץ והכל רומז למה שלמעלה.

¹⁰⁵ עי' בראשית רבה (פ"י סי' ו) א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל הה"ד (שם לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו'.

דרך ה'

(ג) ואמנם עיקר מציאות העולם ומצבו האמיתי הוא בכחות ההם העליונים, ותולדת מה שבהם הוא מה שבגשמים השפלים. וזה בין במה שמתחלת הבריאה, ובין במה שמתחדש בהתחלפות הזמנים. והיינו כי כפי מה שנברא מן הכחות ההם, וכפי הסידור שנסדרו והגבולים שהוגבלו, כך היה מה שנשתלשל אחר כך, לפי חק ההשתלשלות שרצה בו הבורא ית"ש. וכפי מה שנתחדש ומתחדש בהם, כך הוא מה שנתחדש ומתחדש בשפלים. אכן המציאות המצב והסדר וכל שאר ההבחנות בכחות, הם כפי מה ששייך בהם לפי אמיתת ענינם, והמציאות והמצב והסדר וכל שאר המקרים בשפלים משתלשל ונעתק למה ששייך בהם לפי אמיתת ענינם.

ב' תנועות כלליות בבריאה

(ד) והנה לפי שרש זה, תחלת כל ההיות למעלה בכחות העליונים וסופם למטה בשפלים. וכן תחלת כל הענינים המתחדשים למעלה וסופם למטה. אמנם פרט אחד יש שיוצא מן הכלל הזה, והוא מה שנוגע לבחירתו של האדם, כי כיון שרצה האדון ית"ש שיהיה היכולת לאדם לבחור במה שירצה מן הטוב ומן הרע, הנה עשהו בלתי תלוי בזה בזולתו, ואדרבא נתן לו כח להיות מניע לעולם עצמו ולבריותיו כפי מה שיבחר בחפצו.

ונמצאו בעולם שתי תנועות כלליות הפכיות: הא' טבעית מוכרחת, והב' בחירתית. הא' מלמעלה למטה, והב' מלמטה למעלה. המוכרחת היא התנועה שמתנועעים השפלים מהכחות העליונים, והנה היא מלמעלה למטה. בחירתית היא מה שהאדם מניע בבחירתו. והנה מה שהוא מניע אי אפשר שיהיה אלא גשם מן הגשמים, כי האדם גשמי ומעשיו גשמיים, אבל מפני הקשר וההצטרפות הנמצא בין הכחות העליונים והגשמיים, הנה בהתנועה הגשמי יגיע בהמשך ההתפעלות אל הכח העליון שעליו, ונמצאת התנועה הזאת מלמטה למעלה הפך הטבעית המוכרחת שזכרנו¹⁰⁶. ואולם צריך שתדע כי גם האדם עצמו אין כל מעשיו בחיריים, אבל יש מהם שיהיו מצד בחירתו, ויש אחרים שיסובב להם מצד גזירה עליונה לשכרו או לענשו¹⁰⁷ [וכמ"ש במקומו בס"ד]. ואולם במה שהוא נמשך אחר

- מאיר הדרך -

ועי' גירסתו בזהר חדש בראשית יד ע"א: אין לך עשב ועשב מלמטה שאין עליו מלאך מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל. שנאמר וכו'.

ועי' זהר קדושים פו ע"א: ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עליהו חילין עלאין ולית לך אפי' עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דההוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין. תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומינה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחוזק של אותו הכח העליון שממונה עליו מלמעלה. וכל ההנהגות גזירות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל הדין הם עומדים.

¹⁰⁶ עי' ויקהל משה מאמר אדם דאצילות פרק א', מסוה משה (אות ג'): בכל ענף כו' אבל בדבר הגשמי מוכרח שהשורש היא למטה והענף מתפשט ומתגדל למעלה ע"י תנועת הרוח או ע"י זריחת השמש, אבל ברוחניות שרוצין להתגלות, השורש היא למעלה והתגלות היא ע"י ענפיו המשתלשלים למטה ע"י הגלוי החסדים וגבורות ובריאות העולמות להטיב להנבראים, להראות גדולתו וממשלתו ורוממתו ומלכותו דרך כמה עולמות, ומסתעפים דרך כמה לבושין ומסכים. כמו שהנשמה נאצל מלמעלה ומשתלשל ומתלבש למטה בגוף העב והגס והעכור, כן נשמת צדיק היא כמו חבל ארוך הקשור במגדל, גבוה מעל גבוה שומר עליהם. ואם אדם הצדיק מנענעו בקצה התחתון ע"י תורה ומעשים טובים מנענע כל החבל עד הקצה עליון, בסוד העלאות מין נוקבין. והצדיק נעשה צנור הקודש, ונתגלה אותה המדה על ידו בסוד (בראשית רבה פמ"ז ס' ו') האבות הן הן המרכבה לקדושה.

¹⁰⁷ והוא הנקרא כבשי דרחמנא, עי' ברכות י ע"א: כעין שנאמר בר"ע (מנחות דף כט ע"ב) הראיתי תורתו [של ר"ע] הראני שכרו אמר לו חזור [לאחור] חזר לאחוריו ראה ששוקלין בשרו במקולין אמר לפניו רבש"ע זו תורה וזו שכרה א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני. ועי' בשעה"כ נפילת אפים פרק ה. ועי' יונת אלם פרק א' ש"כבשי דרחמנא" הוא כינוי לבחי' הרשימו (שאורו הוא כעין המקיפים).

דרך ה'

הגזירה שעליו יהיה משפטו, כשאר עניני העולם שתנועתם מלמעלה למטה כפי מה שינועו הכחות העליונים, ובמה שמצד בחירתו תהיה תנועתו מלמטה למעלה וכמו שביארנו.

(ה) והנה סידר האדון ב"ה שכל הענינים אשר תפול בהם בחירתו של האדם, יגיעו להגיע בתנועה הבחירתית את הכחות ההם באותו השיעור והמדרגה שחקק להם. והיינו כי לא מעשיו לבדם יניעום, אלא אפילו דיבורו¹⁰⁸, ואפילו מחשבתו¹⁰⁹. אך שיעור התנועה ומדרגתה לא יהיו אלא באותו הגבול שגזרה והגבילתה החכמה העליונה¹¹⁰.

(ו) ואמנם אחר התנועה הבחירתית תמשך בהכרח תנועה מוכרחת, כי כיון שהתנועה הכחות העליונים מצד האדם, הנה יחזרו וינעו בתנועה הטבעית את השפלים המשתלשלים מהם¹¹¹. ואולם יש בכל הענינים האלה חוקים פרטיים רבים כפי מה שגזרה החכמה העליונה בעומק עצתה היותו נאות לבריאתו, ושיעור הדברים בשיעורים רבים בין בהגעת התנועה מהאדם לכחות, בין בהגעת התנועה מהכחות לשפלים, ועל פי הרזים העמוקים האלה סובבים כל גלגולי הנהגתו ית' בכל מה שהיה ושיהיה.

תחלת הטוב והרע בכחות השרשיים

(ז) והנה בהיות שגזרה חכמתו ית' שיהיה בעולם מציאות הטוב והרע כמ"ש, הנה תחלת ענין זה צריך שיהיה בכחות האלה השרשיים, ואחריהם ימשך הדבר בשפלים. והנה סידרה חכמתו ית' את הכחות הנבדלים שרשי הנבראים שזכרנו בסדר ובתכונה שיפול בהם כפי מה ששייך בהם תיקון וקלקול, והיינו שימצא בהם מצב טוב ולא טוב. ואמיתת טוב המצב יהיה שיהיו בהכנה ליאור באור פניו ית' ויאיר להם, והפכו שתחסר מהם ההכנה הזאת ויתעלם מהם, ותולדת תיקונם בשפלים הוא הטוב בהם וההפך בהפך¹¹².

כחות נבראים סבות פועלים הרע

(ח) וצריך שתדע כי הנה אע"פ שבאמת סבת כל עניני הטוב בכל מקום שהם, פירוש בין בכחות בין בתולדותיהם, הנה היא הארת פניו ית' כמ"ש, וסבת הרע בכל מקום שהוא העלם הארתו¹¹³. אמנם לטוב יתואר האדון ב"ה בשם סבה ממש לכלליו ולפרטיו, אך לרע לא נתארהו ית' שסבה ממש, כי אמנם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה (ב"ר פ"ג

- מאיר הדרך -

¹⁰⁸ עי' זהר (משפטים דף ק ע"ב): אפילו הבל דפומא אתר ודוכתא אית ליה וקוב"ה עבד מיניה מה דעבד ואפילו מלה דבר נש ואפילו קלא לא הוי בריקניא ואתר ודוכתא אית להו לכלא. תרגום: אפילו הבל פה יש לו מקום, והקב"ה עושה ממנו מה שעושה, ואפילו מלה של אדם ואפילו קול אינם לריק ומקום יש להם לכל.

¹⁰⁹ עי' יומא (כט ע"א) הרהורי עבירה קשין מעבירה.

¹¹⁰ לעניין היות להשפעת המעשה גבול לעלייתו עי' תיקו"ז (צב ע"ב): מאן דפגם לתתא פגים לעילא לאתר דאתגזר נשמתיה. [תרגום: מי שפוגם למטה פוגם למעלה, למקום שמשם נחצבה נשמתו.] וע"ש בבהגר"א צב ע"ג ד"ה בההוא זמנא, ז"ל, לתלמידי חכמים נשמות[ם] מכסא דשם נהורא דאורייתא, ולבעלי מצוות רוחין כו' דשם פקודא דעשה וכו'. וכן הוא עוד שם (קמד ע"א): וכד בר נש עבד חובין כפום ההוא בר נש הכי סליק חוביה לאתר דאתגזר נשמתיה כו' ועונשיה איהו סגי כפום דרגיה [תרגום: וכאשר בן אדם עושה עבירה, כפי אותו בן אדם כך עולה העבירה למקום שממנו נחצבה נשמתה וכו' ועונשיהם הם כפי אותה הדרגה]. ובפע"ח (בהקדמת שער השבת פ"א פח ע"ב) וז"ל, מי שעושה מלאכה בשבת, הנה גורם להכניס הקליפה בפנים בקדושה, ומגיע עד השורש שנשמתו תלויה שם, לכן ראוי להיות חייב מיתה, לפי שגורם להכניס הקליפות ולטמא מקדש ה' ח"ו, עכ"ל.

¹¹¹ פי' שכל מעשה מצוה שלנו מעוררת למעלה רצון להשפיע (ומכונה בלשון חז"ל "עליית מים נוקבין", עי' מש"כ בזה רבינו בחיי ויקרא ב יג, בשם מדרש), וד"ז מביא במקביל לירידת שפע משם (המכונה בלשון חז"ל "מים דכורין"). ועי' ע"ח שער ט"ל פרק א.

¹¹² עי' לעיל הערה 44.

¹¹³ עי' לעיל הערה 44.

דרך ה'

סי' 114), אלא העלם אורו והסתר פניו יחשב לשורש לו, כי זהו סבתו באמת, וזה על צד העדר הטוב¹¹⁵. אבל לפרטי עניניו במציאותם, הנה האדון ב"ה, שהוא כל יכול, ואין לחפצו מניעה ולא ליכולתו גבול כלל, ברא שורש ומקור פרטי מכוון בו התכלית הזה של הוצאת פרטי עניני הרע כפי מה ששיערה החכמה העליונה היותו מצטרך למצב הנרצה באדם ובעולם, והוא מה שאמר הכתוב יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז). וענין השורש הזה הוא כלל כחות שונים ישתלשלו מהם עניני החסרון והרעות כולם בכל בחינותיהם, בין מה שנוגע לנפש בין מה שנוגע לגוף בכל פרטיהם למחלקותם, ועוד נדבר מזה בחלק הב' בס"ד.

והנה כלל הכחות האלה מתנהג לפעול או שלא לפעול בין בכולו בין בחלקיו אחר העלם אורו ית' והסתר פניו, כי כפי שיעור ההעלם כך בשיעור זה תנתן שליטה וממשלה אל כלל הכחות האלה, או אל חלקים ממנו שיפעלו. והנה בהתגבר הכחות האלה ובמשלם יוכחש כח הטוב, ויתקלקל מצב הכחות שרשי הנבראים שזכרנו, ויתחלשו הם וענפיהם. וכשיוכנעו הכחות האלה ותנטל מהם השליטה והפעולה יגבר הטוב, ויתוקנו שרשי הנבראים ויתיצבו במצב הטוב, ויתחזקו הם וענפיהם. ואולם כל מה שזכרנו מעניני הטוב והרע ומלחמת השכל והחומר וכל עניני תיקון וקלקול, שרש כל הענינים כולם הם התגברות הכחות האלה והגיע ענינם ותולדתם בנבראים בשרשים או בענפים או הכנעתם וביטול פעולתם והסיר ענינם ותולדותם מן הנבראים שרשים וענפים.

(ט) והנה חילוקי מדריגות הרבה יש בענין כחות הרע שזכרנו והנשפע מהם, ובדרך כלל נקרא לנשפע מהם טומאה חשך וזוהמא, או חול וכיוצא. ולנשפע מהארת פניו ית' נקרא קדושה וטהרה אור וברכה וכיוצא בזה. אבל בהבחנת פרטי הענינים נבחין מיני הסוגים האלה ופרטיהם שעליהם סובבת כל ההנהגה שהאדון ב"ה מנהג את עולמו.

מלאכים מוציאי כל דבר לפועל

(י) ואמנם הנה לכל ענין מענינים אלה נמצאו פקידים ממונים מסוג המלאכי שביארנו למעלה להוציא הדברים לפועל עד הגשמיים, אם לטוב ואם למוטב¹¹⁶. והנה הם משרתיו ית' עושי דברו, שכן רצה וסידר שתהיינה גזירותיו יוצאות למעשה על ידי מלאכיו כפי מה שהפקידם ומסר בידם¹¹⁷.

חלק ב

- מאיר הדרך -

¹¹⁴ ז"ל: א"ר אלעזר, לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה: "ויקרא אלהים לאור יום" "ולחושך קרא אלהים לילה" אין כתיב כאן, אלא "ולחושך קרא לילה".

¹¹⁵ עי' בהיר אות יא ז"ל: ועוד ישב ר' בון ודרש מאי דכתיב (ישעי' שם) יוצר אור ובורא חושך, אלא אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה, חשך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה, כמה דאת אמר (עמוס ד, יב) יוצר הרים ובורא רוח. ואי בעית אימא אור שיש בו הויה דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע"י עשיה, קרי ביה יצירה, חשך דלא הוה ביה עשיה אלא הבדלה והפרשה בלבד קרי ביה בריאה כמד"א הבריא פלוני.

ועי' פרדס רמונים (שער ד פרק ב): מצד הסתר פניו יפעל הדין מעצמותו, ואז נאמר שהוא דין. וכשישפיע יתלבן הכונה אל הרחמים, ואז נאמר שהוא רחמים. ועיי"ש (שער ח פרק ג) אין דוחק באמרנו כי סלוק והסתר פניו נקרא שתוף אל הדין, שהרי מוכרחים אנו לומר קרוב אל ענין זה אל הא"ס שאם היה מתפשט בכל הספי' לא היה דין כלל, וא"א לומר שאין הדין נפעל על ידו, שא"כ נמצא אין העונש על ידו ח"ו וזהו סילוק ההשגחה. אמנם הסתר פניו וסילוק השגחתו מספירותיו הוא שיתופו אל הדין.

¹¹⁶ עי' לקמן חלק ב' פרק ה' אות ג' ובדברינו שם.

¹¹⁷ דוגמא לדבר, עי' בבא מציעא (דף פו ע"ב): אורח ארעא למיקם הכא, מאן נינהו שלשה אנשים, מיכאל וגבריאל ורפאל. מיכאל שבא לבשר את שרה, רפאל שבא לרפא את אברהם, גבריאל אזל למהפכיה לסדום. והא כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה בערב, דאזל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט. דיקא נמי דכתיב ויהפוך את הערים האל ולא כתיב ויהפכו.

דרך ה'

פרק א'

בענין השגחתו ית' בכלל

(א) ידוע ומבואר הוא, שכל הנבראים כולם שנבראו בין העליונים ובין התחתונים הנה נבראו לפי שראתה בהם החכמה העליונה צורך ותועלת למה שהוא התכלית הכללי של הבריאה, וכל חוקותיהם ומשפטיהם הטבעיים הוחקו והוטבעו כפי מה שגזרה החכמה העליונה היותו נאות לפי הכוונה שכוונה בנברא ההוא. ואולם מאותו הטעם עצמו שנבראו ראוי גם כן שיתקיימו כל זמן היותם בם תועלת לכלל הבריאה כמ"ש, ועל כן האדון ב"ה שברא כל הנבראים האלה לא ימנע גם כן מלהשגיח עליהם לקיימם באותו המצב שהוא רוצה אותם בו.

השגחתו ית' על כל מדריגות הבריאה

(ב) ואולם כבר הקדמנו בחלק א' פרק ה', שתחלת הנבראים כולם הם הכחות הנבדלים, ומהם משתלשלים הגשמים. והדברים בגשמים בכל פרטיהם הנה הם כפי מה שנעתק אליהם מן הכחות ההם בפרטי בחינותם, ואין דבר קטון או גדול בגשמיים שלא יהיה לו סבה ושרש בכחות הנבדלים כפי בחינותיהם¹¹⁸, והאדון ב"ה הנה הוא משגיח על כל אלה הענינים כפי מה שבראם, דהיינו על הכחות הנבדלים בראשונה ועל כל השתלשלותם כפי מה שהוא באמת, וכן הוא משגיח גם כן על הפקידים שהפקיד על הנמצאות כמ"ש שם, לקיים אותם ואת פקודתם ולהתמיד להם הכח שיפעלו פעולתם.

השגחה על המין האנושי

(ג) ואמנם בהיות שנשתנה המין האנושי מכל שאר המינים, שניתנה לו הבחירה והיכולת במה שהוא לו קניית שלימות או חסרון, ונמצא בבחינה זו פועל ומניע ולא נפעל גם ההשגחה עליו, מוכרח שתשתנה מההשגחה על שאר המינים, הנה יצטרך להשגיח ולהשקיף על פרטי מעשיו להמציא לו כדרכו וכפרי מעלליו. ונמצא שיושגחו מעשיו כולם ותולדותיהם, וישוב ויושגח עליו כפי הראוי לתולדות המעשים ההם בפרט, ומדה כנגד מדה וכמ"ש לפנים. וזה ממה שאין שייך בשאר המינים שאישיהם נפעלים ולא פועלים, ואינם אלא כפי מה שראוי לתשלום המין ההוא, כפי מה שהושרש בשרשו. שהנה תהיה ההשגחה לקיים השורש ההוא, וענפיו כפי מה שטבע וחק השרש נותן שיהיו, אבל המין האנושי שאישי פועלים ומניעים כמ"ש, הנה צריך שיושגחו בפרט כפי מה שיגרמו להם מעשיהם לא פחות ולא יותר¹¹⁹, ועוד נרחיב ביאור הדבר הזה לפנים בס"ד.

- מאיר הדרך -

¹¹⁸ עי' לעיל הערה 105.

¹¹⁹ עי' מורה נבוכים (חלק ג פרק יז): פנת תורת משה רבנו עליו השלום וכל מי שנמשך אחריה היא שהאדם בעל יכולת גמורה, רצוני לומר, שהוא בטבעו ובבחינתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו מבלתי שיברא לו דבר מתחדש כלל, וכן כל מיני בעלי חיים שאינם מדברים יתנועעו ברצונם, וכן רצה האלוה ית' רצוני לומר, שמרצונו הקדום באין תחילה שיהיה כל בעל חיים מתנועע לרצונו ושיהיה האדם בעל יכולת על מה שירצהו או שיבחרהו ממה שיוכל עליו. וזאת פינה לא נשמע כלל באומתנו ובאנשי תורתנו חולק עליה, תהילה לאל.

וכן מכלל פנות תורת משה רבנו' שהוא ית' לא יתכן עליו העָוֹל בשום צד מן הצדדים ושכל מה שיבוא לבני אדם מן הרעות והמכות או ישיגם מן הטובות, לאיש אחד או לקהל, הכל הוא על צד הראוי במשפט הישר אשר אין עול בו כלל, ואפילו אם נכנס קוץ ביד אדם והוציאו מיד לא היה זה רק על צד העונש לו, ואילו השיג למעט הנאה היה זה גמול לו וכל זה בדיון, והוא אמרו עליו ית', "כי כל דרכי משפט וגו'", אלא שאנחנו נסכול אפני הדיון ההוא. וכו' ועל זה הדעת נמשכו דברי המון חכמינו שאתה תמצאם אומרים בבאור, "אין מיתה בלא חטא, ולא יסורין בלא עוון", ואמרו, "במדה שאדם מודד בה מודדין לו", וזה לשון המשנה. ובארו בכל מקום שהמשפט מחויב בהכרח בחוקו ית', והוא, שיגמול העובד על כל מה שיעשה ממעשי הבור והיושר ואף על פי שלא צווה בו על ידי נביא ושיענוש על כל מעשה רע שיעשהו האיש ואף על פי שלא הוזהר ממנו על ידי נביא אחר שהוא דבר שהשכל מזהיר ממנו רצוני לומר, ההזהרה מן העול והחמס. אמרו, "אין הקדוש ברוך הוא מקפח זכות כל בריה", ואמרו, "כל האומר קודשא בריך הוא ותרוך הוא יתותן מעוהו [חיוהו], אלא, מאריך אפיה וגבי דיליה", ואמרו, "אינו דומה מצווה ועושה למי שאינו מצווה

דרך ה'

פרק ב

במקרי המין האנושי בעוה"ז

עניני העוה"ז הזמנה לעוה"ב

(א) הנה כבר הקדמנו היות תכלית בריאת המין האנושי לשיזוכה ויגיע לטוב האמיתי שהוא ההידבקות בו ית' לעוה"ב. ונמצא, שסוף כל גלגוליו הנה הוא המנוחה לעוה"ב. אמנם גזרה החכמה העליונה היות ראוי ונאות שיקדם לזה מצבו בעוה"ז, נקשר ונגבל בחוקות טבע זה העולם, שזה תהיה ההכנה האמיתית והראויה להגיע אל התכלית הנרצה, ולפי השורש הזה סידר כל עניני זה העולם, להיות להכנה ולהזמנה למה שיהיה אחר כך בעולם התכליתי שהוא העוה"ב.

סוף גלגולי המין האנושי

(ב) אך ההכנה הזאת הנה היא סוכבת על שני קוטבים: הא' אישי, והב' כללי. האישי, הוא ענין קניית האדם את שלימותו במעשיו. והכללי, הוא התכונן המין האנושי בכללו לעוה"ב. ופירוש זה הענין הוא, כי בהיות המין האנושי נברא ביצר טוב וביצר רע ובבחירה, הנה לא ימנע האפשרות בחלקיו להיות מהם טובים ומהם רעים, וסוף הגלגול צריך שיהיה שידחו הרעים ויקובצו הטובים ויעשה מהם כלל אחד, שלכלל ההוא יעוטר העוה"ב בטוב האמיתי המושג בו¹²⁰.

חילוק הגמול בב' זמנים וב' מקומות

(ג) ואולם חק הבחירה שמכריח האפשרות שזכרנו בחלקי המין האנושי להיותם טובים או רעים, וכן להיות קצתם טובים וקצתם רעים, הוא עצמו מכריח אפשרות זה גם כן במעשי כל איש מאישי המין, שאולם אפשר שיהיו כולם טובים או כולם רעים, ואפשר שיהיו קצתם טובים וקצתם רעים, וזה ממה שמעכב קיבוץ השלמים שזכרנו, כי כבר ימצא באיש אחד עצמו ענינים טובים וענינים רעים, ולהשגיח על קצתם ולא על השאר אפילו אם אותם שיושג עליהם יהיו הרוב, הנה אינו ממשפט הצדק, כי שורת הדין נותנת שכל

- מאיר הדרך -

ועושה" ובארו שהוא אף על פי שלא צווה "נותנים לו שכר", ועל זה העיקר נמשכו כל דבריהם, וכו'.

אני לא מצאתי כלל בדברי ספר נביא, שיש לאלוה השגחה באיש מאישי בעלי החיים, כי אם בבני אדם לבד, וכבר תמחו הנביאים גם כן על היות ההשגחה בבני אדם, ושהוא קטן ופחות משישגיח הבורא עליו, כל שכן בזולתו מבעלי החיים אמר, "מה אדם ותדעוהו וגו'", "מה אנוש כי תזכרנו וגו'". וכבר באו פסוקים מפורשים בהיות ההשגחה בבני אדם כולם ובהפקד כל מעשיהם אמר, "היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם", ואמר, "אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו", ועוד אמר, "כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה". וכבר זכרה התורה ההשגחה בבני אדם והפקד מעשיהם, אמר, "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם", ואמר, "מי אשר חטא לי אמתנו מספרי", ואמר, "והאבדתי את הנפש ההיא", ואמר, "ונתתי את פני בנפש ההיא" וזה הרבה. וכל מה שבא מעניני אברהם, יצחק ויעקב ראינו גמורה על שההשגחה האישית נמצאת בבני אדם. אמנם שאר אישי בעלי החיים וכו' היתה שחיתות מותרת, וגם מצווה בה, והותר להשתמש בהם בתועלותינו ככל אשר נרצה. והראיה על היות שאר בעלי החיים בלתי מושגח בהם, רק במין ההשגחה וכו'.

ולא תחשוב שזה הדעת יסתור אותו אמרו, "נותן לבהמה לחמה וגו'", ואמרו, "הכפירים שואגים לטרף וגו'", ואמרו, "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", ומאמר ה'חכמים' גם כן, "יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כינים". והרבה כמו אלה המאמרים שתמצאם, ואין בהם דבר סותר דעתי זה, כי אלה כולם השגחה מינית, לא אישית, וכאילו הוא מספר פעולותיו ית' בהכינו לכל מין מזונו ההכרחי וחומר עמידתו. וזה מבואר נגלה. וכו' ולא תתחייב לי, גם לפי זה הדעת, השאלה לומר, למה השגיח בבני אדם ולא השגיח בהשגחה ההיא לשאר בעלי החיים כי השואל צריך שישאל עצמו ויאמר, למה נתן שכל לאדם ולא נתן זה לשאר מיני בעלי חיים כי מענה זאת השאלה האחרונה, כן רצה האלוה.

¹²⁰ עי' סנהדרין (צז ע"ב): אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו. כתנאי, רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע, אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב.

דרך ה'

המעשים יוגמלו הן גדולים הן קטנים, הן הרבה הן מעט¹²¹, על כן גזרה החכמה העליונה לחלק הגמול בין לשכר בין לעונש בשני זמנים ובשני מקומות. והיינו שהנה כלל המעשים יתחלק לרוב ולמיעוט, יודן הרוב לבדו במקום וזמן הראוי לו, והמיעוט לבדו במקום וזמן הראוי לו¹²². ואולם הגמול האמיתי ועיקרי יהיה בעוה"ב וכמ"ש, ויהיה השכר השאָר האדם הזוכה נצחי להתרבות בו ית' לנצח. והעונש, היותו נדחה מהטוב האמיתי ואובד¹²³. אמנם הדין לענין זה לא יהיה אלא על פי רוב המעשה¹²⁴. אך למעשים טובים אשר לרשע ולמעשים הרעים אשר לצדיק על צד המיעוט, ימצא העוה"ז בהצלחותיו וצרותיו שבו, יקבל הרשע גמול מיעוט הזכות אשר לו בהצלחותיו, והצדיק עונש עונותיו ביסורין שבו¹²⁵, באופן שיושלם המשפט בכל וישאר הענין לעוה"ב, כמו שראוי למצב השלם ההוא. דהיינו שישארו הצדיקים לבדם בלי תערובת רעים ביניהם, והם בלי עיכובים בעצמם להנאה המעותדת להם, והרשעים ידחו ויאבדו בלי שישאר להם טענה כלל.

הגהינם ושאר עונשים נפשיים

(ד) ואמנם גזר עוד חסדו ית' להרבות ההצלה לבני האדם, שימצא עוד מין צירוף אחר למי שיתכן בו הצירוף, דהיינו למי שנבר בו הרע תגבורת גדול, אך לא כל כך שיהיה משפטו להאבדו לגמרי, והוא כלל עונשים שהיותר רשום בהם, הוא הדין בגהינם¹²⁶. והכונה בו הוא להעניש החוטא כפי חטאיו, באופן שאחרי הענישו לא יהיה עוד חוב עליו על המעשה הרע שעשה, ויוכל אחרי כן לקבל הגמול האמיתי כפי שאר מעשיו הטובים. ונמצא שעל ידי זה האובדים ממש יהיו מזער לא כביר¹²⁷, כי הנה לא יהיו אלא אותם

- מאיר הדרך -

¹²¹ עי' בבא קמא (דף לח ע"ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה.

¹²² עי' לקמן הערה 125.

¹²³ עי' לעיל הערה 68.

¹²⁴ עי' אבות (פ"ג מט"ו): הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה. וברש"י: לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון אם רוב זכיות זכאי ואם רוב עונות חייב. ועי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק ג הלכה א) כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע מחצה למחצה בינוני וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקת ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה וכן כל העולם כולו.

¹²⁵ עי' עירובין (דף כב ע"א): ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. אמר רבי יהושע בן לוי, אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו: כביכול כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו. לא יאחר לשנאו, אמר רבי אילא לשונאיו הוא דלא יאחר, אבל יאחר לצדיקים גמורים. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולא למחר לעשותם, היום לעשותם, למחר לקבל שכרם.

עי' ירושלמי פאה (פ"א ה"א): רובי זכיות ומעוטי עבירות נפרעים ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליתן לו שכרו משלם לעתיד לבא. אבל רובי עבירות ומעוטי זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שעשה בעוה"ז בשביל לפרע ממנו משלם לעולם הבא.

¹²⁶ עי' עדיות (פרק ב משנה י): משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש. שנאמר והיה מדי חדש בחדשו (ישעיה סו).

¹²⁷ עי' סנהדרין (פ"י מ"א): כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר. ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים, והלווה על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך. אבא שאול אומר, אף ההוגה את השם באותיותיו. שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים, ירבעם, אחאב, ומנשה. רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלים למלכותו. אמרו לו: למלכותו השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו. ארבעה הדיוטות, בלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי.

דרך ה'

שגבר בהם הרע שיעור כל כך גדול שאי אפשר שימצא להם מקום בשום פנים להיות נשואים בגמול האמיתי ובהנאה הנצחית¹²⁸.

והנה נמצא הדין מתחלק לשלשה חלקים, כי עיקרו הוא לעולם שאחר התחיה כמ"ש, אך המעשים הראויים ליגמול קודם לכן, הנה יש מהם שיוגמלו בעוה"ז ויש מהם שיוגמלו בעולם הנשמות. אכן משפטי הדין הזה בפרטיו איננו נודע כי אם לשופט האמיתי לבדו¹²⁹, כי הוא היודע אמיתות מציאות המעשים ותולדותיהם בכל בחינותיהם ופרטיהם, ויודע מה מהם ראוי שיגמול בזמן אחד ובדרך אחד, ומה בזמן אחר ובדרך אחר. ומה שידענו אנחנו הוא רק כלל דרכי ההנהגה הזאת על מה היא מיוסדת ואל מה היא סובבת. והוא מה שביארנו שתכלית כל הענין הוא לקבץ קיבוץ שלמים שיהיו ראויים ליקבע לנצח בהתדבקותו ית', וכדי שענין זה ישתלם כראוי הוצרכו הענינים הקודמים האלה כולם להכין ולהזמין הענין הזה התכליתי וכמ"ש.

סגולת היסורין

(ה) והנה כשתעמיק עוד בענין תראה, שמלבד היות ענין זה נמשך על פי המשפט והדין כמ"ש, הנה הוא מיוסד עוד על פי המציאות הנברא. וזה, כי הנה כבר ביארנו שהמעשים הטובים מעצימים הם באדם בגופו ונפשו מציאות שלימות ומעלה, והפכים המעשים הרעים מעצימים בו מציאות עכירות וחסרון, והכל בשיעור מדוקדק כפי מה שהם המעשים, לא פחות ולא יותר¹³⁰. והנה האיש הצדיק שהרבה בעצמו שיעור גדול מן הזוהר והמעלה, אך מצד אחר מפני מיעוט מעשים רעים שעשה, הנה נמצא בו תערובת קצת חשך ועכירות. כל זמן שיש בו התערובת הזוהר איננו מוכן והגון לדביקות בו ית', על כן גזר החסד העליון שימצא לו צירוף והוא כלל היסורין¹³¹ ששם ית"ש בסגולתם להסיר מאותו האדם העכירות ההוא¹³², וישאר זך ובהיר מוכן לטובה בזמן הראוי. ואמנם כפי שיעור

- מאיר הדרך -

¹²⁸ עי' (ר"ה יז ע"א): פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש. לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות. שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' גיהנם כלה והן אינן כלין שנאמר וצורם לבלות שאול.

¹²⁹ עי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק ג הלכה ב): ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

¹³⁰ עי' ב"ק (לח ע"ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה, דאילו בכירה דקאמרה מואב, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו צעירה דקאמרה בן עמי. א"ל הקדוש ברוך הוא למשה, וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל דאפילו אנגריא לא תעביד בהו.

¹³¹ עי' ברכות (ה ע"א): אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו, מדכאו ביסורין. שנאמר וה' חפץ דכאו החלי. יכול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו, יראה זרע יאריך ימים. ולא עוד, אלא שתלמודו מתקיים בידו. שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח. וכו' והיינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש, נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין. נאמר ברית במלח, דכתיב ולא תשבית מלח ברית. ונאמר ברית ביסורין, דכתיב אלה דברי הברית. מה ברית האמור במלח, מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

¹³² עי' שער הגמול להרמב"ן (אות קטז): כשנפרעין ממי שרובו זכיות על מיעוט עבירות שעשה בעולם הזה, הרי הוא כאלו לא עשאן ונותנין לו חלקו בעולם הבא כמו שראוי לזכיות שעשה. ואעפ"כ מי שבידו מצוות ואין בידו עבירה, ומי שבידו מאות מצוות כמותן, והיו בידו עבירות אלא שנפרעו ממנו בעוה"ז, אין חלקם בעולם הבא שוה, זה צדיק גמור, וזה צדיק שאינו גמור, לפיכך נפרעין ממנו בעוה"ז, בכדי שיהא ראוי לחיי העוה"ב, לא שיגיע למעלת הצדיקים שלא חטאו, אלא כל שנקי וזכאי מחברו, חלקו בטוב מרובה משל חברו כפי מה שראוי לכל אחד לפי אמונתו ולפי מעשיו, כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו.

דרך ה'

העכירות שקבל האדם במעשיו, כך יהיו היסורין שיצטרכו לצירופו. ואפשר שלא יהיה בכח היסורין הגופניים להסיר העכירות ממנו, ויצטרכו לו יסורין נפשיים, והכלל מתפרט לפרטים הרבה אי אפשר לשקל האדם להקיף על כלם.

זכות הרשעים כלה בעוה"ז

(ו) אכן הרשעים הגמורים הם אותם שנתעצם בהם בעוצם רוע מעשיהם עכירות כל כך גדול וחשך כל כך רב, עד שנשחתו בגופם ונפשם באמת, ושבנו בלתי ראויים בשום פנים לידבק בו ית'. והנה אפשר שימצאו בידם קצת מעשים טובים, אבל הם מעשים שבעלותם במאזני צדקו ית' אינם מכריעים את בעליהם לצד הטוב האמיתי כלל, לא מצד כמותם ולא מצד איכותם, כי הרי אילו היו מכריעים אותם לזה כבר לא היו נחשבים רשעים גמורים, אלא מאותם שמצטרפים והולכים עד שמגיעים אל מצב מוכן לטוב. אכן כדי שלא תהיה מדת הדין לוקה, שישארו מעשים אלה בלי גמול, הוחק שינתן להם שכרם בעוה"ז כמ"ש. ונמצא הזכות ההוא כלה ואינו מגיע להעצים בהם שום מעלה אמיתית.

בקיבוץ בני העוה"ב יש בו מדריגות

(ז) ואמנם עוד פרט אחר עיקרי מאד יש בזה הענין, והוא כי הנה בקיבוץ השלימים שזכרנו שיהיה לע"ל אין הכוונה שיהיו כולם במדריגה אחת ובמעלה אחת וישיגו השגה אחת¹³³. אך הדבר הוא שהנה שיערה החכמה העליונה עד היכן יכול להגיע הקצה האחרון, פירוש השיעור היותר פחות שבהתדבקות בו ית' וההנאה בשלימותו, וכנגד זה סידרה שכל מי שמעשיו יגיע לפחות אל השיעור הקטן ההוא, כבר יוכל לימנות בקיבוץ הזה שזכרנו, ויהיה מן הנשארים לנצחיות להתענג בו¹³⁴. אך מי שאפילו לזה לא יגיע, הנה זה יהיה נדחה לגמרי ואובד. ואמנם כל מי שיזכה יותר, הנה יהיה בקיבוץ עצמו יותר גדול ויותר עליון¹³⁵.

והיה מעומק עצתו ית' שיהיה האדם עצמו בעל טוב¹³⁶ לגמרי בין בכלל בין בפרט, פירוש שלא די שלא יזכה לטוב, אלא אחר שהשיגו בעמלו, אלא אפילו פרט החלק שיונתן לו לא יהיה אלא כפי מעשיו בדקדוק¹³⁷. ונמצא שלא יהיה האדם במדריגה זולת מה שבחר, ושם הוא עצמו את עצמו בה, וכבר ימצאו בקיבוץ ההוא עליונים ותחתונים, גדולים וקטנים, אבל לא יהיה לגובה מעלת האדם ושפלותה לגדלה ולקטנותה סבה אחרת אלא הוא עצמו, באופן שלא יהיה לו תרעומת על אחר כלל.

הדין למדריגת האדם בקיבוץ בני העוה"ב

(ח) והנה על פי השרש הזה תמצא עוד הבחנה גדולה בדין המעשים לשפוט אותם, שראוי שתגיע תולדותם לתת עילוי לאדם בקיבוץ השלימים שזכרנו, ושיעור העילוי שיתנו, כי כבר ימצאו מעשים שכפי המשפט העליון המדוקדק והישר לא יגיעו לתת לאדם עילוי לזמן ההוא אלא יוגמלו בעוה"ז, ואז ישאר אותו האדם משפלי הנצחיים בקטני הקיבוץ ההוא. והנה זה דומה קצת לאותם שזכרנו למעלה, שמקבלים שכרם בעוה"ז ונאבדים לעוה"ב, אך נבדלים מהם הבדל גדול, והוא כי אותם שזכרנו שהם הרשעים הגמורים, הנה כלה כל כח מעשיהם הטובים בשכר שבעוה"ז ואינם מגיעים אל הנצחיות כלל. ואילו הנה כבר מעשיהם מגיעים אותם אל הנצחיות, ואפילו שיצטרך להם צירוף נפשי רב מאד, הנה על כל פנים יש להם חלק בהשארות הנצחי, אלא שמפני קלקול מעשיהם אין מצותיהם מגיעות אלא לתת להם שם אותו החלק הקטן שאמרנו. ורבים

- מאיר הדרך -

¹³³ עי' לעיל הערה 65.

¹³⁴ לכאורה זהו סוד מאמרם ז"ל בעניין "עפר תחת רגלי הצדיקים" ועי' לעיל הערה 128.

¹³⁵ עי' בזה בשער מאמרי רז"ל מש"כ על דברי המשנה בסנהדרין ריש פרק י' כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

¹³⁶ עי' לעיל חלק א פרק ב אות ב, ובדברינו שם.

¹³⁷ עי' הערה 130.

דרך ה'

מזכירותיהם מקבלים אותם בעוה"ז, שאלו היה הדין נותן עליהם שיוגמלו בעוה"ב ולא בעוה"ז, כבר היו נמצאים האנשים ההם במדרגה מן הגבוהות בקיבוץ השלימים.

(ט) ואולם בכל מה שזכרנו עד הנה הנה נתבאר ענין יסורי הצדיקים בעוה"ז ושלות הרשעים, וכן העונשים הנפשיים מצד מה של הכנה לגמול האמיתי שלע"ל. אך טובת הצדיקים בעוה"ז נמשכת על דרך אחר, ונבארה לפנינו בס"ד, וכל זה שביארנו הוא כפי הקוטב השני הכללי שזכרנו להכנה, אבל עניניה כפי הקוטב האישי, הולכים מהלך שונה מכל זה, ונבארהו עתה בפרק בפני עצמו בס"ד.

פרק ג

בהשגחה האישית

הפקודות הנתנות לבני האדם בעוה"ז

(א) הנה כבר הקדמנו, שענין העבודה שנמסרה לאדם תלוי במה שנבראו בעולם עניני טוב ועניני רע, והושם האדם ביניהם לבחור לו את הטוב. ואולם פרטי עניני הטוב רבים הם, וכן פרטי עניני הרע. כי הלא כל מדה טובה מכלל הטוב, והפך זה כל מדה רעה דרך משל, הגאווה א' מעניני הרע, והענוה מעניני הטוב. הרחמנות מעניני הטוב, והפכה האכזריות. ההסתפקות והשמחה בחלקו מעניני הטוב, והפכה מעניני הרע. וכן כל שאר פרטי המדות.

והנה שיערה החכמה העליונה כל פרטי הענינים מזה המין שראויים לימצא וליפול אפשרותם בחק האנושיות, לפי התכלית העיקרי שזכרנו במקומו. והמציא אותם בכל בחינותיהם סבותיהם ומסובביהם וכל המתלוו להם, וחקק אפשרותם באדם כמ"ש. ואמנם לשימצאו כל אלה הענינים, הוצרכו מצבים שונים בבני האדם, שכולם יהיו נסיון להם במה שיתנו מקום לכל פרטי בחינות הרע האלה, ומקום לאדם להתחזק כנגדם ולתפוס בטובות¹³⁸. דרך משל, אם לא היו עשירים ועניים, לא היה מקום לשיהיה האדם מרחם ולא אכזרי, אך עתה הנה ינוסה העשיר בעשרו, אם יתאכזר על העני הצריך לו, או אם ירחם עליו. וכן ינוסה העני, אם יסתפק במועט שבידו ויודה לאלקין, או להפך. עוד יהיה העושר לעשיר נסיון לראות אם ירום בו לבו, או אם ימשך בו אחר הבלי העולם ויעזוב את עבודת בוראו. ואם עם כל עשרו יהיה עניו ונכנע ומואס בהבלי העולם ובוחר בתורה ועבודה, וכן כל כיוצא בזה¹³⁹.

- מאיר הדרך -

¹³⁸ עי' שמ"ר (פל"א סי' ג) ד"א אם כסף תלוה את עמי הה"ד (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו ואבד העושר ההוא בענין רע אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס שנאמר (ישעיה נח) ועניים מרודים תביא בית ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקין קיימת לו לעולם הבא והקב"ה מצילו מדינה של גיהנם שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לע"ל שנאמר (שם יח) כי אתה עם עני תושיע ממי אתה למד מאיוב שנתיסר בעוה"ז ושלם לו הקב"ה כפלים שנאמר (איוב מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה.

¹³⁹ עי' שמות רבה (פרשה ל"א סי' ג): אם כסף תלוה את עמי. הה"ד יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו, ואבד העושר ההוא בענין רע (קהלת ה). אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו, שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה: העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים, ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס. שנאמר ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נח). ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות, הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקין קיימת לו לעולם הבא, והקב"ה מצילו מדינה של גיהנם שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'. ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט, הרי הוא נוטל כפלים לע"ל. שנאמר כי אתה עם עני תושיע (שם יח). ממי אתה למד, מאיוב, שנתיסר בעוה"ז ושלם לו הקב"ה כפלים. שנאמר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה (איוב מב).

דרך ה'

ואמנם חילקה החכמה העליונה את מיני הנסיון האלה בין אישי מין האנושי, כמו שגזרה בעומק עצתה היותו ראוי ונאות. ונמצא לכל איש ואיש מבני האדם חלק מיוחד בנסייון ובמלחמת היצר, והוא פקודתו ומשאו בעוה"ז. וצריך לעמוד בו כפי מה שהוא, ויודנו מעשיו במדת דינו ית' כפי המשא אשר ניתן לו באמת בכל בחינותיו בתכלית הדקדוק. והנה זה כעבדי המלך, שכולם עומדים למשמעתו, ובין כולם צריך שתשלם עבודת מלכותו. והנה הוא מחלק לכל אחד מהם חלק מה, עד שבין כולם ישתלמו כל החלקים המצטרפים לו. והנה כל אחד מהם מוטל עליו השלמת החלק ההוא אשר נמסר לו, וכפי פעולתו בפקודתו כן יגמלהו המלך. אך מדת החילוק הזה ודרכיו נשגבים מאד מהשגתנו, ואי אפשר לנו לעמוד עליהם, כי אם החכמה העליונה הנשגבה מכל שכל, היא שיערתם והיא סידרתם באופן היותר שלם.

(ב) והנה בהיות עניני העולם כולם נמשכים ונעתקים בהשתלשלות מענין לענין, ממצאותם בנבדלים עד מציאותם בגשמים וכמש"ל בחלק א' פרק ה', הנה כל הענינים האלה פרטי נסיונו של האדם כמ"ש, מתחיל שרש בחינתם בנבדלים לפי המציאות השייך בהם מתיקון וקלקול כמ"ש, וכפי ענינם שם נידונין ונגזרים להמצא ולהתפשט עד הגשמיים באישים הראויים להם, עד שבכלל דין החילוק הזה יכנסו כל פרטי המציאות למדריגותיהם. ועל כולם השקיף החכמה העליונה, וכפי אמיתת מציאותן תגזור את היותר נאות והגון, וזה ברור כפי העיקרים שהקדמנו.

הצלחות העוה"ז וצרותיו כולם נסיונות

(ג) נמצא לפי השרש הזה, שהצלחות העוה"ז וצרותיו יהיו לשינוסה בם האדם בחלק מחלקי הנסיון ששיערה החכמה העליונה היותו נאות לאיש ההוא.

מקרי העוה"ז לעזר או לעיכוב להשגת השלימות

(ד) ואמנם עוד סבה אחרת נמצאת להם על פי דרכי המשפט והגמול. והוא, כי הנה גזר השופט העליון, שמתולדת מעשה האדם עצמו יהיה העזר ממנו ית' להקל לו השנת שלימותו, והצילו מן המכשולים, כענין שנאמר רגלי חסידיו ישמור (שמואל א' ב ט) ¹⁴⁰. ואולם ודאי שגם בזה מדריגות מדרגות יש, כי ימצא אחד ששורת הדין תתן כפי מעשיו שכבר עשה שיעזרהו הבורא ית' עזר מעט, ואחר שדינו יהיה שיעזרהו עזר יותר גדול ויקל עליו השנת השלימות קלות רב, ואחר שיהיה ראוי להעזר עזר יותר גדול. וכן בהפך, כבר ימצא מי שכפי הדין יהיה ראוי שלא יעזרהו מן השמים, אך לא יקשו עליו השנת השלימות, ואחר שמשפטו יצא שירבו לו העיכובים ויצטרך לו חוזק גדול ועמל רב עד שישגיגו, ואחר שהוא הרשע הגמור שיסתמו בפניו כל דרכי התיקון, וידחה ברעתו ¹⁴¹. ויש בכל הדברים האלה פרטי פרטים רבים מאד. והנה נמצא שאפשר יזכה האדם ויוגזרו עליו הצלחות בעוה"ז לסייעו בעבודתו למען יהיה נקל לו השיגו את השלימות המבוקש ולא ימצאו לו עיכובים, ואפשר שיהיה נגזר עליו כפי מעשיו הפסדים וצרות שיעמדו כחומה לפניו, ויפסיקו בינו ובין השלימות עד שיצטרך לו יותר עמל ויותר טורח לבקוע את המחיצה ההיא, ולהתאמץ עם כל מרדנותיו להיות משיג את שלימותו על כל פנים. והפך זה

- מאיר הדרך -

¹⁴⁰ עי' יומא (לח ע"ב): ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא, שוב אינו חוטא, שנאמר רגלי חסידיו ישמור. דבי רבי שילא אמרי כיון שבאה לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור.

¹⁴¹ עי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק ו פרק ג): ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת, שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו, וכו' ע"כ, עי"ש כל העניין.

ועי' אבות (פ"ה ה"ח): כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. וכל המחטיא את הרבים, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ועי"ש בפ' רמב"ם: וכל מי שיישר בני אדם, יגמלהו ה' יתברך כשימנעו מן החטא, וכל מי שיטעה בני אדם יענשהו ה' יתברך כשימנעו מן התשובה.

דרך ה'

לרשע, אפשר שיוגזרו עליו הצלחות לפתוח לפניו פתח האבדון שידחה בו. ואפשר שיגזרו עליו צרות למנוע אותו מן הרשע שהיה בדעתו לעשות, וזה יקרה כשידע המנהיג¹⁴² העליין שאין ראוי לאותו הרשע שיעשה מטעם מה, והוא מה שהיה דוד מתפלל, אל תתן ה' מאווי רשע זממו אל תפק (תהלים קמ ט). ואמנם הנה הוא ית"ש עושה כל הענינים האלה בחכמתו הנפלאה, הכל כפי מה שראוי לטובת כלל בריותיו כמ"ש.

והוא דן את הבריות בכל מצביהם כפי מה שהם באמת. פירוש, כי הנה אינו דומה מי שהוא במצב הריוח ומתרשל מעבודתו, ומי שהוא במצב הדוחק ונטרד בלחצו ולא ישלים את חקו, והנה דינם לא יהיה שוה אלא יודן כל אחד כפי מה שהוא באמת, אם שוגג ואם מזיד אם אנוס ואם פועל ברצונו, והוא ית"ש יודע אמיתת כל הדברים המעשים והמחשבות ודן אותם לאמתם¹⁴³.

יסורין - להערה

(ה) ואולם מן השרש הזה יצא עוד ענף אחד בענין היסורין, כי עוד אפשר שיהיה אדם צדיק ובידו חטאים או בינוני ושקול במעשיו, ותהיה הגזירה עליו שיעוררוהו לתשובה. והנה אז ייסרוהו מן השמים כדי שישים אל לבו ויפשפש במעשיו. ואמנם אין היסורין האלה ממין יסורי הכפרה שזכרנו למעלה, שתכליתם למרק העונות בעוה"ז, אבל יסורין אלה יסורי הערה הם להעיר הלב לתשובה¹⁴⁴. כי אולם לא נבראו העונשים אלא בהעדר התשובה, אבל הנרצה לפניו ית' הוא שלא יחטא האדם, ואם יחטא, ישוב, ואם לא שב, כדי שלא יאבד, יצטרף בעונשין, ועל כן יבואו תחלה יסורין להערה, ואם לא יתעורר האדם בהם, אז יתיסר ביסורי המירוק. ועל ענין זה אמר אליהוא, ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו י).

מילוי הסאה

(ו) וצריך שתדע, שגבול ניתן למרשיע עד מתי יניחוהו שיהיה מרשיע והולך בבחירתו הרעה, וכשיגיע לאותו הגבול הנה לא ימתינו לו כלל וישמד מעל פני האדמה, והוא מה שקראו חז"ל (ערכין טו ע"א) מילוי הסאה, ומה שאמר הכתוב במלאת שפְּקוֹ יצר לו (איוב כ כב), והנה עד הזמן ההוא אפשר שיצליח וילך מן הטעם שזכרנו למעלה, שהוא לפתוח לו פתח האבדון. והוא מה שכתבו ז"ל הבא ליטמא פותחין לו (יומא לח ע"ב). אך כשיגיע לאותו הגבול, כבר הגיע לאבדון ויאבד, והנה אז יחרה אף ה' בו, ותפול עליו שואה שיושמד בה¹⁴⁵.

- מאיר הדרך -

¹⁴² בכת"י איתא המנהיג.

¹⁴³ עי' משנה תורה (הלכות תשובה פ"ג ה"ב): אדם שעונותיו מרובין על זכויותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו' וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכויותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם ושקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות אלא לפי גודלם יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.

¹⁴⁴ עי' ברכות ה ע"א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא, אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו. שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא, יתלה בבטול תורה, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם. שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

ועי' תנחומא (ראה פרק ב אות ב): אין הקב"ה מביא צרה לאדם עד שהוא גולה לאזנו ומתרה בו כדי שיחזור בו אם חזר בו הרי יפה אם לאו מביא עליו רעות ויגל אזנם למוסר ממי את למד מפרעה מלך מצרים כשהיה מבקש להביא עליו מכה היה שולח ומתרה בו ביד משה עבדו שנאמר (שמות י) הנני מביא מחר ארבה בגבולך וכן (שם ז) הנני נוגף את כל גבולך בצפרדעים מתרה בו למוסר למוסרה של תורה ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו) מעול בני אדם ומלעוול להקב"ה יכלו ימיהם בטוב בטוב הם משלימין שנותיהם.

¹⁴⁵ עי' לעיל הערה 141.

דרך ה'

מקרים לאדם מצד יחסיו

(ז) עוד צריך לדעת שהנה ההשגחה העליונה בכל פרט מהפרטים משגחת על כל הנקשר בו מן הקודמים ומן המאוחרים, וסוף דבר משגחת בהשגחת כל פרט על כל הכלל כולו, מצד כל מה שמתחברים כל החלקים עם כל חלק לבנינו של הכלל. וממה שיושקף בדינו של איש מהאישים, הוא מדריגתו ומצבו במה שקדמו לו, דהיינו האבות ובמה שיתאחרו לו, דהיינו הבנים, ומה שעמו, דהיינו בני הדור או בני העיר או בני החברה. ואחר כל ההשקפות האלה, יוגזר עליו החלק בעבודה ובנסיון שזכרנו למעלה, ויותן לו המשא לעבוד לפניו ית'. וואולם הנך רואה שזהו רק בענין הדין של העוה"ז, והוא מה שאמרתי שיוגזר עליו החלק בעבודה, דהיינו באיזה מצב ימצא בעוה"ז, שכפי אותו המצב כך יהיה המשא שעליו. אך לעוה"ב אין אדם נידון אלא לפי מעשיו, כפי המצב שהיה בו, והוא מ"ש הנביא בן לא ימות בעון האב (יחזקאל יח כ).¹⁴⁶ וזה, כי הנה אם יזכה אדם שתפסק לו גדולה ועושר, הנה בניו יולדו עשירים, ואם לא יתחדש עליהם ענין יהיו עשירים ובעלי גדולה וכן להפך. נמצא שלא הגיע העושר ההוא לאותם הבנים אלא מצד היותם בני אותם האבות, ואולם אמיתת הענין כך הוא, שהאדם זוכה לבניו בחמשה דברים שמנו ז"ל¹⁴⁷, וכבר אפשר שיולד אדם בטובה מצד היות אביו כבר מוחזק בה, ואפשר גם כן שמצד זכות אביו תגיע לו טובה בזמן מן הזמנים או להיפך, ומצד אחר אפשר שתפסק הצלה או טובה לו על זרע שעתיד לצאת ממנו, וכן מצד מקומו או חברתו אפשר שתפסק עליו טובה או רעה מטובות העוה"ז ורעותיו.

יסורים לצדיקים לטובת דורם או לטובת כל העולם

(ח) ואמנם מלבד כל זה יש עוד ענין אחר נמשך משני חלקי ההנהגה שזכרנו האישית והכללית. והוא, כי הנה השקיפה החכמה העליונה על כל מה שהיה ראוי שימצא לתיקון המין שיעשה ממנו קיבוץ השלמים שזכרנו למעלה, וראתה שהיה ענין נאות להם מאד שיהיה בכח קצתם להועיל לקצתם ולהטיב להם. פירוש, שלא יוחלט הדבר שרק מי שגיע בכח שלו עצמו אל השלימות יהיה מן הנמנים בקיבוץ בני העוה"ב, אלא גם מי שכבר יגיעוהו מעשיו שבהתלותו באחר זכאי ממנו, יוכל ליהנות בשלימות, הנה יכנס בכלל ההוא, אלא שיהיה במדריגה תחתונה שהיא מדריגת הנתלה בחבירו¹⁴⁸. ונמצא שלא ידחה מן השלימות לגמרי אלא מי שלא יהיה ראוי ליהנות בו, לא מצד עצמו ולא מצד התלותו בזולתו. ונמצאת על ידי זה ההצלה מרובה, וירבו יותר הנהנים. ואולם הנהנים ומהנים לאחרים ודאי שאלו יהיו היותר גדולים בקיבוץ ההוא והם יהיו הראשים, והצריכים לתלות בהם יהיו משועבדים להם וצריכים להם. וכדי שיהיה מקום לתיקון הגדול

- מאיר הדרך -

¹⁴⁶ עי' שבת (נה ע"א): אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא דכתיב הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן.

¹⁴⁷ עי' עדיות (פרק ב משנה ט): הוא היה אומר, האב זוכה לבן בנוי, ובכח, ובעשר, ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ. שנאמר קורא הדורות מראש (ישעיה מא), אף על פי שנאמר ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (בראשית טו), ונאמר (שם) דור רביעי ישובו הנה.

¹⁴⁸ יתכן שכוונתו של רבינו לדברי הזהר (פנחס רכ ע"ב): אשר אתה הולך שמה וכי כל בני עלמא אזלי לשאול אין אבל סלקין מיד דכתיב מוריד שאול ויעל בר אינון חייבין דלא הרהרו תשובה לעלמין דנחתין ולא סלקין ואפילו צדיקים גמורים נחתין תמן אמאי נחתין בגין דנטלין כמה חייבין מתמן וסלקין לון לעילא (ותמן עבדין לון להרהר בתשובה) ומאן אינון אינון דהרהרו בתשובה בהאי עלמא ולא יכלו ואסתלקו מן עלמא וצדיקאי נחתין בגיניהון דחייבין גו שאול ונטלין לון וסלקין לון מן תמן.

תרגום: "אשר אתה הולך שמה", וכי כל בני העולם הולכים לשאול. כן, אבל עולים מיד, שכתוב "מוריד שאול ויעל" פרט לאותם רשעים שלא הרהרו תשובה לעולמים, שיורדים ולא עולים. ואפילו צדיקים גמורים יורדים לשם, למה יורדים, משום שלוקחים כמה רשעים משם ומעלים אותם למעלה, (ושם גורמים להם להרהר בתשובה). ומי הם, אותם שהרהרו בתשובה בעולם הזה ולא יכלו, והסתלקו מהעולם, וצדיקים יורדים בגלל הרשעים לתוך השאול ולוקחים אותם ומעלים אותם משם.

דרך ה'

הזה, קשר מתחלה את האישים זה עם זה, והוא ענין כל ישראל ערבים זה לזה שזכרו ז"ל (סנהדרין כז ע"ב), כי הנה על ידי זה נמצאים מתקשרים קצתם בקצתם ולא נפרדים איש לעצמו. והנה מדה טובה תמיד מרובה (מדרש תהלים טו), ואם נתפסים זה על זה בחטא, כל שכן שיועילו זה על זה בזכות. ואמנם על פי שרש זה נסדר שיגיעו צרות ויסורין לאיש צדיק, ויהיה זה לכפרת דורו¹⁴⁹. והנה מחיוב הצדיקים הוא לקבל באהבה היסורין שיודמנו לו לתועלת דורו, כמו שהיה מקבל באהבה היסורין שהיו ראויים לו מצד עצמו¹⁵⁰. ובמעשה הזה מטיב לדורו שמכפר עליו, והוא עצמו מתעלה עליו גדול שנעשה מן הראשים בקיבוץ בני העוה"ב וכמ"ש¹⁵¹.

ואולם מזה הסוג עצמו ימצא עוד מין אחר יותר גבוה במעלתו מאותו שזכרנו. וזה, כי מה שזכרנו הוא שילקה הצדיק על בני דורו שהיו ראויים לעונש גדול מאד וקרובים לכליה או לאבדון, והוא ביסוריו מכפר עליהם ומצילים בעוה"ז, ומועיל להם גם לעוה"ב. אמנם יש עוד יסורין שניתנים לחסידים היותר גדולים המושלמים כבר בעצמם, והם לעזור למה שצריך לכלל גלגולי ההנהגה שיגיעו אל הסוף, שהוא השלימות¹⁵². ופירוש הענין, כי הנה מצד הסדר הראשון שהוסדר להנהגת העולם וגלגוליו, כבר היה צריך לאדם שיסבול קצת צער לשיגיע הוא וכל העולם עמו אל השלימות, והוא מה שהיה מתילד ונמשך מהעלם אורו ית' והסתר פניו, שהושם לאחד מיסודות עניני מצבו של אדם כמ"ש¹⁵³. וכל שכן אחרי שרבו הקלקולים בעולם מצד חטאים על חטאים גדולים ועצומים שנעשו בו, הנה נתרבה יותר ההסתר ונעלם הטוב, ונמצא העולם ובריותיו במצב שפל ורע, וצריך על כל פנים שעל ידי גלגולים שתגלגל חכמתו הנפלאה בעולם יגיעו הדברים אל תיקון. ומעיקרם של גלגולים הוא שיקבלו בני האדם עונשים כדי רשעתם עד שתמצא מדת הדין מפויסת. ואולם סידר האדון ב"ה שהשלמים וחשובים יוכלו לתקן בעד אחרים וכמ"ש, ותפגע בהם מדת הדין תחת פגעה בכלל העולם. ואמנם כיון שהם בעצמם שלמים וראויים לטוב, שהם מתיסרין רק בעבור האחרים, ודאי שתתפס מדת הדין במועט בהם כבמרובה בחוטאים עצמם. ולא עוד, אלא שעל ידי זה זכותם נוסף וכחם מתחזק, וכל שכן שיכולים לתקן את אשר עיתו האחרים. והיינו כי לא די שיתקנו למה שבבני דורם, אלא גם לענין כל מה שנתקלקל העולם מאז נהיו בו חטאים ועד עתה¹⁵³, ובודאי שאלה יהיו אחר כך בקיבוץ השלימים ראשי הראשים והיותר קרובים אליו ית'.

(ט) והנה כל זה שזכרנו עד עתה על צד המשפט, מתבאר עוד על צד המציאות, כפי אמיתת סדריו וכמ"ש¹⁵⁴. כי הנה בחטאים מתרבת הזוהמא ומתעצמת בבני האדם

- מאיר הדרך -

¹⁴⁹ עי' בבא מציעא (דף פה ע"א): כולו שני יסורי דרבי אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה כולו שני יסורי דרבי לא איצטרך עלמא למיטרא.

¹⁵⁰ עי"ש: אמר רבי חביבין יסורין, קבל עליה תליסר שני שית בצמירתא ושבע בצפרנא וכו', פי' רש"י, חביבין יסורין - שראה שהועילו יסורין של רבי אלעזר שלא שלטה בו רימה.

¹⁵¹ ועי' תיקו"ז (סב ע"א): ובגין דא עתיד רעיא מהימנא למהוי בגלותא בתראה וביה יתקיים והוא מחולל מפשעינו אתעביד חול בגינייהו מדוכא בעונותינו במכתשין דיסורין דעניותא בכמה דוחקין דסביל עלייהו ובגיניה וינחם ה' על הרעה וגו' והה"ד (ישעיה נ"ג) ובחבורתו נרפא לנו. תרגום: ומשום זה עתיד הרועה הנאמן להיות בגלות האחרונה ובו יתקיים והוא מחולל מפשעינו נעשה חל בגללם מדכא בעונותינו במכות של יסורים של עניות בכמה דחקים שסובל עליהם ובגללו וינחם יהוה על הרעה וגו' וזהו שכתוב ובחבורתו נרפא לנו.

¹⁵² עי' עץ חיים (שער הכללים פרק א): זה סוד עשרה הרוגי מלוכה שהיו בזמן החרבן, והעונות גרמו שאז גברה הקליפה וכו' והיה העולם שמם ומתמוטט, לכן מסרו גופם למלכות והיו מוסרים נפשם למלכות וכו' וזה סוד כך עלה במחשבה לפני הנז' אצל רבי עקיבא וכו' וזה סוד בונה עולמות ומחריבן, ע"כ עי"ש כל העניין והבן.

¹⁵³ עי' יומא (פו ע"ב): משובתם אהבם נדבה, תניא, היה רבי מאיר אומר, גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו. שנאמר ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר אלא ממנו.

דרך ה'

ובעולם, וגורמת לאורו ית' שיסתר ויתעלם העלם על העלם, וכפי התמרק הזוהמא הזאת והטהר הבריות ממנה, כן חוזר אורו ית' ומתגלה גילוי על גילוי. ואמנם היסורין הם הממרקים את הזוהמא בין בפרט בין בכלל, ועל ידי יסורי החשובים האלה מתמרקת והולכת לה מכלל הבריאה כולה, ומתקרב העולם מדריגה אחר מדריגה אל השלימות.

מקרים לאדם מצד גלגול נשמתו

(י) עוד שורש אחר נמצא להנהגה בעניני העוה"ז. והוא, שהחכמה העליונה סידרה להרבות עוד ההצלה כמ"ש, שנשמה אחת תבא לעוה"ז פעמים שונות בגופים שונים, ועל ידי זה הנה תוכל לתקן בפעם אחת את אשר קלקלה בפעם אחרת, או להשלים מה שלא השלימה¹⁵⁴. ואולם בסוף כל הגלגולים לדין שלעתיד לבא הנה הדין יהיה עליה כפי כל מה שעבר עליה מן הגלגולים שנתגלגלה ומן המצבים שהיתה בהם. והנה אפשר שיגיעו ענינים לאדם שנשמתו מגולגלת כפי מה שיוגרם לה מצד מה שעשתה בגלגול קודם, וינתן לאדם ההוא בעולם מצב כפי זה, וכפי המצב שינתן לו יהיה המשא אשר יוטל עליו וכמ"ל. וכבר דינו ית"ש מדוקדק על כל אדם לפי מה שהוא בכל בחינותיו, פירוש בכל פרטי מצבו באופן שלא יעמס לעולם על אדם לעוה"ב שהוא הטוב האמיתי אשמה שאין לו באמת, אבל יגיע לו מן המשא והפקודה בעוה"ז כפי מה שתפלג לו החכמה העליונה, וכפי זה ידונו מעשיו. והנה פרטי בחינות רבות ימצאו בענין זה של הגלגול איך יהיה האדם נידון לפי מה שהוא בגלגולו, ולפי מה שקדם בגלגול אחר, לשיהיה הכל על פי המשפט האמיתי והישר. ועל כל זה נאמר, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכו' (דברים לב ד), ואין בברואים ידיעה שתוכל לכלול מחשבותיו ית"ש ועומק עצתו, רק הכלל הזה ידענו ככל שאר הכללים, שאחד ממקורות מקריהם של בני האדם בעוה"ז הוא הגלגול על פי אותם החוקים והמשפטים הישרים שהוחקו לפנינו ית' להשלמת זה הענין כלו.

המקרים אינם נמשכים מסבות שונות

(יא) נמצאו לפי כל מה שביארנו סבות שונות ומתחלפות למקרי בני האדם בעוה"ז אם לטוב ואם למוטב. ואמנם אין הענין שכל מקרה שיקרה ימשך מכל הסבות האלה, אבל הענין הוא שמכל אלה הסבות ימשכו מקרים לבני האדם בעולם, וימצאו מקרים נמשכים מסבה אחת ואחרים מסבה אחרת. ואמנם החכמה העליונה היודעת ומשקפת תמיד על כל מה שהוא נאות לתיקון כלל הבריאה, הנה היא שוקלת בעומק עצתה כל הדברים ביחד, ועל פי זה מנהגת את העולם בכל פרטיו, כי אולם אי אפשר לכל הסבות האלה שיולידו תולדותיהם תמיד בשוה, כי פעמים רבות אפשר לאחת שתכחיש את חברתה. כי הנה דרך משל אפשר שלפי זכות האבות יגיע לאדם אחד עושר, ולפי מעשיו עוני, ולפי החילוק הכללי עושר או עוני. ואפילו לפי המעשים עצמם, כבר יעשה איש מעשה אחד יהיה הדין בו שתבא לו טובה אחת, ומעשה אחר יהיה הדין בו שתחסר לו הטובה ההיא. ואולם החכמה העליונה שוקלת ומכרעת את הכל על הצד היותר טוב, ומזמנת לכל איש ואיש ענינים ממין אחד וענינים ממין אחר, פירוש ענינים נמשכים אחר אחת הסבות וענינים נמשכים אחר סבה אחרת. אמנם לא יקרה מקרה לאדם שלא יהיה כפי אחת מן הסבות שזכרנו, והפרטים אי אפשר לאדם שידעם כולם, וכבר ידענו הרבה כשידענו כללי הענינים למיניהם וכמ"ש.

מקרים אמצעיים ותכליתיים

- מאיר הדרך -

¹⁵⁴ עי' שער הגלגולים (הקדמה ד): נבאר טעם ההפרש הנזכר שיש בין הצדיק לרשע, ויובן במ"ש ז"ל על אלישע אחר, לא מידן לדייניה, משום דעסק בתורה וכו'. כי הנה הצדיק העוסק בתורה, ובפרט אם יהיה מן הקדמונים, אין דנים אותו בגיהנם. והנה מוכרח הוא שיתמרקו עונותיו כדי שיכנס בג"ע, ולכן אין לו תקנה אחרת אלא בגלגול, כי על כל עון ועון אשר יש לו שלא נתכפרו לו ע"י יסורין בחייו, וגם לא נכנס בגיהנם לקבל ענשו עליהם, צריך גלגול אחר לכל עון מהם לתקנו, ולכן הוא מתגלגל גלגולים רבים, לכפר ולתקן עונותיו. משא"כ ברשע, שנכנס לגיהנם, ומתמרקים שם כל עונותיו יחד, ואין לו צורך לחזור בגלגולים.

דרך ה'

(יב) ואולם צריך שתדע, שהמקרים הקורים לבני האדם יש בהם שני מינים: האחד מקרים תכליתיים, והשני אמצעיים. פירוש תכליתיים, מקרים שיהיו נגזרים על האדם להיותם ראויים לו מצד אחת מהסבות שזכרנו למעלה. ואמצעיים, מקרים שיקרו לו כדי שעל ידם יגיע לו מקרה אחר שראוי לו, והוא כענין, אודך ה' כי אנפת בי (ישעיה יב א) שפירשו ז"ל שנשברה רגל פרתו ונפלה ומצא סימא תחתיה¹⁵⁵, או שימלט ממקרה שראוי שלא יגיע לו, כגון שנתעכב ולא הלך בספינה שהיה רוצה לילך, ומבעה הספינה בים¹⁵⁶. וגם אמצעיים אלה אפשר שיהיו לצורך עצמו של האדם שיקרו לו, ואפשר שיהיו לצורך זולתו, לשתבא על ידי זה טובה או רעה לזולתו. ואמנם החכמה העליונה כמו שתשער הענינים שראוי שיגיעו לאדם, תשער גם כן האמצעיים שעל ידם יגיעו לו, עד שימצא הכל נגזר בתכלית הדקדוק למה שהוא היותר טוב באמת.

פרק ד

בענין ישראל ואומות העולם

(א) מן הענינים העמוקים שבהנהגתו ית', הוא ענין ישראל ואומות העולם, שמצד טבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול, ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי. והנה עתה נבאר בענין זה ביאור מספיק, ונפרש מה שבו מתדמים זה לזה ומה שבו מתחלפים זה מזה.

מצב הראוי לאדם ותולדותיו וההוה להם

(ב) אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה, וכבר ביארנו ענין זה [בחלק א' פרק ג']. ומדריגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדריגה נכבדת מאד, ראויה למעלה רמה נצחית כמו"ש. ואלו לא היה חוטא היה משתלם ומתעלה עוד עילוי על עילוי. והנה באותו המצב הטוב היה לו להוליד תולדות מספר משוער מחכמתו ית' על פי אמיתת מה שראוי לשלימות הנהנים בטובו ית', והיו כולם נהנים עמו בטוב ההוא¹⁵⁷. ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד, נגזרו ושוערו מלפניו ית'.

- מאיר הדרך -

¹⁵⁵ והוא ע"פ ויקרא רבה (פ"ה ס' ד): מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ורבי עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת צדקה לחכמים. והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן. והוה יהיב פרנסה בעין טובה. פעם אחד, ירד מנכסיו וראה רבותינו שם, ונתכרכמו פניו. הלך לו אצל אשתו. אמרה לו אשתו, מפני מה פניך חולניות, אמר לה רבותי כאן ואיני יודע מה לעשות. אשתו, שהיית צדקת ממנו, אמרה לו, לא נשתייר לנו אלא שדה פלוני בלבד. לך מכור חציה, ותנה להן. הלך, ומכר חציה, ותנה להן. נתפללו עליו ואמרו, המקום ימלא חסרונך. לאחר ימים הלך לחרוש בחצי שדהו. עם כשהוא חורש, נפתחה הארץ לפניו ונפלה פרתו שם ונשברה רגלה. ירד להעלותה, והאיר הקב"ה עינו, ומצא שם סימא. אמר, לטובתי נשברה רגל פרתי.

¹⁵⁶ עי' נדה (לא ע"א): דרש רב יוסף, מאי דכתיב אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שיצאו לסחורה. ישב לו קוץ לאחד מהן, התחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני. והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם, אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו.

¹⁵⁷ עי' עבודה זרה (ה ע"א): אמר ר"ל, בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו, אנו לא באנו לעולם. שנאמר (תהילים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וגו' למימרא דאי לא חטאו לא הוו מולדו והכתיב (בראשית ט ז) ואתם פרו ורבו עד סיני בסיני נמי כתיב (דברים ה ל) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לשמחת עונה. והכתיב (דברים ה כט) למען ייטב להם ולבניהם וגו' לאותן העומדים על הר סיני והאמר ר"ל מאי דכתיב (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדם הראשון מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר (תהילים קלט יז) ולי מה יקרו רעיק אל [וגו'] וא"ר יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז טז) [כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף] כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי לא תימא אנו לא באנו לעולם אלא כמי שלא באנו לעולם למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והכתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות על תנאי ומי כתיבי קראי על תנאי אין דהכי אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב (בראשית א לא) ויהי ערב

דרך ה'

משוערים בהדרגות מיוחדות. פירוש, שיהיה בהם ראשיים ונמפלים שרשים וענפים נמשכים זה אחר זה בסדר מיוחד, כאילנות בענפיהם, ומספר האילנות ומספר הענפים הכל משוער בתכלית הדקדוק¹⁵⁸. והנה בחטאו ירד מאד ממדרגתו ונכלל מן החשך והעכירות שיעור גדול וכמש"ל, וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאד בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחית שהתעתד לה בראשונה, ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדרגה פחותה ממנה פחיתות רב. ובבחינה זאת הוליד תולדות בעולם כולם במדרגה השפלה הזאת שזכרנו. ואמנם אעפ"כ לא חדל מהמצא בכלל מדרגת המין האנושי מצד שרשו האמיתי בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו, ולא נדחה אדה"ר לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדרגה העליונה, אבל נמצא בפועל במדרגה השפלה ובבחינה פחיתות אל המדרגה העליונה. והנה נתן האדון ב"ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן את הבחירה שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה, ולשים עצמם במדרגה העליונה, והניח להם זמן לדבר כמו ששיערה החכמה העליונה היותו נאות להשתדלות הזה¹⁵⁹, ועל דרך מה שמנחת עתה לנו לשנהיה משיגים השלימות והמדרגה בקיבוץ בני העוה"ב כמש"ל, כי הנה כל מה שהוא השתדלות צריך שיהיה לו גבול.

ההשתדלות שניתן לבני האדם מאחר החטא עד הפלגה וענין הפלגה

(ג) והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשי וענפי, פירוש שיהיה בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות, ואחר כך לענפים שבהם. והיינו כי המין האנושי כולו היה צריך עדיין שיקבע ענינו כראוי ויתוקן מן הקלקולים שנהיו בו, ולפי סדר ההדרגה הנה היה ראוי שיוקבעו בראשונה שרשיהם וראשיהם של תולדות האדם לעמוד במדרגה מתוקנת, ויעמדו בה הם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השרש. והנה הגביל הזמן להשתדלות השרשי הזה, שמי שיזכה [מכלל הנמצאים באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה הענין] ויכין את עצמו כראוי, יקבע לשרש אחד טוב ויקר מוכן למעלה הרמה הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב ולא אדם במצב המקולקל, וכן ישיג שיותן לו להוציא תולדותיו הראוים לו כולם בבחינתו. פירוש, באותה המדרגה והמצב שכבר השיג הוא בשרשיותו. והיה הזמן

- מאיר הדרך -

ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו מיתיבי (דברים ה כט) מי יתן והיה לבבם זה להם לבטל מהם מלאך המות א"א שכבר נגזרה גזרה הא לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן שנאמר (דברים ה כט) למען ייטב להם ולבניהם עד עולם הוא דאמר כי האי תנא דתניא רבי יוסי אומר לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן שנאמר (תהילים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון ורבי יוסי נמי הכתיב למען ייטב להם ולבניהם עד עולם טובה הוא דהויא הא מיתה איכא (רבי יוסי) אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו.

¹⁵⁸ עי' שמות רבה (פ"מ ס' ג): ראה קראתי בשם בצלאל הה"ד (קהלת ז) מה שהיה כבר נקרא שמו אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם. מהו ונודע אשר הוא אדם, עד שאדה"ר מוטל גולם, הראה לו הקב"ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו. יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשער, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש בעיניו, ויש בחוטמו, ויש בפיו, ויש באזנו, ויש במלתין (זה מקום הנזם). ותדע לך, בשעה שהיה איוב מבקש להתווכח עם הקב"ה, ואמר (איוב כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט, הקב"ה משיבו, אתה מבקש להתווכח עמי (שם לח) איפה היית ביסדי ארץ מהו איפה א"ר שמעון בן לקיש אמר לו הקב"ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו, אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתווכח עמי, הוי איפה הייתי.

¹⁵⁹ עי' אבות (פ"ה מ"ב): עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם וקבל (עליו) שכר כלם.

דרך ה'

הזה מאדה"ר עד זמן הפלגה¹⁶⁰. והנה כל אותו הזמן לא חדלו צדיקים דורשים האמת לרבים כגון חנוך, מתושלח, שם, ועבר¹⁶¹, ומזהירים אותם שיתקנו את עצמם. וכיון שנתמלא סאתם של הבריות, בזמן הפלגה שפט במדת משפטו ית' היות ראוי שיגמר זמן ההשתדלות השרשי, ויהיה קצם של הדברים שיקבע מה ראוי ליקבע בבחינת השרשים לפי מה שכבר נתגלגל ונהיה עד עת הקץ ההוא. ואז השגיח ית' על כל בני האדם וראה כל המדריגות שהיה ראוי שיקבעו בהם האנשים ההם כפי מעשיהם, וקבעם בהם בבחינת השרשיית כמ"ש. והנה כפי מה שהונחו הם, כן נגזר עליהם שיהיו מוציאים התולדות כפי מה שכבר שוער שהיה ראוי לשרש ההוא, ונמצאו כולם מינים קבועים בעולם כל אחד בחוקו וטבעו, ככל שאר המינים שבבריות, וניתן להם להוציא תולדותיהם בחקם ובחינתם ככל שאר המינים. ואמנם נמצאו כולם לפי המשפט העליון ראויים לישאר במדריגת האנושית השפלה שהגיעו לה אדה"ר ותולדותיו מפני החטא, ולא גבוהים מזה כלל. ואברהם לבדו נבחר במעשיו, ונתעלה ונקבע להיות אילן מעולה ויקר כפי מציאות האנושית במדריגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו.

ואז נתחלק העולם לע' אומות, כל אחד מהם במדריגה ידועה, אבל כולם בבחינה האנושית בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעילוי¹⁶².

והנה אחר הענין הזה נסתם שער השרשים, והתחיל הגלגול וההנהגה בענפים כל אחד לפי ענינו. ונמצא שאע"פ שלכאורה נראה ענינינו עתה וענין הקודמים שוה, באמת איננו כך, אלא עד הפלגה היה הזמן שרשי האנושיות, ונתגלגלו הדברים בבחינה זו, וכשהגיע קץ זמן זה, נקבע הדבר כפי המשפט, והתחיל זמן אחר שהוא זמן הענפים שעודנו בו עתה.

עשיית אברהם אב לגרים

(ד) ומרוב טובו וחסדו ית', גזר ונתן מקום אפילו לענפי שאר האומות שבבחירתם ומעשיהם יעקרו עצמם משרשם ויכללו בענפיו של אברהם אבינו ע"ה אם ירצו, והוא מה שעשהו ית' לאברהם אב לגרים, ואמר לו, ונברכו בך כל משפחות האדמה (בראשית יב ג)¹⁶³. ואולם אם לא ישתדלו בזה, ישארו תחת אילנותיהם השרשיים כפי ענינם הטבעי.

תכלית דין האומות עד מתן תורה

- מאיר הדרך -

¹⁶⁰ עי' הקדמה לשעה"כ: כי קודם דור המבול ודור הפלגה היה הקב"ה משפיע שפע נשמותיו הקדושות ששים רבוא נשמות קדושות, עד שדור המבול קלקלו כ"כ שבחר הש"ת לכלותם כדי לצרף אותם בנח ובבניו כמו שנבאר אח"כ. וכן בדור הפלגה היו ג"כ שפע הנשמות הקדושות על דרך הכולל עד שפגמו בעון המגדל וחלקם הקב"ה לשבעים שרים ובירר לישראל לו. שנאמר כי חלק ד' עמו.

¹⁶¹ עי' משנה תורה הלכות עבודת כוכבים (פרק א הלכה ב): וכו' וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגלגלם ולדמותן, אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל וכו'.

¹⁶² עי' פרקי דרבי אליעזר (פרק כד): ר' שמעון אומר, קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים את כסא מלכותו, ואמר להם הב"ה, באו ונרד ונבלל את שבעים גוים ואת שבעים לשונות וכו' והפילו גורלות ביניהם שנ' בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו שנ' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. אמ' הב"ה חבל וגורל שנפל עלי שרתה נפשי בו, שנ' חבלים נפלו לי בנעימים וירד הב"ה ושבעים המלאכים הסובבים את כסא כבודו ובלבל לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל א' וא' גוי וכתבו ולשונו ומינה מלאך על כל אומה ואומה וישראל נפלו בחלקו וחבלו.

¹⁶³ עי' יבמות סג ע"א: ואמר ר' אלעזר מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אמר ליה הקדוש ברוך הוא לאברהם שתי ברכות טובות יש לי להברוך בך רות המואביה ונעמה העמונית.

דרך ה'

(ה) וצריך שתדע שכמו שכלל תולדות האדם מתחלק לאילנות שרשיים וענפיהם עמהם כמ"ש, כן כל אילן ואילן בפני עצמו יבחנו בו הענפים הראשיים, שמהם נמשכים ומתפרטים כל שאר הפרטים. ואמנם ענפי אילנו של אברהם אבינו ע"ה הכוללים, הנה הם עד ששים רבוא, שהם אותם שיצאו ממצרים ונעשית מהם האומה הישראלית¹⁶⁴, ולהם נחלקה ארץ ישראל, וכל הבאים אחריהם נחשבים פרטים לתולדות הכוללים האלה. והנה לאלה ניתנה התורה, ואז נקרא שעמד אילן זה על פרקו. ואולם חסד גדול עשה הקב"ה עם כל האומות שתלה דינם עוד עד זמן מתן התורה, והחזיר התורה על כולם שיקבלוה¹⁶⁵, ואם היו מקבלים אותה עדיין היה אפשר להם שיתעלו ממדריגתם השפלה, וכיון שלא רצו אז נגמר דינם לגמרי, ונסתם השער בפניהם סיתום שאין לו פתיחה. ואך זה נשאר לכל איש ואיש מן הענפים בפרטיהם שיתגייר בעצמו ויכנס בבחירתו תחת אילנו של אברהם אבינו.

החלק הניתן לאומות העולם

(ו) ואולם לא היתה הגזירה להאביד את האומות האלה, אבל היתה הגזירה שישארו במדריגה השפלה שזכרנו, והוא מין אנושיות שהיה ראוי שלא ימצא אילו לא חטא אדה"ר, והוא בחטאו גרם לו שימצא¹⁶⁶. ואמנם כיון שיש בהם בחינה אנושיות, אע"פ שהיא שפלה, רצה הקב"ה שיהיה להם מעין מה שראוי לאנושיות האמיתית, והיינו שיהיה להם נשמה כעין נשמות בני ישראל, אע"פ שאין מדריגתה מדריגת נשמות ישראל, אלא שפלה מהם הרבה¹⁶⁷, ויהיה להם מצות, יקנו בהם הצלחה גופית ונפשית גם כן כפי מה שראוי לבחינתם, והם מצות בני נח¹⁶⁸. והנה מתחלת הבריא נזמנו כל הדברים להיותם

- מאיר הדרך -

¹⁶⁴ עי' שער הכוונות (דרושי ברכת השחר): קודם דור המבול ודור הפלגה היה הקב"ה משפיע שפע נשמותיו הקדושות ששים רבוא נשמות קדושות עד שדור המבול קלקלו ל"כ שבחר השי"ת לכלותם כדי לצרוף אותם בנח ובבניו כמו שנבאר אח"כ וכן בדור הפלגה היו ג"כ שפע הנשמות הקדושות על דרך הכולל עד שפגמו בעון המגדל וחלקם הקב"ה לשבעים שרים ובירר לישראל לו שנאמר כי חלק ד' עמו וכשישראל נכנסו לארץ והיו ששים רבוא נשמות קדושות. ועי' ליקוטי הש"ס (פסחים): לזעיר יש שרשים של ס' רבוא נשמות בו והיו מתבררים במצרים והם ס' רבוא ענפים אשר הם יוצאים מן התפארת, ועי' לקמן הערה 166.

¹⁶⁵ עי' תנחומא (וזאת הברכה סי' ד): ויאמר ה', מסיני בא, מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה על כל האומות ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה.

¹⁶⁶ עי' ספר הגלגולים פרק א (ג ע"א): והנה אדה"ר היו נכללים בו בעת שנברא כל אלו בחי' הנזכר מן הנפש דאצילות עד יחידה דאצילות, וזש"ה אדם אתם אתם קרויין אדם ואין עי"ז קרויין אדם פירש הענין אם היה הדבר כפשוטו קשה שהרי כל עי"ז גם המה אנשים כמו ישראל בקומה זקופה עוד הל"ל אדם אתם או אנשים אתם אך הענין יובן ג"כ במה שארז"ל על פסוק איפה היית ביסדי ארץ שאמר הקב"ה לאיוב איפה שלך באדה"ר היכן היתה. והענין הוא כי כל הנשמות והרוחות והנפשות כולם היו כלולים באדה"ר בעת שנברא ויש נפש שתלו בראשו של אדם ויש בעיניו יש בנקביו וכן בכל אבריו כן בתחילת בריאת אדה"ר היו בו כל הנשמות שהם מצד הטוב כלולות בו ותלויות בו ואחר שחטא ועירב הטוב ברע, אז נתערבו טוב ורע ומהחלק הרע ההוא יצאו אח"כ עי"ז באופן שעיקר האדם הוא הטוב שהם נשמות ישראל. ולכן אמר אדם אתם, ר"ל כללות נשמותיכם אינם זולתי אדם שהוא אדה"ר, ואתם ניצוצות ואברים שלו, וגם לכן נקראו ישראל גוי א' כמש"ה ומי כעמך ישראל גוי א' בארץ וגו' אמנם עי"ז אינם קרוים אדם פירוש לא יצאו אלא מהחלק הרע שנתערב באדם הראשון. והנה כשאכל מעץ הדעת טוב ורע, עירב הטוב ברע ונתערב הטוב של אדה"ר ברע של קליפות הזכר של סמא"ל אדם בליעל וכן הטוב של חיה נתערב ברע של לילית שהוא זוהמת הנחש שבא על חוה.

¹⁶⁷ עי' לעיל הערה 102. ועי' ע"ח (שער הקלי' פרק ב): הנפשיין הם פירי הנוקבא יש לעכו"ם, נפש מהנוק' דקליפה, וזש"ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, כי הנפשות של האומות הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב הם נעשין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמותין ג"כ.

¹⁶⁸ עי' משנה תורה הל' מלכים (פרק ט הלכה א): על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על עי"ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים אע"פ שכולן הן קבלה בידינו ממש רבינו והדעת נוטה להן מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטווה הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו נמצאו שבע מצות.

דרך ה'

כך, אם יהיה שיחטא אדם וכמו שנבראו כל שאר ההיזקים והעונשים על התנאי וכמאמרם ז"ל.

המוכן לאומות העולם לעוה"ב

(ז) ואולם לעוה"ב לא תמצאן אומות זולת ישראל, ולנפש חסידי אומות העולם ינתן מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם, ונמפלים להם כלבוש הנמפל לאדם, ובבחינה זו יגיע להם מה שיגיע מן הטוב, ואין בחקם שישיגו יותר מזה כלל.

ע' שרי אומות העולם

(ח) והנה בשעה שנחלק העולם כך, שם הקב"ה ע' פקידים מסוג המלאכי שיהיו הם הממונים על האומות האלה, ומשקיפים עליהם ומשגיחים על עניניהם¹⁶⁹. והוא ית"ש לא ישגיח עליהם אלא בהשגחה כללית, והשר הוא ישגיח עליהם בהשגחה פרטית¹⁷⁰, בכח שמסר לו האדון ב"ה על זה. ועל דבר זה נאמר, רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמוס ג ב). ואמנם לא מפני זה תעדר ח"ו ידיעתו ית' בפרטיהם, כי הכל צפוי וגלוי לפניו ית' מעולם, אבל הענין הוא שאינו משגיח ומשפיע לפרטיהם, ודבר זה תבינהו במה שנבאר עוד לפנינו בס"ד.

תולדת מעשה אומות העולם

(ט) ואולם במעשיהם של ישראל תלה האדון ב"ה תיקון כל הבריאה ועילויה כמו שכתבנו כבר, ושעבד כביכול את הנהגתו לפעלם להאיר ולהשפיע או ליסתר ולהתעלם ח"ו על פי מעשיהם¹⁷¹. אך מעשה האומות לא יוסיפו ולא יגרעו במציאות הבריאה ובגילוי

- מאיר הדרך -

¹⁶⁹ עי' לעיל הערה 162.

¹⁷⁰ עי' לעיל הערה 119, וכן עי' הרמ"ע מפאנו (מאמר הנפש, חלק ב פרק י) יש לזרע ישראל השגחה אישית כקטן כגדול אין נגרע. ומלת אך מיעוטא הוא כי יש ויש לאחרים השגחה כוללת מליאה וגדושה רק המיוחדים שבהם מלכיהם ושריהם אשר המה מושגחים דרך פרט לתועלת הכלל מקבוצ העמים המונהגים בהם הכל כפי צורך ההנהגה הישירה. ועי' לעיל הערה 162, וכן לקמן הערה 189.

¹⁷¹ עי' איכה רבתי (בפסוק (איכה א ו) וילכו בלא כח גו'): ר"ע בשם ריב"ס אומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה, כד"א באלקים נעשה חיל, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה, דכתיב צור ילדך תשי גו'. עי' זהר בא לב ע"ב: רבי אלעזר פתח, ויהי היום ויבאו בני האלה"ם להתיצב על יהו"ה, ויבא גם השטן בתוכם, ויהי היום, דא ראש השנה, דקודשא בריך הוא קאים למידן עלמא, כגוונא דא ויהי היום ויבא שמה (מ"ב ד יא), ההוא יומא יום טוב דראש השנה הוה, ויבאו בני האלה"ם, אלן רברבין ממנן שליחן בעלמא, לאשגחא בעובדין דבני נשא, להתיצב על יהו"ה, כמה דאת אמר וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט). אבל להתיצב על יהו"ה, בהאי קרא אשכחנא רחימותא דקודשא בריך הוא עליהו דישאל, בגין דהני שליחן דאינון ממנן לאשגחא על עובדין דבני נשא, אזלין ושאיין, ונטלין אינון עובדין כלהו, וביומא דקאי דינא למיקם למידן עלמא, אתעבידו קטיגורין למיקם עליהו דבני נשא. ותא חזי, מכל עמין דעלמא לא קיימין לאשגחא בעובדיהו בר בישאל בלחודיהו, בגין דאלין בנין לקודשא בריך הוא, וכד לא אשתכחו עובדין דישאל כדקא יאות, כביכול אינון ממנן שליחן כד בעאן לקיימא על אינון עובדין דישאל, על יהו"ה ודאי קיימין. דהא כד ישראל עבדין עובדין דלא כשרן, כביכול מתישין חילא דקודשא בריך הוא, וכד עבדין עובדין דכשרן, יהבין תוקפא וחילא לקודשא בריך הוא, ועל דא כתיב תנו עז לאלה"ם (תהלים סח לה), במה בעובדין דכשרן, ועל דא, בההוא יומא כלהו רברבן ממנן אתכנשו על יהו"ה, על יהו"ה ודאי, דהא כיון דעל ישראל אתכנשו עליה אתכנשו, עכ"ל.

[תרגום: "ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבאו גם השטן בתוכם". "ויהי היום" זה ראש השנה, שהקדוש ברוך הוא עומד לדון את העולם. כעין זה "ויהי היום ויבא שמה" אותו יום היה יום טוב של ראש השנה. "ויבאו בני האלהים" אלו הממונים הגדולים, שלוחים בעולם להשגיח על מעשי בני האדם, "להתיצב על ה'" כמו שנאמר "וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו" (מלכים א כב). אבל "להתיצב על ה'", בפסוק זה מצאנו את אהבת הקדוש ברוך הוא על ישראל, משום שהשלוחים הללו שממונים להשגיח על מעשי בני האדם, הולכים ומשוטטים ולוקחים את כל אותם המעשים, וביום שבא הדין לעמוד לדון את העולם, הם נעשים לקטגורים לעמוד על בני האדם. ובא ראה, מכל העמים שבעולם אין עומדים להשגחה על מעשיהם אלא בישראל לבדם, משום שאלה בנים של הקדוש ברוך הוא, וכשאינן המעשים של ישראל נמצאים כראוי, כביכול אותם השלוחים הממונים כשרוצים לעמוד על אותם המעשים של ישראל, בודאי

דרך ה'

ית"ש או הסתרו¹⁷², אבל ימשיכו לעצמם תועלת או הפסד, אם בגוף ואם בנפש, ויוסיפו כח בִּשְׂר שִׁלְהֵם או יחלישוהו.

- מאיר הדרך -

שעל ה' הם עומדים, שהרי כשישראל עושים מעשים שאינם הגונים כביכול מתישים את כחו של הקדוש ברוך הוא, וכשעושים מעשים הגונים נותנים כח ותוקף לקדוש, ברוך הוא. ועל זה נאמר "תנו עז לאלהים" (תהלים סח). במה, במעשים הגונים. ועל זה באותו היום כל השרים הגדולים הממונים התכנסו "על ה'" על ה' ודאי, שכן מכיון שהתכנסו על ישראל, עליו הוא שהם התכנסו. ועי' הקדמת הזהר (ה ע"א): אמר רבי אלעזר מהו ובצל ידי כסיתך אמר ליה בשעתא דאתמסר אורייתא למשה אתו כמה רבוא דמלאכי עלאין לאוקדא ליה בשלהובא דפומהון עד דחפא עליה קב"ה והשתא דהאי מלה סלקא ואתעטרא וקיימא קמי קב"ה איהו חפי על ההיא מלה וכסי על ההוא בר נש דלא ישתמודע לגביהו אלא קב"ה ולא יקנאון לגביה עד דאתעביד מההיא מלה שמים חדשים וארץ חדשה הה"ד (שם) ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ מכאן דכל מלה דסתיים מעינא סלקא לתועלתא עלאה הה"ד ובצל ידי כסיתך ואמאי אתחפי ואתכסי מעינא בגין לתועלתא עלאה הה"ד לנטוע שמים וליסוד ארץ כמה דאתמר ולאמר לציון עמי אתה ולאמר לאינון תרעין ומלין דמצויינן אלין על אלין עמי אתה אל תקרי עמי אתה אלא עמי אתה למהוי שותפא עמי מה אנא במלולא דילי עבדית שמים וארץ כמה דאת אמר (תהלים לג ו) בדבר יה"ה שמים נעשו ואף הכי את זכאין אינון דמשתדלי באורייתא.

תרגום: אמר רבי אלעזר, מה זה "ובצל ידי כסיתך". אמר לו, בשעה שנמסרה התורה למשה, באו כמה רבואות של מלאכים עליונים לשרון אותו בשלהבת פיהם, עד שכסה עליו הקדוש ברוך הוא. וכעת שהדיבור הזה עולה ומתעטר ועומד לפני הקדוש ברוך הוא, הוא מכסה על אותו הדיבור, ומכסה על אותו האדם שלא יוכר אלהים אלא הקדוש ברוך הוא, ולא יקנאו לו, עד שנעשה מהדיבור ההוא שמים חדשים וארץ חדשה. זהו שכתוב "ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ". מכאן שכל דיבור שסתום מן העין עולה לתועלת עליונה. זהו שכתוב "ובצל ידי כסיתך". ולמה מתכסה ונעלם מן העין, בשביל תועלת עליונה. זהו שכתוב "לנטוע שמים וליסוד ארץ" כמו שאמרנו. "ולאמר לציון עמי אתה", "ולאמר", לאותם השערים והדברים המצויינים אלו על אלו. "עמי אתה", אל תקרי עמי אתה אלא עמי אתה, להיות שותף עמי. מה אני בדיבור שלי עשיתי שמים וארץ, כמו שנאמר "בדבר ה' שמים נעשו", כך גם אתה. אשרי אותם שעוסקים בתורה.

¹⁷² עי' זהר (ויקרא ח ע"א): רבי אחא פתח (בראשית כ ג) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה וכתב (שם ו) ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת האוי ויבא אלהים אל אבימלך מאי שנא באומות העולם ויבא אלהים ולישראל לא (אלא דא הוא רזא דאלהים אחרים ואית לך למנדע דשמא דקודשא בריך הוא (ישעיה נז טו) רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו והיא בלחודי מלכא על כל מה דאשתכח בין לעילא בין לתתא והיכלא קדישא דיליה באמצעיתא אתתקן וסחרניה אית שבעין כתרין ומנהון אתמשכו שבעין רברבין ואתמנו על שבעין עמין דעלמא למהוי כל חד וחד שליט על עמיה ועל ארעיה וקודשא בריך הוא יהב לישראל רזא דשמיה בלחודיהון והוא שליט על ישראל וירושלם הדא הוא דכתיב (דניאל ט יט) כי שמך נקרא על עירך ועל עמך ולית לעמא אחרא חולקא ביה בקודשא בריך הוא דכתיב (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך וכתב (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וגו' וכתב (דברים לב ט) כי חלק יהוה עמו וגו' אלא הכי תנינן כל אלהים דהכא ההוא חילא רברבא דממנא עליהו הוה כגוונא דא (במדבר כב כ) ויבא אלהים אל בלעם לילה ההוא חילא דאתפקד עליה ואי תימא ויאמר אליו האלהים בחלום הכי הוא ודאי גם אנכי ידעתי גם אמאי הכא אלא לרבות קא אתא דאף על גב דלעילא מנאי ידיע גם אנכי ידעתי ואחשוק גם אנכי גם לרבות אותך מחטו לי מחטו חסר אל"ף כתיב מאי קאמר בגין דחטא לאו בחילא קיימא אלא הכי אוליפנא בחוביהון דעמא דלתתא אתפגים לעילא בחובי עמא דלתתא אתעבר רברבא דלהון דלעילא משולטניה הדא הוא דכתיב ואחשוק גם אנכי אותך דאף על גב דלעילא מנאי תליא מלתא גם אנכי לרבות לגרמיה מחטו לי בגין דלא ישתכחו גבאי כהאי מחט דנעיץ בבשרא דלא תגרום לי את בחובך לאעברא לי משולטני ויקוצון בי דלא תקוץ לי במחטך כמה דאת אמר (ויקרא כ כג) ואקץ במ כהני קוצין דנעיצין בבשרא.

תרגום: רבי אחא פתח (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, וכתוב ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת. ויבא אלהים אל אבימלך הזה, מה שונה באומות העולם, ויבא אלהים, ולישראל לא. (אלא זהו סוד של אלהים אחרים, ויש לך לדעת שהשם של הקדוש ברוך הוא (ישעיה נז) רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, והוא לבדו מלך על כל מה שנמצא, בין למעלה בין למטה, וההיכל הקדוש שלו באמצע נתקן, וסביבו יש שבעים כתרים, ומהם נמשכו שבעים שרים ונפקדו על שבעים עמי העולם, להיות כל אחד ואחד שולט על עמו ועל ארצו, והקדוש ברוך הוא נתן לישראל סוד של שמו, להם בלבד, והוא שולט על ישראל וירושלים, זהו שכתוב (דניאל ט') כי שמך נקרא על עירך ועל עמך, ואין לעם אחר חלק בו בקדוש ברוך הוא, שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך, וכתוב (מיכה ד') כי כל העמים ילכו

דרך ה'

ההשגחה עליהם

(י) ואמנם אע"פ שאין הקב"ה משגיח על האומות בפרטיהם, כבר אפשר שישגיח בהם לצורך יחיד או רבים מישראל, אמנם זה בבחינת המקרים האמצעיים שביארנו בפרק הקודם.

פרק ה

באופן ההשגחה

(א) הנה עד הנה ביארנו משפטי ההשגחה, עתה נדבר במה שבאופן ההשגחה, וענין זה יתחלק לשני עיקרים הא' בהשקפתו ית' והב' בהשפעתו.

ענין השגחתו יתברך

(ב) בהשקפתו ית' כבר ידענו שהוא ית"ש יודע כל, ואין אצלו חסרון ידיעה כלל, לא בעתיד ולא בהווה ולא בעבר, כי כל מה שהיה ויהיה כבר צפוי הוא לפניו מעולם ולא נעלם ממנו דבר, וכל ההוה גלוי הוא לפניו ונודע אצלו ית' בכל בחינותיו ולא נסתר ממנו כלל¹⁷³. אמנם נקרא שהוא משקיף על הדברים מה שהוא דן אותם וגוזר עליהם גזירות מוגבלות בגבול הזמן שירצה הַחֲדָשׁם בהם, ועוד נדבר מזה לפנינו בעז"ה.

ענין השפעתו

(ג) אך השפעתו היא מה שיוציא רצונו ית' לפועל באותו הסדר וההדרגה שהוא חפץ. והנה בהיות שסידר בריותיו בסדר הדרגה והשתלשלות מפני שחפץ בסדר הזה, הנה כמו שרצה בהשתלשלות זה בבחינת מציאות הנבראים, כן רוצה בו בבחינת התמדתם ופעולותיהם בכל עניניהם, ובסדר זה מקיימם בכל בחינותיהם, ומשפיע בהם למה שרצה בענינם ויחסייהם. והנה הוא ית"ש ישפיע למלאך, והמלאך למלאך שתחתיו במדרגה, וכן מדרגה אחר מדרגה¹⁷⁴, עד שהמלאך האחרון יפעל בגשמיות¹⁷⁵, לקיים

- מאיר הדרך -

איש בשם אלהיו וגו', וכתוב (דברים ל"ב) כי חלק יי' עמו וגו'. אלא כך שנינו, כל אלהים של כאן, היה אותו כח גדול שממונה עליהם, כדוגמא זה ויבא אלהים אל בלעם לילה, אותו כח שנפקד עליו. ואם תאמר ויאמר אליו האלהים בחלם, כך זה ודאי, גם אנכי ידעתי למה כאן גם, אלא שבא לרבות, שאף על גב שלמעלה ממני ידוע, גם אנכי ידעתי, ואחשוד גם אנכי, גם לרבות אותך. "מחטו לי" מחטו חסר אל"ף כתיב, מה אמר, משום שחטא אינו עומד בכח, אלא כך למדנו בחטאי העם שלמטה נפגם למעלה, בחטאי העם שלמטה מעבר (מעבירים) השר שלהם שלמעלה משלטונו, זהו שכתוב ואחשוד גם אנכי אותך, שאף על גב שלמעלה ממני תלוי הדבר, "גם אנכי" לרבות לעצמו. "מחטו לי" כדי שלא ימצאו אצלי כמו המחט הזו הנעוצה בבשר, שלא תגרום לי אתה בחטאך להעביר אותי משלטוני ויקוצו בי, שלא תקץ אותי במחטך, כמו שנאמר (ויקרא כ) ואקץ בם, כמו הקוצים הללו שנעוצים בבשר.

¹⁷³ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכה ט): כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכתו אמתתו נמצאו ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו.

¹⁷⁴ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכה ז): שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים וכרובים ואישים כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים על שם עשר מעלות שלהן הן ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא היא מעלת הצורה שנקראת חיות לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת כסא הכבוד ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת אישים והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה לפיכך נקראו אישים שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם.

¹⁷⁵ עי' זהר בא מב ע"ב: הכי עלת העלות עבד עשר ספירות וקרא לכתר מקור וביה לית סוף לנביעו דנהוריה ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף ולית ליה דמות וצורה ותמן לית מאנא למתפס ליה למנדע ביה ידיעא כלל ובגין דא אמרו ביה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור לבתר עבד מאנא זעירא ודא י' ואתמליא מניה וקרא ליה מעין נובע חכמה וקרא לגרמיה בה חכם ולהוא מאנא קרא ליה חכמ"ה ולבתר עבד מאנא רברבא וקרא ליה ים וקרא ליה בינה והוא קרא לגרמיה מבין בה חכם מעצמו ומבין מעצמו כי חכמה איהי לא אתקריאת חכמה מגרמה אלא בגין ההוא חכם דאמלי לה מנביעו דיליה ואיהי לא אתקריאת בינה מגרמה אלא על שם (נ"א בגין) ההוא מבין דאמלי לה מניה דאי הוה מסתלק מנה אשתארת יבשה הדא הוא דכתיב (שם יד יא)

דרך ה'

דבר או לחדש אותו כפי מה שיצאה גזירת רצונו ית'. ואמנם קיום כל הוה בכל מדריגה שהוא, אינו אלא ממנו ית', כי הוא ית'ש מקיים בכחו הנבראים והשתלשלותם כל אחד כפי ענינו. אבל הוצאת הפעולות לגשמיות כפי סדר הנמצאים ויחסיהם שזכרנו למעלה, זה נעשה בהדרגה שזכרנו.

פעולת פקיד הטבע במשמרותם

(ד) והנה שם האדון ב"ה בטבע כל פקיד לעמוד על משמרתו¹⁷⁶, ולקיים בגבורה מה שנמסר בידו, ולא ידחה ממשמרתו אלא באותו הסדר שסידר האדון ב"ה. דרך משל, שר האילנות ישתדל ויתאמץ להחזיק אילנותיו, ואולם בהיות הגזירה מלפניו ית' יחזיק שר הרוח את הרוח כפי מה שיוגזר עליו, וידחה שר האילנות כפי זה, ויעקרו כפי זה מאילנותיו בכח הרוח. ויש בדברים האלה הדרגה רבה ופרטיות רב, כי יש המלאכים פקידים הטבע הגשמי המחזיקים כל חלקי הגשמיים בחוקותיהם הטבעיים, ועליהם שרי גזירות הגמול המניעים מלאכי הטבע לסבב הענינים לפי הגזירות, וכמה פרטים לפרטים כפי נפלאות סתרי הנהגתו ית'.

(ה) ואולם הוא ית'ש משקיף על הכל, עליונים ותחתונים, שרשים וענפיהם, ומכוין תמיד אל השלימות הכללי, ולזה מסבב כל הבריאה. ונחלק הענין בפרטיה כפי מה שנמצא בהכנתם, אלה לידחות ואלה ליקרב, אלה ליצרף ואלה לנזק, כל אחד כפי מה שראוי שיגיע לו להקים כלל הבריאה על השלימות. ענין הנסים

- מאיר הדרך -

אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש לבתר (ישעיה יא טו) והכהו לשבעה נחלים ועבד ליה לשבעה מאנין יקירין וקרא לון גדול"ה גבור"ה תפאר"ת נצ"ח הו"ד יסו"ד מלכו"ת וקרא גרמיה גדול בגדול"ה וחסו"ד גבור בגבור"ה מפואר בתפאר"ת מארי נצחון קרבין בנצ"ח נצחים ובהו"ד קרא שמה הוד יוצרנו וביסו"ד קרא שמה צדיק ויסו"ד כלא סמך ביה כל מאנין וכל עלמין ובמלכות קרא שמה מלך ולו הגדול"ה והגבור"ה והתפאר"ת והנצ"ח וההו"ד כי כ"ל בשמים דאיהו צדי"ק ולו הממלכה דאיהו מלכו"ת כלא ברשותיה למחסר במאנין ולאוספא בהון נביעו ולמחסר כפום רעותיה (ס"א בהון) ביה ולית עליה אלהא דיוסיף ביה או יגרע ביה.

לבתר עבד משמשין לאלין מאנין כרסייא בארבע סמכין ושית דרגין לכרסייא הא עשר וכלא איהו כרסייא כגון כוס דברכה דתקינן ביה עשרה דברים בגין תורה דאטייבת בעשרה דברין בגין עלמא דאיהו מעשה בראשית דאתברי בעשרה מאמרות ותקין לכרסייא כתות לשמשא ליה דאינון מלאכים אראלים שרפים חיות אופנים חשמלים אלים אלהים בני אלהים איש"ם ולאלין עבד שמשין סמא"ל וכל כתות דיליה דאינון כעננים למרכב בהון לנחתא בארעא ואינון כסוסין לון.

תרגום: כך עלת העלות עשה עשר ספירות וקרא לכתר מקור ובו אין סוף לנביעת אורו ולכן קרא לעצמו אין סוף ואין לו דמות וצורה ושם אין כלי לתפוס אותו לדעת בו ידיעה כלל ולכן אמרו בו במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. אחר כך עשה כלי קטן וזה 'ו' והתמלא ממנו וקרא לו מעיין נובע חכמה וקרא את עצמו בו חכם ולאותו הכלי קרא לו חכמ"ה ואחר כך עשה כלי גדול וקרא לו ים וקרא לו בינה והוא קרא את עצמו מבין בה. חכם מעצמו ומבין מעצמו כי חכמה לא נקראת חכמה מעצמה אלא משום אותו חכם שמלא אותה ממעינו והיא לא נקראת בינה מעצמה אלא על שם (בגלל) אותו מבין שמלא אותה ממנו שאם היה מסתלק ממנה היא תשאר יבשה זהו שכתוב אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש. אחר כך "והכהו לשבעה נחלים" ועשה אותו לשבעה כלים נכבדים וקרא להם גדולה גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות וקרא את עצמו גדול בגדולה וחסיד גבור בגבורה מפואר בתפארת בעל נצחון קרבות בנצח נצחים ובהוד קרא את שמו הוד יוצרנו וביסוד קרא שמו צדיק וביסוד הכל סמוך בו כל הכלים וכל העולמות ובמלכות קרא שמו מלך ולו הגדול"ה והגבור"ה והתפאר"ת והנצ"ח וההו"ד כי כל בשמים שהוא צדי"ק ולו הממלכה שהיא מלכו"ת. הכל ברשותו לחסר בכלים ולהוסיף בהם נביעה ולחסר כפי רצונו (בהם) בו ואין עליו אלוה שיוסיף בו או יגרע בו.

אחר כך עשה משמשים לכלים הללו כסא בארבעה עמודים ושש דרגות לכסא הרי עשר והכל הוא בכסא כמו כוס של ברכה שתקנו בו עשרה דברים משום התורה שנתנה בעשר דברות ומשום העולם שהוא מעשה בראשית שנברא בעשרה מאמרות. ותיקן לכסא כיתות לשמש אותו של אותם מלאכים אראלים שרפים חיות אופנים חשמלים אלים אלהים בני אלהים איש"ם ולא להא להם הוא עשה שמשים סמא"ל וכל הכיתות שלו שהם כמו עננים לרכוב בהם לרדת לארץ והם כמו סוסים להם.

¹⁷⁶ עי' לעיל הערה 105.

דרך ה'

(ו) והנה הוא ית"ש ברצונו משנה סדרי בראשית בכל עת שירצה, ועושה ניסים ונפלאות כחפצו בדברים שונים, כמו שיגזור היותו נאות לתועלת הבריאה, לפי הענין ולפי הזמן, ומה הוא זה שאמרו ז"ל, תנאים התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית (ב"ר פ"ה סי' ה¹⁷⁷) לא שלא ישנה הקב"ה דבר מעתה, כי ודאי משנה הוא בכל עת שירצה שינוי גמור. אבל הענין הוא, שבעת הבריאה הראה והודיע לכל ישרי הנבראים ענינם ואמיתות מציאותם והתכלית למה נבראו, ואל מה עתידים היו לסבוב בגלגוליהם, ומה יהיה סוף ענינם, והשינוי וידעו שהכל היה הולך לתכלית הטוב האמיתי. ונתרצו בדבר ושמחו בו, והוא מה שאמרו ז"ל במ"א, כל מעשי בראשית לדעתן נבראו (ר"ה יא ע"א). ואמנם כשהודיעם הקב"ה אמיתות ענינם וחוקם ואמיתות כל גלגולם, הראם כמו כן שממה שהיה מצטרך לשלימותם היה שיעשו בהם אותם הנסים לישראל או לצדיקים מהם באותם הזמנים¹⁷⁸. ואמנם הדבר הזה נאמר בשרשים העליונים, ואחר כך על פי כל זה נשתלשלו בהשתלשלות, ונקבעו הדברים בגשמיות כראוי להם, והועמדו עליהם הפקידים המחזיקים אותם בחוקם הטבעי. ובעת שרוצה הקב"ה, יגזור על הפקידים האלה ויעמדו מתפקידם וישתנו ממהלכם הטבעי כפי מה שתהיה עליהם הגזירה, וכבר אפשר שהגעת הגזירה להם תהיה בדרכים שונים, פירוש שתגיע דרך משל כמצות מלך עליהם, או כגזירת מושל שזעם, כענין שנאמר, ויגער בים סוף ויחרב וכו' (תהלים קו ט), וכיוצא בזה מן הדרכים הכל לפי הענין בזמנו.

פרק ו

בסדר ההשגחה

ענין הבתי דינין של מעלה

(א) סידר האדון ב"ה שהנהגת עולמו כולה, בין מה שלמשפט המעשים של בני הבחירה, ובין למה שראוי להתחדש בעולם ובריותיו, יעשה בסדר כעין מלכות הארץ. וכן

- מאיר הדרך -

¹⁷⁷ עי' בראשית רבה (פ"ה סי' ה): אמר ר' יוחנן, תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו. אמר רבי ירמיה בן אלעזר, לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית. וה"ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, שנאמר האזינו השמים וגו'. צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע ו) שמש בגבעון דום. צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו' צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו', צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא' (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה.

¹⁷⁸ עי' רמב"ם (אבות פ"ה מ"ו): עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן, פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות וי"א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה - אף צבת בצבת עשויה. קמייא מאן עבדה כבר זכרנו לך בפרק הח' שהם לא יאמינו בחידוש הרצון בכל עת, אבל בתחילת עשיית הדברים שם בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה הן יהיה הדבר שיעשה תמיד. והוא הדבר הטבעי. או יהיה חדוש לעתים רחוקים והוא המופת הכל בשוה על כל אמרו שביום השישי שם בטבע הארץ שתשתקע קרח ועדתו, ולבאר שיוציא המים, ולאתון שידבר, וכן השאר. וכתב הוא התורה הכתובה לפניו יתברך כמו שאמר ולא נודע איך הוא, והוא אמרו ואתנה לך את הלוחות האבן, והמכתב הוא הכתיבה שעל הלוחות כמו שאמר והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות. ואולי תאמר אחרי שכל הנפלאות כולם הושמו בטבעי הדברים ההם מששת ימי בראשית למה ייחד אלו העשרה, דע שלא ייחדם לומר שאין שום מופת שהושם בטבע הדברים רק אלו אבל אמר שאלו נעשו בין השמשות לבד ושאר הנפלאות והמופתים הושמו בטבעי הדברים אשר נעשו בו בעת העשותם תחילה, ואמרו על דרך משל שיום שני בהחלק המים הושם בטבע שיחלק ים סוף למשה והירדן ליהושע וכן לאלישע, ויום רביעי כשנברא השמש הושם בטבעו שיעמוד בזמן פלוני בדבר יהושע אליו, וכן שאר הנפלאות מלבד אלו העשרה שהושמו בטבעי הדברים ההם בין השמשות.

דרך ה'

אמרו ז"ל, מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא (ברכות נח ע"א¹⁷⁹), והיינו בבתי דינין וסנהדראות עם כל דרכיהם וחוקותיהם. וזה, כי הנה סידר בתי דינים שונים של נמצאים רוחניים במדרגות ידועות, ובסדרים ידועים שלפניהם יערכו כל הענינים הראויים לישפט, ובגזירתם יקומו כל הדברים, וכמו שאמר דניאל, בגזרת עירין פתגמא וכו' (דניאל ד יד)¹⁸⁰.

הדין בב"ד שלמעלה

(ב) והנה הוא ית"ש מופיע בכל הסנהדראות האלה, ומשפיע בהם, ומעמידם על תוכן הענין באמת, שיצא המשפט לאמתו. ויש מן הסנהדראות שהקב"ה שם לראש, ובענין שנאמר, ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כב יט), ופירשו ז"ל, אלו מיימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה¹⁸¹, ואמר דניאל, עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וכו', דינא יתיב וספרין פתיחו (דניאל ז ט¹⁸²). ואמנם עיקר הדבר כך הוא, הנה כבר ביארנו למעלה כמה מן הדקדוק נמצא בדינו של כל איש ואיש, כי הנה בכלל איש מן האנשים ימצאו טענות רבות לפי סבות שונות להיות נידון האיש ההוא לדרכים רבים מדרכי המשפט. ובפרט גם כן בכל מעשה ומעשה ממנו, הנה ימצאו בו בחינה לזכות וביחינה לחובה לכמה צדדין רבים, כי כל עניני העולם מורכבים בהרכבות רבות באמת ונמשכים בדרכים שונים. ואולם כל הבחינות האמיתיות האלה מתגלים בבתי דינין העליונים האלה לאמתם, וכל אחד מן הצבא הנמצא באותו הבית דין מתגלה לו לפי ענינו אחת מן הבחינות, עד שבין כולם מתגלות הבחינות כולם, לא נבחר דבר. ואז ישקל הענין לפי כל הבחינות האמיתיות ההם, ותצא הגזירה כפי הנאות. ואולם הגמר הזה יעשהו מי שהוא ראש בבית דין ההוא, ואם הוא מהבתי דינים שהאדון ב"ה רוצה ויושב שם לראש, הנה אע"פ שהכל צפוי לפניו, יניח לכל המשרתים

- מאיר הדרך -

¹⁷⁹ והנה הגמ' בברכות איירי בענין היות המלך בא בשקט ולא ברעש. אמנם עי' זהר שמות ו ע"א מפרט יותר: בספרא דרב ייבא סבא הכי אמר, כתיב (דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא, ומאמר קדישין שאלתא, כל דינין דהאי עלמא וכל גזרין וכל שאלתין, כלהו קיימי בחד היכלא דתמן ע"ב סנהדרין מעיינין בדינין דעלמא, וההוא היכלא אקרי היכל זכותא, בגין דכד דיינין דינא מהפכין בזכותא דבר נש בקדמיתא, מה דלאו הכי בדרגא דההוא סטרא אחרא, דתמן איהו אתר דאקרי חובה, בגין דכל עובדוי דההוא אתר דנחש אשת זנונים, לא איהו אלא למהפכא בחובה דבר נש, ולמלשן עבדא למאריה, ע"כ.

[תרגום: בספרו של רב ייבא סבא כך אמר כתוב בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין] בגזרת מלאכים דבר ומאמר קדושים] שאלה כל דיני העולם הזה וכל הגזרות וכל הבקשות כולם עומדים בהיכל אחד ששם שבעים ושנים סנהדרין מעיינים בדיני העולם ואותו היכל נקרא היכל הזכות משום שכשדנים דין מהפכים בזכות האדם בראשונה מה שאין כן בדרגת אותו הצד האחר ששם הוא מקום שנקרא חובה משום שכל מעשי אותו המקום של נחש אשת זנונים אינו אלא להפוך בחטאו של האדם ולהלשין עבד לאדונו.] ועי' לקמן ח"ד פרק ו אות טו.

¹⁸⁰ ז"ל הפסוק בשלימות: "בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה". תרגום: הדבר נעשה בגזירת מלאכים, ומשפט במאמר קדושים, כך כל בעלי חיים יודעים שהאדון כל שולט על מלכות בני אדם, ליתן למי שרוצה למנות הקטנים ביותר עליו. ועי' סנהדרין (דף לח ע"ב): אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה. שנאמר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא.

¹⁸¹ עי' שמות רבה (פל"א סי' יד): אדם שחטא אחת מכל העבירות ועומד לפני הקב"ה בדין, המלאכים עומדין אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה, שנאמר (ד"ה ב יח) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו.

ועי' ירושלמי סנהדרין (פרק א הלכה א) א"ר יהודה בן פזי אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר וכל צבא השמי' עומדי' עליו מימינו ומשמאלו אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה.

¹⁸² ז"ל: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגוליה נור דלק.

תרגום: הייתי רואה עד שהכסא עלה ועתיק הימים ישב, לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאו ניצוצין של אש גלגוליו אש בוער.

דרך ה'

הצבא שלפניו שיטענו כפי המתגלה להם מבחינות הענין באמת, ויגמור הדבר כפי הראוי וכמ"ש.

ענין העדים בב"ד שלמעלה

(ג) נמצא לפי שרש זה שאין הקב"ה דן את העולם בבחינת ידיעתו אלא בבחינת הסדרים שרצה וסידר לענין, וממה שסידר עוד בזה הוא שלא יבא לידי שפוט ענין מהענינים בשום בית דין מאלה עד שיובא לפניו מפקידים שהפקיד לענין זה, והיינו שהנה הפקיד בחפצו ית' פקידים מן הסוג המלאכי שישגיחו על כל הענינים ההויים בעולם, ואלה יבואו לבית דין שלמעלה ויעידו על הדברים שהשיגו ונגלה להם, ואז יבואו הענינים במשפט¹⁸³. וכבר זכרתי פעמים שאין הענינים האלה נמשכים אחר ידיעתו ית', כי לא היו שום אחד מהענינים האלה צריכים לו, שהכל צפוי לפניו מעולם, אלא שכן גזר וסידר בחכמתו הנפלאה, ועל פי אלה הסדרים מתנהג העולם באמת, ועל אלה הדרכים והענינים הוא שירמזו הכתובים במליצותיהם, כענין שנאמר וירד ה' לראות וכו' (בראשית יא ה), ויבאו בני האלקים להתיצב וכו' (איוב א ו), עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ (זכריה ד י), אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ (זכריה א י), ואחרים כאלה, הכל נאמר על דרכי ההנהגה הזאת, כפי הסדרים שסידר¹⁸⁴, ואותם המלאכים המופקדים להשגיח על עניני העולם ולהעיד עליהם יקראו עיני ה'¹⁸⁵. ובהגלותו ית"ש על אחד מהבתי דינים לשפוט ענין מהענינים, כגון ענין בוני המגדל, בזמנו נאמר וירד ה' לראות וכו', וכן כל כיוצא בזה. ואולם צריך שתתבונן שאין הדמיון באלה הענינים עם מה שנעשה במלכות הארץ אלא בסדרים, אך באופן העשות הדברים אין הדמיון אמיתי, כי בגשמים נעשים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובכל עניניהם, וברוחניים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובעניניהם.

ענין הקטיגור

(ד) והנה שם הארון ב"ה את הקטיגור, והוא השמן שנאמר בו, ויבא גם השמן בתוכם (איוב א ו, ב א¹⁸⁶), ופקודתו לתבוע דין בבתי הדין, וכשהוא תובע יתעוררו הדיינים וישפוטו, וממדת טובו ית' שלא יתפוס בדין עד שיקטרג המקטרג. ואע"פ שחטאי החוטא גלויים לפניו, ואולם גם לזה חקק חוקים וסידר סדרים, פירוש לקטרגו של המקטרג איך יהיה ומתי יהיה, וכענין מה שכתבו ז"ל, השמן מקטרג בשעת הסכנה (ירושלמי שבת פ"ב

- מאיר הדרך -

¹⁸³ עי' איוב (לג כג): אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו. ועי' זהר (וישלח קעד ע"ב): אמר רבי אבא, בשעתא דבר נש אזיל בארחי דאורייתא, וכל ארחוי מתתקנן כדקא יאות, כמה סניגורין קיימין עליה לאדכרא ליה לטב, פתח ואמר אם יש עליו מלאך מליץ, אחד מני אלף, להגיד לאדם ישרו, ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כג). הני קראי אית לאסתכלא בהו, וכי לא אתגלי כלא קמי קב"ה, דאיהו צריך למלאכא דיימא קמיה טב או ביש, אלא ודאי אצטריך, דכד אית ליה לבר נש סניגורין לאדכרא זכו ידיה קמיה, ולא אית ליה (לבר נש) קטיגורין, כדן ויחוננו, ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר. תרגום: אמר רבי אבא, בשעה שאדם הולך בדרכי התורה וכל דרכיו מתוקנות כראוי, כמה סניגורים עומדים עליו להזכירו לטוב. פתח ואמר, "אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר". בפסוקים הללו יש להתבונן, וכי לא גלוי הכל לפני הקדוש ברוך הוא שהוא צריך מלאך שיאמר לפניו טוב או רע. אלא ודאי שצריך, שכאשר יש לאדם סניגורים להזכיר זכות שלו לפניו ואין לו (לאדם) קטגורים, אז "ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר".

¹⁸⁴ עי' מורה נבוכים ח"א פרק מד.

¹⁸⁵ עי' תיקו"ז קנג ע"ב: אית (אלין) דתליין מרישא ואית (ואלין) דתליין בעיינין וכמה מלאכין ומשריין עלאין דאינון עיני ה' ממנן עליהו ואית פקודין דתליין מן אודנין וכמה מלאכין דאתקריאו אזני ה' ממנן עליהו.

תרגום: יש (אלה) שתלויים מהראש, ויש (ואלה) שתלויים בעיניים, וכמה מלאכים ומחנות עליונים שהם עיני ה' ממונים עליהם.

¹⁸⁶ כפי הפשט באיוב שם. אמנם עי' זהר בא (לב ע"ב) שדורשים את זה על הדין של ראש השנה.

דרך ה'

ה'ו', וכן מ"ש ז"ל, שלשה מזכירים עונותיו של אדם (ברכות נה ע"א¹⁸⁷), ופרטים רבים כיוצא בזה.

חוקות הדין שלמעלה

(ה) ואולם לכל עניני המשפטים האלה בכללם ובפרטיהם חוקים ודרכים מסודרים כמו שגזרה חכמתו ית', לזמני המשפט ולבחינותיו, כגון מה שאמרו ז"ל בארבעה פרקים העולם נידון (ר"ה טז ע"א), ומה שאמרו מלך נכנס תחלה מקמי דליפוש חרון אף (שם), וכן מה שאמרו תבואה תרי דיני מתדנא (שם), וההפרישים שבין קודם גזר דין ולאחר גזר דין¹⁸⁸, וכמה פרטים אחרים כיוצא באלו.

פרק ז

בענין השפעת הכוכבים

שימוש הכוכבים לצורך העצמים השפלים

(א) הנה כבר ביארנו בחלק א' שכל עניני הגשמים שרשם הוא בכחות הנבדלים. ואמנם שם משתרשים הענינים האלה בכל הדרכים שצריכים להשתרש, ואחר כך צריכים ליעתק ולמשך אל הגשמיות בצורה שצריכים לימצא בו. והנה לצורך זה הוכנו הגלגלים וכוכביהם, שבהם ובסיבוביהם נמשכים ונעתקים כל אותם הענינים שנשתרשו ונזמנו למעלה ברוחניות אל הגשמיות פה למטה, ועומדים פה בצורה הראויה¹⁸⁹. ואמנם מנין הכוכבים ומדריגותיהם וכל מחלקותיהם היו כפי מה שראתה החכמה העליונה היותו צריך ונאות אל ההעתק הזה שזכרנו. והנה נשפע מן הכוכבים כח הקיום אל העצמים הגשמים שתחתיהם, שעל ידיהם נעתק ענינם מבחינתו למעלה בשרשים אל בחינתו למטה¹⁹⁰.

השפעת הכוכבים למקרים

(ב) ואולם עוד ענין אחר חקק הבורא ית' בכוכבים האלה. והוא, שגם כל עניני מקרי הגשמים ומשיגיהם אחרי שהוכנו למעלה, ימשכו על ידיהם למטה באותה הצורה שצריכים לקרות להם. דרך משל, החיים העושר החכמה הזרע¹⁹¹ וכיוצא כל אלה הענינים,

- מאיר הדרך -

¹⁸⁷ ז"ל: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו לשמים.

¹⁸⁸ עי' ר"ה יז ע"ב ויח ע"א שציבור יכולים לקרוע דין בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, ויחיד אינו יכול לקרוע דינו כי אם קודם גזר דין, עיי"ש כל העניין. ועי' נדה ע"ב: כתוב אחד אומר כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך, כאן, קודם גזר דין, כאן, לאחר גזר דין.

¹⁸⁹ עי' לעיל הערה 162, ועי' רמב"ן דברים יח': ודע והבן בענין הכשפים, כי הבורא יתעלה כשברא הכל מאין, עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה מהם, נתן כח הארץ וכל אשר לפניו בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם, ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם. ועי' זהר חדש צב ע"ג.

¹⁹⁰ עי' לעיל הערה 105.

¹⁹¹ עי' ספר יצירה (פ"ד מ"ב): שבע כפולות בג"ד כפ"ת יסודן [שעל זה נתיסדו הבג"ד כפ"ת להנהיג את העולם על ידיהם באלו הז' (ביאורים ח"א פו ע"א)] חכמה עושר זרע חיים ממשלה שלום וחס. (פ"ד מ"ג): שבע כפולות בג"ד כפ"ת בדבור ובתמורה, תמורת חכמה אולת, תמורת עושר עוני, תמורת זרע שממה, תמורת חיים מות, תמורת ממשלה עבדות, תמורת שלום מלחמה, תמורת חן כיעור. שם (פ"ד מ"ח): (בבא א') המליך אות ב' בחכמה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם לבנה בעולם יום ראשון בשנה ועין ימין בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"ט) (בבא ב'): המליך אות ג' בעושר וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם מאדים בעולם יום שני בשנה ואוזן ימין בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"י) (בבא ג') המליך אות ד' בזרע וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם חמה בעולם יום שלישי בשנה ונחיר ימין בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"א) (בבא ד') המליך אות כ' בחיים וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם נוגה בעולם יום רביעי בשנה ועין שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"ב) (בבא ה') המליך אות פ' בממשלה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם כוכב בעולם יום חמישי בשנה ואוזן שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"ג) (בבא ו') המליך אות ר' בשלום וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם שבתאי בעולם יום ששי בשנה ונחיר שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ"ד מ"ד)

דרך ה'

מוכנים למעלה בשרשים ונעתקים למטה בענפים בצורה הראויה על ידי הכוכבים, וזה במחלקות ידועות ובקיבוצים מיוחדים שהוחקו להם וסיבובים ידועים. ונתפלגו ביניהם כל המקרים הקורים את הגשמים למיניהם, ונקשרו הגשמים כולם תחת שליטתם כפי סדריהם להתחדש בהם כפי מה שיושפע מן המערכה, לפי הקישור שיתקשר בה כל איש ואיש.

שעבוד התחתונים להשפעת הכוכבים וביטול זה לישראל

(ג) והנה נשתעבדו לזה הסדר כל בני אדם גם כן להתחדש בהם כפי מה שימשך להם מן המערכה. אמנם כבר אפשר שתבטל תולדת הכוכבים מכח חזק ועליון מהם, ועל יסוד זה אמרו אין מזל לישראל (שבת קנו ע"א), כי כח גזירתו ית' והשפעתו גובר על הכח המוטבע בהשפעת המערכה, ותהיה התולדה לפי ההשפעה העליונה ולא לפי השפעת המערכה¹⁹².

- מאיר הדרך -

(בבא ז') המליך אות ת' בחן וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם צדק בעולם יום שבת בשנה ופה בנפש זכר ונקבה.

¹⁹² עי' זר"ח (לב ע"ג): מאן דאתיליד בפלוגתא דשעתא קדמאה דיומא תניינא, יהא בינוני בעותרא. מאן דאתיליד בסופא דשעתא, האי איהו בזנבא דשור, יהא עני. ויומין דכל חד מתפלגין לתלת סטרין, כגוונא דנשמתא ורוחא ונפשא. נשמתא איהו מכרסייא יקרא, ואיהי מרכבה בריש כל כוכב ומזל. רוחא איהי מן מלאכייא, ואיהי מרכבה במציעות כל כוכב ומזל. ונפשא שותפי דבעיראן ועופין, וכל אילין דתאווה דעלמא שפלה, ואיהי מרכבה בסופא דכל שעתא, ובסופא דכל כוכב ומזל.

ומסטרא דנפשא דבעירא, יומי דב"נ קצירין, ואינון מעט ורעים. דכל יומי דב"נ דאינון בעניותא בצערא ובדוחקא, לאו אינון חיים, וכל שכן אי אינון יומין בלא תורה ומצוה, דלאו אינון חיים. אם חזר בתיובתא, אע"ג דאיהו בזנב טלה או שור, בכל מזל ומזל, קב"ה אוסיף ביה רוחא יתירא דמלאכין, וסליק מזנבא, למהוי בינוני. זכה יתיר למיהדר בתיובתא במחשבתיה, קב"ה יהיב ליה נשמתא מכרסייא, וסליק למהוי רישא בריש כל כוכב ומזל.

ובג"ד אין מזל לישראל. ואע"ג דאתיליד בריש שעתא, וקלקל עובדו, קב"ה נחית ליה מרישא לגופא, למהוי בנוני. ואי מקלקל יתיר בעובדו, נחית ליה לסופא דכל מזל ומזל. והאי איהו תלוי במזל, ומזל רכיב עליה ושליט עליה. אבל בזמנא דנשמתיה שליט ורכיב על מזל, מזל לא איהו טפילא לרוכב עליו. ואם מזל דאיהו טפלה לרוכב שליט עליה, איתמר ביה הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב. ואיתמר על נשמתיה ורוחיה, והיו חייך תלויים לך מנגד.

ואם חזר בתיובתא, יחזרון ליה רוחיה ונשמתיה, ואתקיים ביה קרא דכתיב, ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה' אלקיך. במצות זכי לרוחא. באורייתא זכי לנשמתא.

תרגום: מי שנולד בחצי שעה ראשונה של יום השני, יהיה בינוני בעושר, ומי שנולד בסוף השעה, זהו בזנב שור, יהיה עני.

והימים שכל אחד, מתחלקים לשלשה אופנים, הנשמה והרוח והנפש, והיא רוכבת בראש של כל כוכב ומזל, הרוח הוא מן המלאכים, והיא רוכבת באמצע כל כוכב ומזל, ונפשו משותפת עם הבהמות והעופות, כל אלו החושקות של עולם השפל, והיא רוכבת בסופם של כל כוכב ומזל, ומצד הנפש הבהמית, ימיו של אדם הם קצרים ומעטים ורעים, כי כל הימים של האדם שהם בעניות בצער ובדוחק, אינם חיים, וכל כן אם הם ימים בלא תורה ומצות, שאינם חיים.

ואם חזר בתשובה, אף על פי שהוא בזנב טלה או שור שבכל מזל ומזל, הקב"ה מוסיף בו רוח יתירה מן המלאכים, ועולה מזנב להיות בינוני, [אם] זכה יותר לחזור בתשובה במחשבות, נותן לו נשמה מהכסא, ועולה להיות ראש בראש כל כוכב ומזל.

ובעבור זה אין מזל לישראל, אל על פי שנולד בתחילת השעה, וקלקל את מעשיו, הקב"ה מוריד אותו מראש לגוף להיות בינוני, ואם מקלקל את מעשיו יותר, מוריד אותו לסוף כל מזל ומזל, וזה תלוי במזל, והמזל רוכב עליו ושולט עליו, אבל בזמן שנשמתו שולטת ורוכבת על המזל, אז המזל הוא טפל לרוכבת עליו.

ואם המזל שהוא טפל לרוכב השולט עליו, נאמר בו הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה, הוא ילוך ואתה לא תלונו, הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב, ונאמר על נשמתו ורוחו והיו חייך תלואים לך מנגד, ואם חזר בתשובה, יחזרו לו רוחו ונשמתו, ויתקיים בו המקרא שכתוב ונתנך יהוה לראש ולא לזנב, והיית רק למעלה ולא תהיה למטה, כי תשמע אל מצות יהוה אלהיך, במצות זוכה לרוח, בתורה זוכה לנשמה.

עינים ירוקות של הסטרא אחרא, מדידה שנמשכת ממנו סוד תהו, שהוא קו ירוק קליפה של האגוז, שלש קליפות הם הנראות בעינים של הסטרא אחרא, תהו צבע ירוק קליפה הראשונה, בהו

דרך ה'

ידיעת העתידות ע"י הכוכבים

(ד) ואמנם משפטי ההשפעה הזאת של הכוכבים גם הם מוגבלים כפי מה שגזרה החכמה העליונה היותו נאות, וקצת מדרכיה נודעים לפי סדרי המבטים, והוא מה שמשגיגים הוברי השמים¹⁹³. אכן לא כל אמיתות סדריה מתגלית בזה, על כן לא ישיגו החוזים בכוכבים אלא קצת מהענינים העתידים ולא בשלימות, וכל שכן שכבר יש ביטול לתולדותם כמ"ש, ועל זה אמרו ז"ל (ב"ר פרשה פה סי' ב) מאשר ולא כל אשר¹⁹⁴.

פרק ח

בהבחנות פרטיות בהשגחה

(א) ממה שיבחן מאד בהשגחתו ית', הוא היות יסוד כל סדרי ההשגחה ודרכיה יושר המשפט וקו הדין. וכענין שנאמר, שבט מישור שבט מלכותך (תהלים מה ז), וכתוב מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כט ד). ואמנם ידענו באמת שאין חפצו של הקב"ה אלא להטיב¹⁹⁵, והנה הוא אוהב את ברואיו כאב האוהב את בנו, אלא שמטעם האהבה עצמה ראוי שייסר האב את בנו להטיבו באחריותו, וכענין שנאמר, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך (דברים ח ה). ונמצא שהמשפט והדין עצמו ממקור האהבה הוא נובע, ואין מוסרו של הקב"ה מכת אויב ומתנקם, אלא מוסר אב הרוצה בטובת בנו וכמ"ש. ואולם משורש זה נולדים שני ענינים: האחד, שהמוסר עצמו יהיה ממותק ולא קשה ואכזרי, כי האהבה עצמה תמוזג את הדין ברחמים¹⁹⁶. והשני, שלפעמים כשהשעה צריכה

- מאיר הדרך -

צבע לבן קליפה השניה של האגוז, והיא גוון הלבן שבעינים, חשך הוא קליפה השלישית של האגוז והיא אדומה, כעשן שנצטבע אדום של האש, והיא אדום חשוך. מרה שחורה תהום, והיא חלל האגוז, וזה הוא הלבוש של היצר הרע.

¹⁹³ עי' ישעיה (מז יג): נלאית ברב עצתך יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החזים בכוכבים מודעים לחדשים מאשר יבאו עליך.

פי' רש"י ד"ה הוברי שמים: יונתן תרגם כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמיא דימהו לברה כחמה (שיר השירים ו) ולברור מללו (איוב לג) וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכם להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום.

¹⁹⁴ עי' ב"ר (פרשה פה פסקה ב) א"ר יהושע בן לוי רואה היתה [אשת פוטיפר] באסטרולוגין שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן, ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה, הה"ד (שם מז) מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ר' איבו אמר מאשר ולא כל אשר.

עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק י הלכה ג): והלא המעוננים והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות ומה הפרש יש בין הנביא ובינם, אלא שהמעוננים והקוסמים וכיוצא בהן מקצת דבריהם מתקיימין ומקצתן אין מתקיימין, כענין שנאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך, מאשר ולא כל אשר. ואפשר שלא יתקיים מדבריהם כלום, אלא יטעו בכל, כענין שנאמר מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. אבל הנביא כל דבריו קיימין שנאמר כי לא יפול מדבר ה' ארצה וכן הוא אומר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה.

¹⁹⁵ עי' לעיל ח"א פ"ב אות א', ובדברינו שם.

¹⁹⁶ עי' זהר פקודי רנד ע"א: גבריא"ל איהו האי נהורא דבסטרא דצפון, ובכל אתר דאיהו מחי, שרי ביה חסד, בגין דגבריא"ל בתרין סטרין, כליל בתרווייהו, ועל דא מחייתא ואסוותא ביה, בסטרא דא קיימא רזא דכתיב (דברים ח ה) כי כאשר ייסר איש את בנו יהו"ה אלהיך מיסרך, ואלין יסורין דרחימותא, דכלילן בסטרא דא ובסטרא דא.

תרגום: גבריא"ל הוא האור הזה שבצד צפון, ובכל מקום שהוא מכה שרוי בו חסד משום שגבריא"ל בשני צדדים כלול בשניהם, ולכן מכה ובו רפואות בצד הזה עומד סוד שכתוב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, ואלו הם יסורים של אהבה שכלולים בצד זה ובצד זה.

עי' יהל אור (ח"ב כו ע"ג), שמיכאל (מלאך החסד) וגבריא"ל (מלאך הדין) נכללים זה בזה, ומבין שניהם נשפעים יסורים של אהבה, "יסורים" מצד הדין ו"אהבה" מצד החסד. ועוד עי' זו"ח מא ע"ד, בענין מהות שם "הוי"ה אלקיך" ששם "הוי"ה" עניינו מצד החסד ו"אלקיך" מצד הדין, דהיינו חיבור של דין ורחמים יחד.

דרך ה'

לכך, יעבור האדון ב"ה על שורת הדין לגמרי וינהג ברחמים, ובענין שנאמר, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט)¹⁹⁷. והנה בהיות שרצה הקב"ה בבחירת האדם במעשיו וביישר משפט הנמול לשלם לאיש כמעשהו, הנה כביכול משעבר הוא את הנהגתו למעשה האדם¹⁹⁸ שלא ייטיב לו ולא ירע לו אלא כפי מעשיו. אך באמת הנה האדון ב"ה אינו משועבד לשום חק, ואינו צריך לזולתו, ולא מתפעל משום דבר, ועל כן כשירצה להשתמש מרוממותו, הנה יפעל וינהג כפי רצונו בלי הכרח או עיכוב כלל. ואולם להנהיג המשפט, ינהג כפי השעבוד שזכרנו. אך כשתגזור חכמתו היות נאות העברה על שורת הדין, הנה ישתמש מרוממותו ויחוד שליטתו¹⁹⁹, ויעבור על פשע, ויתקן כל קלקול בעוצם כחו. נמצאו כאן שני מיני השגחה: השגחת השכר ועונש, והשגחת השליטה והיחוד. ובשני הדרכים משגיח כבודו ית' תמיד על בראיו, כי הנה הוא משגיח בהשגחת המשפט לשפוט תמיד את כל המעשה, ומשגיח בהשגחת השליטה לקיים בכחו ויכלתו את הבריאה, ולא תחרב ברוע מעללי בני האדם.

במצב הטוב והרע של עוה"ז

(ב) וממה שצריך שתדע עוד, כי הנה גם השפעתו תחלק לשני מינים: האחד הוא למה שלגוף, והשני למה שלנפש. למה שלגוף כבר ביארנו ענינה, דהיינו למה שלהצלחת האדם ושלולתו בעוה"ז. למה שלנפשו, הוא במה שבהשכלה וידיעה ובקרבת האדם אליו ית', ויקרו ומעלתו הנפשית. כי הנה המצב הטוב של העוה"ז באמת הוא שיהיו בני האדם דבקים לחכמה ועוסקים בעבודת בוראם²⁰⁰, ויהיה האמת גלוי וברור, ויהיה הרשע נרדף ונכנע והתרמית מושלך, ולא תמצא עבודה בעולם בלתי אליו ית', וכל המדות הטובות תמצאנה ותגברנה ותרחקנה המדות הרעות ותמאסנה. וכנגד זה תרבה השלוא וההשקט, ולא ימצאו יסורים ומכאובים ונזקים, ויהיה האדון ב"ה משרה כבודו²⁰¹ בגילוי בעולמו ושמח על מעשיו, ומעשיו שמחים ועליונים לפניו²⁰².

- מאיר הדרך -

¹⁹⁷ עי' ברכות ז ע"א: אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו וכו' ואחת לא נתנו לו שנאמר וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם, אף על פי שאינו הגון. ועי' ספר הפליאה (שצט): לשאינו ראוי נותנת לו דרך צדקה שנאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, וכו' דאל"כ יחריב העולם. ועי' שערי אורה (ק ע"א): דע כי פעולת השם העליון שהוא אה"ה הוא פעולת הרחמים הגמורים, והוא השם המטיב והנותן מתנת חיים ומרחם שלא מצד הדין אלא מצד הרחמים הגמורים, כמו שאמר. וקראתי בשם יהו"ה לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג, יט). והיינו ג"ר (עי' פרדס שער כג פרק כב) ולא ו"ק.

¹⁹⁸ עי' לעיל הערה 171.

¹⁹⁹ עי' לעיל הערה 107.

²⁰⁰ עי' לעיל ח"א פרק ג אות ב.

²⁰¹ עי' רמב"ן בראשית (מו א) שכבוד הוא בחי' שכינה.

²⁰² עי' רבינו בחיי (שמות כ א): השם המיוחד המפורסם על ידי הכבוד הנה הכבוד מקבל תוספת רוח הקודש וזהו (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו ולכך יש להם כח לישראל להיות מחלישין או מוסיפים כח בגבורה של מעלה כפי מעשיהם שכן כתוב (דברים לב) צור ילדך.

ועי' עוד (בראשית ו ו): מפני שכבר נתברר אצלנו שהקב"ה חפץ בטוב כענין שכתוב (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, ולא חפץ ברע כענין שכתוב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה וגו'. מפני זה כשהכתוב רצה להודיענו כי כשנעשה מה שהקב"ה חפץ יאמר בו שישמח, כענין שכתוב (שם קד) ישמח ה' במעשיו, וכשנעשה מה שלא חפץ יאמר בו ויתעצב אל לבו, כי א"א לנו לעמוד על רצונו לעשות מצותו ולהזהר מעברות בלתי אם ישמיענו כן במדות הללו שהן מדות בני האדם, וע"כ כשהוא יתברך מחשב בו בעצמו ממקום מחשבתו יזכיר בו הכתוב לבו כי הלב באדם כלי המחשבה הבאה אליו מן המוח. וכן תראה כי הרוצה להתבודד ולמשיך שפע.

עי' זהר תולדות קלה ע"א: אמר רב יהודה אמר רב, עתיד הקדוש ברוך הוא לשמוח באותו זמן עם הצדיקים, להשרות שכינתו עמהם, והכל ישמחו באותה שמחה, הדא הוא דכתיב (שם קד לא) ישמח יהו"ה במעשיו.

דרך ה'

וההפך לכל זה, בהיות בני האדם שטופים אחרי התאוה, ומואסים בחכמה ורחוקים ממנה, ולא פונים לעבודה כי אם מעט או כלום. והאמת ארצה והרשע גובר, ומצליח התרמית והטעות רבה, ועבודות נכריות בעולם, והמדות הטובות נעדרות, והמדות רעות נמצאות מאד. וכנגד זה ההשקט חסר, ואין שלוה, והיסורין והנזקים רבים, והאדון ב"ה מסתיר כבודו מעולמו, והעולם הולך כאלו נעזב למקרה ומשולח לטבע, ואין הקב"ה שמח על מעשיו, ואין בני האדם שמחים לפניו, ולא מכירים ויודעים מה היא שמחת הבריות לפני בוראם. ובזמן כזה הרעים גוברים והטובים נשפלים. ונמצא שהנה יושפע ממנו ית' למה שבכל הענינים השייכים לגוף בחלקי המצב שזכרנו, ולמה שבכל הענינים שבו השייכים לנפש.

השפעת הארת פנים והשפעת הסתר פנים

(ג) והנה כבר נתבאר בחלק א' פרק ד', שאולם מצבו של האדם בעוה"ז הוא מצב שהחומריות והחשך שרשי בו, וההארה נרכבת ומשתתפת בו, שממנה הדעת והשכל. והנה בראשית תולדתו של האדם, סכלותו רב ודעתו מועט, וכפי התגדל הנער, כך ירבה דעתו. ואמנם הסבה לכל המציאות האלה היא השפעתו ית', כי כפי מה שיושפע על האדם כן ימצא בו מציאות וענין בכלל ובפרט, ושרש הכל הוא ענין הארת פניו ית' והסתרת שביארנו למעלה בחלק א' פרק ד', שהוא שרש מציאות הטוב והרע בכל מקום שהם. והנה ההשפעה נמשכת על פי הארת הפנים או הסתרתם, כפי מה שתגזור החכמה העליונה. ומהשפעת ההארה יולד הריבוי הזכות והיקר, ומהשפעת ההסתרת יולד החסרון העביות והשפלות. ובהיות שמציאות הנמצאים וההנהגה הראויה להם מורכבים מהענינים האלה הרכבה רבה, כי בנמצא אחד עצמו ובמה שראוי להמצא בו יהיו עניני חסרון בבחינה אחת, ועניני ריבוי בבחינה אחרת עניני עביות ועניני זכות עניני שפלות ועניני יקר, על כן ההשפעה שתושפע להם לפי מה שראוי המצא בהם צריך שיהיה בענינה הרכבות מן ההארה ומן ההסתרת כפי מה שראוי שיולד במושפעים, וכפי מה שישתרש בה, וכפי הסדר שיוסדר. וההדרגה שיושרשו הענינים בהשפעה, כן תצא התולדה בכל בחינותיה וגבולותיה, וזה כלל גדול לכל המציאות והמקרים בכל מקום שהם.

הדרגה רביעית במצבי העולם

(ד) כשנביט אל כלל מצבי העולם, מאז הפראו כפי המקרים שקרו בו ומה שיעדו עליהם הנביאים, נמצא בדבר הדרגה רביעית, ונחשוב המין האנושי כלו כאדם אחד מעת הולדו עד עמדו על פרקו כראוי. והנה נמצא מצב אחד שהסכלות והחשך גבר בו תגבורת גדול, שנעדרה ממנו הידיעה האמיתית בבורא ית' ובשלימותו העדר גדול, והוא מה שקראו החז"ל שני אלפים תהו (סנהדרין צז ע"א). המצב השני הוא מצב טוב מזה שזכרנו, והוא כמצב זמננו זה, שהנה יש לנו, תהלה לאל, ידיעת מציאותו ית' ושלימותו, ותורת ה' אתנו, ולפניו אנחנו עובדים. אמנם אין אות ואין נביא, וחסרה ההשכלה האמיתית שהיא רוח"ק, כי אמנם מה שהאדם משכיל בשכלו על ידי עסקו האנושי, לגבי מה שמשכיל ברוח שכל נשפע, אינו אלא כערך הגוף אל הנשמה. מצב שלישי, טוב מזה, הוא כמצב זמן בית המקדש, שכבר היו אותות ומופתים ונבואה במין האדם, אך לא נמצא השפע הזה מתפשט בכולו אלא ביחידים, וגם להם בקושי, כי כבר נמצא לדבר מניעה ועיכוב. מצב רביעי, טוב מכלם, והוא מה שיעדו עליו הנביאים לעתיד לבא, שלא ימצא הסכלות כלל ורוח"ק יהיה שפוך על כל המין האנושי בלא קושי כלל²⁰³. והנה אז יקרא שנגמר בנינו של המין האנושי, כי משם והלאה עילויים יהיו לו ועד נצח נצחים יתענג²⁰⁴.

- מאיר הדרך -

²⁰³ עי' יואל (ג א): והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקנים חלמות יחלמו בחוריכם חזינות יראו.

עי' זהר פנחס רמב ע"ב: בההוא זמנא יתער רוח יתירה תוספת על ישראל, הה"ד אשפוך את רוחי על כל בשר ויהיו נייחא לישראל מאומין דעלמא ונוח מאויביהם כגוונא דשבת דאתוסף בב"נ

דרך ה'

גבולי ההשפעה הנפשית

(ה) ובבחינת ההשפעה הנפשית שזכרנו, נמצאו עוד גבולים בבחינת הזמן והמקום ושאר התנאים. כי הנה חקק וסידר האדון ב"ה להיות נמצא ומתגלה בעתים מן העתים, בדרכים ידועים זולת מה שיתגלה בעתים אחרים, וכן במקום זולת מה שיתגלה במקום אחר. וכל זה בבחינות רבות, ופרטים משוערים בתכלית הדקדוק, כפי הראוי לתיקונן של הבריות. ובזה נתלית קדושת הימים והמקומות הקדושים שבהם יושפעו בני האדם שפע יותר גדול, ויקבלו יותר הארה זכות ומעלה כפי ההדרגה המשווערת.

חלק ג

פרק א

בענין הנפש ופעולותיה

ענין הנפש המדברת

(א) הנה כבר נתבאר בחלק א' פרק ג' ענין האדם, שנמצא בו מה שלא נמצא בשום נברא אחר, דהיינו ההרכבה שנרכבו בו שני מציאות רחוקים ונבדלים זה מזה, הגוף והנשמה. וזה כי הנה יש באדם מציאות נפש כמו שיש לכל הבעלי חיים, משמשת להרגשה והשכלה החקוקה בטבעו²⁰⁵, וענין הנפש הזאת בכל הבעלי חיים הוא מציאות אחד דק מאד, נמשך ובא בתוך הזרע אחרי הקלמו, והוא עצמו מתפשט והולך ובונה את הגוף כפי מה שראוי למין ההוא. וכן מתפשט עמו בהתגדלו, ובו תלוי ההרגש, וכן ההשכלה הראויה למין ההוא. כי הנה בבעלי חיים עצמם יש הפרש גדול בהשכלתם, והשכלת בני האדם נבדלת מהשכלת כולם הבדל גדול. ואולם כל זה נעשה בנפש הזאת כפי חוקה הטבעי, וכפי הכנת הכלים המשמשים לה בכל מין ומין לפי מה שהוא. והנה בנפש האדם יבחנו בחינות וכחות, כגון הדמיון והזכרון השכל והרצון, כולם כחות בנפש מוגבלים בגבולים ידועים ופועלים בדרכים מיוחדים.

ענין הנפש הנבדלת

(ב) אמנם מלבד כל זה, נמצא עוד באדם מציאות נפשי נבדל ועליון מאד, ואין התכלית בביאתו באדם אלא לקשרו בשרשים העליונים, שיש לו ליקשר בהם להיות מעשיו מולידים תולדתם בכחות העליונים בכח גדול²⁰⁶. ובמציאות הזו נמשך השפע הנשפע אל האדם מן המקורות העליונים, וממנו בנפש שזכרנו, וממנה בגוף. והנפש העליונה מנהגת את התחתונה ופועלת בה הפעולות המצטרפות בכל זמן מזמני האדם, לפי היחס שהוא מתיחס, והקשר שהוא מתקשר עם העליונים. והנה הנפש הזאת מתקשרת בתחתונה, והתחתונה בחלק היותר דק שבדם²⁰⁷, ונמצאו הגוף ושתי הנשמות מתקשרים זה עם זה²⁰⁸.

- מאיר הדרך -

נפש יתירה בשבת ואית לון בה נייחא אי בנפש יתירה אית לון נייחא דאיהי נוקבא כל שכן ברוחא דאיהו דכורא.

תרגום: באותו זמן תתעורר רוח יתרה, תוספת על ישראל, זהו שכתוב "אשפוך את רוחי על כל בשר", ויהיה מנוחה לישראל מאומות העולם, "ונוח מאויביהם", כדוגמת השבת שנוספת באדם נפש יתרה בשבת, ויש להם בה נחת, אם בנפש יתרה יש להם נחת שהיא נקבה, כל שכן ברוח שהוא זכר.

²⁰⁴ עי' הק' ברית מנוחה בענין ג' אלפי שנים דהיינו האלפים השמיני תשיעי ועשירי.

²⁰⁵ עי' לעיל הערה 102.

²⁰⁶ עי' לעיל הערה 106.

²⁰⁷ עי' רבינו בחיי (ויקרא יז יא): עוד צריך שנבאר בפסוקי הדם, הוא שכתוב כי נפש הבשר בדם היא, וכתוב (פסוק יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ושני פסוקים אלה יורו, כי הנפש בדם והדם בנפש, ששניהם מעורבים ביחד, כענין היין המזוג במים, שהמים ביין והיין במים, כל אחד בחברו. ואח"כ פירש ואמר (שם) דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא, בא לבאר שהדם הוא הנפש עצמו, שהיו לבשר אחד לא יתפרדו, ולא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם, כענין החומר והצורה בכל בעלי הגוף, שלא ימצא זה בלא זה. ודם זה שהוא הנפש הוא הנקרא דם שותת, שהוא שותת ואינו יכול לצאת בקלוח, והוא הדם שנעשה בו חלל, וזהו רביעית אחרון. אבל

דרך ה'

פעולת הנפש הנבדלת בגוף והתפעלה ממנו

(ג) והנה מפני הקשר הזה שנקשרת נפש זאת בגוף על ידי הנפש התחתונה, נמצאת מוגבלת בגבולות פרטיים, ונמנע ממנה ההשתתפות והעסק עם הנמצאים הרוחניים ונבדלים כל זמן היותה מתקשרת עם הגוף, דהיינו כל ימי חי האדם, ומתפעלת ממעשי הגוף להתקשר על ידם באור הבורא ית', או לנשות ממנו ולידבק בכחות הסומא. ובוזה תלוי הפוננה לשלימות המעותד או התרחקה ממנו, והיא פועלת באדם ומנהגת את הנפש התחתונה ומדריכתה וחוקקת בה ציורי ההשכלה לפי הכנתה, ומולדת בה המחשבות והרצון כפי הצד אשר תטה לו.

חלקים שנבחנים בכלל הנפש ומקריהם

(ד) ואמנם אע"פ שקראנוה על דרך כלל נפש אחת, הנה באמת היא בעלת חלקים רבים ומדריגות שונות²⁰⁹, וכבר נוכל לומר שנפשות רבות הם שמתקשרות זו בזו כמבעות השלשלת, וכמו שמכולם נבנית השלשלת ההיא כמו שראוי לה, כן מכל אלה המדריגות הנפשיות נבנה כלל הנפש העליונה שזכרנו, וכלם קשורות זה בזה²¹⁰, והאחרונה בנפש התחתונה, והתחתונה בדם וכמ"ש. וכבר אפשר שיסתלקו קצת מן החלקים האלה בזמן מן הזמנים וישבו אחר כך, או יתוספו עליהם מדריגות וילכו להם אחר כך²¹¹, ולא יראה רוישם מכל זה בגוף כלל, כי כבר אין פעולת הנפשות האלה בגוף דבר מורגש²¹², ואינם מוסיפים או גורעים לא בחיות ולא בהרגש, אלא פעולתם במה שהוא ענינו של האדם באמתו ויחסו עם השרשים העליונים כפי מה שהוא ראוי ליקשר בהם. והנה מכלל זה הוא ענין הנשמה יתירה שבאה בשבת קודש והולכת לה במוצאי שבת (ביצה טז ע"א), ואין ביאתה ולא

- מאיר הדרך -

כל הדם הראשון, שהוא דם קלוח נקרא דם הנפש, אבל אינו נפש עצמו, כי לא ימות בו אדם ובהמה, אלא ברביעית אחרון.

²⁰⁸ עי' לעיל הערה 48.

²⁰⁹ עי' לעיל הערה 48.

²¹⁰ עי' לעיל הערה 106.

²¹¹ עי' זהר משפטים צד ע"ב: תא חזי בר נש כד אתיליד יהבין ליה נפשא מסטרא דבעירא מסטרא דדכיו מסטרא דאלין דאתקרון אופני הקודש זכה יתיר יהבין ליה רוחא מסטרא דחיות הקודש זכה יתיר יהבין ליה נשמתא מסטרא דכרסייא ותלת אלין אינון אמה עבד ושפחה דברתא דמלכא זכה יתיר יהבין ליה נפשא בארץ אצילות מסטרא דבת יחידה ואתקריאת איהי בת מלך זכה יתיר יהבין ליה רוחא דאצילות מסטרא דעמודא דאמצעייתא ואקרי בן לקודשא בריך הוא הדא הוא דכתיב (דברים יד א) בנים אתם ליהוה אלהיכם זכה יתיר יהבין ליה נשמתא מסטרא דאבא ואמא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים מאי חיים אלא אינון י"ה דעלייהו אתמר (תהלים קנ ו) כל הנשמה תהלל יה ואשתלים ביה יהוה זכה יתיר יהבין ליה יהוה בשלימו דאתון יר"ד ה"א וא"ו ה"א דאיהו אדם בארץ אצילות דעילא ואתקרי בדיוקנא דמאריה ועליה אתמר (בראשית א כח) ורדו בדגת הים וגו' והאי איהו שולטנותיה בכל רקיעין ובכל אופנים ושרפים וחיוון ובכל חיילין ותוקפין דלעילא ותתא ובגין דא כד בר נש זכי בנפש מסטרא דבת יחידה אתמר ביה לא תצא כצאת העבדים, ע"כ.

תרגום: בא וראה כשנולד איש נותנים לו נפש מצד הבהמה מצד של טהור מצד אלה שנקראים אופני הקודש זכה יותר נותנים לו רוח מצד של חיות הקודש זכה יותר נותנים לו נשמה מצד של הכסא ושלשית אלו הם אמה עבד ושפחה של בת המלך. [אם] זכה יותר נותנים לו נפש בדרך אצילות מצד של בת יחידה ונקראת בת מלך זכה יותר נותנים לו רוח של אצילות מצד העמוד האמצעי ונקרא בן לקודש ברוך הוא זהו שכתוב בנים אתם לה' אלהיכם זכה יותר נותנים לו נשמה מצד של אבא ואמא זהו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים מהו חיים אלא אותם י"ה שעליהם נאמר כל הנשמה תהלל יה ונשלמה בה יהוה. זכה יותר נותנים לו יהוה בשלמות האותיות יר"ד ה"א וא"ו ה"א שהוא אדם בדרך אצילות למעלה ונקרא בדמות רבונו ועליו נאמר ורדו בדגת הים וגו' וזהו שלטונו בכל הרקיעים ובכל האופנים והשרפים והחיות ובכל החיילות והכחות שלמעלה ולמטה ולכן כשאדם זוכה בנפש מצד של בת יחידה נאמר בו לא תצא כצאת העבדים.

ועי' שעה"כ דרושי פסח דרוש ב' מה שביאר את המשנה באבות פ"ה מ"א.

²¹² עי' שעה"כ (נט ע"ב).

דרך ה'

יציאתה נרגשים לגוף. והנה כלל חלקי הנשמה מתחלק לה' ונקראים נפש רוח נשמה חיה יחידה²¹³.

ענין מזליה חזי

(ה) ואמנם יש לנשמה העליונה הזאת מקרים מיוחדים ראויים לה כפי ענינה, ואע"פ שהיא נקשרת בקישוריה בגוף כמ"ש, נשאר לה קצת ענין עם הרוחניים מה שאין קשרה בגוף מונע ממנה. אמנם אין נמשך ונולד מזה דבר מורגש וניכר בשכל האדם ומחשבתו, אלא לפעמים על צד המיעוט, והוא מה שאמרו ז"ל, אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי²¹⁴ (מגילה ג ע"א), שכבר הגיע הענין לנפש הזאת העליונה ולא הגיע ממנה אל המחשבה והשכל ציור שלם, אלא קצת התעוררות ולא יותר.

ענין החלום

(ו) ואולם ראתה החכמה העליונה לחלק הזמן לשני חלקים: האחד לפועל הבריות, והאחר למנוחתם. והיינו היום והלילה. כי היום הוא זמן המעשה, והלילה זמן המנוחה, ושם בטבע הבעלי חיים שיישנו כדי שתהא להם ולרוחותיהם מנוחה מעמלם, ובאותו הזמן יחליף מציאותם כח בכל חלקיו הגופניים והנפשיים וישובו חדשים לבקרים לעבודתם כבראשונה²¹⁵. והנה בהיות האדם ישן, כחותיו נחות והרגשותיו שקטות, והשכלתו גם כן נחה ושוקטת, ורק הדמיון לבדו יפעל, וילך וידמה ויצויר ענינים כפי מה שיודמן לו משארית מה שנצטייר בו בעת היקיצה²¹⁶, ומה שיגיע אליו מן האדים והעשנים העולים אל המוח, אם מן הליחות הטבעיות ואם מן המאכלים, וזה ענין החלומות אשר לכל בני האדם²¹⁷. ואמנם חקק הבורא ית' עוד שהנפש העליונה שזכרנו תנתק קצת באותו הזמן מקישוריה הגופניים, וחלקים ממנה, דהיינו עד הרוח, יהיו מתעלים ומתנתקים מן הגוף, ורק החלק הא' שהוא הנפש יהיה נשאר עם הנפש התחתונה²¹⁸. והנה החלקים המנותקים ישוטטו במה שהונח להם, ויהיה להם עסק וענין עם הרוחניים עם פקידים פקידי הטבע, או עם מלאכים ממלאכי החבלה או עם השדים, כפי מה שיודמן להם לפי סבה מהסבות. ולפעמים תמשיך הענין מה שהשיגה בהשתלשלות עד הנפש התחתונה, ויתעורר מזה הדמיון ויצויר ציורים כפי דרכיו, וכבר אפשר שהענין שהשיגה יהיה אמיתי או כוזב כפי האמצעי שעל ידו השיגתה. וזה הענין עצמו ימשך עד הדמיון ויצטייר בדרכיו, לפעמים

- מאיר הדרך -

²¹³ עי' בהיר אות נג.

²¹⁴ עי' יונת אלם לרמ"ע מפאנו (פרק ו): מה שהאדם מחמיר על עצמו לרצונו לתוספת קדושה לתקון החטא הקדום בכל כחו וכו' כל א' יתקן כאשר תשאלהו נפשו די מחסורה אשר יחסר לה, דאיהו לא חזי אבל מזליה חזי, הואיל והטה עצמו לצד הקדושה בדרך שרוצה לילך בה מוליכין אותו והמקיף שעדיין לא היתה לו שעת הכושר להיות פנימה הנה הוא תלוי ועומד עד שיושלם התקון לנשמותיהן של ישראל כלן כי הנלוים עלינו בכל דור ודור, מינן הו וואידחו. ואע"ג דאינהו לא הו בסיני מזליהו הוה בהדן.

²¹⁵ עי' ע"ח שער נסירה (פרק ג): שנשמת הצדיקים מעלין מ"ן בכל לילה בעת השינה אל המל', והיא מחדשת אותן בסוד (איכה ג כג) חדשים לבקרים.

²¹⁶ עי' ברכות (דף נה ע"ב): אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. שנאמר אנת מלכא רעיונך על משכבך סלקו. ופי' רש"י: הרהורי לבו מה שהוא מהרהר ביום.

²¹⁷ עי' הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים: הנבואה נקייה לא יתערב בה שום שקר כחטה המנופה מן התבן, והחלומות ודומיהם מן ההשערות מעורבים בשקר כתבן שיש בו גרגרי חטה, אמרו, כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים.

²¹⁸ עי' ע"ח קיצור אבי"ע י ז"ל: וזוה תבין ענין החלום, כי הנה בעת השינה נשאר בגוף נפש המורכבת והצומחת והבהמית, ואינו יוצא ממנו רק נפש המדברת הנקרא שכלית. וכיון שהופשטה מן החומר משגת לדעת ולראות חזיונים עליונים, ובאה וחוקקת החזיון ההוא בכח המדמה הנקרא נשמת הנפש השכלית, ואין בה דיבור, והמדמה מראה לאדם מה שראה השכל. ולפי שהוא כלי השכל הנ"ל אין בו כח לקבל הדברים באמיתות, ולכן אין חלום בלא דברים בטלים (ברכות נה ע"א), וגם כי הוא דמיון מה שראה השכל ולא הדבר עצמו שראה.

דרך ה'

בבלבול גדול ובתערובת רב מן הציורים הנפסדים הנמשכים מן האדים, ולפעמים ביותר בירור, וכבר תגיע לאדם הודעה וגילוי און על ידי אמצעי הזה ממה שעתיד לבא עליו, ויקרה זה בגזירתו ית', שיודע הדבר לנשמה על ידי אחד מן המשרתים מאיזה מין שיהיה, וימשך הדבר עד הנפש, ויצטייר בדמיון בסיתום או בבירור כפי מה שתגזור החכמה העליונה. ועל דבר זה נאמר, בחלום חזיון לילה וכו' או יגלה און אנשים (איוב לג טו-טז²¹⁹). נמצא כלל החלומות ציורי הדמיון מצד עצמו או מצד מה שתעירנה הנשמה לפי מה שתשיג. ואולם אין הפועל בכל אלה אלא אחד מן הכחות הרוחניים שמודיע לנשמה, והנשמה ממשכת עד הדמיון כמו שכתבנו. ואם הכח ההוא ממשרתי הקדש יהיה הדבר אמת, ואם מכחות ההפך יהיה הדבר כוזב, והוא מה שאמר, כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד (ברכות נה ע"ב²²⁰), ובכולם יש תערובת של הציורים הנפסדים של הדמיון עצמו. והוא מה שאמר, אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים (שם ע"א), אך עוד חלומות אחרים נמצאים והם חלומות הנבואה ונבאר ענינה בפ"ע בס"ד.

פרק ב

בענין הפעולה בשמות ובכישוף

ב' פעולות לכחות: א' כסדר השתלשלות והב' שלא כסדר זה

(א) כבר ביארנו בחלקים שקדמו שתחלת כל הנבראים היא כלל כחות נבדלים מסודרים בסדר מה במחלקות ידועות, ומהם משתלשלים בהדרגה הגשמיים למיניהם. עוד ביארנו ענין כחות הרע שמהם משתלשלות הרעות כולם בגשמיים. עוד ביארנו שעיקר אמיתת המציאות הנברא הוא מה שבשרשים הנבדלים, ומה שבגשמים הוא המשך לבד ממה שנשתרש ונתיסד שם. ואולם שם נסדר ונתפשט מה שהיה ראוי להתפשט לפי אמיתת מציאות הנמצאות, וענינם מה שראוי להיות בשרשים, ומה שראוי להיות בענפים. והחכמה העליונה המשיכה את הדברים בהשתלשלות, שהמשיכה והעתיקה ענינם מצורה לצורה עד שנתקשרו ונגבלו בצורה הגשמית הזאת, ועל הגשמים כולם עומד שלשלת השרשים שלהם גבוה מעל גבוה עד הכחות הראשונים, וכל אחד עומד במעמדו ומתקיים במדרגתו וגבוליו כמו שהטביע לו הבורא ית', ואינו יוצא מהם והשרשים כולם משפיעים לענפיהם כפי ההשתלשלות מבלי שיוציאום מגבולם הטבעי כלל.

(ב) ואמנם גזרה החכמה העליונה שיהיה עוד לכחות הפועלים בגשמים מציאות פעולה שלא כסדר ההשתלשלות, דהיינו שיפעלו הם עצמם בגשמיות פעולות מתיחסות לחכם ולא לחק הגשמיות, והם פעולות ישתנו בהם הגשמיים מטבעם התמידי²²¹. והנה נתן

- מאיר הדרך -

²¹⁹ עי' זהר (וישב קפג ע"א) כתיב בחלום חזיון לילה, כד בני נשא שכבי בערסייהו ניימין, ונשמתא נפקת מנייהו, הה"ד בתנומות עלי משכב, אז יגלה און אנשים, וכדין קב"ה אודע לה לנשמתא, בההוא דרגא דקיימא על חלמא, אינון מלין דזמינין למיתי על עלמא, או אינון מלין כפום אינון הרהורין דליביה, בגין דבר נש נטיל ארחא דתוכחי דעלמא, בגין דהא לא מודעין ליה לבר נש בעוד דאיהו קאים בתוקפא דגופא (נ"א דרוחא) כדקאמרן, אלא מלאכא אודע לנשמתא, ונשמתא לבר נש, וההוא חלמא איהו מלעילא, כד נשמתין נפקין מגופין וסלקין, כל חד וחד כפום ארחיה. וכמה דרגין על דרגין ברזא דחלמא, כלהו ברזא דחכמתא.

תרגום: מה כתוב, "בחלום חזיון לילה", כשבני אדם שוכבים במטתם ישנים והנשמה יוצאת מהם, זהו שכתוב "בתנומות עלי משכב אז יגלה און אנשים". ואז הקדוש ברוך הוא מודיע לנשמה, באותה הדרגה שעומדת על החלום, אותם הדברים שעתידים לבא על העולם, או אותם דברים כפי אותם הרהורים של לבו, משום שאדם נוטל דרך של תוכחות העולם. משום שהנה לא מודיעים לאדם בעוד שהוא עומד בכח הגוף (נ"א של הרוח) כמו שאמרנו, אלא מלאך מודיע לנשמה, והנשמה לאדם, ואותו החלום הוא מלמעלה, כשהנשמות יוצאות מן הגופים ועולות כל אחת ואחת כפי דרכה. וכמה דרגות על דרגות בסוד החלום, כולן בסוד החכמה.

²²⁰ ז"ל: רבא רמי, כתיב בחלום אדבר בו, וכתיב וחלמות השוא ידברו, לא קשיא, כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד.

²²¹ עי' לעיל הערה 177.

דרך ה'

לאדם יכולת שישתמש מן הנמצאות על הדרך הזה, כמו שנתן לו יכולת להשתמש מהם על הדרך הטבעי ובאותו הענין עצמו שנתן לו ההשתמש בטבעי. פירוש, כי כמו שאין ההשתמש בטבעי מוחלט ברצונו, כי אולם לא יוכל להשתמש בו אלא בדרכים ידועים ובגבולים מיוחדים, כי הנה לא יוכל לחתוך אלא בסכין וכיוצא בו, ולא יוכל לעלות אלא על ידי סולם, ולא יוכל לדחוק אלא הדברים הרכים וכל כיוצא בזה, כן השימוש הרוחני לא ניתן לו אלא בגבולים ידועים ובדרכים מיוחדים כפי מה שראתה החכמה העליונה היותו נאות.

שהאדם יכול להתפתח במקצת מהגופניות

(ג) ומכלל הענין הזה עוד, כי הנה כבר ביארנו היות האדם הרכבה של שני הפכים, גוף ונשמה, והנה נגבלה בו הנשמה ונקשרה בחוקים שנקשרה כפי מה שגזר עליה חכמתו ית', ונמצא האדם מוגבל במצבו הגופני בחוקות הגוף ומשפטי החומר, ונשמתו קשורה בעבודות אלה לא תצא מהם. ואולם רצה האדון ב"ה שיהיה דרך לאדם שיוכל להתפתח במקצת מקישורי הגופניות הזה ושלשלאותיו, ויגיע לו ענינים שלא כמשפט הגופניות, אלא כמשפט הרוחניות, ועל ידי זה תגיע לו השכלה והשגה ברוחניים ועניניהם מה שהיה נעדר ממנו לפי מצבו הגשמי וגבוליו. וכן תעלה בידו יותר העמדת המציאויות כולם על המצב הטוב הנאות בהם למעלה ולמטה בשרשים ובענפים.

(ד) והנה הכינה החכמה העליונה שימצא ביטול לגבולים מגבולי טבע החומר והעוה"ז המבדילים ומרחיקים את האדם מן הנמצאים הרוחניים ועניניהם, ויותר האדם מקישוריהם ויניצב על מצב מעולה ממצבו הגשמי, עד שיותן לו קשר וענין עם הרוחניים עודנו בעוה"ז בגופו החשוך. ואולם לא כל גבולות הטבע הוחק שיבוטלו, אלא קצת מהם, אותם שראתה החכמה העליונה היותו נאות לכוונה הכללית של ההנהגה וכמ"ש בחלק א', וגם אלה בתנאים משוערים ודרכים ידועים בתכלית הדקדוק.

האמצעים שבהם יתפתח האדם מגופניות

(ה) ואולם התקינה חכמתו ית' אמצעים לאדם שבהם יוכל להשיג התכלית הזה אם ירצה וישתדל בהם, דהיינו ביטול גבולי הטבע האלה ממנו, והציב עצמו במצב שזכרנו וכל ענינם תלוי במה שאפרשהו עתה.

ענין שמותיו ית' והפעולה בהם

(ו) דע, כי הנה נתבאר שקיום כל המציאויות כולם בכללם ובפרטיהם אינו אלא האדון ב"ה. ונמצא, שכל הנמצאות וסדריהם, בין מה שבכחות העליונים בין בנבראים הרוחניים בין בגשמיים, אינם מתקיימים אלא במה שהוא ית"ש נמצא להם לתלות בו. והנה הוא נמצא ומתגלה אל כל נמצאיו ומשפיע בהם כפי מה שראוי להם לקיום ענינם, ונמצאו ההשפעות רבות ושונות כפי ריבוי המקבלים ושינויים, ובהשפעות ההם תלוי מציאות כל המציאויות למחלקותם וכל עניניהם. וכשימשכו ההשפעות ההם, יולדו כל התולדות הנולדות מהם בכל השתלשלות הנמצאות כפי מה שסידר, ויקבלו המלאכים מאורו ית' המתגלה עליהם מה שיקבלו וישפיעו העליונים לתחתונים מהם, והתחתונים לתחתונים עד סוף ההשתלשלות כולו. ואמנם רצה ית"ש להיות נקרא בשם, כדי שיוכלו בראיו להתעורר אליו ולקרא אותו, להזכירו ולהתקרב אליו. והנה ייחד לכבודו השם המיוחד, ואמר עליו זה שמי לעולם וכו' (שמות ג טו). והוא השם שנקרא בו על שם הכבוד בעצמו כפי מה שרצה ליקרא בשם. ואמנם כפי כל פרטי השפעותיו, רצה ונקרא בשמות שונים²²².

- מאיר הדרך -

²²² עי' שמות רבה (פרשה ג פסקה ו): אמר רבי אבא בר ממל, אמר ליה הקב"ה למשה, שמי אתה מבקש לידע, לפי מעשי אני נקרא: פעמים שאני נקרא באל שדי, בצבאות, באלהים, בה'. כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות, וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי, וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה'.

דרך ה'

והנה גזר וחקק שבהזכיר ברואיו את שמו, ימשך להם ממנו הארה והשפעה. וכענין שנאמר, בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך (שמות כ כא). ואולם כפי השם שייזכרו ויקראוהו בו, כך תהיה ההשפעה הנמשכת על ידי ההזכרה ההיא, פירוש כי ההשפעה שתמשך תהיה ממין אותה ההשפעה שעל סודה יתיחס לו ית' השם ההוא²²³. ואמנם בהמשך ההשפעה תולד בהכרח התולדה המחוקקת לה, ויתפשט הענין בכל ההשתלשלות מן הראש ועד הסוף וכמ"ש. והנה הגבילה החכמה העליונה את הענין בגבולות ידועים ובתנאים מיוחדים, שכשתהיה ההזכרה נשלמת בהם תמשך ההשפעה ההיא ותולד התולדה ולא זולת זה.

והנה בכלל ההשפעות שגזר, שימשכו ממנו ית', סידר שימשכו השפעות שבהגיעם למי שיקבלם יבוטלו בכחם גבולות מגבולות הטבע כמ"ש, ויתקשר האיש ההוא עם הנמצאים הרוחניים, ותגיע לו ידיעה והשכלה למעלה מההשכלה האנושית וענינים אחרים ענפי שרש זה, והוא ענין מדריגות הרוח הקודש והנבואה וכמ"ש לפנינו עוד בס"ד. והנה גזר שהמשכת ההשפעות האלה גם כן תהיה על ידי האמצעי שזכרנו, דהיינו שמותיו ית' המתחסים לו, על שם השפעות אלה בכיון בהם במחשבת הלב, או בהזכיר אותם בפה, או צרף אותם בדברים עם התנאים מה שצריך שיחובר לזה, וכמ"ש עוד בס"ד.

והנה הדבר ידוע, שאע"פ שכלל זה הענין אחד הוא, דהיינו היציאה מגבולי הטבע, הנה פרטי הענין רבים כפי סדרי מציאות הנמצאות והדריגותיהם, כי כפי מה שטבע הנמצאות וסדרם נותן, כך יהיו פרטי ההשפעות המצטרפים להשלמת הדבר בכל בחינותיו, וכפי זה ירבו פרטי ההזכרה ותנאיהם. וביציאה הזאת עצמה שזכרנו, מדריגות על מדריגות, ימצאו ככל שאר כללי הדברים המתפרטים בפרטיהם, ויהיה מי שיצא מקצת הקישורים והגבולים, ומי שיצא מקצת יותר, ועוד נדבר מזה לפנינו בס"ד.

(ו) והנה על היסוד הזה עומד המצא היכולת לאדם להשתמש בנמצאות בשימוש הרוחני וכמ"ש^ל, ולפעול פעולות גדולות וחזקות מה שאינו באפשרות השימוש הגשמי. וזה, כי הנה הארון ב"ה הכין סדרי המציאות וכוונותיהם על זה הדרך, שכולם נקשרים זה בזה, וכולם תלויים בהשפעותיו ית' שזכרנו, באופן שכשתמשך אחת מן ההשפעות על ידי הזכרת אחד משמותיו ית' כמ"ש, הנה תולד מזה התולדה עד סוף ההשתלשלות. כי הנה

- מאיר הדרך -

²²³ עי' זהר ח"ג יא ע"ב: תליתאה יהו"ה דאקרי אלה"ם כמה דאתמר רחמי ונפיק מניה דינא ודא הוא ההוא נהר דנגיד ונפיק מעדן רביעאה א"ל גדול והא אתמר ודא גדולה חמישאה אלה"ם ובכל אתר הוא גבורה שתיתאה יהו"ה רחמי שלימו דכלא עקרא דכלא קשרא די מהימנותא אחיד לכל סטרינ ודא תפארת ישראל שביעאה ותמינאה צבאות ועל דא יהו"ה קריב בכלא אחיד בכל סטרינ לזמנין יהו"ה אלה"ם דהא קריבין אינון תפארת לגבי גבורה לזמנין יהו"ה צבאות דהא קריבין אינון תפארת לגבי נצח והוד דאקרון צבאות והא אתמר דאשתמודען מילי נביאי מהימני מפומייהו כד אמרי כה אמר יהו"ה אלה"ם וכד אמרי כה אמר יהו"ה צבאות והוו ידעין מאן אתר אתיין מלין תשיעאה (נ"א א"ל) שדי דאמר לעלמא די דהא די ספוקא הוא וספוקא לא אתי לעלמא אלא מן צדיק דאיהו יסוד עולם דאמר לעולם די עשיראה אדנ"י דהא דינא דמלכותא דינא ודאי והאי לאגחא קריבין דמלכא בעלמא ודא גבורה תתאה ודא איהו צדק.

תרגום: השלישי יהו"ה שנקרא אלהים, כמו שנאמר רחמים ויוצא ממנו דין, וזהו אותו נהר ששופע ויוצא מעדן. הרביעי אל גדול, והרי נאמר וזו גדולה. החמישי אלהים, ובכל מקום הוא גבורה. השישי יהו"ה רחמים שלמות הכל, העיקר של הכל, קשר האמונה אחוז לכל הצדדים, וזו תפארת ישראל. השביעי והשמיני צבאות, ולכן יהו"ה קרוב בכל אחוז בכל הצדדים, לפעמים ה' אלהים, שהרי הם קרובים תפארת לגבורה, לפעמים ה' צבאות שהרי הם קרובים תפארת לנצח והוד שנקראים צבאות, והרי נתבאר שנודעים דברי הנביאים הנאמנים מפייהם, כשאומרים כה אמר ה' אלהים, וכשאומרים כה אמר ה' צבאות, והיו יודעים מאיזה מקום באים הדברים. התשיעי (א"ל) שדי, שאמר לעולם די, שהרי די סיפוק הוא, והסיפוק לא בא לעולם אלא מצדיק, שהוא יסוד העולם, שאמר לעולם די. העשירי אדנ"י, שהרי דין המלכות דין ודאי, וזה ללחום את קרבות המלך בעולם, וזו גבורה תחתונה, וזהו צדק.

דרך ה'

הוא ית"ש, ימצא לקוראיו באותו השם כפי מה שסידר ורצה, ויאיר אותו האור וישפיע אותה ההשפעה שבה תלוי מציאות הענין ההוא המבוקש עד סוף הענין שבגשמיות. ואמנם עוד ענין אחד חקק הבורא ית' שמו על זה הדרך. והוא, כי הנה המלאכים כולם בכל מדריגותיהם, הנה נמסר בידם כח לפעול פעולות מה שנמסרו להם. והנה אינם פועלים בתמידות, אלא כפי הסדר שהוסדר להנהיג הטבעית התמידית של העולם. אמנם יש בכחם שיכולים לפעול ממין הפעולה ההיא יותר ממה שפועלים בתמידות, וביותר כח וחוזק שלא כסדר התמיד, ובזה הדרך יפעלו פעמים רבות במעשה הנסים והנפלאות שיחודשו בעולם כפי רצונו ית' בעת שירצה. ואמנם רצה האדון ב"ה ונתן כבוד לשמו, שכשיזכר על המלאכים לפי הסדר שסידר, דהיינו על מלאכי פעולה אחת השם שנתחם לו ית', על שם ההשפעה שבה נתלה הענין ההוא כולו, הנה יוכרח המלאך לפעול באותו הכח היתר שנמסר בידו לאותה הפעולה, כפי מה שיכריחו המזכיר את השם עליו²²⁴.

- מאיר הדרך -

²²⁴ עי' זהר בראשית נו ע"ב ז"ל: ביומוי דאנוש אפילו ינוקי דההוא (יומא) דרא כלהו הוו משגחן בחכמתאן עלאין והוו מסתכלן בהו א"ר ייסא אי הכי טפשיין הוו דלא הוו ידעין דזמין קב"ה לאייתא עלייהו מי טופנא וימותון בהו א"ר יצחק מנדע ידעי אבל אחידו טפשותא בלבייהו דאינון הוו ידעי ההוא מלאכא דממנא על אשא וההוא דממנא על מיא והוו ידעין למעצר לון דלא יכלין למעבד דינא עלייהו ואינון לא הוו ידעי דקב"ה שליט על ארעא ומניה ייתי דינא על עלמא אלא הוו חמאן דעלמא אתפקד בידא דאינון ממנן ובהו כל מלי דעלמא ובגיני כך לא הוו מסתכלן ביה בקב"ה ולא משגיחין בעבידתיה עד דארעא אתחבלת ורוח קודשא אכריז בכל יומא ואמר (שם קד לה) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ואוריק קב"ה לון כל ההוא זמנא דאינון זכאין ירד ומתושלח וחונך קיימין בעלמא כיון דאסתלקו מעלמא כדין אנחית קב"ה דינא עלייהו ואתאבידו כמה דאת אמר (בראשית ז כג) וימחו מן הארץ.

תרגום: בימי אנוש, אפילו תינוקות של אותו (היום) הדור היו מבינים בחכמות עליונות, והיו מסתכלים בהם. אמר רבי ייסא, אם כך טפשים היו שלא היו יודעים שעתיד הקדוש ברוך הוא להביא עליהם מי מבול וימותו בהם. אמר רבי יצחק, בודאי היו יודעים, אבל אחזו טפשות בלבם, שהם היו יודעים אותו מלאך הממונה על אש ואותו הממונה על המים, והיו יודעים לעצור אותם שלא יוכלו לעשות דין עליהם. והם לא היו יודעים שהקדוש ברוך הוא שולט על הארץ, וממנו בא דין על העולם. אלא היו רואים שהעולם הופקד בידי אותם ממונים, ובהם כל דברי העולם, ולכן לא היו מסתכלים בקדוש ברוך הוא ולא מבינים במעשיו, עד שהארץ נשחתה, ורוח הקדוש מכריזה בכל יום ואומרת "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם". והקדוש ברוך הוא האריך להם כל אותו הזמן שאותם צדיקים, ירד ומתושלח וחונך קיימים בעולם, כיון שהסתלקו מהעולם, אז הוריד הקדוש ברוך הוא דין עליהם ונאבדו, כמו שנאמר "וימחו מן הארץ".

ועי' תיק"ז קיב ע"ב: אמר רבי שמעון ווי לון לאינון דמניחין לאשתדלא באורייתא דאתמר בה ולקח גם מעץ החיים ובפקודין דילה דאינון איבא דאילנא דאתמר ביה ואכל וחי לעולם ואזלין בתר אלין דמפתי לון מסטרא דנחש הקדמוני דאמרי לון השתדלון במלאכיא דממנן על ככביא ושמשא וסיהרא ועל אלין דממנן על רוחין ושדין למיהוי כאלה"ם יודעי טוב ורע ועלייהו אתמר כה אמר ה' למזבחים ולמקטרים לככבים ולמזלות ולשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר לא צויתי ודא איהו דמני קודשא בריך הוא לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' ויש"ו חייבא בהאי הוה משתדל ודור אנוש ודור המבול ודור הפלגה וקודשא בריך הוא אעקר לון מעלמא דין ומעלמא דאתי ודא איהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות מות בעלמא דין ותמות בעלמא דאתי וחובא דא גרים חורבן בי מקדשא וגלות ישראל בין אומין דעלמא ואתקטילו מניהו.

דכל חד הוה מזבח ומקטר והוו נחתין חיילין דלעילא וכד הוה נביא מייסר לון מה כתיב בהון ולא שמעו לקול נביא וחזוהו ובמה הוה מייסר לון נביא הוה אומר להון דיהון חזרין בתשובתא ואי לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואינון הוו מזלזלין ביה והוו אמרין אנן אומינן לאלין דממנן על מטרא וכפינן להון לנחתא מטרא וקודשא בריך הוא אחליף להון לממנן בשליחותיהו בגינייהו וקטיל לון וחריב בי מקדשא בגינייהו וגלו ישראל בין אומין דעלמא ודא איהו חובא דאדם דגרם ליה חויה מיתה ליה ולאיתתיה דפתי לון בההוא אילנא הה"ד כי יודע אלה"ם וכו' ובגין דא מני קודשא בריך הוא לבר נש במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות.

תרגום: אמר רבי שמעון ואי להם לאותם שמניחים מלעסק בתורה שנאמר בה ולקח גם מעץ החיים ובמצוותיה שהן פרי האילן שנאמר בו ואכל וחי לעולם והולכים אחר אלו שמפתיים אותם מצד הנחש הקדמוני שאומרים להם השתדלו במלאכים שממונים על הכוכבים והשמש והלבנה ועל אלו שממונים על רוחות ושדים להיות כאלה"ם ידעי טוב ורע ועליהם נאמר כה אמר יהוה למזבחים ולמקטרים לככבים ולמזלות ולשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר לא צויתי וזהו שצוה

דרך ה'

ונמצאו בענין הזה שני שרשים: הא', הוא הזכרת שמו ית' כמי שקורא אותו שיענהו, וימשיך על ידי זה ממנו השפעה שבהמשכה יחודשו ענינים מה שיחודשו. והב', הכריח את המלאכים על ידי שמו ית' שיפעלו מה שבידם לפעול יתר על הסדר התמידי. ואמנם אין שום אחד מן הענינים האלה מוחלטים לכל רצונו של האדם, אלא מוגבלים בגבולים ובתנאים ומשוערים עד היכן יגיע היכולת להשתמש בהם, ובאיזה דרך יצליחו. וכבר אפשר שתמנע התולדה ויעוכב הפועל אפילו באותו השיעור עצמו שניתן להשתמש בו, כמו שתמנע תולדת השימוש הטבעי גם כן בגזירתו ית' אם יגזור על זה. ואולם לשרש הא' שהוא הזכרת שמו ית', להמשך ממנו ההשפעה, ודאי שיצטרך הקורבה אליו ית' והדביקות בו, וכל מה שירבה הענין הזה יצליח הדבר ביד העושה אותו, וכל מה שימעט יתקשה עליו השגת התכלית. ולשרש הב' אין תנאי זה מצטרך, אע"פ שלא יניח מהיותו עוזר לו, אם ימצא כי הנה אחרי שהושם בסגולת השמות האלה שיוכרחו המלאכים בהזכרתם, הנה שבו גם הם ככל הכלים הטבעיים שיפעל בהם המשתמש בהם כפי רצונו, אם ישתמש מהם בדרך שימושם כראוי. אכן הדבר ברור שאינו ראוי והגון להדויט שישתמש בשרביטו של מלך, ועל דבר זה אמרו ז"ל, ודאשתמש בתגא חלף (אבות פ"א מ"ג)²²⁵ ואין היתר בדבר אלא לקדושים הקרובים לו ית' ודביקים בו, שישתמשו בזה למה שיולד ממנו קידוש שמו ית', ועשית רצונו באיזה צד שיהיה²²⁶, וזולת זה אע"פ שלא תמנע הפעולה למשתמש אם ישמור דרכי השימוש כראוי, ענוש יענש על זדונו²²⁷. וכבר אמרתי

- מאיר הדרך -

הקדוש ברוך הוא את האדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' ובלעם הרשע היה מתעסק עם זה ודור אנוש ודור המבול ודור הפלגה והקדוש ברוך הוא עקר אותם מהעולם הזה ומהעולם הבא וזהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות מות בעולם הזה ותמות בעולם הבא והחטא הזה גרם את חרבן בית המקדש וגלות ישראל בין אמות העולם ונהרגו מהם.

שכל אחד היה מזבח ומקטר והיו יורדים החילות שלמעלה וכשהיה הנביא מיסר אותם מה כתוב בהם ולא שמעו לקול נביא וחזוה ובמה היה מיסר אותם הנביא היה אומר להם שיחזרו בתשובה ואם לא ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה והם היו מזלזלים בו והיו אומרים אנו השבענו את אלו שממונים על המטר וכפינו אותם להוריד מטר והקדוש ברוך הוא החליף להם את הממונים בשליחותם בשבילם והרג אותם והחריב את בית המקדש בשבילם וגלו ישראל לבין אמות העולם וזהו החטא של אדם שגרם לו הנחש מיתה לו ולאשתו שפתה אותם באותו העץ זהו שכתוב כי יודע אלה"ם וכו' ומשום זה צוה הקדוש ברוך הוא לאדם במה שהרשית התבונן אין לך עסק בנסתרות.

²²⁵ עי' יר"ד סי' רמו סעיף כא: ודאשתמש בתגא חלף, וי"א דזהו המשתמש בשמות, ע"כ. ועי' שם סי' קעט סעיף ט"ז: ע"י השבעה שמשיבוע אותם ע"י שמות יש מתירין בכל ענין, מ"מ רוב העוסקים בזה אינן נפטרים מהם בשלום, על כן שומר נפשו ירחק מהם.

²²⁶ עי' ש"ך (יורה דעה סי' קעט ס"ק יח): ועל ידי ספר יצירה מותר לעשות לכתחלה, דשמות הקדש הם והש"י נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם החסידים והנביאים. והפועל בהם מראה גדולתו וגבורתו של הש"י שמו. אך שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת השם או לצורך מצוה רבה אשר לא נמצא זה בדורות הללו בעו"ה, ואפי' בזמניהם מצינו שנענש ישעיה ע"ז, וכ"ש בזמנא ז' שא"א לנהוג בטהרה ובקדושה, ורחמנא ליבא בעי, עכ"ל עטרת זהב. ודבריו נכונים, וכן נמצא בכמה מחברים דורשי רשומות שאין להשתמש בשמות הקדש כי אם לצורך מצוה רבה ודאשתמש בתגא חלף. וכו' גם בספרי המקובלים מבואר שעון גדול הוא המשתמש בשמו ע"כ המונע יבורך.

²²⁷ עי' שער המצות פרשת שמות: איסור להגות השם בכתבו, ואיסור קבלה מעשית כתיב זה שמי לעולם, לעלם כתיב כמ"ש רז"ל (פסחים דף נ). אמר לי מורי זלה"ה, כי אמיתות פי' דבר זה הוא, שלא יקרא ד' אותיות ההו"ה ככתבן בלי מילוי. אבל אם גם יקראנו במילוי כזה יר"ד ה"י וי"ו ה"י, גם זה בכלל ההוגה את השם באותיות. ובענין קבלה מעשית מה שהוא שימוש האדם לעשות דברים נפלאים ע"י השבעת שמות הקדש, כל העושה השבעות אלו גורם שיבואו תמיד בפיו ברכות לבטלה, כי עבירה גוררת עבירה. ואותם המלאכים שהוא משיבוע בעל כרחו, מתגרים בו ומביאים אותו לידי ברכות לבטלה. ושאלתי למורי ז"ל, שהרי ראינו דורות הראשונים שהיו משתמשים בשמות כנז', ובפרט כפי הנמצא כתוב בספר פרקי היכלות שהיו משתמשים בהם ר' ישמעאל ור' עקיבא לענין פתיחת הלב והזכירה. והשיב לי, כי הם היו נטהרים באפר פרה כנז' בענין ר' טרפון שהיה מטהר הטמאים באפר פרה אע"פ שהוא היה אחר חורבן בית שני, אבל עתה אנו כולנו טמאים לנפש אדם ואין לנו רשות להשתמש בהם. ושמעתי בשם מורי זלה"ה תשובה אחרת, והיא

דרך ה'

שעל כל פנים אין הדבר מוחלט אלא מוגבל בגבולות מה שראתה החכמה העליונה היותו נאות, וגם באותו הגבול עצמו גזירתו ית' תמנע התולדה כל זמן שירצה כשתגזור חכמתו היות המניעה ראויה ונאותה.

ענין גם את זה לעומת זה עשה האלקים

(ח) והנה אחרי היות גזרת חכמתו שיהיה בעולם טוב ורע, היה הסידור שימצא באמת הרע בכל המדריגות שאפשר לו לימצא, ותהיה העבודה לאדם שימנע ממנו השליטה והפעולה בכל דרכיו ומדריגותיו, עד שיוסר ענינו לגמרי מן הבריאה כולה. ואולם תראה שהאדון ית'ש, הנה אמיתת ענינו שוללת ממנו כל מין חסרון שיהיה כמ"ש בחלק א' פרק א', ורק בברואים אפשר שימצאו החסרונות והרעות. והנה היה הסידור שיבראו מדריגות טוב לברואים, ויברא להם ההפך שהוא הרע שהוא המציאות מה שאפשר שיהיה לרע, ויבא האדם בעבודתו ויסיר מענינו ומן הבריאה כולה את הרע כולו, ויקבע בו ובבריאה את הטוב לנצח נצחים. ועל כן היה הסידור שכל ענין טוב ימצא כנגדו ענין רע, והוא מה שאמר הכתוב, גם את זה לעומת זה עשה האלקים (קהלת ז יד), ורק בדבר אחד יתר הטוב על הרע, שהטוב שרשו הוא שלימותו ית' הקדום והנצחי, והרע אינו אלא דבר נברא לשיבוטל²²⁸, ואין לו לשמש אלא כל זמן ההשתדלות של האדם שזכרנו למעלה.

ענין הכשפים

(ט) והנה על פי הדרך הזה, כמו שהמציא לאדם דרך להשיג בו הארה והשכלה ורוח הקודש שלא כדרך הטבע הנשמי, כן הוצרך שימצא לטוב הגדול הזה ההפך, והוא שיוכל האדם להמשיך חושך ועכירות ורוח טומאה שלא כדרך הטבעי, והוא ענין טומאות הכישוף והדרישה של המתים שהרחיקתנו התורה מהם²²⁹. וענינם הוא המשיך על ידי

- מאיר הדרך -

זו, כי כל מי שיתקיים בו על כן עלמות אהבוך כפי הפירוש שפירשו בו רז"ל (ע"ז לה ע"ב), אל תקרי עלמות אלא על מו"ת, ור"ל כי כל מי שאפילו המקטרגים אוהבים אותו מפני שאין בו שום חטא שיוכלו לקטרג עליו, אפילו מלאך המות נעשה אוהבו, מותר וראוי לו שישתמש בשמותיו ית' הקדושים. אבל מי שיוכלו לקטרג עליו למעלה, לומר ראה פלוני שעבר עבירה פלונית והוא משתמש בשמותיך הקדושים, הנה אדם זה הוא ודאי שיענישו אותו למעלה אם ישתמש בשמות הקודש. עוד שמעתי בשם מורי זלה"ה, והוא, כי כל השמות והקמעים אשר בזמננו הם מוטעים, אפילו אותם הפועלים בנסיון אמיתי. ולכן האדם המשתמש בהם נענש, אבל אם היינו יודעים אותם על מתכונתם היינו יכולים להשתמש בהם.

גם היה מורי זלה"ה נזהר מלהוציא בפיו שום שם משמות הקדוש או של המלאכים, אפילו אותם הכתובים בספרים ולא היה זוכר אותם באמצע הדרוש אלא כדרך זה כשהיה זוכר ממטרין היה אומר מ"ם ט"ת וכשהיה זוכר סמא"ל היה אומר סמ"ך מ"ם. וכן כיוצא בזה, וטעם הדבר, לפי כשהקב"ה מסרם והשליטם על שליחותיו ומלאכיותיו צוה אותם תיכף כשיזכרם האדם וישביעם בשמי [בשמו], שיהיו נזקקים לו כנז' באותיות דר' עקיבא. והנה תיכף בשמוע המלאך שמזכירים שמו בעולם הזה נבהל ונרתע לאחוריו לשמוע אם משביעים אותו כדי שיהיה מזדקק להשלים שבועתו כנז'. ואף אם רואה אח"כ שאינם משביעים אותו, עכ"ז נרתע ונבהל בשמיעת שמו, ומתקנא במזכיר שמו ומתגרה בו ומקטרג.

ועי' ע"ח (שער מג פרק ב): כל עשיה מעורבת מטו"ר בסוד הלבושים לבד, ולכן יש מלאכים שהם בחי' לבושים והם טו"ר, לכן אסור להשתמש בקבלה מעשית, וכנזכר בתיקונים (תקון ס"ו דצ"ז ודף ק').

²²⁸ בענין שורשי הרע מהם, עי' ע"ח שער הקליפות (פרק א): דע, כי הקליפות בעולם אצילות אינם אחוזים אלא בזו"ן לבד, אבל מבינה ולמעלה אין להם אחיזה כלל, אבל בג' עולמות ב"ע יש אל הקלי' אשר שם אחיזה ויניקה אפילו מבינה ולמעלה של אותו עולם.

²²⁹ עי' משנה תורה (עכו"ם יא יג – טו): איזהו דורש אל המתים זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו, ויש אחרים שהם לובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטירין קטרת ידועה וישנים לבדן כדי שיבא מת פלוני ויספר עמו בחלום, כללו של דבר כל העושה כדי שיבא המת ויודיעו לוקה שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו' ודורש אל המתים. אסור לשאול בעל אוב או בעל ידעוני, שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו' ושואל אוב וידעוני נמצאת למד שבעל אוב וידעוני עצמן בסקילה והנשאל בהן באזהרה ומכין אותו מכת מרדות ואם כיון מעשיו ועשה כפי מאמרו לוקה. המכשף חייב סקילה והוא שעשה מעשה כשפים אבל האוחז את העינים והוא שיראה שעשה והוא לא עשה לוקה מכת מרדות מפני

דרך ה'

הַזְכָּרוֹת בַּתְּנָאִים יְדוּעִים, הַשְּׁפָעוֹת הַטּוֹמָאָה וְזוֹהֶמָא, מֵה שֶׁהוּא הַרְחִיק הַיּוֹתֵר גָּדוֹל מִמֶּנּוּ יִתְּ, הַפֶּךְ הַדְּבִיקוֹת בּוֹ מִמֶּשׁ²³⁰. וְהַדְּבָר נִמְשָׁךְ מֵאוֹתָם כַּחַת הָרַע שֶׁזִּכְרָנוּ בַּחֲלָק א' פֶּרֶק ה' שֶׁהוֹשֵׁמוּ לָהֶם בַּגְּזִירָתוֹ יִתְּ, שְׁמוֹת יּוֹזְכְּרוּ בָּם וַיִּמְשָׁךְ עַל יָדֵי זֶה מֵהֶם מִשָּׁךְ הַטּוֹמָאָה בַּמְדְּרִיגוֹת יְדוּעוֹת שֶׁלֹּא כַּדֶּרֶךְ הַטֶּבַע, וְכֵן יַעֲשׂוּ עַל יְדֵיהֶם מַעֲשִׂים שֶׁלֹּא כַּמַּעֲשִׂים הַטֶּבַעִיִּים כַּמַּעֲשֵׂה הַחֲרָטוּמִּים וְזוֹלָתָם, כִּפִּי מֵה שֶׁנִּמְסָר בְּכַח הַפּוֹעֲלִים הָהֵם לַפְּעוּל, וּבְאוֹתָם הַגְּבוּלִים שֶׁהוֹשֵׁמוּ לָהֶם. וְכֵן עַל יְדֵי הַשְּׁדִים יַעֲשׂוּ מַעֲשִׂים כְּאִלֻּל לִפִּי מֵה שֶׁנִּמְסָר בִּידָם גַּם הֵם שִׁיעֲשׂוּ וּבַגְּבוּלִים הַמְּיוֹחָדִים לָהֶם. וְהִנֵּה בְּאוֹתוֹ הַשִּׁיעוּר שֶׁנִּתֵּן לָהֶם הִיכּוּלֵת לַפְּעוּל, גִּזֵּר הָאֲדוֹן ב"ה שִׁידְחוּ מִפְּנֵיהֶם פְּקִידֵי הַטֶּבַע הַמַּחְזִיקִים עֲנִינֵי הָעוֹלָם עַל מִצְבָּם הַטֶּבַעִי, וְכָל הַמְּלָאכִים הַמְּבִיָּאִים הַהֲשָׁפָעוֹת כִּפִּי הַסִּידוֹר הַמְּסוּדָר. וְעַל זֶה אָמְרוּ ז"ל, כְּשָׁפִים – שֶׁמִּכְחֵישִׁים פְּמִלִּיא שֶׁל מַעֲלָה (סְנֵהֲדִרִין סו ע"ב). אֲךָ לֹא יִהְיֶה זֶה אִלָּא כְּשִׁיעוּר הַהוּא וְלֹא יוֹתֵר, וְגַם בְּאוֹתוֹ הַשִּׁיעוּר כִּבְר אֲפֻשֶׁר שִׁידְחוּ הֵם מִכַּח חֶזֶק מֵהֶם וְתִמְנַע פְּעוּלָתָם בַּגְּזִירָתוֹ יִתְּ, וְעַל זֶה אָמְרוּ, אֵין עוֹד מַלְבְּדוֹ וְאֲפִילוֹ כְּשָׁפִים (שם), וּבִיָּאֲרוּ שֶׁזֶה לְמִי שֶׁזִּכְּרוּ רַב, שֶׁמֶן הַשְּׁמִים יִצִּילוּהוּ וַיִּדְחוּ אֶת הַרוּצִים לַהֲרַע לוֹ, וְהוּא מֵה שֶׁאָמְרוּ, שֶׁאֵין רַבִּי חֲנִינָא דְנַפִּישׁ זְכוּתִיה (שם)²³¹.

פרק ג

בַּעֲנִין הַרוּה"ק וְהַנְּבֹאָה

עֲנִין רוּה"ק

(א) הִנֵּה חֶקֶק הַבּוֹרָא יִתְּ בַּטֶּבַעוֹ שֶׁל הָאָדָם, שִׁיְהִיָּה מִתְּלַמֵּד מִבֵּין וּמִשְׁכִּיל בַּהֲשִׁקִּפוֹ עַל הַנִּמְצָאִים וּבַחֲיִנּוּתֵיהֶם, וּמִמֵּה שֶׁמִּתְגַּלֶּה לִפְנֵינוּ יִתְּבוֹנֵן וַיִּדְרוֹשׁ אֶת שְׁאִינוֹ מִתְּגַלָּה, עַד שִׁישִׁיגְהוּ וַיַּעֲמֹד עָלָיו, וְזֶהוּ דֶּרֶךְ הַהֲשִׁכָּלָה הַטֶּבַעִית. אֲמֵנָם עוֹד גִּזֵּר שִׁימְצָא לוֹ הַשְּׁכָלָה מַעֲלָה מִזּוֹ מֵאֵד, וְהִיא הַהֲשִׁכָּלָה הַנִּשְׁפָּעָה, וְהִינֵנוּ שִׁיּוֹשְׁפָע לוֹ שֶׁפַּע מִמֶּנּוּ יִתְּ עַל יְדֵי אִיזָה אֲמַצְעִים שֶׁהֵכִין לָזֶה. וּבַהֲגִיעַ הַשְּׁפָע הַהוּא אֶל שְׁכּוֹלוֹ, יוֹקֵבַע בּוֹ יִדְעֵת עֲנִין מֵה בְּבִירוֹר בְּבִלְתִּי סַפֵּק וּבְבִלְתִּי טַעוֹת, וַיִּדַּע הַדְּבָר בִּשְׁלִימוֹת סְבוּתָיו וְתוֹלְדוֹתָיו, כָּל דְּבָר בַּמְדְּרִיגָתוֹ, וְעֲנִין זֶה נִקְרָא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ²³².

- מֵאִיר הַדֶּרֶךְ -

שֶׁלֹּא זֶה שֶׁנֶּאֱמַר בַּמַּכְשָׁף בְּכָלֵל לֹא יִמְצָא בָּךְ הוּא וְלֹא שֶׁנִּתֵּן לְאִזְהָרֵת מִיתֵת בֵּית דִּין הוּא וְאֵין לּוֹקִין עָלָיו שֶׁנֶּאֱמַר מַכְשָׁפָה לֹא תַחִיָּה.

²³⁰ עִי' ח"א פ"ב אוֹת ד' שֶׁעִיקֵר תַּכְלִית הַבְּרִיאָה הוּא הַדְּבִיקוֹת בּוֹ יִתְּ.

²³¹ ז"ל בְּשִׁלְיֻמוֹת: אֵין עוֹד מַלְבְּדוֹ אֲמַר רַבִּי חֲנִינָא אֲפִילוֹ לְדַבֵּר כְּשָׁפִים, הֵהִיא אִיתְתָּא דְהוּת קָא מִהֲדָרָא לְמַשְׁקַל עֲפָרָא מִתּוֹתִי כְרַעִיָּה דְרַבִּי חֲנִינָא, אָמַר לָהּ אִי מִסְתִּיעֵת זִילִי עֵבִידִי אֵין עוֹד מַלְבְּדוֹ כְּתִיב. אֵינִי וְהָאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לְמָה נִקְרָא שֶׁמֶן מַכְשָׁפִים, שֶׁמִּכְחֵישִׁין פְּמִלִּיא שֶׁל מַעֲלָה. שֶׁאֵין רַבִּי חֲנִינָא דְנַפִּישׁ זְכוּתִיהָ.

פ' רש"י, מִתּוֹתִי כְרַעִיָּה - לַעֲשׂוֹת לוֹ מַכְשָׁפוֹת: אִם מִסְתִּיעָה - מִלְתִּיךְ, אִם אֶת מַצְלַחַת לַעֲשׂוֹת לִי מַכְשָׁפוֹת עֲשִׂי: אֵין עוֹד מַלְבְּדוֹ כְּתִיב - וְאִם הַמָּקוֹם חָפֵץ בִּי לֹא תוֹכֵלִי לַהֲרַע, וְאִם תוֹכֵלִי מֵאוֹתוֹ יֵצֵא וְאֵין מִקְבָּל: דְּנַפִּישׁ זְכוּתִיהָ - וּמִסְרִי נַפְשִׁיהָ מִשְׁמִיא לְאַצּוּלִיהָ.

²³² עִי' רַבִּינוֹ בַּחֲיִי (דְּבָרִים לֵג ח): וְדַע, כִּי אַרְבַּע מַדְרָגוֹת הֵן בַּנְּבֹאָה: בֵּת קוֹל, אֲוִרִים וְתוֹמִים, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, נְבֹאָה. וְכָלֵן מַדְרָגוֹת חֲלוּקוֹת זוֹ לְמַעֲלָה מִזּוֹ, וְכָלֵן נִמְשָׁכוֹת מִן הַמַּדָּה הַנִּקְרָאֶת צִדֵּק. וְזֶהוּ צִדֵּק לְבִשְׁתִּי וּלְבִשְׁנִי (אִיּוֹב כט יד). וְהִנֵּנוּ מִבְּאֵר לָךְ בְּכָאֵן אַרְבַּע מַדְרָגוֹת הֵלֵלוּ: הָרֵאשׁוֹנָה בֵּת קוֹל וַיֵּשׁ סוּד בְּמָה שֶׁאָמְרוּ בֵּת קוֹל וְלֹא אָמְרוּ בֵּן קוֹל וְכו' בֵּת וְלֹא בֵּן מוֹכֵרָה הִיא לִפִּי שֶׁהָקוֹל הַזֶּה הַמְּגִיעַ לְאִזְנֵי הַשּׁוֹמֵעַ הוּא נִמְשָׁךְ מֵאוֹתוֹ הַקוֹל שֶׁכָּתוּב בּוֹ (דְּבָרִים כח א) וְהִיא אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְכֵן עוֹד (בַּמִּדְבָּר ז פט) וַיִּשְׁמַע אֶת הַקוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי וְהָקוֹל הַזֶּה הַנִּשְׁמַע יִקְרָא בֵּת לִפִּי שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ מֵאוֹתוֹ קוֹל וְזֶהוּ לְשׁוֹן בֵּת קוֹל וְעוֹד לְטַעַם אַחֵר נִמְרָץ הוּצָרָנוּ לּוֹמַר בֵּת קוֹל כִּי הִיא הַקוֹל יוֹרֵד לְאִזְנֵי הַשּׁוֹמֵעַ כְּמַדַּת הַכֶּסֶּא שֶׁהוּא רַחֵב לְמַעֲלָה וְקֶצֶר מִלְּמַטָּה כִּי כֵן דְּמוּת כֶּסֶּא הַכְּבוֹד וְכֵן צוּרַת הָאֵשׁ שֶׁל מַעֲלָה רַחֲבָה לְמַעֲלָה וְקֶצֶרָה לְמַטָּה וְזֶהוּ לְשׁוֹן בֵּת קוֹל שֶׁהִיא הַקוֹל יוֹצֵא כְּמַדַּת הַכֶּסֶּא וּבֵת קוֹל זֶה הִיא נִשְׁמַע תְּמִיד לְחֲכָמֵי הַתְּלַמּוּד וּלְחֹסִידֵי הַדּוֹרוֹת בְּזִמְנֵי בֵּית שְׁנֵי שְׁהִיוּ מִשְׁתַּמְשִׁין בְּבֵת קוֹל אַחֵר שֶׁפִּסְקָה הַנְּבֹאָה וּפִסְקוֹ אֲוִרִים וְתוֹמִים. הַמַּדְרָגָה הַשְּׁנִית אֲוִרִים וְתוֹמִים שֶׁהֵם שְׁמוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁהִיוּ מוֹרִים עַל עֵצָם אֲסַפְקָלְרִיא שֶׁאֵינָה מֵאִירָה אֲשֶׁר מִתּוֹכָה הַתְּנַבְּאוֹ הַנְּבִיאִים כָּלֵן הֵם הַמַּעֲיִדִים עַל אֲמַתָּתָהּ וְכו' הַמַּדְרָגָה הַשְּׁלִישִׁית רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהִיא הַמַּדָּה הָעִשִּׁירִית בַּמְדּוֹת הַנְּבִיאִים הַזְּכוּרִים כִּבְר בַּפְּסוּק (דְּבָרִים כג י) וְנִשְׁמַרְתָּ. וְעֲנִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ הוּא, שִׁימְצָא הָאָדָם בְּעַצְמוֹ לֵב רַחֵב וַיִּזְדַּמְנוּ בְּפִיו דְּבָרִים נְפִלְאִים וַיִּגִּיד הָעִתִּידוֹת וְלֹא יִתְבַּטְּלוּ הָרִגְשׁוֹתָיו כָּלֵל, אֲבָל יוֹצֵא הַדְּבָרִים

דרך ה'

מושגי רוח"ק

(ב) והנה בדרך זה ישיג ענינים מה שבגדר ההשכלה הטבעית, אך ביותר בירור וכמ"ש. וישיג גם כן ענינים מה שאין בגדר ההשכלה הטבעית שתשיגם, ומכלל זה העתידות והנסתרות.

ענין רוח"ק בהעלם

(ג) ואולם מדריגות על מדריגות נמצאו בדבר, בין בענין כח השפע הנשפע, בין בזמן השפע, בין בדרך הגיעו אל האדם ובמהות הדברים המתגלים ונודעים לו על ידי זה²³³. אמנם בכולם תהיה ההשפעה בדרך שירגיש בה המושפע בבירור. אכן עוד יקרה, שיושפע בלב האדם שפע שיעמידהו על תוכן ענין מהענינים, אך לא ירגיש בו המושפע אלא כמי שנופלת מחשבה בלבבו, ויקרא זה לפעמים על דרך הרחבה רוח הקדש בדברי חז"ל, או השפעה נסתרת, אבל רוח הקדש באמת הוא שיהיה ניכר ונרגש בבירור לבעליו וכמ"ש.

ענין הנבואה

(ד) ואמנם למעלה מכל זה, יש מעלה אחרת, והיא הנבואה²³⁴. וענינה שייגיע האדם ויתקשר בבורא ית"ש, ויתדבק בו דביקות ממש, באופן שירגיש ההתדבקות וישיג מה שהוא מתדבק בו, דהיינו כבודו ית²³⁵, על הדרך שנבאר לפנים. ויהיה הדבר ברור אצלו ומורגש ממנו בלי ספק כלל, בדרך שלא יסתפק בדבר גשמי שירגישו בחושיו. והנה

- מאיר הדרך -

מפיו כפי מה שישים בפיו רוח הקדש, והוא אינו יודע מאין באו לו הדברים. המדרגה הרביעית נבואה והוא שיגיד העתידות בבטול כל הרגשותיו וישאר מופשט מן החומר וכל כליו ויתיחד עם השכל הזך לבדו ואז יראה האור הבהיר במראות ודמיונות בחלום או בהקיק.

עי' שערי קדושה (ח"ג שער ז): והנה באזנינו שמענו ראינו יחידי סגולה השיגו למדרגת רוח הקודש בזמננו זה, והיו מגידים עתידות ומהם בעלי חכמה לא נתגלית בדורות שקדמו אלינו, וכדי שלא להרפות ידי הבאים אל הקודש להתקדש, וכו' אפשר שיזכה לרוח הקודש באחד מאלו האופנים שנאמר.

האחד הוא, שימשוך על נפשו אור עליון משורש נפשו העליונה, וכו', וזה הוא רוח הקודש גמור.

השני הוא, שעל ידי עסקו בתורה או קיומו איזו מצוה אשר נתבאר בדברי רבותינו ז"ל (אבות פ"ד מ"א) כל העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד ונוצר ממנה מלאך ממש, אך בתנאי שיקימנה תמיד וברוב כונה כהלכתה, ואז יתגלה אליו המלאך ההוא. וזהו ענין מה שנמצא כתוב בספרים ענין המלאכים הנקראים מגידים, אלא שאם לא תהיה המצוה כהלכתה יהיה המגיד ההוא מעורב טוב ברע אמת ושקר.

השלישי הוא, שעל ידי חסידות וכו', יתגלה אליו אליהו זכור לטוב וכפי חסידותו תגדל גלויו אליו.

הרביעי היא גדולה מכולם והוא כי יזכה לשיגלה אליו איזו נפש מהצדיקים הנפטרים הראשונים, אם מאותן שהם משורש נפשו, כנודע, או מזולתם, אלא מפני שעשה איזו מצוה כתקונה כמוהו. והזוכה למעלה זו ישיג שיודיעוהו חכמות וסודות גנוזים שבתורה עד להפליא, וכל זה כפי מעשיו.

החמישי והיא הגרועה מכולם כי יראה בחלומותיו עניני עתידות וחכמה קרובים אל רוח הקדש. והנה הדרך הזאת היא הדרך הישרה, כי כיון שאין האדם משביע ולא מכריח העליונים, כי אם בכח מעשיו הטובים ובקדושתו, ודאי שרוח הקודש הטהור ישרה עליו בלי תערובת רע כלל, מה שאין כן בהיות האדם מכריח או מבקש דרכי ההשבעה בכח מעשים ותפילות ויחודים שאם יטעה בהם כל שהוא, אפשר שיזדמנו לו דברים חיצונים מעורבים.

²³³ עי' מורה נבוכים ח"ב פמ"ה.

²³⁴ עי' לעיל הערה 232.

²³⁵ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: והיסוד הששי, הנבואה. והוא, שראוי לדעת כי זה המין האנושי ימצאו בו מדות הרבה ושלימות גדולה, ותשוב נפשם זכה, עד אשר תקבל צורת השכל, ואחר כך יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל, ויאצל עליהם ממנה אצילה נכבדת, והם הם הנביאים, וזו היא הנבואה, וזה ענינה. וביאור זה, על דרך השלימות, ארוך מאוד, ואין כוונתו להביא מופת על כל יסוד ולפרוש אמתו, כי הוא כולל החכמות כלם, אבל נזכיר אותם על דרך סיפור בלבד, ופסוקי התורה יעידו בנביאים הרבה. ועי' לקמן הערה 257.

דרך ה'

עיקר הנבואה הוא השיג הדביקות, והקשר הזה עודו בחיים, שזה שלימות גדול ודאי, ואולם יתלוה לזה ידיעות והשכלות, כי אמנם ישיג על ידי זה ענינים אמיתיים ונכבדים מאד מסתרי סודותיו ית', וישיגם בבירור בדרך ההשכלה הנשפעת שזכרנו²³⁶, וביותר כח מבעל רוח הקדש וכמ"ש עוד בס"ד.

דרך השגת הנביא

(ה) אך דרך ההשגה הזאת הוא שתהיה על ידי אמצעים שלא יתדבק האדם ולא ישיג את כבודו ית' כמי שרואה את חבירו לפניו אלא על ידי משרתים ישמשו להשגה שימוש הזכוכית לעין, שעל ידם יושג הכבוד²³⁷. אך המושג באמת יהיה הכבוד ולא אחר, אלא שתשתנה ההשגה כפי שינוי אמצעים כראיה באספקלריות, ויבחן בזה מדריגות הריחוק והקירוב ובהירות האספקלריא ועכירותה.

אופן ההנבא

(ו) והנה בהגלותו ית', ובהשפעת שפעו על הנביא, יגבר עליו תגבורת גדול, ומיד חומרו וכל איברי גופו יזדעזעו ויחשבו להתהפך²³⁸, כי זה מחק החומר שלא לסבול גילוי

- מאיר הדרך -

²³⁶ עי' משנה תורה שם (הלכה א): מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד. אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו, שלם בגופו כשיכנס לפרדס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו, מיד רוח הקודש שורה עליו. ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים, ויהפך לאיש אחר, ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים, כמו שנאמר בשאול והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר.

²³⁷ עי' ויקרא רבה (פרשה א ס' יד): מה בין משה לכל הנביאים, רבנן אמרי כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת, הדא הוא דכתיב (הושע יב יא) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת, הדא הוא דכתיב (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט.

ועי' זהר ויחי רמט ע"ב, הנוקבא נקראת אספקלריא דלא נהרא דלית לה מגרמה כלום.

²³⁸ עי' משנה תורה שם (הלכה ב): כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה כמו שנאמר באברהם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו וכמו שנאמר בדניאל והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח. (הלכה ו) כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין. ועי' בפי"המ"ש לרמב"ם (הקדמה לפרק י' ממסכת סנהדרין): בביאור י"ג העיקרים, עיקר ז': כל הנביאים לא נתנבאו אלא כשהם ישנים בחלום חזיון לילה או ביום אחרי תרדמה נופלת על הנביא והתבטלו ההרגשות [ומתרוקנת מחשבתו] ודומה כישן וענין זה יקרא מראה ומחזה וכו' כשתבואם הנבואה, אף על פי שתהיה במראה עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בנייני גופו ויבעת מאוד וכמעט שיגיע עד שערי מות כמו שנאמר בדניאל (י') ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית וגו' ואני הייתי נרדם וגו' [ואמר במראה נהפכו צירי עלי] וכו'.

עי' שערי קדושה (חלק ג שער ה): ובזה יתבאר ענין הנבואה, כי אחר היות האדם בחומר זך בלי זוהמת היצר הרע ולא בכוחות הנפש היסודית כלל, ולא יש בידו חטא הפוגם באיזה שורש משרשי נשמתו, הנה כאשר יכין עצמו להתדבק עד שרשו העליון יוכל להתדבק בו, ואמנם אף על פי שהוא ראוי לכך צריך להפשיט נשמתו מכל וכל ולהפרידה מכל עניני החומר ואז תוכל להתדבק בשרשה הרוחני.

והנה אין ענין ההתפשטות הזה, שתמצא כתוב בכל הספרים בעניני הנבואה ורוח הקודש התפשטות ממשי שהנשמה יוצאת מגופו ממש כענין השינה, שאם כן אין זו נבואה אלא חלום ככל החלומות, אמנם השראת רוח הקודש על האדם הוא בהיות הנשמה בגופו בהקיץ ולא תצא ממנו. אבל ענין ההתפשטות הוא, כי יסיר כל מחשבותיו לגמרי, והכח המדמה שבו שהוא כח נמשך מהנפש החיה היסודית שבו יפסיקהו מלדמות ולחשוב ולהרהר בשום ענין מעניני העולם הזה וכאלו יצאה נפשו ממנו, ואז יהפוך כח המדמה מחשבותיו לדמות ולצייר כאלו עולה בעולמות העליונים בשרשי נפשו אשר לו שם, מזה לזה, עד שהגיע ציור דמיונו במקור שלו העליון ויחקקו ציורי כל האורות במחשבתו כאלו מצויר ורואה אותם כפי דרך כחו המדמה לצייר בדעתו עניני העולם הזה אף על פי שאינו רואה אותם כנודע בחכמת הטבע. ואז יחשוב ויכוין לקבל אור מן

דרך ה'

הרוחניות, כל שכן גילוי כבודו ית'. והנה הרגשותיו יבטלו, וגם פעולותיו הנפשיות לא יפעלו כלל מעצמן, אבל תשארנה כולן תלויות בו ית' ובשפעו הנשפע. והנה מצד ההתדבקות שנשמתו מתדבקת, יתוסף בה מציאות השכלה חוץ מגדר כל ההשכלה האנושית לגמרי, כי תהיה השכלה בה לא מצד מה שהיא בעצמה, אלא מצד היות השורש העליון מתקשר בה. ואז מה שתשיג יהיה בדרך יותר נשגב ממה שהוא המושג ממנה מצד עצמה, ובזה יפה כחו של הנביא מבעל רוח הקדש אפילו בהשגת הידיעות, כי הרי הוא משכיל בהשכלה עליונה מכל השכלה שאפשר לאדם, והיא השכלה בבחינת היותו קשור בבוראו. והנה גילוי כבודו ית' הוא יהיה הפועל בכל מה שימשך לנביא בנבואתו, והנה ממנו ימשך בכח הדמיון שבנפש הנביא²³⁹ ויצויירו בו ענינים מה שיוכרח בו מכח הגילוי העליון ולא מצד עצמו כלל. ומתוך הדמיונות ההם, תמשך בו מחשבה והשכלה שחקיקתם תהיה מכח הכבוד המתגלה, וישאר הענין קבוע בשכלו, שגם כאשר ישיב למצבו האנושי, תמצא הידיעה בו בבירורה. זה כלל ענין הנבואה לכל הנביאים, אך פרטי המדריגות רבים

- מאיר הדרך -

העשר ספירות מאותה הנקודה אשר שורש נשמתו נאחזת שם. ויכוין להעלות גם את העשר ספירות זו לזו עד האין סוף וימשך להם הארה משם עד למטה דרך ירידה עד סופן, וכאשר ירד האור על ידו אליהם הם שמחים בזה ומאירין מאותו האור שהמשך אל שורש נשמתו הנאחזת בהם כפי החלק הראוי לה. ויכוין להוריד דרך ירידה ממדרגה למדרגה עד שיגיע האור והשפע ההוא אל נפשו השכלית שבגופו, ומשם תגיע עד נפש החיה וכח המדמה שבו, ושם יצטיירו הענינים ההם ציור גשמי בכוחו המדמה, ואז יבינם כאלו רואה אותן בעין ממש.

ולפעמים אור האור היורד יצטייר בכח המדמה כדמות מלאך הדובר בו ורואה אותו או שומע קולו וכיוצא בזה מאחד מחמשה חושים הידועים הנפשיים שבכח המדמה, ומשם יועתקו אל חיצוניותם בחמשה חושים אשר גם הם מנפש החיה כנודע, ואז יראה וישמע ויריח וידבר בחושי הגשמיים ממש. וכמו שכתוב (שמואל ב' כ"ג ב') רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, כי יתגשם ויצטייר האור ההוא בחושים הגשמיים, ולפעמים תהיה נבואתו בחמשה חושים הרוחניים אשר בכוח המדמה בלבד, וכל זה הוא בהתפשטות כח המדמה לגמרי מכל מחשבות החומר כנזכר.

נמצא שהנבואה היא כדמיון החלום שנפשו השכלית יוצאת ממנו ועולה למעלה ממדרגה למדרגה, ושם צופה ומביט ואחר כך חוזר ויורד ומשפיע זה האור עד נפש החיה אשר בה כח המדמה, ושם מצטיירין ומתגשמים יותר אותן הדברים, וכשיקיץ האדם זוכרת נפשו הענינים ההם בכח השומר ובכח הזוכר אשר גם הם בנפש החיה כנודע בחכמת הטבע. והרי נתבאר ענין הנבואה וענין החלום היטב, כי זה בעוד הנפש בגופו זה אחר צאת הנפש.

האמנם נבואה עצמה יש שני מינים, האחד היא נבואת שאר הנביאים שבעת האור נשפע ומגיע בירידתו אל נפש השכלית אשר בו, ומשם יורדת אל נפש החיה להצטייר שם בחמשה חושים הפנימיים אשר בכח המדמה היו החושים החיצוניים נרתעים ברעד גדול והיו נופלין כי אין כח בהם לקבל האור ההוא ולציירו ולהגשימו בחושים החמריים. והנבואה על דרך זה נקראת חלום אף על פי שאינה חלום ממש כנזכר (בראשית ט"ו י"ב) ותרדמה נפלה על אברם וגו'.

והמין השני היא נבואה שלימה שלא היו נרתעין חושי החומר כלל ומצטיירים בו בנחת, וזו היתה נבואתו של משה רבינו ע"ה, והסבה לזה היותו חומר זך לגמרי ונשתנה על ידי קדושת מעשיו להיות.

²³⁹ עי' מורה נבוכים (ח"ב פרק לו): דע כי אמיתת הנבואה ומהותה הוא, שפע שופע מאת האלוה ית' וית' באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה, ואחר כן ישפע על הכח המדמה. וזאת היא היותר עליונה שבמדרגות האדם ותכלית השלמות אשר אפשר שימצא למינו. והענין ההוא הוא תכלית שלמות הכח המדמה, וזה ענין אי אפשר בכל איש בשום פנים, ואינו ענין יגיע אליו בשלמות בחכמות העיוניות והטבת המדות ואפילו יהיו כולם בתכלית מה שיוכלו להיות מן הטוב והנאה שבהם עד שיחובר אל זה שלמות הכח המדמה בעיקר היצירה בתכלית מה שאפשר. וכבר ידעת ששלמות אלו הכוחות הגופיות, אשר מכללם הכח המדמה, אמנם הוא נמשך לטוב שבמזגים שיהיה לאבר ההוא הנושא לכח ההוא ולטוב שבשיעורים שיהיה לו ולזכה שבלחות שתהיה לו. וזה ענין, אי אפשר שיתמלא חסרונו בהנהגה בשום פנים כי האבר שמזגו רע בשורש היצירה, תכלית ההנהגה המשוה לו שתעמידהו על קצת בריאות, לא שתחזירהו למעולה שבתכונותיו. אמנם אם יהיה חליו בשיעורו, או בהנחתו, או בעצמו רצוני לומר, עצם החומר אשר נתהוו ממנו זה מה שאין תחבולה בו.

דרך ה'

וכמש"ל בס"ד, ועל הכל מדריגתו של משה רבינו ע"ה, שהעידה עליו התורה, ולא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י) ²⁴⁰.

- מאיר הדרך -

²⁴⁰ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: והיסוד השביעי נבואת מרע"ה הוא שצריך להאמין שהיה אביהם של כל הנביאים הראשונים שהיו מלפניו והאחרונים שהיו אחריו כולם היו למטה ממנה במעלה והוא לבדו בחיר ה' מכל המין האנושי והוא שהשיג ממנו יתעלה יותר ממה שהשיג כל אדם שנמצא או ימצא והוא עליו השלום נבדל בתכלית ההבדלה מבני אדם עד שהשיג [המעלה המלאכית] ובטלו ממנו כחות הדמיון וההרגש והשגותיו [לא נשאר לפניו שום מסך שלא קרעו ולא עצר בעדו שום מעצור גופני ולא נשאר בו שום דבר מן החסרון ולא מעט ולא הרבה והושבתו בו הכוחות הדמיוניים והחושיים בכל השגותיו ונתבהל כוחו המתעורר] ונשאר שכל בלבד ולפיכך נאמר כי בהיותו מדבר עם השם בלא אמצעות מלאך פה אל פה אדבר בו וכו' נבואת משה רבינו ע"ה נבדלה מכל נבואות שאר הנביאים בארבעה דברים:

הא' שהם נבאו על ידי אמצעי ומשה רבינו ע"ה בלא אמצעי שנאמר פה אל פה אדבר בו. והב' שכל הנביאים לא נתנבאו אלא כשהם ישנים בחלום חזיון לילה או ביום אחרי תרדמה נופלת על הנביא והתבטלו ההרגשות [ומתרוקנת מחשבתו] ודומה כישן וענין זה יקרא מראה ומחזה אבל משה רבינו ע"ה יבואהו הדבור ביום והוא עומד מבין שני הכרובים כמו שהבטיחו הקב"ה ונועדתי לך שם וגו' פה אל פה וגו'.

והג' שהנביאים כשתבואם הנבואה אף על פי שתהיה במראה עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בנייני גופו ויבעת מאוד וכמעט שיגיע עד שערי מות כמו שנאמר בדניאל (י') ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית וגו' ואני הייתי נרדם וגו' [ואמר במראה נהפכו צירי עלי] ומשה רבינו עליו השלום לא היה כן כי אם שיבואהו הדבור ולא יזוע והוא מה שאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ר"ל כשם שאין אדם נבעת וחרד מדברי חבירו כן משה לא היה נבעת וחרד מן הדבור בעבור היותו מחובר אל השכל.

והד' שכל נביא לא תבואהו הנבואה בעת שירצה אלא כשירצה הקדוש ברוך הוא וכבר ישאר הנביא שנים רבות ולא יתנבא ופעמים יבקש בתפלה שיתנבא ואחר הימים תבואו אבל לא הודיעתו הנבואה ההיא מה שהיא מבקש וכבר היה מהם מי שיתכוין [על ידי שמחת הלב] ויפנה מחשבותיו כמו שעשה אלישע באמרו ועתה קחו לי מנגן והיה כמנגן המנגן וגו' (מלכים ב' ג') אם כן אין בהם כח שיתנבאו כל זמן שירצו אבל משה רבינו עליו השלום היה מתנבא בכל עת כרצונו שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' וגו' ואומר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש אהרן בבל יבא ואין משה בבל יבוא.

ועי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ו): כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממשה רבינו רבן של כל הנביאים ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע הקול מדבר אליו כל הנביאים על ידי מלאך לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת ה' יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין ומשה רבינו אינו כן הוא שהכתוב אומר כאשר ידבר איש אל רעהו כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חבירו כך היה כח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכיון דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת לפיכך מתנבא בכל עת שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ובזה הבטיחו האל שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם שהוא צרכי הגוף כלם כשאר העם לפיכך אין פורשין מנשותיהם ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים.

ועי' שערי קדושה (חלק ג' שער ה) והמין השני היא נבואה שלימה שלא היו נרתעין חושי החומר כלל ומצטיירים בו בנחת, וזו היתה נבואתו של משה רבינו ע"ה, והסבה לזה היותו חומר זך לגמרי ונשתנה על ידי קדושת מעשיו להיות במדרגת הנפש. כי הוסרה זוהמתו ונשאר הטוב והזך אשר בגופו, וגם בכוחות נפשו היסודית, כי בהן לבדם יש בחינת גשם ולא בנפש השכלית ומשם ולמעלה.

וכבר נתבאר היות שרשים לאין קץ לנשמת האדם. והנה כפי מעלת מקור מחצבה, כך יתגדל כח המשכת שפע נבואתו. וכן גם אם יהיה שורש מחצב נשמתו במקום עליון ולא תיקן ולא זכה להמשיך אל כל השרשים אשר משם ולמטה, גם זה לא יוכל להמשיך שפע נבואתו אלא מאותה המדרגה אשר תקן וזכה אליה, ומשם בלבד ימשך שפע נבואתו, ובזה יתבאר לך כמה מדרגות יש בנביאים לאין קץ.

דרך ה'

פרק ד

במקרי הנבואה

הנביא ישיג כל עניני ההנבא בלי ספק

(א) הנה הנביא כשיגיע למדריגת הנבואה בשלימות, ישיג את כל המגיע לו בהשגה ברורה ובידיעה שלימה²⁴¹, פירוש כי אע"פ שלפי ההדרגה שזכרנו בפרק הקודם, יקדמו לו הדמיונות, ואחר כך יגיע אל המחשבה כפי הדרכים שזכרנו, הנה בהגיעו אל בירור נבואתו, ישיג היותו נביא באמת, פירוש היותו מתקשר בו ית', והיותו ית"ש מתגלה לו, ופועל בו כל אותם הפעולות, וישיג היות הדמיונות אשר נצטיירו בו דמיונות נבואיים נפעלים משפעת ית' השופע עליו והקבע בו ידיעת הענין אשר יקבע על ידי שפעתו²⁴², ולא ישאר לו שום ספק לא בנבואתו ולא בבחינותיה לא הקודמות ולא הנמשכות.

ענין המתלמדים בנבואה

(ב) וממה שצריך שתדע, שהנה לא יגיע הנביא אל המדריגה העליונה בפעם אחת, אבל יעלה מעלה אחר מעלה, עד הגיעו אל הנבואה השלימה. ויש בדבר התלמודות כמו כל שאר החכמות והמלאכות שיעלה האדם במדריגותיהם עד שיעמוד על בורין, וזה ענין בני הנביאים, שהיו עומדים לפני הנביא להתלמד בדרכי הנבואה מה שהיה מצטרך לזה²⁴³.

נבואה בלתי ניכרת

(ג) והנה אפשר שיגיע גילוי ממנו ית' אל אדם והוא לא יכיר בו כמו שיכיר הנביא, אלא יחשבהו בא מן המורגשות עד שיגבר עליו השפע הנבואי, ואז יכיר הענין כמות שהוא באמת. ומן המין הזה היתה קריאת ה' לשמואל (שמואל א' ג ד)²⁴⁴, שלא התנבא

- מאיר הדרך -

ואל תחשוב כי כיון שבארנו שאין נפש הנביא יוצאת מגופו אם כן מה תפיסה יש במחשבתו בלתי ממשיית לעלות לפתוח השערים וכו', וזה תבין במה שכתבתי למעלה, כי הנפש כעין ענף ארוך מאד ומתפשט מהשורש הדבוק באילן עד גוף האדם, ואותו הקו הנמשך תמיד בהיות האדם חושק לעלות אל שרשו, עולה אור מחשבתו הנקרא מושכל מן המושכל שהיא הנפש המשכלת עד השכל עצמו שהוא השורש העליון אשר לנפשו, ומתדבקים ונעשים אחד על ידי ההשכלה עצמה שהיא השפע הנמשך מן השכל אל המושכל. נמצא כי המושכל הוא האור והשפע עצמו היורד מן השכל אל נפש המשכלת, וזה השפע והאור הממשי הוא ענין הנקרא מחשבה והבן זה היטב כי לא דבר ריק הוא, שאם לא כן, בטלת כל עניני כונת התפילות והרהורי האדם הטובים והרעים. והרי נתבאר לך היות הנבואה מוכרחת ויכולה להיות, כענין האדם התופש בידו בקצה ענף האילן בהיותו כפוף למטה ומנענעו בכח ואז כל האילן כלו מתנענע בהכרח, ואמנם לא יתנענעו העליונים במחשבת האדם התחתון זולתי בהיותו ראוי להמשיך האור העליון עליהם, ואז בשמחה זו גם הם ימשיכו מאותו האור עליו, אבל אם אין בו יכולת להמשיך עליהם אור עליון לא יחשיבוהו כלל ולא יתרצו להתקרב אליו לעזרו ולהמשיך מחשבתו למעלה, כי הבל היא ואין בה מועיל.

²⁴¹ עי' הערה 238 מש"כ בשם שערי קדושה.

²⁴² עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ז הלכה ג): הדברים שמודיעים לנביא במראה הנבואה, דרך משל מודיעין לו, ומיד יחקק בלבו פתרון המשל במראה הנבואה, וידע מה הוא. כמו הסולם שראה יעקב אבינו ומלאכים עולים ויורדים בו, והוא היה משל למלכיות ושעבודו, וכמו החיות שראה יחזקאל והסיר נפוח ומקל שקד שראה ירמיה והמגלה שראה יחזקאל והאיפה שראה זכריה וכן שאר הנביאים מהם אומרים המשל ופתרונו כמו אלו ויש שהן אומרים הפתרון בלבד, ופעמים אומרים המשל בלבד בלא פתרון, כמקצת דברי יחזקאל וזכריה, וכולן במשל ודרך חידה הם מתנבאים.

²⁴³ עי' מלכים ב' ג ועוד הרבה. ועי' רמב"ן במדבר יא כח, שמדובר בתלמידים המשמשים את הנביא. ועי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ז הלכה ה): אלו שהם מבקשין להתנבא הם הנקראים בני הנביאים, ואע"פ שמכוונים דעתם, אפשר שתשרה שכינה עליהן ואפשר שלא תשרה. ועי' שעה"ק לקמן הערה 246.

²⁴⁴ עי' מורה נבוכים (חלק ב פרק מד): ופעמים שישמע הדבר ההוא אשר ישמעוהו "במראה הנבואה" כדבר הרגיל הנודע, עד שלא ירחיק ממנו דבר. יתבאר לך זה מענין שמואל הנביא, כי כאשר קראו האלוה ית' בענין הנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם שלש פעמים. אחר

דרך ה'

מתחלה ולא שפע עליו השפע אלא שנגלה עליו קול כקול מורגש ולא השיג בזה יותר, אבל אחר כך שפע עליו השפע והכיר והשיג הנבואה בדרכיה. וכן מראת הסנה למשה (שמות ג ב-ד), בתחלה לא נגלה לו אלא כמורגשות וראה הסנה בוער באש, והקב"ה קראו בקולו של אביו (שמ"ר פ"ג סי' א), אבל אחר כך שפע עליו השפע והשיג הנבואה לאמיתה²⁴⁵.

הלימוד למתלמדים

(ד) ואולם יתלמדו המתלמדים בנבואה בענינים ידועים מה שימשיך עליהם השפע העליון, ויבטל מניעות חומר הגוף, וימשיך גילוי אורו ית' וההדבקות בו, וכללם כוונות והזכרות שמות הקדושים והלולים בתהלות, יצורפו בס שמות בדרכי הצירופים וכמ"ל²⁴⁶. וכפי מה שיהיו זוכים במעשיהם ומזדככים והולכים על ידי ענינים האלה, כך יתקרבו אליו יתברך ויתחיל השפע וישפע עליהם, וישיגו השגות אחר השגות, עד שיגיעו אל הנבואה. והנביא המובהק, ויודע כבר דרכי הנבואה על נכון, ילמדם כל אחד לפי הכנתו מה יעשו להשיג את התכלית המבוקש, וכן כשיתחילו הגילויים עליהם ילמדם הנביא כפי ענין

- מאיר הדרך -

כן באר הכתוב עילת זה ואמר, כי אשר חייב לו זה והיותו חושב אותו עלי, הוא באשר לא היה יודע אז שדבר האלוה לנביאים יהיה בזאת הצורה, ולא נגלה לו עדיין זה הסוד. ואמר בעילת זה, "ושמואל טרם ידע את יי וטרם יגלה אליו דבר יי". רוצה בו, שהוא לא היה יודע ולא נגלה לו שכן הוא "דבר ה'", או יהיה אמרו, "טרם ידע את ה'", רוצה בו שלא קדמה לו נבואה כי אשר יתנבא כבר נאמר בו, "במראה אליו אתודע" ויהיה פרוש הפסוק לפי ענינו כן, ושמואל לא התנבא קודם לזה, ולא ידע גם כן כי כן תהיה צורת הנבואה.

²⁴⁵ עי' ר' בחיי שמות (ג א ע"ד הפשט) ז"ל: משה השיג שלשה ענינים, ואלו הם: האש, והמלאך, והשכינה. תחלה ראה האש שהיתה מתלקחת בסנה ואין הסנה נשרף, וראה זה בעין הבשר ממש בהקיץ, כי כשראה הסנה בוער באש הכיר שהוא אש והיה סבור שהוא אש גפרית של מטה, וכשהיתה דעתו כן ולא היה הסנה אוכל, על כן רצה להתקרב, זהו שאמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה, כלומר אראה הפלא הזה אם נשתנה הסנה משאר העצים או נשתנה האש משאר האשיות, שאלו היה סבור שהיה האש של מעלה לא היה מתקרב. ואחר שראה האש הזאת נתחזק שכלו בראית המלאך, וז"ש וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, משמעות הכתוב כי לבת אש ראה תחלה, ואחר כך המלאך מתוך האש. ואחר שנתחזק שכלו בראית המלאך ראה במראה הנבואה כבוד השכינה, וזהו שאמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים. ומפני שעתה היתה תחלת נבואת משה, רצה הקב"ה לחנכו מעט מעט ולהעלותו ממדרגה למדרגה, עד שיתחזק שכלו. משל למה"ד, לאדם היושב בבית אפל זמן מרובה, אם יצא פתאום ויסתכל לעין השמש יחשכו ראייתו, ועל כן צריך שיסתכל באור מעט מעט עד שיהיה רגיל בכך. וכשם שיקרה זה באור השמש, הוא הדין והוא הטעם בעצמו באור השכל, כי הדברים השכליים בדמיון הדברים הטבעיים, כי יקרה לשכל כמקרה החושים, וכחות הנפש הלא הם קשורים עם כחות הגוף.

²⁴⁶ עי' שערי קדושה (חלק ג שער ו): וכבר נתבאר איכיות הנבואה בשער חמישי כי מחשבת הנביא מתפשטת ועולה ממדרגה למדרגה ממטה למעלה עד הגיעו למקום אחיזת שורש נשמתו. ואז היה מחשב להעלות אור ספירות עד אין סוף וממשיך משם אור, וחוזר ומורידו ממעלה למטה במעלות אשר עלה עד הגיעו למטה בנפשו השכלית. ונוטלת חלקה באור ההוא כפי שיעור אחיזת שורש נשמתו למעלה, ומשם ממשיכה בכח המדמה בנפש החיה שבו, ושם מצטירים הדברים בחושים הפנימים אשר בכח המדמה או בחושים החיצוניים.

והנה המשכת המחשבה ההיא ודאי שלא מאליה היתה עולה, אלא על ידי כונות ויחודים נמסרו בידו מאת הנביא המלמדו להתנבא, כענין בני הנביאים עם שמואל ואליהו ואלישע ז"ל, כדי שבאותן היחודים שהיה מיחד היה ממשיך האור והשפע כפי רצונו, זו היא תכלית ענין הנבואה. עוד שניות היו מלמדים אותם. והם תפילות והזכרת שמות על שומרי הפתחין של הרקיעים ושל ההיכלות שבכל עולם ועולם מסוף העולמות, שהם הארבעה יסודות והאורים שבהם, עד רום עולם האצילות כנזכר בספר הזוהר פרשת ויקהל בענין עלית התפילות דף ר"א ע"ב וכנזכר בפרקי היכלות ובברייתות שלהם. ותחלה היו משתמשים לפתוח השערים שבאותה מדרגה, ואחר כך היו מייחדים היחוד והתפלה המיוחדת כפי המדרגה ההיא. וכך עולים ממדרגה למדרגה, עד הגיעם לשרשם העלית ונוחים שם. ואחר כך היו עוד ממשיכין מחשבותם עד האין סוף וחוזרים וממשיכים השפע למטה כנזכר לעיל.

וענין השוערים והשמות האלו, פירושן הוא, כי היו משביעים בכח שם קדוש אחד שהוא מן הספירה שבאותה מדרגה אל המלאך המושרש ונחצב משם והוא הממונה על שער הרקיע עצמו שהוא החומר שבמדרגה ההיא, אשר יש לו גם כן שם ידוע לאותו שער, ופותחו, ואז נכנסת מחשבת הנביא דרך שער ההוא מאור לאור עד אור הפנימי של הספירה שבאותה מדרגה, ואז מתפלל ומיחד היחוד הצריך לשם, וכך עולה ממדרגה למדרגה.

דרך ה'

הגילוי המתגלה, ומה שיחסר עוד להם מן התכלית אשר הם מבקשים. והנה יצטרכו למלמד ומדריך עד עמדם על בוריה של הנבואה בשלימות, כי אע"פ שכבר יתחיל בגילויים והשפיע עליהם השפעות, לא מפני זה ימצאו מגיעים אל סוף הענין מיד, אבל הדרכה רבה יצטרכו להגיע אל הסוף על נכון, כל אחד לפי מעלתו והכנתו.

הבדל הנביאים

(ה) ואמנם גם אחרי השיגם מעלת הנבואה, יבחנו הנביאים זה מזה במעלה ומדריגה, בין בכמות בין באיכות. פירוש, כי יש שיתנבא פעמים רבות, ויש שלא יתנבא אלא מעט. וכן באיכות הנבואה עצמה, יש שישגי התדבקות גדול בו ית', וישכיל השכלות גדולות מאד, ויש שהתדבקותו לא יהיה כל כך וכן השכלתו. אמנם בזה ישו כל המתנבאים, שיהיה להם דבקות ניכר להם בו ית', וגילוי ממנו ית' אליהם ניכר אליהם בבירור שלא יסתפקו בו, אלא שבהתדבקות עצמו ובגילוי וההשכלה יבחנו המדריגות הרבות שיבחנו.

שליחויות הנביאים

(ו) וממה שיגיע לנביאים הוא היותם משתלחים בשליחות ממנו ית'. והיינו, כי לא זה הוא עצם הנבואה, ואינו מוכרח כלל בנביא שישתלח לאחרים, אבל עצם הנבואה כבר ביארנוהו שהוא התדבק בו ית' והגלותו ית' אליו, ויתלוו לזה הידיעות וההשכלות שיתלוו ומן המקרים שקורים פעמים רבות לנביאים, הוא השתלחם לאחרים. וכבר אפשר שיגיע זה אל נביא מובהק ובקי מאד בדרכי הנבואה ויודעם על בורים, ואפשר שיגיע אל מי שלא יהיה כל כך בקי ומלומד בזה, ומצד זה אפשר שיקרו טעויות לנביאים, לא במה שיתנבאו, אלא במה שיעשו הם מדעתם ולא ישלימו מה שראוי בשליחותם ויעשו, וכמעשה הנביא של ירבעם, שעבר על דברי עצמו, ונמשך לו מהיותו בלתי מדוקדק בדרכי הנבואה וכמ"ש ז"ל על זה בש"ס (סנהדרין פט ע"ב²⁴⁷).

אפשר שיתעלם מן הנביא ממה שנכלל בנבואתו אך אי אפשר שיראה מה שאינו

(ז) והנה עוד אפשר לנביא מן הנביאים שישגי ענין אמיתי בנבואתו, אך לא ישיג כל הענינים האמיתיים שנכללו בה. דרך משל, נבואתו של יונה בן אמיתי שנאמר לו, ונינוה נהפכת (יונה ג ד), ונכללו בדיבור הזה שתי הבנות אמיתיות: אחת, העונש שהיה מעותד להם כפי חטאם. והשנית, מה שהיה צפוי לפניו ית' שיקרה בהם דהיינו, שיהפכו מרעה לטובה. ואולם אלו לא היה נכלל באמת בדיבור אלא ענין העונש לבדו, כשהיה הקב"ה שב ונחם על הרעה, היה מגלה הדבר לנביאים, ובפרט ליונה שהיתה מתחדשת עליהם גזירה זולת הראשונה. אמנם בהיות שכלל הקב"ה בדיבור הא' שתי ההבנות, לא הוצרך חידוש גזירה עליהם, אלא שנתקיים הדיבור בהבנה הב' ולא בא'. אכן יונה לא השיג בתחלה אלא ההבנה הא' ולא הב', והוא מה שאמרו ז"ל יונה איהו דלא אבחי²⁴⁸.

ענין הנבואה ומלותיה ומעשיה

(ח) ואמנם צריך שתדע, שהנה בנבואת המתנבאים יבחנו שתי הבחנות: הא' הענין, והב' הדברים והמלות. וזה, כי הנה יש שישגי הנביא ענין מהענינים ולא יוגבל לו במלות אלא יגידהו הנביא במלות כרצונו, ויש שישגי ענין מוגבל במלות גם כן, כגון נבואותיהם של ישעיה ירמיה ושאר הנביאים הנכתבים לדורות, שהנה נגבלו מלותיהם

- מאיר הדרך -

²⁴⁷ ז"ל: ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא, דכתיב כי כן צוה אותי וכתיב ויאמר לו גם אני נביא כמוך, וכתיב וישב אתו וכתיב וילך וימצאהו אריה.

²⁴⁸ אצלינו הגי' היא כדלהלן (סנהדרין פט ע"ב): תני תנא קמיה דרב חסדא הכובש את נבואתו לוקה, אמר ליה מאן דאכיל תמרי בארבלא לקי מאן מתרי ביה. אמר אביי חבריה נביאי. מנא ידעי. אמר אביי דכתיב כי לא יעשה ה' [אלהים] דבר כי אם גלה סודו. ודילמא הדרי ביה. אם איתא דהדרי ביה אודועי הוּו מודעי לכלהו נביאי. והא יונה דהדרי ביה ולא אודעוהו. יונה מעיקרא נינוה נהפכת אמרי ליה, איהו לא ידע אי לטובה אי לרעה. ועיי"ש ברש"י ד"ה ואיהו דלא ידע הוא, ז"ל: היה טועה וסבור שהוא לרעה.

דרך ה'

בנבואה לכלול ענינים רבים כאחד, וגם בזה תשתנה המליצה כפי הכנת הנביא עצמו ודרכיו, וגם ישתנה לטבע לשונו ודרך דיבורו, ופעמים רבות ניתן לנביאים לעשות מעשים עם נבואתם כגון אזורו של ירמיה²⁴⁹, ועולו²⁵⁰, ולבנה של יחזקאל²⁵¹, ורבים כאלה. וענינם היה, שעל ידי המעשים ההם היו מתעוררים כחות מכחות העליונים מה שהיה מצטרך לפי אמיתת הענין, שעליו היתה הנבואה בכל בחינותיו, ומאז היו מזדמנים ונפקדים להוציא הדבר לפועל בזמן הראוי לו.

שיתוף תואר הנביא

(ט) עוד צריך שתדע, כי הנה תואר נביא באמת ובדקדוק לא יאות אלא למי שכבר השיג הנבואה על בוריה, ונתברר לו היותו מתנבא ממנו ית' וכמש"ל. ומי שהגיע לזה לא ישאר לו ספק בנבואתו כלל ולא יפול בו טעות בנבואתו. אמנם על דרך הרחבה יתואר בתואר זה גם מי שיתחיל בהשגות הנבואיות, והגיע לו גילוי חוץ לגדר האנושי. ואולם מי שלא השיג אלא השגות אלה אינו עדיין בטוח בענינו, ואפשר לו שיכשל²⁵², וכענין נביאי אחאב שנבאר לפנים בס"ד. ואמנם היודעים דרכי הנבואה על בורים, יודעים כל זה על נכון, יודעים המכשולות האלה שאפשר שימצאו, ומכירים סימניהם, והדרך לינצל מהם עד הגיע אל אמיתת הנבואה. ואלה היו מלמדים את התלמידים כמש"ל, וממלטים אותם מן הטעויות ומעמידים אותם על האמת.

ענין נביאי השקר

(י) ואולם עיקר הענין הזה הוא מ"ש בחלק א' פרק ה' מאותם כחות הטומאה שנמצאים בעולם, ופועלים כפי מה שהוחק בטבעם ונמסר בידם. והנה יש בכחם שיטעו את האדם במה שיושפעו עליו השפעות בדרכים כעין דרכי הנבואה האמיתית, ויגלו לו ענינים אמיתיים וכוזבים, ויחדשו לו קצת ענינים נפלאים וכמו שאמר הכתוב בפירוש בנביא השקר, ונתן אליך אות או מופת (דברים יג ב), ובא האות והמופת (שם ג). והנה דבר זה אפשר שיקרה לאדם שלא ברצונו, ואפשר שיקרה לו ברצונו. והיינו, שאפשר שיקרה לו מקרה זה, והוא לא השתדל עליו, או השתדל על הפכו, והגיע לו זה מפני שלא נשלם במעשיו והשתדלותו. ואפשר שיגיע למי שרצה בו ברשעו והשתדל להשיגו, והיינו שילך אחרי הכחות האלה וישתדל להדבק בהם ברצונו, להשיג מהם מה שיחפוץ להשיג, והיינו שיגלו לו ענינים כמ"ש, שבהם יחזיק עצמו לפני בני האדם לנביא, ויסיתם כמו שיחפוץ, או יתכבד בעיניהם. ומן המין הזה היו נביאי הבעל והאשרה, שהנה היו משתדלים בזה עד שהיו מתדבקים בכחות האלה, ומשיגים ידיעת קצת דברים שעל ידיהם היו מפתים המאמינים בהם. וכן מחדשים בכח זה נפלאות לאות על נבואתם וכמ"ש. ואמנם הם בעצמם היו יודעים שאין זה להם אלא מצד הטומאה מה שבחרו להם, ולא היו חושבים בעצמם שהם נביאים, אלא ברשעת לבבם היו עושים כן. אך גם למי שלא השתדל על זה,

- מאיר הדרך -

²⁴⁹ ירמיה יג א-יא.

²⁵⁰ שם כז ב.

²⁵¹ יחזקאל פרקים ד-ה.

²⁵² מורה נבוכים (ח"ב פרק לב): ולא יטעך גם כן מה שבא ביעודים, באמרו, "אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם", כי כבר פרש זה והגיד מה תהיה הנבואה ההיא, ואמר, "זקניכם חלומות יחלומון, בחוריהם חזיונות יראו". כי כל מגיד בנעלם, מצד הקסם והמשער או מצד מחשבה צודקת, הוא גם כן יקרא נביא. ולזה יקראו נביאי הבעל ונביאי האשרה "נביאים". הלא תראה אמרו ית', "כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום".

ועוד עיי"ש (פרק מב): וממה שהקדמנוהו מצורך ההזמנה לנבואה וממה שזכרנו בשיתוף שם מלאך תדע שהגר המצרית אינה נביאה, ולא מנוח ואשתו נביאים. כי זה הדיבור אשר שמעוהו או שעלה בדעתם הוא כדמות בת קול אשר יזכרוה החכמים תמיד, והוא ענין אחד ילוה לאיש שאינו מזומן, ואמנם יטעה בזה שיתוף השם. והוא העיקר הדוחה רוב הספקות אשר בתורה. והתבונן אמרו, "וימצאה מלאך ה' על עין המים וגו'" כמו שנאמר ביוסף, "וימצאהו יש והנה תועה בשדה". ולשון המדרשות כולם שהוא מלאך.

דרך ה'

היה אפשר שיקרה זה כמ"ש, ועל כן היו צריכים המשתדלים לנבואה למלמד מובהק שילמד כמ"ש, ועל ידו היו נצולים. וכל זה עד שיגיעו למדרגת הנבואה באמת, כי כיון שהגיעו לה כבר ראו ההפרש הגדול והכירוהו, ואי אפשר להם עוד שיסתפקו בזה כלל וכמ"ש.

ענין צדקיה בן כנענה וחביריו

(יא) והנה מן הדרך הזוהי היה הענין שקרה לנביאי אחאב ברוח שפיתם, וזה כי הנה מפני מעשיו נגזר עליו שילך ויפול ברמות גלעד, והיה ראוי שיהיה לו פיתוי חזק, שעל ידו ימשך וילך אל המלחמה ההיא, ולא יסוג ממנה אף שיקרה לו מה שהיה ראוי שימנעהו, וכמה שאירע באמת שאמר לו יהושפט, דרש נא כיום דבר ה' (מלכים א' כב ה), ולא הספיק לו נבואת הנביאים ההם, שכל זה היה צפוי לפניו ית'. והנה בהיות המשפט נערך לפני בית דין שלמעלה היו מקטרגים ומלמדים זכות ונזמנים ענינים לפתותו. ונמצא היותר הגון ענין הרוח, והוא כי כל אותם נביאי השקר היו מתנבאים לעיניו ובפניו של אחאב (מלכים א' כב), והיינו שהיו עושים אותם המעשים ומשתדלים באותם הענינים שעל ידיהם נמשך גילוי הנבואה, והנה הם לא היו משתדלים אלא להמשיך גילוי הטומאה שזכרנו למעלה ולא יותר, אלא שהיו מרמים במלך ומראים לו שממשיכים גילוי אורו ית'. אמנם על כל פנים היו משתדלים בהמשכה לפניו, והיה נמשך עליהם באמת הגילוי אשר היו מבקשים, ודבר זה היה נעשה לעיני המלך להתחזק יותר באמונה בם, והוא שאמר הכתוב, וכל הנביאים מתנבאים לפניו (שם י). והנה מה שהיה נמשך להם באותה הנבואה הטמאה היו מלות אלה, עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך (שם טו), אלה היו הדברים שהיה הרוח ההוא מדבר בפיהם, ולא היו טועים הם בעצמם, כי הם היו יודעים השתדלותם מה היה. אלא אחאב היה טועה בהם ומתפתה עד שלא האמין לדברי מיכיהו מרוב אמונתו במה שהיה רואה בנביאי השקר שלו. ואמנם צדקיה בן כנענה הוסיף על שאר הנביאים ההם, כי הם לא אמרו אלא כפי מה שנמשך להם מאותו הרוח, אך צדקיה הוסיף לעשות כעין מה שהיו עושים נביאי האמת. וזה, כי כבר האמין בגילוי ההוא, וחשב היותו אמיתי, ונמשך מלפניו ית' עד שהזיד לומר, כה אמר ה' באלה וכו' (שם יא). והנה הוא לא לומד בדרכי הנבואה האמיתית כראוי, ולא הבחין בין השקר והאמת, ועל כן אמרו ז"ל עליו, שאמר מה שלא שמע (סנהדרין פט ע"א). וכן אמרו (שם), רוח נבות אטעיתיה. ואמרו עוד (שם), איבעי ליה למידק כפי מה שהזהירו יהושפט, שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. והנה באמת קרה לנביאים ההם באותו הזמן גילוי יותר ממה שהיו רגילים להשיג, ובדרך שונה ממה שהיו רגילים, עד שטעה צדקיה ונדמה לו שאותה הפעם היתה נבואתו אמיתית, אע"פ שהשתדלותם לא היה אלא לצד הטומאה כמ"ש, אבל זאת היתה נסבה מאת ה' וכמ"ש והבן היטב.

פרק ה

בהבדל שבין נבואת כל הנביאים למשה

הפרש בין כל הנביאים למשרע"ה

(א) הנה מדרגות הנבואה על דרך כלל יתחלקו לשתיים: אחת, מדרגת כל הנביאים חוץ ממשה רבינו ע"ה. והשנייה, מדרגת משה רבינו ע"ה. והקב"ה בעצמו חילקם בחילוק זה, וביאר הבדלם בכתוב, אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע וכו' (במדבר יב ו) לא כן עבדי משה וכו' (שם ז)²⁵³.

נבואת הנביאים ע"י מראה או חלום

- מאיר הדרך -

²⁵³ עי' לעיל הערה 240.

דרך ה'

(ב) כלל כל הנביאים חוץ ממשנה נבואתם על ידי מראה או חלום, וכמו שכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר יב ו), והיינו שהקב"ה משתמש מן החלום החקוק כבר בטבעם של בני האדם להיות להם לאמצעי להמשיך על ידו הנבואה לנביא, ולא שהנבואה והחלום ממין אחד, אלא שהחלום הוא דבר הגון לפני חכמתו ית', שיהיה אמצעי להמשיך הנבואה על ידו. ולא אמרו ז"ל חלום אחד משישים בנבואה (ברכות נו ע"ב), אלא מצד היות בו הגדה והודעה למעלה מגדר ההודעה הרגילה לבני האדם כפי חק השכלתם²⁵⁴ וכמ"ש למעלה.

(ג) והנה בהתגבר שפע הנבואה על הנביא, יצא מהרגשותיו וחושיו וישתקע כמו בשינה, ותשאר מחשבתו כמחשבת הישן וחולם, ואז תמשך לו הנבואה. ואמנם אפשר שיגיע הדבר הזה אל הנביא בעת יקיצתו על הדרך שזכרנו, ואפשר שבשכבו על מטתו בחלום הלילה תמשך לו הנבואה. אמנם על כל פנים לא תגיעהו הנבואה אלא אחר היותו חוץ מחושיו ומשוקע באותה התרדמה. אמנם אפשר שיקרה הדבר במיעוט זמן, וישוב תכף אל מצבו הראשון, אלא שבעת הנבואה יצא מן ההרגש ונשתקע בתרדמה לשעה עד שיקבל הנבואה²⁵⁵.

(ד) ואמנם ראייתם של הנביאים אינה אלא כמי שרואה באספקלריא שבו רואים את הנושאים המצטיירים, אך אינם רואים כמי שרואה את חבירו לפניו, ולא כמי שרואה באספקלריא אחת, אלא כמי שרואה מתוך אספקלריאות רבות שנעתק בהן הציור מוז לזו. אך הנראה הוא אחד ודאי, ותנועותיו נראות מתוך האספקלריאות, אע"פ שאין מביטים אליו באורח מישור, ולא עוד אלא שאין ראייתם אלא כמי שרואה מתוך אספקלריא בלתי מצוחצחת²⁵⁶, שאי אפשר לו לראות הנושא בבירור גמור, כך אי אפשר להם לראות הכבוד²⁵⁷, אפילו אחר כל העתקי הציורים הללו בבירור, אע"פ שמה שרואים באמת הוא כבודו ית', ואין בזה ספק אצלם כלל. וגם בכל זה יש מדריגות רבות והבדל בין נביא לנביא, שיש שאספקלריא שלו מצוחצחת משל חבירו ומשיג ביותר בירור²⁵⁸, ואולם

- מאיר הדרך -

²⁵⁴ עי' תיקו"ז (סג ע"ב): נבואה כלילא שית דרגין מסטרא דאת ו' דאיהו עמודא דאמצעייתא, ואיהי חלום אחד משתי בנבואה.

תרגום: נבואה כלולה בו' מדרגות מצד של האות ו' שהוא העמוד האמצעי והיא חלום א' משישים בנבואה.

ועי' בראשית רבה (פ"ז ס' ה): חנינא בר יצחק אמר ג' נובלות הן נובלת מיתה שינה נובלת נבואה חלום נובלת העולם הבא שבת.

²⁵⁵ עי' מורה נבוכים (חלק ב פרק מא): איני צריך לבאר החלום מה הוא. אמנם המראה והוא אמרו, "במראה אליו אתודע" והיא אשר תקרא, מראה נבואה, ותקרא גם כן, "יד יי", והיא גם כן תקרא מחזה, היא ענין איום מחריד, יחובר לנביא בעת היקיצה כמו שהתבאר בדניאל באמרו, "ואראה את המראה הגדולה הזאת, ולא נשאר בי כח, והודי נהפך עלי למשחית, ולא עצרתי כח". ואמר, "ואני הייתי נרדם על פני, ופני ארצה". ואמנם דיבור המלאך אליו והעמידו לו כל זה במראה הנבואה. ובכמו זה הענין יתבטלו החושים גם כן מפעולתם, ויבוא השפע ההוא לכח הדברי, וישפע ממנו על הכח המדמה, וישלם ויעשה פעולתו. ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה, ואחר כך ירבה הרתת ההוא וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולת המדמה, ואז תבוא הנבואה כמו שבא באלהם, אשר בא בתחילת הנבואה ההיא, "היה דבר יי אל אברם במחזה", וסופו, "ותרדמה נפלה על אברם וגו'", ואחר כך, "ויאמר לאברם וגו'".

²⁵⁶ עי' לעיל הערות 237, 240.

²⁵⁷ עי' רמב"ן בראשית (מו א) ש"כבוד" הוא כינוי לשכינה.

²⁵⁸ עי' תיקו"ז (לב ע"א): ס"ו מן יסוד אינון לקבל שית דרגין דכורסיא דאתמר ביה שש מעלות לכסא ואת ו' סליק בי' דאיהי עטרה דברית לשתי שית זמנין עשר וסלקין לשתי לקבל שתי גלגלין דסחרין לכורסיא וכורסיא תמן שכינתא דאיהי דמיון ומראה דכלא דמיון הא דאתמר וביד הנביאים אדמה ועלה אתמר ותמונת ה' יביט על שם דכל פרצופין דנביאי בה אינון רשימין אתקרי דמיון ועל שם דכל נהורין דלעילא מינה בה אתחזיין אתקריאת מראה הה"ד (במדבר י"ב) ה' במראה אליו אתודע בסתימו דעיינין אתקריאת מראה בחלום ורזא דמלה אני ישנה ולבי ער

דרך ה'

הנביא המשיג כל זה משיג הענין לאמיתו, דהיינו כי הנה מתברר אצלו שהמתגלה ומתודע אליו הוא הבורא ית', ומשיג ענין האספקלריא מציאותו וסודו, ומשיג ומשכיל ההשכלות הנשפעות לו באמת ובבירור וכמ"ש למעלה בפרק ג'. ואמנם כמו שהתודע הכבוד אליו הוא על ידי כל העתקי הציור האלה, כן הידיעות המגיעות לו הם על ידי חידות ומשלים ובדרך החלום, שהוא האמצעי שעל ידו הנבואה מגעת וכמ"ש ל'.

נבואת משה

(ה) אך נבואתו של משה היא בדרך יותר עליון מכל זה, והוא א' שלא היה צריך לצאת מחושי ורהגשותיו ולא לחלום כלל, אלא היתה הנבואה מגעת לו עודו במצבו התמידי, וזהו שנאמר בו, פה אל פה אדבר בו (במדבר יב ח), והיה מתגלה לו הענין כמי שרואה מתוך אספקלריא אחת לבד והיא עצמה מצוחצחת²⁵⁹, וכן הידיעות היו מגיעות לו בבירורם ולא על ידי חידות, והוא שנאמר, ומראה ולא בחידות (שם). ואולם גם לו היה הכבוד מתגלה כפי מה שאפשר לו לקבל, וכמי שדיוקנו מצטייר בתוך המראה, כי זולת זה אי אפשר לאדם שישגי את בוראו. אבל היה בדרך שלפחות הציור ההוא היה משיגו כולו ובבירור, כמי שרואה באספקלריא מצוחצחת ומאירה שאין עיכוב לראיתו, ועל זה נאמר ותמונת ה' יביט (שם). כי אותו הציור המצטייר שהוא התמונה היה מביט אותו יפה יפה, מה שאין כן שאר הנביאים, שאפילו אותו הציור לא היה אפשר להם שיעמדו עליו היטב. והנה מתוך הציור שהיה משיג היה משכיל השכלה גדולה וברורה מאד, יותר מכל שאר הנביאים וכמ"ש.

(ו) ועוד הבדל היה בין שאר הנביאים למשה, ששאר הנביאים לא היה בידם להנבא בכל שעה, אלא בשעה שהיה הבורא ית' רוצה היה משרה שפעו עליהם, ומתנבאים. אך משה, הדבר היה תלוי ברצונו, והיה מסור בידו להתקשר בו ית', ולהמשיך אליו הגילוי כפי הצורך. עוד שאר הנביאים לא היו משיגים אלא ענינים פרטיים, מה שהאדון ב"ה היה רוצה לגלות להם. אך משה זכה שיגלו לו כל סדרי הבריאה, וניתן לו רשות לחקור את הכל ולחפש בכל, ונמסרו בידו כל המפתחות שלא נמסרו לבן אדם מעולם, והוא מה שאמר הכתוב, בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב ז), וכן נאמר אני אעביר כל טובי על פניך (שמות לג יח).

נבואת ישראל במתן תורה

(ז) והנה הנביאים כולם, כמו שהיו משיגים הציור שהיה מצטייר להם מן הכבוד כמו שזכרנו, והיו משיגים סוד הציור וענינו, פירוש סוד המצא זה הענין שיהיה הכבוד מצטייר, ואיך נמשך זה, ומה הכוונה בכל זה. וכן היו משיגים השכלה אמיתית בסודות

- מאיר הדרך -

ובפתיחו דעיינין איהו מראה בהקיק ותרינ ממנן תמן חד סגרין וחד פתחין ומטטרין דאתקרי בשם תרוייהו ממנא על תרינ מפתחין אליו.

תרגום: ס"ו מן יסוד הם כנגד שש הדרגות של הכסא, שנאמר בו "שש מעלות לכסא". ואות ו' עולה ב' שהיא עטרה של הברית, לששים, שש פעמים עשר, ועולים לששים כנגד ששים גלגלים שסובבים את הכסא, והכסא שם השכינה. שהיא הדמיון והמראה של הכל. הדמיון הרי נאמר "וביד הנביאים אדמה", ועליה נאמר "ותמונת יהוה יביט", על שם שכל הפרצופים של הנביאים הם רשומים בה, נקראת דמיון, ועל שם שכל האורות שלמעלה ממנה בה הם נראים, היא נקראת מראה, זהו שכתוב "יהוה במראה אליו אתודע", בסתימת העינים נקראת מראה בחלום, וסוד הדבר "אני ישנה ולבי ער" (שיה"ש ה ב), ובפתיחת העינים הוא מראה בהקיק. ושני ממונים שם, אחד סגרין, ואחד פתחין, ומטטרין שנקרא בשם שניהם, ממונה על שני המפתחות הללו.

²⁵⁹ עי' לעיל הערות 237, 240. ועי' עבודת הקודש (חלק ד פרק כו): ולא כן משה רבן של נביאים כי נבואתו מצוחצחת ובהירה נקיה מכל משל ודמיון וחידה כעין המדרגה שממנה יניקתו סוד השמש בגבורתו אספקלריא המאירה, והמאור הקדוש ע"ה גלה הטעם הכמוס והנסתר באמרו (זהר ח"ב רמח ע"א) בגין דכד נהירו נפיק מאתר דכל נהורין נפקין מניה וכו'. ועיי"ש (ח"ג פ"ד) גדלה מדרגתו של משה ע"ה מאד על שאר הנביאים, לפי שהיתה נשמתו וצורתו למעלה ממדרגת צורות שאר הנביאים, וזה הוא שקבלו חכמי האמת ע"ה באמרם כי צורת משה ע"ה היתה אצולה מתפארת ישראל העולה עד נחלה בלי מצרים שהוא עולם הלבן.

דרך ה'

גדולתו ית' על ידי הציור ההוא, כן היו משיגים אמיתת הדבר, שבו ית' באמת אין שום ציור כלל, ושאינן הציור ההוא אלא דבר נעשה לעיני הנביא ברצונו ית' על הטעם הידוע אצלו. ועל דבר זה נאמר לישראל, ותמונה אינכם רואים זולתי קול (דברים ד יב), וכן, כי לא ראיתם כל תמונה (שם טו)²⁶⁰, כי הנה שני הדברים השיגו באמת השיגו תחלה שאמיתת מציאותו ית' אין בו שום ציור כלל ועיקר, והוא משולל מכל אלה הדמיונות לגמרי. ואחר הידיעה הזאת נתגלית להם גם כן תמונה מן התמונות הנבואיות שעליה נאמר, ויראו את אלקי ישראל וכו' (שמות כד י)²⁶¹, ולזה קראו החכמים ז"ל (ספרי פרשת בהעלותך פיסקא מה²⁶²) מראה דיבור שאינו מראה הכבוד באמת, אלא מראה שמצטייר מכח הדיבור, שהוא כענין הציור המצטייר באספקלריא וכמש"ל, שעל ידו משיגים פרטי ענינים בסודות אלקותו ית' ובריותו והנהגתו וכמו שביארנו.

חלק ד

החלק הרביעי

בחלקי העבודה

חלקי העבודה

(א) כלל העבודה מתחלק לשני חלקים, האחד התלמוד, והשני המעשה.

חלקי המעשה

(ב) המעשה מתחלק לארבעה: האחד תמיד, השני יומי, השלישי זמני, הרביעי

מקרי.

- מאיר הדרך -

²⁶⁰ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: והיסוד השלישי, בטול הגשמות. והוא, שהאחד הזה ית' אינו גוף ולא כח בגוף, ולא תשיגהו מה ששיג לגופים [יארעוהו מאורעות הגופים], כמו התנועה והמנוחה, לא בעצם ולא במקרה. וכבר הרחיקו ממנו החיבור והפרוד. ולזה אמר הנביא (ישעיה מ) ואל מי תדמיני ואשׁוה. ואלו היה גוף, היה דומה לגופים. וכל מה שבא בספרים מתוארי הגופים, כגון הישיבה והעמידה, וכיוצא בזה, כלם הם כנגד לשון בני אדם, כמו שאחז"ל (ב"מ לא) דברה תורה כלשון בני אדם. וכבר דברו בזה הענין חכמי הדורות הרבה. והיסוד הג' הזה, אנו למדין מן לא ראיתם כל תמונה, ר"ל לא תשיגהו בעל תמונה, כי הוא כמו שאמרנו לא גוף ולא כח בגוף.

ועי' במשנה תורה (הל' יסודי התורה פרק א ח-יב): הרי מפורש בתורה, ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגוייה, שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. והגוף לא יהיה בשני מקומות, ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה, ונאמר ואל מי תדמיני ואשׁוה. ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים, אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו כתובים באצבע אלהים, יד ה', עיני ה', אזני ה', וכיוצא בדברים האלו, הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות, ודברה תורה כלשון בני אדם, והכל כנויים, הן שנאמר אם שנותי ברק חרבי, וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג, אלא משל והכל משל ראה לדבר שנביא אחד אומר שראה הקב"ה לבושיה כתלג חיור ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה משה רבינו עצמו ראהו על הים כגבור עושה מלחמה ובסיני כשליח צבור עטוף לומר שאין לו דמות וצורה אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו וזה שאמר הכתוב החקר אל"ה תמצא אם עד תכלית שד"י תמצא.

²⁶¹ וז"ל הרמב"ן שם: ועל דרך האמת, בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים (לעיל יט כה), והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש (דברים ה כא), ביאר כאן שראו אלהי ישראל, ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל, והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר משאר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה (שם ד לו), כי היה לעם במחיצת ענן וערפל (שם ה יט) ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל, ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה', כמנהגו במקומות אחרים.

לכאורה נראה כי היוצא מדבריו של הרמב"ן הוא, שבאמרו "אלקי ישראל" רומז הכתוב למידת המלכות אותה השיגו שכן יש מקום לצייר בזה ציור, משא"כ בצירופו עם שם הוי"ה ב"ה שהוא גילוי של המידות הקודמות למידת המלכות, ושם אין מקום בדמיון לציור.

²⁶² ז"ל: במראה ולא בחידות וכו', במראה זו מראה דבור אתה אומר מראה דבור או אינו אלא מראה שכינה תלמוד לומר ויאמר לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי.

דרך ה'

(ג) התמידי הוא מה שיחוייב בו האדם תמיד, כגון אהבת ה' ויראתו²⁶³. היומיומי, מה שיחוייב בו בכל יום, והיינו הקרבנות בזמן הבית, ועכשיו התפלות, וקריאת שמע. הזמני, מה שיחוייב בו בזמנים ידועים, כגון שבתות, וימים טובים. המקרי, מה שיחוייב בו לפי מה שיגיעו לו מן המקרים, כגון, חלה ומעשר פדיון הבן וכיוצא. ובכל אחד מאלה ימצאו ציוויים ואזהרות, דהיינו עשין ולאויז, והם הם סור מרע ועשה טוב (תהלים לד טו).

עיקר העבודה בכלל

(ד) ואמנם עיקר כל הענינים האלה בדרך כלל נתבאר בחלק א' פרק ד', שהוא הפניה אליו ית' ובקשת קרבתו כפי הדרכים אשר חקק לנו להיות מתקרבים לו ומתדבקים בו. והנה צריך שנשתדל להסיר כל מניעות הרע הדבק בחשך החומריות והעולם הזה, ולהתאמץ בהתקרבות לו עד שנדבק בו ונשתלם בשלימותו, שזה כל חפצו ית' וכל תכלית בראו את הבריא וכו"ש.

(ה) אך פרטי הענינים הם כפי מה שהוחקו חוקות האנושיות והעולם בכל בחינותיהם והדרכים שניתנו לאדם להשתלם בשלמות, ולהשלים עמו את הבריא כולה, כפי סדריה בכל מחלקותיה בשרשיה ובענפיה. ונבאר עתה קצת מהם היותר שייכים ונוהגים בכל מקום ובכל זמן.

פרק ב

תלמוד תורה

(א) הנה תלמוד התורה הוא ענין מוכרח, לפי שזולתו אי אפשר להגיע אל המעשה. כי אם לא ידע מה הוא מצווה שיעשה, איך יעשה²⁶⁴. אמנם זולת כל זה, יש בתלמוד תכלית גדול לשלימותו של האדם, וכבר הזכרנו הענין בקצרה בחלק א' פרק ד', אמנם עתה נאריך בו יותר.

[ערך] הת"ת כפי ענין ההשפעות

(ב) בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו ית' לצורך בריותיו, יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות, שענינה הוא היותר יקר ומעולה שבכל מה שאפשר שימצא בנמצאים, והיינו שהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות, מעין המציאות האמיתית שלו ית'²⁶⁵, ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו ית'. והוא הוא מה שמחלק האדון ית' ש מכבודו ויקרו אל בראו²⁶⁶. ואמנם קשר הבורא ית' את השפעתו זאת בענין נברא ממנו ית' לתכלית זה והוא התורה. וענין זה משתלם בשתי בחינות: בהגיון ובהשכלה²⁶⁷. וזה מה שביארנו שם, כי הנה חיבר האדון ב"ה כלל מלות ומאמרים, שהם כלל ה' חומשי תורה, ואחריהם במדרגה נביאים וכתובים, וקשר בהם ההשפעה הזאת, באופן שכשיודעו הדיבורים ההם תמשך ההשפעה הזאת למדבר אותם, ובתנאי שיהיה ההגיון הזה בגבולים שהוגבלו לו וכמ"ש לפנינו בס"ד, וכן בהשכלת מה שנכלל בדיבורים ההם, לפי דרכיהם האמיתיים תמשך ההשפעה הזאת למשכיל אותם. ואמנם מדריגות מדריגות יש בהשפעה הזאת ככל שאר ההשפעות והענינים שבמציאות. ונתחלקו המדריגות האלה בחלקי ההגיון וההשכלה כפי מה שראתה החכמה העליונה היותר נאות שבחלק אחד מההגיון תמשך מדריגה אחת

- מאיר הדרך -

²⁶³ עי' ספר החינוך סי' תיח ותלב.

²⁶⁴ עי' קידושין מ ע"ב: וכבר היה רבי טרפון זקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול. נענה רבי טרפון ואמר, מעשה גדול. נענה ר"ע ואמר, תלמוד גדול, נענו כולם ואמרו, תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה.

²⁶⁵ עי' בראשית רבה (פ"ז סי' ה): נובלות חכמה שלמעלה תורה. ועי' ע"ח שער הארת המוחין פרק ח.

²⁶⁶ עי' לעיל הערה 90.

²⁶⁷ עי' לעיל הערות 92, 93.

דרך ה'

מן ההשפעה, ובחלק אחר מדריגה אחרת. וכן בהשכלה. אך אין לך חלק מתלמוד התורה שלא תמשך בו מדריגה אחת ממדריגות ההשפעה הרמה הזאת, אם ישמרו בו התנאים המצטרפים.

(ג) והנה זה פשוט שכל מה שתתעלה ההשכלה, תגדל יותר מדריגת ההשפעה שתמשך על ידה, ולא ישוה מי שישכיל לשון המקראות לבד עם מי שישכיל כונתם. ולא מי שישכיל הכוונה השטחית שבהם, עם מי שיעמיק בה יותר. ולא מי שהעמיק בה קצת עם מי שיעמיק בה הרבה²⁶⁸. אמנם היה מחסדו ית', שבכל חלק מן ההשכלה תמשך מדריגה מן ההשפעה, עד שכל מי שישכיל בה ירויח מן ההשפעה הגדולה הזאת, מה שנקשר בהשכלה ההיא, ומי שלא הגיע לשום השכלה, אלא להגיון לבד, כבר יהיה אמצעי לו לשיחולק גם לו קצת מן ההשפעה הזאת, ונמצא רובן של ישראל זוכים לה מי מעט ומי יותר.

ענין חלקי התורה

(ד) ואמנם זולת זאת ההדרגה הנמצאת לגמול השתדלות בני האדם בה כשיעורו האמיתי, עוד נמצא בה הדרגה וחילוק לפי מה שצריך לתקן בה כלל הבריאה, עד שאין חלק ממנה שלא יתוקן על ידו, ויושלם חלק מחלקי כלל הבריאה. ונמצא, שהרוצה לעבוד לפני בוראו עבודה שלימה, צריך שיעסוק בכל חלקיה כפי יכולתו, כדי שיעמיק ממנו התיקון אל חלקי הבריאה כולה. ועל הדרך הזה אמרו ז"ל, לעולם ישלש אדם ימיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא (קידושין ל ע"א)²⁶⁹. ובכלל זה כל חלקי התורה, שיחלק בהם

- מאיר הדרך -

²⁶⁸ עי' לעיל הערה 92. ועי' מדרש משלי (פרשה י) אמר רבי ישמעאל, בא וראה כמה קשה יום הדין, שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט. וכו' בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה. הקב"ה הופך את פניו ממנו, ומצירי גיהנם מתגברין בו כזאבי ערב, והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני סדרים או שלשה. הקב"ה אומר לו, בני, כל ההלכות למה לא שנית אותם. אם אומר להם הניחוהו, מוטב. ואם לאו, עושין לו כמדרשו ראשון ראשון. בא מי שיש בידו הלכות. אומר לו, בני, תורת כהנים למה לא שנית, שיש בו טומאת שרצים, טומאה וטהרה, טומאת נגעים וטהרת נגעים, טומאת נתקים וטהרת נתקים, טומאת בתים וטהרת בתים, טומאת זבין וטהרת זבות, טומאת לידה וטהרת לידה, טומאת מצורע וטהרת מצורע, סדר וידוי של יום הכפורים, וגזירה שוה, ודיני ערכים, וכל דיני ישראל שהן דנין בתוכו. בא מי שיש בידו תורת כהנים. הקב"ה אומר לו, חמשה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהן קריאת שמע תפילין ומזוזה. בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה. אומר לו הקב"ה, למה לא למדת אגדה ולא שנית, שבשעה שהחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל, ולא עוד, אלא שבשעה שהן עונין אמן יהא שמיה רבה אפילו אם נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהן. בא מי שיש בו אגדה. הקב"ה אומר לו, בני, תלמוד למה לא למדת, שנאמר (קהלת א, ז) כל הנחלים הולכין אל הים והים איננו מלא. ואיזה זה, תלמוד. בא מי שיש בידו תלמוד. הקב"ה אומר לו, בני, הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאווה, שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבין ועוסקין בדברי תורה ומציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה. כסא כבודי האיך הוא עומד. רגל ראשון במה הוא משתמש. שני במה הוא משתמש. שלישי במה הוא משתמש. רביעי במה הוא משתמש. חשמל האיך הוא עומד, וכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת. לאיזה רוח הוא משמש. הברק האיך הוא עומד, כמה פנים של זוהר נראין בין כתפיו. לאיזה רוח הוא משמש. כרוב האיך הוא עומד. לאיזה רוח הוא משמש. גדולה מכולן עיון כסא הכבוד האיך הוא עומד וכו'.

²⁶⁹ עי' אור נערב (חלק ד פרק ב): ונתבאר בתקונים פעמים אין מספר כי מעלת בעלי קבלה גדולה על בעלי מקרא ובעלי משנה חלק רב. ומתבאר במקומות מחולפים כי מארי מקרא להם מדרגה בסוד העשיה, ומארי משנה בסוד היצירה, ומארי קבלה בסוד הבריאה. והענין, כי כפי עסק האדם בעולם הזה כן הסתלקות המשכת שפעו מלמעלה. ולכן, להיות סוד המקרא בסוד לבוש תחתון אל התורה והם ספורי המעשים לכן המשכתו לבד ממקום העשיה, והעוסק במשנה להיות ששה סדרי משנה פירוש העלם התורה הגופנית ויוצא ממנה על צד הדרש, והם בסוד היצירה כמבואר שם, ולכן הוא ממשיך שפעו מלמעלה מהעשיה דהיינו היצירה לבד. ובעלי קבלה הם מסתלקים יותר בסוד הלבוש הפנימי נשמה המתלבשת במצות, והיינו סוד הבריאה. וענין זה לא יוכל המשכיל לעמוד על תוכן הענין אם לא יקדם אליו העיון בספר פרדס בשער אבי"ע כי שם הארכנו בס"ד.

דרך ה'

זמנו עד שיאחזו בכולם, ולא יניח ידו מאחד מהם. אך שיעור העסק שיעסוק בכל אחד מהם ראוי שימדד לפי מה שהוא האדם, ולפי כל המקרים הקורים אותו, וכבר דברנו מזה במאמר בפני עצמו ע"ש.

תנאי התלמוד

(ה) אך התנאים הצריכים להתלוות לתלמוד, הנה הם היראה בתלמוד עצמו²⁷⁰, ותיקון המעשה בכל עת²⁷¹. וזה, כי הנה כל כחה של התורה אינו אלא במה שקשר ותלה ית"ש את השפעתו היקרה בה, עד שעל ידי הדיבור בה וההשכלה תמשך ההשפעה הגדולה ההיא. אך זולת זה, לא היה הדיבור בה אלא כדיבור בשאר העסקים או ספרי החכמות וההשכלה, ככל שאר מושכלות המציאות הטבעי למיניהם, שאין בהם אלא ידיעת הענין ההוא, ואין מגיע ממנו התעצמות יקר ומעלה כלל בנפש הקורא המדבר והמשיביל, ולא תיקון לכלל הבריאה. ואמנם ההשפעה הזאת, הנה ענינה אלקי כמ"ש. ולא עוד, אלא שהוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים ממנו ית' אל הברואים²⁷², וכיון שכן, ודאי שיש לו לאדם לירוא ולרעוד בעסקו בענין כזה, שנמצא הוא ניגש לפני אלקיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו. והנה צריך שיבדוק משפלותו האנושי וירעש מרוממותו ית', והנה יגל מאד מחלקו הטוב שזכה לזה, אך ברעדה כמ"ש. ונכלל בזה שלא ישב בקלות ראש²⁷³, ולא ינהג שום מנהג בזיון לא בדבריה ולא בספריה²⁷⁴. וידע לפני מי עומד ומתעסק²⁷⁵. ואם הוא עושה כן, אז יהיה תלמודו מה שראוי לו להיות באמת, ותמשך על ידו ההשפעה שזכרנו, ויתעצם בו היקר האלקי, וימשך תיקון והארה לכל הבריאה. אבל אם תנאי זה יחסר ממנו, לא תמשך ההארה על ידו, ולא יהיו דבריו אלא כשאר כל הדיבורים האנושיים הגיונו כקורא איגרת ומחשבותיו כחושב בדברי העולם. ואדרבא, לאשמה תחשב לו²⁷⁶, שקרב אל הקדש בלי מורא ומקל ראשו לפני בוראו, עודו מדבר לפניו ומתעסק בקדושתו ית'. ואולם כפי מדריגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו, כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדריגת ההשפעה הנמשכת על ידו וכמ"ל.

- מאיר הדרך -

ועי' עוד עץ חיים (שער קלי' נגה פרק ה): וכעד"ז בכונת המצות והתורה כי יש שנשמתו מן בריאה ועי' עסק התורה בתלמוד מתברר בהם הרוח שלו ויש במשנה שהוא היצירה והוא ג"כ ברוח שלו אך הוא רוח שברוח ובתלמוד רוח שבבריאה שהיא נשמה ולכן תראה כי אם הכבד הוא סמא"ל איך אנו אוכלין אותו אך הענין כי הרע שנתערב עם הטוב אינו כי אם בכלי הנפש של הנוגה ולא בכלי של ר"נ דנוגה והבן היטב מאד.

²⁷⁰ עי' אבות (פ"ג מ"ז) אם אין יראה אין חכמה. ובגמ' (יומא עב ע"ב): מאי דכתיב "למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין", אוי להם לת"ח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים כו', ע"כ. ובשמות רבה (פ"מ ס' א'): כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום שקפלות של תורה ביראת חטא.

²⁷¹ עי' ירושלמי ברכות (פרק א הלכה ב): הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא. וא"ר יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שילייתו על פניו ולא יצא לעולם.

²⁷² עי' לעיל הערה 90.

²⁷³ עי' אבות דרבי נתן (פ"ו מ"ב): והוי מתאבק בעפר רגליהם כיצד בזמן שת"ח נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו אלא לך אצלו ואל תשב עמו לא על גבי המטה ולא על גבי הכסא ולא על הספסל אלא שב לפניו על הארץ וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברתת ובזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע.

²⁷⁴ עי' מסכת סופרים (פרק ג הלכה טו - יז): אין נוהגין בזיון בספרים, אלא אוחז בידו באימה, וקורא בו. אין זורקין ספרים ממקום למקום, ואין נוהגין בהן דרך בזיון. לא יתנו על גבי מטה, ולא במרגלות המטה, ולא תחת המטה. ולא ישב אדם על גבי המטה, והספר עליה, ומעשה בר' אליעזר שישב על גבי המטה שהיה ספר עליה, ועמד כאדם שנשכו נחש.

²⁷⁵ עי' תמיד (דף לב ע"ב) תנא רבי חייא, כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה'.

²⁷⁶ עי' לעיל הערה 271.

דרך ה'

(ו) והתנאי השני הוא תיקון המעשה. כי הנה מי שירצה להמשיך השפעה, ראוי שיהיה הוא הגון ומוכן להמשיכה. אכן אם הוא מטמא את עצמו באשמות ופשעים, ומרחיק עצמו מבוראו, וזונה מאחריו אחרי כחות הטומאה והרע, ודאי שיאמר בו, ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי וכו' (תהלים נ טז), וכן אמרו ז"ל כל המלמד לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקולים (חולין קלג ע"א). והנה איש כזה ודאי שתורתו לא תמשיך מן ההשפעה שזכרנו שום מדריגה כלל. ואעפ"כ רז גדול גלו לנו החכמים ז"ל, שאלו לא היו הרשעים עוזבים את תלמוד התורה סוף שהיו חוזרים למוטב, כי אע"פ שאין בכחם להמשיך שום המשך מלפניו ית' כמ"ש, כבר דברי התורה בעצמם מקודשים ועומדים מצד עצמם, עד שבהתמיד העסק בהם יגיע מהם פעם אחר פעם קצת התעוררות, וכמו דמות הארה קטנה שבקטנות אל העוסק בהם, שסוף סוף תגבר עליו ותחזירה למוטב. והוא מה שכתבו ז"ל, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירן למוטב (איכה רבה הקדמה פסקה ב). ואמנם פשוט הוא שאין הדברים אמורים במי שיתעסק בה דרך שחוק והיתול, או לגלות בה פנים שלא כהלכה²⁷⁷, אלא שיתעסק בה לפחות כמי שמתעסק בשאר החכמות.

הבדל בלומדים כפי הכנתם

(ז) ואולם מי שמטהר ומקדש עצמו במעשיו, הוא ימשיך בתלמודו השפעה כשיעור ההכנה שהכין את עצמו, וכשיעור שירבה בהכנה כן ירבה יקר התלמוד וכחו. והוא מה שמצינו בחכמים הקדמונים שתורתם היתה מעטירתם כח גדול, ונותנת להם מעלה ויקר, מה שלא נמצא בדורות האחרונים, מפני יתרון הכנתם על הכנת האחרונים. וכבר אמרו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה עוסק בתורה כל עוף שהיה פורח עליו היה נשרף (סוכה כח ע"א) מפני עוצם השראת השכינה שהיתה שורה עליו על ידי לימודו.

פרק ג

באהבה ויראה

ביראה

(א) הנה כבר ביארנו בחלק א' פרק ד' ענין האהבה והיראה, שהם המקרבים ומדביקים האדם בבוראו, וזה נאמר באהבה ויראה האמיתית, שהם אהבת שמו ית' ולא אהבת השכר²⁷⁸, ויראת רוממותו לא יראת העונש²⁷⁹. והנה היראה הזאת היא מטהרת את

- מאיר הדרך -

²⁷⁷ עי' אבות (פרק ג משנה יא): רבי אלעזר המודעי אומר, המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות, והמלבין פני חברו ברבים, והמפר בריתו של אברהם אבינו עליו השלום, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

²⁷⁸ עי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק י הלכה א – ג): אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה. העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה.

²⁷⁹ עי' הקדמת הזהר יא ע"ב: פתח רבי שמעון בפקודי אורייתא ואמר פקודי אורייתא דיהב קב"ה לישראל כלהו באורייתא בארץ כלל כתיבי בראשית ברא אלהים"ם (בראשית א א) הדא היא פקודא קדמא"ה דכלא ואקרי פקודא דא יראת יהו"ה דאקרי ראשית דכתיב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת יהו"ה (משלי א ז) יראת יהו"ה ראשית דעת בגין דמלה דא ראשית אקרי ודא איהי תרעא לאעלא גו מהימנותא ועל פקודא דא אתקיים כל עלמא יראה אתפרש לתלת סטרין תרין מנייהו לית בהו עקרא כדקא יאות וחד עקרא דיראה אית בר נש דדחיל מקב"ה בגין דייחון בנוהי

דרך ה'

האדם מחשך חומריותו וגופניותו, ומשרה עליו השראת השכינה²⁸⁰, וכפי שיעור היראה כן יהיה שיעור הטהרה וההשראה. ומי שמגיע להיות ירא ביראה זאת, תמיד תהיה השכינה שורה עליו תמיד. ודבר זה נמצא בשלימות במשה רבינו ע"ה שאמרו עליו, יראה לגבי משה מלתא זוטרתא היא (ברכות לג ע"ב), וכן זכה להשראת שכינה תמידית. והנה הדבר קשה לשאר בני האדם ששינוהו כראוי, אמנם כפי מה ששייג ממנה כן יהיה כח טהרתו וקדושתו כמ"ש. ובפרט בעת התעסקו במצות או בתלמוד, שהנה היא לו תנאי הכרחי לשלימות התלמוד ההוא או המצוה ההיא וכמ"ש.

באהבה

(ב) והאהבה היא המדבקת ומקשרת את האדם בבוראו, ומיפה כחו ומעטירתו עטרות גדולות. והעיקר בשמחת הלב והתלהבות הנשמה לפני בוראה, והמוסר האדם עם כל מאודו לקידוש שמו ית'²⁸¹, ולעשות נחת רוח לפניו. וכבר נתבאר ענינים אלה במקומם ואין צורך להאריך בהם. והנה לחלק הזה מתחבר האמונה בו וביחודו הבטחון וכיוצא כולם, ענינים מדביקים האדם בבורא ית', ומחזיקים בו הקדושה וההארה.

פרק ד

בק"ש ותפלה

(א) שתי עבודות הוטלו עלינו לעבוד לפניו ית' יום ביומו, והם הקריאת שמע והתפלה. ובזמן בית המקדש התמידים והמוספין. ועתה נבאר ענינם.

ענין יחוד מציאותו ית' ויחוד שליטתו

הא' הנה הוא קריאת השמע, וענינו יחודו ית', וקבלת עול מלכותו²⁸². והענין, כי הבורא ית"ש המציא ברצונו נמצאים שונים עליונים ותחתונים, רוחניים וגשמיים, וסדרם

- מאיר הדרך -

ולא ימותון או דחיל מעונשא דגופיה או דממוניה ועל דא דחיל ליה תדיר אשתכח יראה דאיהו דחיל לקב"ה לא שוי לעקרא אית בר נש דדחיל מן קב"ה בגין דדחיל מעונשא דההוא עלמא ועונשא דגיהנם תרין אלין לאו עיקרא דיראה אינון ושרשא דיליה ירא"ה דאיהו עקרא למדחיל בר נש למאריה בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלא חשיבין כמה דאתמר (דניאל ד לב) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין ולשווא רעותיה בההוא אתר דאקרי (נ"א ב) יראה. תרגום: פתח רבי שמעון במצוות התורה ואמר, מצוות התורה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל, כולן כתובות בתורה בדרך כלל. "בראשית ברא אלהים", זוהי המצוה הראשונה של הכל, ונקראת מצוה זו יראת ה', שנקראת ראשית, שכתוב "ראשית חכמה יראת ה'", "יראת ה' ראשית דעת". משום שדבר זה נקרא ראשית, וזה השער להכנס לתוך האמונה, ועל המצוה הזו מתקיים כל העולם. היראה נפרדת לשלשה צדדים, שנים מהם אין בהם עיקר כראוי, ואחד עיקר של יראה. יש אדם שירא מהקדוש ברוך הוא כדי שיחיו בניו ולא ימותו, או שירא מעונש של גופו או של ממונו, ועל כן ירא ממנו תמיד. נמצאת היראה שהוא ירא מן הקדוש ברוך הוא לא שם אותה לעיקר. יש אדם שפחד מן הקדוש ברוך הוא משום שפחד מעונש אותו העולם ומעונש הגיהנם. שני אלה אינם עיקר ושורש של היראה. היראה שהיא עיקר, שאדם יירא מרבונו משום שהוא גדול ושוטט, עיקר ושורש של כל העולמות, והכל לפניו כלא חשבים, כמו שנאמר "וכל דיירי הארץ כלא חשבים, ולשים את רצונו באותו המקום שנקרא (ב)יראה.

²⁸⁰ עי' חסד לאברהם (מעין ד נהר מא) כאשר יהיה ירא כראוי יהיה שורה עליו השכינה.

²⁸¹ עי' ספרי ואתחנן (פיסקא ז): ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך. וכן הוא אומר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מד). רבי שמעון בן מנסיא אומר וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום. שמעון בן עזאי אומר בכל נפשך אוהבהו, עד מיצוי הנפש.

ועי' זהר פקודי רנג ע"ב: אהבה על שמא דהיכלא, ואלין קיימין לאשגחא על כל אינון דמיחדי יחודא דמאריהון ברחימו ומסרי נפשיהו עליה ברחימו וסלקי ואסהידו לעילא.

תרגום: אהבה על שם ההיכל, ואלו עומדים להשיג על כל אותם שמייחים את יחוד רבונו באהבה, ומוסרים נפשם עליו באהבה, ועולים ומעידים למעלה.

²⁸² עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: והיסוד השני אחדותו שהוא אחד ואינו כאחד המין הכללי, ולא כאחד המין הפרטי, ולא כאחד המורכב שהוא נחלק לאחדים רבים, ולא כגוף הפשוט שהוא אחד במספרו, והוא מקבל חילוק לאין תכלית. אבל הוא ית' אחד באחדות שאין כמוהו, והיסוד הזה השני אנו למדין ממה שנאמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד וזה מצות עשה.

דרך ה'

בסדרים שונים, ונתן בחק כל אחד מהם לפעול פעולות ולעשות מעשים להתגלגל בגלגולים ובסיבובים רבים ובדרכים שונים כפי מה שפילגה חכמתו ית' לכל אחד ואחד. ואמנם הנה הוא ית"ש השורש והסיבה היחידית לכולם.

וענין זה מובן בשתי בחינות: בבחינת המציאות, ובבחינת הפעולה. בבחינת המציאות, מה שכבר ביארנו בחלק א', איך כל המציאויות כולם תלויים בו ית' ונמשכים ברצונו, מה שאין כן מציאותו שהוא מציאות מוכרח מצד עצמו ובלתי נתלה בזולתו. אך כל שאר המציאויות אין להם מציאות אלא מצד מה שהוא ית"ש רצה בהם ומקימם ברצונו.

בבחינת הפעולה, הוא שאע"פ שניתן בחוקם של הנבראים לשלוט בענינים מה שיכלתם מקפת ופועלים פעולות גדולות כל אחד כפי מה שבחק פעולתו, הנה באמת אין בהם כח ולא שליטה אלא מה שמסר להם הבורא ית', שהוא האדון האמיתי השליט וכל יכול, וכל מה שהם פועלים אינו אלא מה שהוא ית"ש נתן ונותן להם כח שיפעלו, והוא אדון עליהם להוסיף ולגרוע כרצונו בכל עת ובכל שעה.

ומעומק הענין הוא, כי הרי כפי הסדרים שסידרה חכמתו ית' לתיקונן של הנבראים כמ"ש בחלק א', הנה יש ענינים רבים של רע שמתגלגלים וסובבים בעולם, אם מצד בחירתן של בני האדם החוטאים, ואם מצד מה שנגזר עליהם לענשן. ונראה הדבר לכאורה שזה הפך רצונו ית', כי הנה הוא ית"ש אינו רוצה אלא בטוב וכל חפצו להטיב, והנה שמו ית' מתחלל בשליטת הרשעים ובתגבורת הרעות והקלקולים. אמנם היודע בדרכיו ית' ומעמיק בענינים, ידע כי על כל פנים אין כל זה אלא סיבוב מסיבות בדרך עמוק, כולם מתכוונים לנקודת השלמת הבריאה, ובה מסתיימים וכמ"ש בחלק א'. ונמצא שהקב"ה הוא המנהיג את הכל באמת ועצתו לבדה היא תקום, שהיא הגיע טובו ושלמותו אל ברואיו וכמ"ש שם. אלא שלפי אמיתת הענין צריכים הדברים להתגלגל בגלגולים אלה על פי יסודות החכמה הנפלאה והטוב האמיתי, ויודע בסוף כל הגלגולים כי הוא ית"ש אחד יחיד ומיוחד²⁸³, והוא סיבב כל המסיבות האלה בדרכיהם לבא אל התכלית האמיתי, שהוא הטוב האמיתי שזכרנו.

וממה שנכלל עוד בעומק זה הענין, הוא בגילוי אמיתת יחודו ית', וזה כי הנה כבר ביארנו שכלל כל המסיבות הסובבות בעולם הוא שהנה ברא הבורא ית' את הרע לשיעבירוהו בני האדם, ויקבעו בעצמם ובבריאה את הטוב. והנה חוקים רבים ושרשים גדולים הושרשו בענין הזה לשישתלם בכל חלקיו ובחינותיו, כי אולם פרטים רבים ימצאו בענין מציאותו של הרע בבריאה, פעולותיו ושלמותו, ופרטים רבים כמו כן בענין יחסו של האדם עמו במה שהוא נתון תחתיו ומושם בתוכו, ובענין התגברו עליו, והתפתחו ממאסריו וכבוש אותו. וענין מציאות הטוב התפשטו והתחזקו כפי הכנע הרע והכבשו.

ואמנם שורש כל מציאות הרע פעולותיו ושלמותו הוא העלים הבורא ית' את יחודו, שאינו מתגלה בעוצם אמיתתו לכל, וכפי שיעור ההעלם כך הוא שיעור כח מציאותו

- מאיר הדרך -

עי' ברכות (יג ע"א): למה קדמה פרשת שמע לזהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות.

ספר המצוות לרמב"ם (עשה ב): והמצוה השניה היא הצווי שצונו באמונת היחוד והוא שנאמין כי פועל המציאות וסבתו הראשונה אחד והוא אמרו יתעלה שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. וברוב המדרשות תמצאם יאמרו על מנת ליחד את שמי על מנת ליחדני ורבים כאלה. רוצים בזה המאמר שהוא אמנם הוציאנו מן העבדות ועשה עמנו מה שעשה מן החסד והטוב על מנת שנאמין היחוד כי אנחנו חייבים בזה. והרבה שיאמרו מצות יחוד. ויקראו גם כן זאת המצוה מלכות. כי הם יאמרו (ברכות יג א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים. רוצים לומר להודות ביחוד ולהאמינו.

²⁸³ מלשון תפילת ר' נחוניא בן הקנה: אהדוך בספירה הראשונה שהיא כתר עליון הודך והדר כבודך, אחד יחיד ומיוחד בנראה ובנסתר בסוד נעלם, אקדמך בשש מאות ועשרים עמודי אור שהם ראש מילולך שהם תיקון לרום מעלתך, ומהם תמשך החיות בכל הספירות כולם.

דרך ה'

של הרע וכמ"ש בחלק א'. ושורש כל ביטול הרע והעברתו והקבע כל הבריאה בטוב, הוא גילוי אמיתת יחודו ית', והוא מה שאמר הכתוב, ראו עתה כי אני אני הוא וכו' (דברים לב לט), וכתוב, למען תדעו ותאמינו וכו' לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישעיה מג י). ונמצא שסוף תיקון כל הבריאה תלוי בגילוי יחודו ית'.

והנה הוא היה הוה ויהיה²⁸⁴ תמיד, אחד יחיד ומיוחד, אלא שעכשיו אינו מגולה לכל בראוי, ולעתיד לבא יתגלה לגמרי לכל הברואים, כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט). אמנם ישראל שזכו לתורתו האמיתית, יודעים האמת הוה ומעידים עליו גם עתה, והוא מ"ש, ואתם עדי נאם ה' (ישעיה מג יב), וזה זכות גדול לנו. והנה כלל ההנהגה של העוה"ז מתחלקת להנהגת היום והנהגת הלילה וכמ"ש בחלק ג' פרק א', ובכל בוקר ובכל ערב מתחדשים הסדרים, ומשמרות המלאכים לתפקידם כפי סדר ההנהגה.

ואולם נתחייבנו אנחנו בני ישראל להעיד על אמיתת יחודו ית' בכל הבחינות, פירוש בין בבחינת המציאות שהוא לבדו המצוי המוכרח, וכל הנמצאים ממנו הם נמצאים ובו תלויים, בין בבחינת השליטה שהוא לבדו ית"ש השליט המיוחד ואין פועל שיפעל אלא מכח ורשות שניתן לו ממנו, בין בבחינת ההנהגה, דהיינו שאע"פ שהמסיבות רבות גדולות ועמוקות, אין המסבב אלא אחד, ואין התכלית אלא אחת, דהיינו הוא ית"ש המסבב את הכל אל תכלית השלימות האמיתית. ואע"פ שאין דבר זה גלוי עתה באמת, הנה אמיתת הדבר כך היא וכן יגלה ויודע בסוף הכל.

ענין מלכותו

(ב) והנה ממה שיש עוד להבחין הוא, כי הבורא ית"ש הנה הוא מלך על כל בריותיו. ופירוש ענין זה הוא, כי אמנם אמיתת מציאותו ית' הוא דבר בלתי נתלה בזולתו כלל ובלתי מתיחס לזולתו, כי הנה הוא מצוי מוכרח ושלם מצד עצמו, ואין לו שום יחס עם אחר כלל, לא למעלה ממנו ולא למטה ממנו, פירוש שאין לו סיבה שיתלה בה כלל, לא כמסובב עם סבתו, ולא כמצטרף עם מצטרפו. והנה בבחינה זאת נקראהו בשם אלוך ב"ה, דהיינו המצוי המוכרח מצד עצמו וכמ"ש. ואמנם בהיות שרצה וברא נבראים, וכולם תלויים בו במציאותם ובכל בחינותם וכמ"ש, נקראהו בבחינה זו אדון כל, כי הכל ממנו והכל שלו, והוא שליט בכל כרצונו. ואולם עוד רצה בטובו וחסדו להשפיל כביכול בעֲנֻתו, את רום כבודו ולהיות מתיחס אל נבראיו, אע"פ שבאמת אין להם יחס עמו כלל. ורצה להיות להם במדרגת מלך אל עם²⁸⁵, שיחשב להם לראש ולמנהיג ולהתכבד כביכול בהם כמלך שמתכבד בעמו, וכענין שנאמר ברוב עם הדרת מלך (משלי יד כח). ובבחינה זו נקראהו מלכו של עולם. והנה בבחינה זו הוא נחשב לנו לראש ומתכבד בנו, וגם אנחנו חייבים לעבוד עבודתו ולישמע אליו לכל אשר יצוה כמלך בעמיו²⁸⁶. ואולם בבחינה זו גם כן חייבים אנו להכירו בכל יום ולקיים מלכותו עלינו, ולהשתעבד אליו ולגזירותיו כעבדים אל מלכם. וזה נקרא קבלת עול מלכות שמים. ונכלל ענינה בפסוק זה של שמע ישראל

- מאיר הדרך -

²⁸⁴ עי' זהר (פנחס רנז ע"ב): אוף הכי יהו"ה מניה תלייא כל הויין ואיהו וכל הויין דיליה סהדין על מארי עלמא דאיהו הוה קדם כל הויין ואיהו בתוך כל הויה ואיהו לאחר כל הויה ודא רזא דסהדין הויין עליה היה הוה.

תרגום: כמו כן כאן יהו"ה, ממנו תלויות כל ההויות, והוא וכל ההויות שלו מעידים על אדון העולם, שהוא היה קודם כל ההויות, והוא בתוך כל הויה, והוא לאחר כל הויה, וזה סוד שמעידות ההויות עליו, היה הוה ויהיה.

ועי' תיקו"ז קכב ע"ב וזו"ח בראשית כט ע"ב.

²⁸⁵ ועי' פרקי דר' אליעזר יא: העם ממליכין את המלך, ואין המלך ממליך את עצמו אם אין העם ממליכין אותו.

²⁸⁶ עי' ספרי פרשת ברכה (פיסקא ה): ואתם עדי נאם ה' ואני אל, כשאתם עדי אני אל וכשאתם אתם עדי אין אני אל.

דרך ה'

(דברים ו ד), דהיינו ההודאה בדבר זה שהוא מלך מלכי המלכים, מולך בכל בריותיו העליונים והתחתונים, ולקבל עול מלכותו והשתעבד אליו וכמ"ש.

תולדת העדות על יחודו וקבלת עול מלכותו

(ג) ואמנם מכל הענינים האלו יוצאות תולדות גדולות לתיקון כלל הבריאה. וזה, כי אולם סדרי הבריאה וכונניותיה מסודרים בדרך שכאשר מלכותו ית"ש נודע ומודים בו כל ברואיו, נמצא בברואים כל טוב וכל שלוח, והברכה מתרבת בהם ושלומם מתגדל. ובהתפרץ העבדים ואינם משתעבדים ומודים במלכותו ית", כל טוב חסר, והחושך מתגבר, והרעה שולטת. והנה נמשכים ענינים אלה בדרכיהם בכל חלקי הבריאה העליונים והתחתונים הפועלים והנפעלים, וכמ"ש בחלק א'. ואולם היות מלכותו ית' נודע או לא נודע, נמשך ודאי ממעשי התחתונים, וכבר נתבאר אלה היסודות במקומם. אך מה שצריך עתה לענינינו, שאם יהיה טעם לשיפוע הבורא ית' במלכותו וימלוך על עולמו, ימשך מזה הטוב הרב והשלוח הגדול לנבראים, ותרבה ההארה הקדושה והטהרה וכל דבר טוב, וכחות הרע יהיו נכפים ומשועבדים, ולא יקלקלו טובת העולם. ואם לא, הנה הקב"ה מסתיר פניו ואינו מגלה כח ממשלתו, וכחות הרע מתפרצים ושולטים, וכל תולדות הענין הזה הוות בכל מקום שהן שייכות שם, והוא כלל כל הרעות הנמצאות בעולם.

והנה בהיות ישראל מתחזקים בכל יום על דבר זה, ומקבלים מלכותו ית' ומודים בו בלבם ובפיהם, מופיע הקב"ה בעולמו וכחות הרע נכפים תחת הטוב, ונמשכת הברכה לעולם. ובהעיד על יחודו ית' כמ"ל, הנה כנגד זה נענה לנו, ומתנשא ביחודו ומחזיק ומוסיף לעולם תיקון על תיקון בבחינת התיקון האמיתי שזכרנו, שאליה מתגלגלים כל מסיבות ההנהגה, ומקיים עצתו שהיא העמיד הבריאה על הטוב השלם וכמ"ש. וממה שצריך שתבין בזה הוא, שאין כל הדברים האלה אמורים אלא לשיהיה תיקון הבריאה מצד בני האדם ולא מאליו, כי אולם ההנהגה כבר מסודרת היא ועומדת על הדרך הזה, שכל גלגוליה הולכים אל ההשלמה, וזה מה שהאדון ב"ה מסבב בטובו וכחו, אלא שהיתה גזירת חכמתו שיהיה זה נעשה על ידי בני האדם, שאז ישתלמו בני האדם שעשו הדבר הזה, ותהיה ההשלמה עצמה בתכלית בהיות הברואים עצמם בעלי שלימותם כמ"ש. ונמצא שזה כל עיקרם של דברים אלה, שמה שסידר האדון ב"ה והכין להיות משלים את בריאתו, יושלם ויצא לפועל על ידי בני האדם, לשישתלמו הם בשלימות הראוי להם.

(ד) והנה כבר ביארנו בחלק א' שהשלימות האמיתי של הבריאה הוא המשך לה משלימותו ית', כי הוא לבדו השלימות. ואולם גם זה מתולדות המצוה הזאת, שבהעידנו על יחודו ובהיותנו תולים את הכל בו, גם הוא ית"ש נדרש לנו, ונמצא לכל הבריאה שתשתלם בשלימותו, ונתקנים כל המציאות במציאות האמיתי השרשי שהוא מציאותו ית' וכמ"ש שם.

ענין המוסר על קידוש השם

(ה) והנה מתנאי המצוה הזאת להיות האדם גומר בדעתו למסור נפשו על יחודו ית', ולקבל עליו כל יסורין ומיני מיתה על קידוש שמו ית'²⁸⁷, ונחשב לו כאלו עשה הדבר

- מאיר הדרך -

²⁸⁷ עי' שו"ת הרשב"א (חלק ה סימן נה) שצריכין אנו לקבוע בנפשנו, הסכמה מוחלטת בכל עת שנקרא הקריאת שמע, שאנו מסכימין למסור כל תאוותנו, וחשקי לבבנו, וכל נפשנו, מן האברים, ועד נטילת נפש, והממון, על יחוד קדושת שמו, וקבלת מלכותו. ושנראה בציור הלב, כאילו באנו לידי כך, וקיימנו. והוא אומרו, כי עליך הורגנו כל היום. וכי אפשר ליהרג בכל יום, אלא שבכל יום שאנו קורין בק"ש, ובכל נפשך, ומסכימים על כך, הרי הוא כאילו הורגנו באותה שעה עליו ית', כי כל המסכים על זה, כאילו עשאו. והוא שאמר, והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ר"ל, יהיו מוסכמים וחוקקים על לבבך. ומדעתי, כי זה היה מדעת מ"ש בגמרא בברכות, (דף יג ע"ב), עד היכן כוונת הלב, עד על לבבך. כי בלתי גמר כוונת הלב והסכמתו, לא יתכן אמיתת הענין. ע"כ באומרנו, על לבבך, צריכין אנו להתבונן על כוונה הזאת, ושנסכים עליה, ע"כ. ועי' שעה"כ

דרך ה'

בפועל ונהרג על קידוש השם. וגם מענין זה יוצאות תולדות גדולות לתועלת הבריאה ולתיקון הכללי. וזה, שמסדרי החכמה העליונה בנבראים ומציאותיהם הוא שימצאו הנמצאים כולם במדריגה ידועה, מה ששיערה החכמה העליונה היות נאות לפי הנרצה בעולם ומצבו. וכלל המדריגה הזאת היא מדריגה נותנת מקום לחושך לימצא ולזומאה להתפשט ולפעול. אמנם כל זה בשיעור נודע, דהיינו שלא ימצא החושך ולא תשלום הזומאה כל כך שיטמא לעולם לגמרי ויתקלקלו הבריות, שאם היה הדבר מגיע לזה, היו צריכים כולם ליפסד ולימחות כמו שקרה בזמן המבול. אך בשיעור מה שלא יקלקל העולם, אבל ישארו בו הענינים חול ולא קודש, חשוכים ולא בהירים. והנה סדרה שזאת תהיה מדריגתם הראשונה ועיקרית. אמנם שבדרך תוספת תמצא גם הארה מעולה והשפעת יקר, יתעלו בה מן המדריגה השפלה הזאת, ויגיע לברואים ענין קדוש ובהירות מה שראוי שיגיע להם לפי העוה"ז.

והנה הדברים משוערים בחכמה נפלאה, כל דבר בגבולו כראוי, לא פחות ולא יותר. והיינו כי שוער מה ראוי שיהיה להם בדרך עיקר, וגם זה נתחלק לחלקים ומדריגות פרטיות שונות. ומה ראוי שיהיה להם בדרך תוספת, וגם הוא נתחלק לחלקים ומדריגות פרטיות שונות. וכן שוערו הזמנים שראוי שיהיה להם התוספת הזה במדריגותיו וכמ"ש עוד לפנים בעו"ה.

והנה בכל יום ויום צריך שיתחדש השפעה והארה בנבראים שיעלה אותם מן המדריגה השפלה השרשית בהם, ויתן בהם קידוש ובהירות כמ"ש. ואולם סידר החכמה העליונה מציאות ההארה הזאת המתחזקת ומעברת החושך של העולם, ומגברת בו ובברואיו היקר והמעלה והקדושה שזכרנו. ותלה המשכה במעשה התחתונים כשאר כל ההשפעות והתיקונים. ואמנם המעשה אשר תלאה בו, הוא מסור אדם את נפשו על קידוש שמו ית'.

וגם בזה יש מדריגות, כי המסירה שימסור אדם עצמו על קידוש השם בפועל ימשיך הארה גדולה וחזקה מאד, ויתקן בבריאה תיקון עצום, וירבה בה הקידוש והבהירות ריבוי גדול. והמסירה במחשבה, דהיינו בגמור בלבו להמסר וכמ"ש, ימשיך גם כן השפעה ממין השפעה זאת²⁸⁸, אלא שלא תהיה כל כך עצומה. ואמנם למה שצריך להתחדש ולהמשיך בכל יום לפי סדרי ההנהגה, די המסירה במחשבה, והוא הנעשה בפסוק זה, והתולדה היוצאת היא המשכת השפעת הקידוש והבהירות בבריאה כולה, לתת לה קצת עילוי מן החול והחשך שהיא בה כפי מדריגתה השרשית.

(ו) נמצא, כלל ענין פסוק ראשון של שמע הוא העדות וההודאה ביחודו ית' בכל הבחנותיו, קבלת עול מלכותו והמליכו על כל הברואים כולם, וגמור בדעתנו להמסר על קידוש שמו. ותולדת כל זה היות האדון ב"ה מחזיק ממשלת יחודו על כל הבריא, והכנע והשתעבד כחות הרע, והתחזק הטוב והתגבר והמצאו ית' לבריא שנתלה בו ותשתלם בשלימותו, ותמשך ההשפעה הנותנת עילוי לברואים בשיעור המצטרך, וינתן בהם בהירות וקידוש כפי הנאות.

ענין בשכמל"ו

(ז) ואמנם לתיקון הגדול הזה יתחבר תיקון אחר, והוא הנכלל בשבח שאומרים אחרי זה, דהיינו, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וזה, כי הנה כבר ביארנו שכלל כל

- מאיר הדרך -

ק"ש דרוש ה': ולכן צריך לכוין במלת אחד בשם 'יהוה' ויכוין בד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנוק ע"ד שידעת, וז"ס הכתוב כי עליך הורגנו כל היום.

²⁸⁸ עי' ע"ח שער הכללים פרק א': פי' הדברים כי מ"ן של רחל הוא שאנו מוסרין נפשותינו למיתה ע"י נפילת אפים, ועם אותה העלאה של נפשותינו אנו מעלין שם מן ניצוצי הקדושה שבתוך הקליפות אל רחל, וכן הצדיקים במיתתן עולין ומעלין ניצוצי הקדושה עמהן לצורך מ"ן של רחל להזדווג ז"א בנוק'.

דרך ה'

השפעותיו ית' והארותיו הם ענינים נמשכים במסיבות שונות, וכולם נשרשים ונתלים ביחודו ית' ושלמותו האמיתי. והנה הנבראים מתנהגים בגלגולים שונים לפי כלל ההשפעות האלה ומסיבותיהם, וסוף הכל הוא שיגיעו להשתלם בשלימות האמיתי, כי אולם גזרה החכמה העליונה שלא ימשך ולא יגיע ההשתלם לברואים אלא על ידי כל המסיבות האלה, ואחר כל גלגוליהם.

והנה בהיות הפעולה והשליטה ליחוד נתלה הכל בו, ונודעות כל ההשפעות שאינן אלא ענפי היחוד והדרך להגיע הברואים אליו, והנה בהיות הכוונה בפסוק ראשון לתלות הכל ביחוד כמ"ש, נמצאו כל ההשפעות נתלות בזה, והכל שב אל ענין השלימות האמיתי שזכרנו. והנה הנולד מזה בברואים הוא שישרה שמו עליהם, ותדבק בם קדושתו התדבקות גדול, וישלוט בם וימשיכם אחריו תמיד, וימצאו כולם נתלים בו ומשתלמים בשלימותו. וזהו המצב שיגיעו לו באמת בסוף כל הגלגולים. והנה בהיותם כך, נמצא חפצו ית' נעשה וכבודו מתגדל, וזה עיקר העטרה שהוא מתעטר בברואיו, וכביכול מתגדל בם.

ואמנם עתה אין הדבר הזה משתלם אלא ברוחניים, כי הנה הם טהורים וקדושים, ושמו ית' שורה עליהם ומתקשר בם התקשרות גדול, והם נמשכים ממש אחריו בכל עת ובכל שעה, וכבודו מתגדל בהם. אך בתחתונים, אין הדבר נשלם מפני שאינם עדיין שלמים והרע מתערב בהם, לא הטהרו ממנו, וכביכול אין כבודו ית' מתגדל בהם כראוי. והנה המלאכים מצד התיקון שהם בו משבחים שבח זה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (ב"ר פס"ה סי' כא), אך התחתונים אי אפשר להם לשבח אותו כי אינם ראויים לזה ולא השם שורה עליהם כראוי, ולא הכבוד מתגדל בם. אלא יעקב אבינו ע"ה זכה כבר לזה בעת פטירתו מן העולם, בהיותו עם כל בניו הקדושים סביביו שלא היה בהם פסול, ונתעטרו ביחודו ית' שאמרו שמע ישראל וכו', ואז ענה הזקן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (פסחים נו ע"א). ונמצא שמצדנו אין אנו ראויים לענין הזה, אלא קצת ממנו ניתן לנו מצדו של יעקב אבינו, ועל כן אנו אומרים אותו אך בחשאי (שם), זולתי ביום הכפורים שמתעלים בו ישראל למדרגת המלאכים וכמ"ש במקומו בס"ד.

פרשה ראשונה דק"ש

(ח) ואמנם שאר הפרשיות הנה הם השלמת זה הענין, ונכלל הענין בשלשה עיקרים, והם: קבלת עול מלכותו ואהבתו, קבלת עול מצות, וזכירת יציאת מצרים (ברכות יג ע"א). הפרשה ראשונה בה יתכוין האדם להתחזק באהבתו ית' בכל תנאיה, דהיינו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, ולהמשיך הארת קדושתו ית' ועול מלכותו ית' לבניו ולכל צאצאיו, והיינו ושננתם לבניך (שם ז), וליתקן בכל בחינות מצבו של האדם, דהיינו בשבתך בביתך ובלכתך וכו' (שם), ולתקן בזה בחינת הבית שלו, והיינו וכתבתם וכו' (שם ט).

ענין זכירת יציאת מצרים

(ט) אחר כך מקבל עליו עול מצות בוהיה אם שמוע, ואחר כך מזכיר יציאת מצרים בפרשת ציצית. והיינו כי הנה יציאת מצרים היה תיקון גדול שנתקנו בו ישראל, ונשאר הדבר לנצח. והיינו כי מאחר חטאו של אדם הראשון נשאר האנושיות כולו מקולקל כמ"ש בחלק א', והיה הרע מתגבר בכולו עד שלא היה נמצא מקום לטוב שיתחזק כלל. ואע"פ שנברר אברהם אבינו ע"ה להיות הוא וזרעו לה, נבדלים מכל האומות, הנה עדיין לא היה להם מקום שיוכלו להתחזק ולהתכונן בבחינת אומה שלימה ולזכות לעטרות הראויות להם, מפני הרע שהיה מחשיך עליהם, והוזהמא הראשונה שלא יצאה מהם עדיין. ועל כן הוצרך שיגלו למצרים וישתעבדו שם ובאותו השעבוד הגדול, יצורפו כזהב בתוך הכור²⁸⁹,

- מאיר הדרך -

²⁸⁹ עי' מלכים א' (ח נא): "כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל". עי' שער הכוונות (עט ע"ב): ענין הנשמות הם כענין הזהב הנוצר בבטן האדמה וכשמוציאין אותו הוא

דרך ה'

ויטהרו. והנה כשהגיע הזמן הראוי, חיזק האדון ב"ה את השפעתו והארתו על ישראל וכפה את הרע לפניהם, והבדיל אותם ממנו, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו, והעלם אליו. ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלמה דבוקה בו ית', ומתעשרת בו. והנה זה תיקון שנתקן לעולמים כמ"ש. וכל הטובות שהגיעו ושמיגיעים לנו, כולם תלויים בו, ועל כן נצטוינו לזכור אותו תמיד ולהזכירו בפינו, שעל ידי זה מתחזק התיקון ההוא עלינו, ומתאמץ האור בנו, ומתמיד בנו התועלת הנמשך מן התיקון ההוא.

רמ"ח תיבות

(י) ואולם עוד תיקון אחד נכלל בכלל קריאת הפרשיות האלה, והוא לתקן האדם כל פרטי בחינותיו באור יחודו ית', וכן לתקן בו כל פרטי הבריאה. וזה, כי הנה כלל בחינותיו של האדם הם רמ"ח, והם רמ"ח אברים שלו. ואולם חלקי הבריאה גם כן לפי כונניותיהם הם רמ"ח בהקבלה לרמ"ח איברי האדם, ואלו ואלו צריך שיתקנו באור יחודו ית', וזה נתקן על ידי רמ"ח תיבות שבקריאת שמע²⁹⁰.

ברכות ק"ש דשחרית

(יא) והנה חז"ל חיברו לענין הזה הברכות של הקריאת שמע, וזה כי הנה בכל יום מתחדש כל המציאות כלו מלפניו ית', וזה בשתי בחינות: אחת בבחינת הקיום וההתמדה, שהנה מתחדש השפע בכל להתקיים ולהתמיד על מציאותו. והשנית, כי הנה כל הימים מימי הששת אלפי שנה, הנה כולם גזורים ועומדים מלפניו ית' בבחינת הארות והשפעות מציאותיות ומצבים המצטרפים לעולם לשישלים הסיבוב הנרצה ויגיע אל השלימות. ונמצא כל יום בחינה חדשה ממש, ובבחינה ההיא מתחדש כל המציאות כלו, ועל זה נאמר מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית (ברכת יוצר). והנה על השרש הזה תיקנו הברכות האלה והשבחים על כלל הבריות כולם, שהם המתחדשים יום ביומו.

והנה כלל הבריות האלה מתחלק לשנים: הא', כל בריות העולם התחתונים והעליונים. והשני, כלל מין האנושי, והיינו ישראל שהם מין האדם באמת. והנה על סדר זה סידרו ברכה ראשונה בשבח כלל הבריות ופקידיהם, והם הבריות למטה והמלאכים למעלה, כל אחד בסדריו, וכללו בזה ענין היום והלילה והמאורות המושלים בהם. והשנית בשבח על ענינם של ישראל, והאהבה שאהבם, והקירוב שקירבם לעבודתו. ונכללו בברכות האלה כל אלה הענינים בדרכיהם האמיתיים. אחר כך קריאת שמע, ואחר כך סידרו ברכה אחרת על כלל הנסים הגדולים שעשה לנו האדון ב"ה, והעיקר הוא יציאת מצרים בפרטיו, מסודר על פי סודותיו האמיתיים וכל הבחנותיו.

ברכות ק"ש דערבית

- מאיר הדרך -

מלא טינוף וסיגים דבר אשר לא ישוער ולא תואר זהב לו ולא דר עד יתחכם הצורך להגות סיגים מכסף פעם אחר פעם זיכוכ אחר זיכוכ לא ראי זה כראי זה ובכל זיכוכ מזדכך לאט לאט עד אשר כל הסיגים נפרדים מן הזהב ואחר כך ניכר היותו זהב וכן הענין בנשמות כי בחטאו של אדה"ר נתערב טוב ברע ובפרט בניצוצות האלו, וכו' כל ענין הגלות הזה של מצרים היה לצרף ולתקן בחי' ניצוצות הקדושות ההם בסוד ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים והבן זה, כי נדמה מצרים אל הכור אשר בתוכו ניתך הזהב ונפרד מן הסיגים ונתקן.

ועיי"ש פ ע"ב: ענין ישראל העליון ז"א שחזר ליכנס בסוד העיבור בבחי' ג' כלילן גו ג', והוא עצמו ענין גלות ישראל התחתון תוך מצרים. וכו' ונמצא כי ענין גאולת גלות מצרים היה על ידי נס גדול מאד, וזהו ענין גדולת נס יציאת מצרים. כי הנה עם מצרים ופרעה היו כ"כ אחוזים ומשורשים לינק מן הדעת העליון דז"א, עד שגרם לחזור ז"א בסוד העיבור בסוד ג' כלילן בג', שהיא בחי' בתכלית המיעוט והגירעון שאין למטה ממנה. והוצרך המאציל העליון לחזור להוליד את ז"א ולהגדילו בתכלית האחרון של ההגדלה, כדי שיתבטל יניקת החיצונים משם מחמת תוקף האור הגדול ההוא ועי"כ יצאו מן הגלות.

²⁹⁰ עי' זר"ח עז ע"ד: ואמר ר' נהוראי, בק"ש יש רמ"ח תיבות, כמנין רמ"ח אברים של אדם. והקורא ק"ש כתיקונה, כל אבר ואבר נוטל תיבה אחת לעצמו, ומתרפא בו. ודא איהו "רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך".

דרך ה'

(יב) והנה עיקר ענין זה בבוקר, שאז הוא התחדשות המציאות כמ"ש. ואולם בלילה הנה נוסף ענין בבריות כולם לפי ענין הלילה, ואין זה אלא כמו גמר ענינו של היום והשלמתו. ובבחינה זו גם כן סידרו ברכות קריאת שמע של הערב כפי ברכות קריאת שמע של שחרית, אך יותר בקצרה, כי אינו אלא חזרת הדברים בקיצור כפי מה שמתחדש בסדרי ההנהגה, נמשך אחר מה שנתחדש ביום. ועוד הוסיפו ברכה על ענין מנוחת הלילה והשינה בכל בחינותיה, והיינו ברכת השכיבנו.

פרק ה

[בתפלה]

ענין התפלה

(א) ענין התפילה הוא, כי הנה מן הסדרים שסידרה החכמה העליונה הוא, שלחיות הנבראים מקבלים שפע ממנו ית', צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן ימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו לא ימשך להם²⁹¹. והנה האדון ב"ה חפץ ורוצה שתרכה טובת ברואיו בכל זמניהם, והכין להם עבודה זו דבר יום ביומו שעל ידה ימשך להם שפע ההצלחה והברכה כפי מה שהם צריכים לפי מצבם זה בזה העולם.

(ב) ואמנם עומק יותר יש בענין, והוא כי הנה האדון ב"ה נתן לאדם דעה להיות מנהג עצמו בעולמו בשכל ובתבונה, והעמים המשא עליו להיות מפקח על צרכיו כולם. והענין הזה מיוסד על שני שרשים: האחד, ליקרו של האדם וחשיבותו, שניתן לו השכל והדעה הזאת להיות מנהל את עצמו כראוי. והשני, להיות לו עסק בעולם וליקשר בעניניו, וזה ממה שמקיימו במצבו האנושי שזכרנו למעלה, שהוא דרך חול ולא קודש, והוא מה שמצטרך לו בזמנו זה כפי סדרי ההנהגה. והנה זה באמת מצד אחד ירידה לו ולענינו, אבל היא ירידה מצטרפת לו וגורמת לו עליו אחרי כן כמבואר בחלק א'. ואולם כמו שירידה זו מצטרפת לו לפי ענינו בעולם הזה, הנה מצד אחר צריך שלא תרבה יותר ממה שראוי, כי הנה כפי מה שירבה להסתבך בעניני העולם, כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר. והנה הכין הבורא ית' תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו ית', וממנו ישאל כל צרכיו, ועליו ישליך ית' ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד

- מאיר הדרך -

²⁹¹ עי' פ"ח (שער התפלה פרק ז דף ז ע"ג): ענין כללות צורך התפילה בכללותיה מה עניינה, דע כי אין לך דבר שאין מבחי' אותן המלכים הז' שמתו בארץ אדום וכל העולמות כולם הם מבחי' אלו המלכים והנה אם אלו המלכים לא היו מתים ומתבטלין ונעשין קליפות מהם היו הם עצמם מבוררים ומתוקנים ולא היו צריכים להתברר לשום תיקון כלל. אמנם כיון שמתו ונתבטלו, ונעשה מהם בחי' הקליפות, וע"כ צריך שיתקנו ויתבררו ויצרפו ויתלבנו כל הקדושה אשר בהם וישארו הסיגים למטה שהם הקליפות וכשיושלם הבירור והצירוף הזה לגמרי ולא ישאר שום ניצוצ קדושה למטה וכל הניצוצות של הקדושה יעלו אז ישארו הסיגים לבדם למטה בלתי חיות כלל ואז יתקיים הפסוק בלע המות לנצח וזה יהיה אחר ביאת המשיח ב"ב.

והנה אי אפשר שיתבררו הניצוצין מאלהן אם לא ע"י מי שיבררו אותם והוא כי על ידי התפלה והמצות כולם של בני אדם התחתונים נעשה הבירור הזה, וע"י סיוע ה"ס עליונות דאצילות. כי הנה התחתונים צריכים לסיוע עליון להספיק דברים אלו שיעשו על ידם, וגם העליונים צריכים למעשה התחתונים וכמ"ש תנו עוז לאלהים. והענין הוא כמ"ש לעיל כי אין דבר בעולם שלא נעשו מאלו המלכים ויש בהם בירור הצריך אל ד' עולמות אבי"ע הם בעצמן ויש בהם בירור לצורך נשמות התחתונים כי מה שנשאר אחר הבירור הצריך לעולמות הנ"ל משם יסודם של הנשמות ומלבד זה אפילו כל עניני העולם הזה השפל הצמחים וב"ח וכל הנבראים כולם הם מביורו אותן המלכים אחר בירור הנשמות כנזכר וכל זה נעשה ע"י תפלות ומצות התחתונים בעוה"ז וזהו בכח סיוע העליונים כנ"ל.

והענין כי ע"י מצות של אדם בעולם הזה ובפרט מן תפלות התחתונים בעוה"ז שהם עיקר ושורש לכל זה ואין דבר גדול יותר לענין זה כמו התפלות וע"כ קראו רז"ל אל התפלות דברים העומדים ברומם של עולם וע"י התפלות גורם אדם זיווג עליון ואז מתבררים המלכים הנ"ל ועולין למעלה בבחינת מ"נ ושם הם מתוקנים ומתבררים לגמרי כנזכר אצלנו בדרוש תיקון המלכים ובדרוש מ"נ וע"ש גם יתבאר ענין זה בדרוש השבת ובספר טעמי המצות פרשת בהר.

דרך ה'

שכאשר ימשך אחר כך בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרה שיסתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו ית', ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תסמך על ידי התיקון הזה שקדם לה.

ענין הקריבה לתפלה וג' פסיעות בסופה

(ג) והנה היה מחסדו ית' לתת לאדם מקום שיתקרב לו ית', אע"פ שכפי מצבו הטבעי נמצא רחוק מן האור ומשוקע בחושך, והיינו שנתן לו רשות שיעמוד לפניו ויקרא בשמו, ואז יתעלה מן השפלות אשר לו בחוקו לפי שעה, וימצא מקורב לפניו, ומשליך עליו ית' כמ"ש. והנה זה חומר התפלה שאסור להפסיק בה כלל²⁹², מפני היות בה האדם בקורבה גדולה אליו ית'. וכן סודר בה ההפטר בסופה, והלך לאחוריו ג' פסיעות, והוא שוב האדם אל מצבו התמידי כמו שמצטרך לו בשאר כל זמנו²⁹³.

(ד) ואמנם הודיענו ז"ל התנאים הפרטיים הצריכים להתלוות אל התפלה להשלים ענינה, בין במה שנוגע אל הקריבה הזאת שזכרנו, בין מה שנוגע אל המשיכת ההשפעות, וכפי כל זה סידרו לנו התפלה בברכותיה וחקקו לנו כל דיניה והלכותיה.

(ה) והנה כל זה שביארנו עד הנה בקריאת שמע ובתפלה, הוא לפי ענין המצות האלה, כפי מה שהם. אמנם עוד סידרו לנו מסדרי התפלה הסדר הראוי להשלים גם בעד עבודת הקרבנות החסרה ממנו עתה, והוא מה שמצטרך לפי חידוש כל יום מהימים כפי חוקות הזמן בכל חלקיו, ויבואר בפרק הבא לפנינו בס"ד.

פרק ו

בסדרי התפלות

ענין שליטת כחות הטומאה בלילה

(א) סידרה החכמה העליונה שתהיה הלילה שליטה לכחות הטומאה להתפשט בכל מרכבותיהם, וישוטטו ענפיהם בעולם²⁹⁴. וכוונה שבאותו הזמן יאספו בני האדם אל בתייהם וישכבו במטותיהם ישנים ונחים עד הבוקר, שאז ניטל ההתפשטות והשליטה מן הכחות ההם ומכל ענפיהם, ויחזרו בני האדם ויצאו לעבודתם עדי ערב²⁹⁵. והוא מה שביאר דוד המלך ע"ה, תשת חשך ויהי לילה (תהלים קד כ), וכן תזרח השמש וכו' יצא אדם לפעלו וכו' (שם כג). ואולם כל הענינים האלה בכל גבוליהם ושיעוריהם משתרשים בשרשי יסודות ההנהגה כפי הבחנות ההשפעות הנשפעות לברואים בכל מדרגותיהם וכמ"ש בחלק א' ע"ש.

- מאיר הדרך -

²⁹² עי' ברכות ל ע"ב: אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

²⁹³ עי' זהר ח"ג בתוספות שז ע"ב: שלש פסיעות שעושה, הכוונה בהם למיכאל וגבריאל רפאל שיצא משלש מחנות שכינה ועל דא כתיב (תהלים קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו כדן כו'.

²⁹⁴ עי' זהר תרומה קעג ע"ב: הא תנינן דמסטרא דצפון נפקי כל הני זינין בישין ואת אמרת (ס"א ואתמר) דכד אתער רוח צפון בפלגות ליליא דהא כדן כל אינון רוחין בישין וסטריין בישין אתכנשו מעלמא ועאלין גו נוקבא דתהומא רבא אי הכי הא בסטרא דדרום דאיהו ימינא אמאי משטטי אינון זינין בישין בריש.

תרגום: הרי שנינו שמצד הצפון יוצאים כל אותם מינים רעים ואתה אמרת (ונתבאר) שכאשר מתעוררת רוח צפון בחצות הלילה שהרי אז כל אותן רוחות רעות וצדדים רעים מתכנסים מהעולם ונכנסים לתוך נקב תהום רבה אם כך הרי בצד הדרום שהיא ימין למה הם משוטטים אותם המינים הרעים בראשית הלילה שהרי שולטת רוח דרום.

²⁹⁵ ועי' מגלה עמוקות (אופן רמח): לעת ערב כשקליפה שנקראת מאזני מרמה שולטת בעולם, באותו עת בא יעקב ותיקן תפלת ערבית, ובזה רמז ויקח ברכתך. ובכאן רמז יצחק לעשו שיעקב הוא המתקן תפלת ערבית (ברכות כו ע"ב), שאז זמן שליטת מרמה בסוד תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים קד כ).

דרך ה'

וצריך שתדע, שאע"פ שעל דרך כלל נאמר שהלילה היא זמן שליטת הכחות האלה, הנה באמת אין זה אלא בחצי הלילה הראשונה, אך בחצות הלילה נשפעת השפעת הארה ורצון מלפניו ית' בכל העולמות, וניטלת השליטה מכחות הרע, וענפיהם נגרשים ממקום הישוב, ומתחלת ההארה של היום להתעורר²⁹⁶, עד שמאיר היום ונמשכת ההשפעה הראויה, ומתחדש בה כל המציאות.

ואמנם ענין השליטה הזאת ששולטות כחות אלה בלילה, וגירושם שנגרשים ביום, הנה הוא דבר מחוקק בטבע העולם וסדריו, זולת השליטה וההכנעה שמגיעת להם במעשה האדם. וזה, ששיערה החכמה העליונה שלהיות מציאות הטוב והרע האמיתי שהוא הנמשך ממעשי בני הבחירה, צריך שיהיה העולם בחוקן הטבעי עלול לשליטת הרע בו, באופן שכך יהיה אפשרות להתפשטות הרע הזה בחלקים ממנו כמו להעדר התפשטותו בהם. ואולם לשיהיה זה, גזרה החכמה העליונה, היות ראוי שבזמן עצמו יהיה חלק אחד שיתן לו שליטה והתפשטות מצד עצמו, והנה הוא הכנה למה שאפשר שינתן לו מצד מעשי האדם,

- מאיר הדרך -

²⁹⁶ זהר לך לך צב ע"ב: חצות לילה ממש קב"ה אשתכח וסיעתא דיליה וכדין היא שעתא דעייל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקא אמר רבי אבא לרבי יעקב ודאי נשתתף בשכינתא ונתחבר כחדא קריבו ויתבו עמיה אמרו ליה אימא מלה דפומך דשפיר קאמרת מנא לך האי אמר לון מלה דא אוליפנא מסבאי ותו הוה אמר דתלת (נ"א דתחלת) שעתא קמייטא דליליא כל דינין דלתתא מתערין ואזלין ושאיטין בעלמא בפלגות ליליא ממש קב"ה אתער בגנתא דעדן ודינין דלתתא לא משתכחן וכל נימוסין דלעילא בליליא לא אשתכחו אלא בפלגות ליליא ממש מנלן מאברהם דכתיב (בראשית יד טו) ויחלק עליהם לילה במצרים (שמות יב כט) ויהי בחצי הלילה ובאתרין סגיאין באורייתא הכי אשתכח ודוד הוה ידע (ומה) ומנא הוה ידע אלא הכי אמר סבא דמלכותא דיליה בהאי (ליליא) תליא ועל דא קאים בההיא שעתא ואמר שירתא ולהכי קריה לקב"ה חצות לילה ממש אקום להודות לך וגו' דהא כל דינין תליין מהכא ודינין דמלכותא מהכא משתכחין וההיא שעתא אתקטיר בה דוד וקם ואמר שירתא אתא רבי אבא ונשקיה אמר ליה ודאי הכי הוא בריך רחמנא דשדרני הכא.

תא חזי לילה דינא בכל אתר והא אוקימנא מלי והכי הוא ודאי והא אתער קמי דרבי שמעון אמר ההוא ינוקא בריה דההוא גברא אי הכי אמאי כתיב (תהלים קיט סב) חצות לילה א"ל הא אתמר בפלגות ליליא מלכותא דשמיא אתערת אמר אנא שמענא מלה אמר ליה רבי אבא אימא ברי טב דהא מלה דפומך קלא דבוצינא להוי אמר אנא שמענא דהא לילה דינא דמלכותא איהו ובכל אתר דינא הוא והאי דקאמר חצות בגין דינקא בתרי גווי (חצות) בדינא וחסד וודאי פלגותא קדמיתא דינא הוא דהא פלגותא אחרא נהירו אנפיה בסטרא דחסד ועל דא חצות לילה כתיב ודאי קם רבי אבא ושוי ידוי ברישיה וברכיה אמר ודאי חשיבנא דחכמתא לא אשתכח בר באינון זכאי דזכו בה השתא חמינא דאפילו ינוקי בדרא דרבי שמעון זכו לחכמתא עלאה זכאה אנת רבי שמעון ווי לדרא דאנת תסתלק מניה.

תרגום: חצות לילה ממש הקדוש ברוך הוא נמצא וסיעתו, ואז היא השעה שנכנס לגן העדן להשתעשע עם הצדיקים. אמר רבי אבא לרבי יעקב, ודאי נשתתף עם השכינה ונתחבר יחד. קרבו וישבו עמו. אמרו לו, אמור דבר פיק, שיפה אמרת, מנין לך זה. אמר להם, דבר זה למדתי מסבי, ועוד היה אומר, ששלש (שתחלת) השעות הראשונות של הלילה, כל הדינים שלמטה מתעוררים והולכים ומשוטטים בעולם. ובחצות הלילה ממש הקדוש ברוך הוא מתעורר בגן עדן, והדינים שלמטה אין נמצאים, וכל המנהגים שלמעלה בלילה, אין נמצאים אלא בחצות הלילה ממש. מנין לנו, מאברהם, שכתוב "ויחלק עליהם לילה", במצרים, "ויהי בחצי הלילה". ובמקומות רבים בתורה כך נמצא. ודוד היה יודע, (ומה) ומנין היה יודע, אלא כך אמר הזקן, שמלכותו תלויה בזה (הלילה), ועל זה עומד בשעה הזו ואומר שירה, ולכן קרא לקדוש ברוך הוא חצות לילה ממש אקום להודות לך וגו', שהרי כל הדינים תלויים מכאן, ודיני המלכות נמצאים מכאן. ובאותה השעה נקשר דוד בה, וקם ואמר שירה. בא רבי אבא ונשקו. אמר לו, ודאי כך הוא, ברוך הרחמן ששלחני לכאן.

בא וראה, הלילה הוא דין בכל מקום, והרי העמדנו את הדברים, וכך הוא ודאי. והרי הערתי לפני רבי שמעון. אמר אותו הילד בנו של אותו האיש, אם כך, למה כתוב "חצות לילה". אמר לו, הרי נאמר שבחצות הלילה מתעוררת מלכות השמים. אמר, אני שמעתי דבר. אמר לו רבי אבא, אמר בני טוב, שהרי דבר פיק יהיה קול הנר. אמר, אני שמעתי, שהרי הלילה הוא דין המלכות, ובכל מקום הוא דין. וזה שאמר חצות, משום שיונקת בשני צבעים (חצות), בדין וחסד. וודאי שהמחצית הראשונה היא דין, שהרי במחצית האחרת היא מאירה פניה בצד החסד, ועל כן חצות לילה כתוב ודאי. קם רבי אבא ושם ידו בראשו וברך אותו. אמר, ודאי חשבתי שאין נמצאת חכמה, רק באותם הצדיקים שזכו בה. כעת ראיתי שאפילו ילדים בדור של רבי שמעון זכו לחכמה עליונה. אשריך רבי שמעון. אוי לדור שאתה תסתלק ממנו.

דרך ה'

ויהיה חלק אחר שיטול ממנו השליטה, ויהיה הזמנה למה שאפשר שיגרמו לו מעשיו. והנה שם שתי מציאות חזקים, שהם האור והחשך נמשכים מבחינת ההארה וההעלם שביארנו בחלק א'. ונתן להם חלק בזמן, והיינו היום והלילה, ואחריהם נמשכים שליטת כחות הטומאה שזכרנו וגירושם, והכל הזמנה לתולדות המעשים וכמ"ש.

ענין טומאת הידים בלילה

(ב) ואמנם בהנתן שליטה זאת אל כחות הרע האלה ובהתפשטם בעולם, נמצא חשכו של העולם מתרבה ומתחזק. והאדם גם הוא, בהיותו שוכב על מטתו, גם עליו מתפשט התפשטות מן הטומאה המשוטטת, בשיעור שניתן לה כפי השייכות אשר לה בגופו של האדם מצד חומריותו ויצה"ר שבו. ונוסף על זה, שכבר הוכן בסדרי ההנהגה שבהיות האדם ישן, חלקי נשמתו העליונים מסתלקים ממנו וכמ"ש בחלק ב', וטועם מעם מיתנה במקצת, והוא מה שכתבו ז"ל שינה אחד מששים במיתה (ברכות נז ע"ב). ונמצא שאז מתגבר יותר בגופו החושך בהעדר אור הנשמה המזכך אותו, על כן נמצא שם בית כניסה יותר אל הטומאה לשרות עליו, והוא ענין רוח הרעה שפירשו ז"ל ששורה על הידים²⁹⁷. אך שרונה על הידים ולא על מקום אחר הוא, כי זה השיעור וזה הגבול שהגבילה לה החכמה העליונה מה שתשרה על האדם, שהוא הנאות לפי מצבו בעולם לא פחות ולא יותר.

(ג) והנה הכינה החכמה העליונה לאדם מה שישתדל בו בבוקר ויתרומם ממה שנשפל במצב הלילה ליטהר ממה שנטמא, וכן ישוב וירומם העולם כולו ממה שנשפל ויאיר אותו מן החושך שהחושך. וענין זה כולו נכלל בתקנות הנתקנות לזמן הקימה מן הפעולות ומן הדיבורים וכמ"ש בס"ד.

נטיילת ידים

(ד) הנה הפועל הראשון הוא טהרת הידים. כי הנה הם הם שננטמא ושרה עליהם רוח הרעה, וזה צריך לגרשו מהם ולטהרם. והנה חקק הבורא ית' שיגורש מהם על ידי הנטילה הראויה²⁹⁸ כמו שלימדנו ז"ל, ונמצא כל גופו של האדם נטהר בזה, כמו שכולו היה נטמא מהשראתו של הרוח רעה עליהם. ויש בענין הזה גם כן תיקון לכל הבריאה

- מאיר הדרך -

²⁹⁷ עי' רש"י יומא עז ע"ב ד"ה מדיחה את ידה: לפי שרוח רעה שורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית, ושם השד "שיבתא", ע"כ. ועי' רש"י חולין קז ע"ב: התם משום שיבתא - רוח רעה שורה על ידים שלא נטלו שחרית אבל נטל ידיו שחרית ולא נזהר בהן ובא להאכיל את חבריו אין צריך נטילה ולא אמרינן דאסתם נותן לתוך פיו תקון רבנן נטילה, ע"כ. ועי' ע"ח שער פרצופי ז"ן פרק ב: בקום האדם בבוקר ממטתו בלילה כבר שרתה עליהן רוח רעה וצריכין נט"י שחרית כנודע כי לעולם החצונים כל יניקתן הוא מן הקצוות ומסיומן כי אין להם רשות לעלות אל מקום הקדושה אבל יונקים ממקום סיומא. והנה בקצוות ההם של הזרועות ושל הירכיים שם אחיזתן ויניקתן.

ועי' זהר בראשית נג ע"ב: ותא חזי, כל בני עלמא בשעתא דניימי על ערסייהו בליליא וליליא פריש גדפהא על כל בני עלמא טעמי טעמא דמותא ומגו דטעמי טעמא דמותא האי רוחא מסאבא שטיא על עלמא וסאיב (על) עלמא (ד"א ל"ג בגו קפטירא דיליה) ושריא על ידיו דבר נש ואסתאב וכד אתער ואתהדר ליה נשמתיה בכל מה דיקרב בידיו כולהו מסאבי בגין דשריא עליהו רוח מסאבא ועל דא לא יסב בר נש מנוי לאלבשא ממאן דלא נטיל ידיו דהא אמשך עליה ההוא רוח מסאבא ואסתאב ואית ליה רשו להאי רוח מסאבא לשריא בכל אתר דאשכח רשימו מסטריה. תרגום: ובא וראה, בשעה שכל בני העולם ישנים על מטותיהם בלילה, והלילה פורש כנפיו על כל בני העולם, [הם] טועמים טעם המות, ומתוך שטועמים טעם מות, רוח הטומאה הזו שטה על העולם ומטמאת (את) העולם (בתוך האוהל שלו), ושורה על ידי האיש ונטמא. וכשמתעורר ונשמתו חוזרת אליו, בכל מה שיקרב בידיו, הכל נטמא, כי שורה עליהם רוח טומאה. ועל זה לא יקח אדם בגדיו ללבוש ממי שלא נטל ידיו, שהרי המשיך עליו אותו רוח טומאה ונטמא, ויש רשות לרוח הטומאה הזו לשרות בכל מקום שנמצא רישום מצדו.

²⁹⁸ עי' שבת קט ע"א: תניא, רבי נתן אומר, בת חורין היא זו, ומקפדת עד שירחוק ידיו שלש פעמים.

דרך ה'

כולה ליטוהר מטומאת הלילה ולצאת מחשכתה. והנה חיברו לזה גם כן נקות האדם את גופו בהפנותו²⁹⁹, ונמצא כלו מיטוהר ומזדמן להתקרב לפני בוראו.

(ה) ואולם אחר זה יבואו שני מעשים אשר כבר הם בעצמם מכלל התרי"ג מצות ומתחברים עם תיקוני התפלה להשלמת העבודה היומית, והם הציצית והתפילין, ונבאר בתחלה ענינם הפרטי ואחר כך נבאר מדריגתם בתיקוני העבודה היומית שזכרנו.

הציצית

(ו) ענין הציצית הוא, כי הנה רצה האדון ב"ה שיהיו ישראל מתוקנים בכל בחינותיהם בעניני קדושה, ועל כן נתן להם מצות לכל זמניהם וכפי כל מקריהם, כדי שיתקנו בכולם. והנה מכלל מה שלאדם הוא המלבושים שהוא לובש. ולמען גם הם יתקנו בקדושה, צוה שיושם בהם הציצית, ואז נמצאים נתקנים בקדושה³⁰⁰. וענין עמוק מזה נכלל עוד במצוה זו, והוא היות האדם נסמן לאלקיו כעבד לאדונו, והרי זה מכלל קבלת עולו ית', והשתעבד עולו ית'.

והנה ניתן לאדם להיות מתקן את כל הבריאה כמבואר בחלק א', ונמצא שהוא עובד עבודתו של הבורא ית' ועוסק במלאכתו שהוא העמיד הבריאה אשר ברא על המצב הנרצה ממנו ית'. ואולם זה יוצא ממעשה האדם ופעולותיו שיפעל כפי התורה והמצוה שעליו. אמנם כלל כל העבודה הזאת עומד על יסוד אחד: שהוא היות האדם עבדו של הבורא ית', שנמסר לו הענין הזה של תיקון הבריאה, והופקד בידו, שעל כן הדבר הזה מצליח בידו ומעשיו מגיעים להוליד תולדות אלה.

ואולם כלל מציאות היות משא זה על האדם נקרא עולו ית', שעליו בעול האדון על עבדו, ודבר זה מתחזק על ידי פרטים ידועים שתלאו בהם האדון ב"ה, ומכללם הַרְשָׁם וְהַצִּיץ בציון זה של הציצית³⁰¹. ואמנם, מלבד היות הדבר הזה מצוה תמידית עשו ממנו החז"ל תיקון מתיקוני התפלה, והוא להיות מתעטף בטלית להתפלל בו, והתיקון הוא קבלת העול שזכרנו, להיות בכח זה תופס ואוחז במלאכתו ית', דהיינו תיקון העולם וכמ"ש.

תפילין

- מאיר הדרך -

²⁹⁹ עי' ברכות יד ע"ב: ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן דכתיב ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' אמר ליה. עי' ע"ח (שער פנימיות וחיצוניות דרוש ג): שהוא בדרך תפלת חול כי אז אנו מתקנים את החיצוניות ומסרין את הקליפות מעליו בסוד יפנה ויטול ידיו כיוצא ודוגמתו הוא רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש ואח"כ ע"י קרבנות מתקנים חיצוניות עצמן לשיוכלו לקבל אור העצמות שלא ע"י האמצעי אלא הוא עצמו יהיה פנימיות וכן הענין דוגמתו. ועי' שם (שער החשמ"ל פרק ג): בעשייה אפי' בכלים עצמן יש אחיזה בסוד קיא צואה ובסוד יפנה ויטול ידיו ובסוד צא תאמר לו אך בפנימיות שהם נר"ן אין בהם אחיזה כלל חס ושלוש רק ניזונים מהניצוצין שעברו דרך.

עי' שעה"כ דרושי ברכת השחר: מסוף הדיקנא יצא ממותרות בחי' הקליפות ומקום יציאת המותר הזה הוא נקב האחור העומד בין נצח והוד תרי ירכין בבחינה החיצונית שבהם בסוף אדם דעשיה אשר שם סמוך לו הוא מקום הקליפות וזהו סוד יפנה.

³⁰⁰ עי' במדבר רבה (פרשה יז פסקה ה): ועשו להם ציצית, הה"ד (תהלים צז) אור זרוע לצדיק וגו' (ישעיהו מב) ה' חפץ למען צדקו זרע הקב"ה את התורה ואת המצות להנחילם לישראל לחיי העוה"ב ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל: יצא לחרוש, (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור וכו'. נתכסה בטלית, ועשו להם ציצית.

³⁰¹ עי' זהר שלח קעד ע"ב: ציצית פקודא דא איהו לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה כד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' ועשיתם אותם דא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד. תרגום: ציצית. מצוה זו היא להזכיר כל מצוות התורה בשבילה, כמו שנאמר "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם", זהו סימן המלך להזכיר ולעשות.

דרך ה'

(ז) אך ענין התפילין הוא יותר גדול מן הציצית הרבה. והוא, כי נתן הבורא ית' לישראל שיהיו ממשיכים עליהם המשך ממש מקדושתו ית', ויתעטרו בו באופן שכל בחינותיהם הנפשיות והגופיות יחסו תחת האור הגדול הזה, ויתקנו בו תיקון גדול, והוא מה שאמר הכתוב, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כח י). ותלה ענין זה במצוה זו בכל הלכותיה ופרטותיה. ואמנם שני אברים ראשיים נמצאו באדם, ובהם הנשמה מתגברת תגבורת גדול, והם המוח והלב, וצוה הבורא ית' שימשך האור הזה על המוח תחלה על ידי תפלה של ראש, ויתקן בו המוח והנשמה שבו, ויתפשט אחר כך על הלב על ידי תפלה של יד שכנגדו, ויתקן גם הוא בו, ועל ידי זה נמצא האדם כולו בכל בחינותיו נכלל תחת המשך הקדושה הזאת, ומתעטר בה ומתקדש קדושה רבה. ואמנם פרטי ענינים שונים נמצאים בתנאי המצוה בכל חלקיהם, כולם ענינים מצטרפים להשלמת התיקון הנרצה בכל חלקיו, כפי מחלקות בחינותיו של האדם.

ימים שאין בהם תפילין

(ח) והנה נצטוונו להתעטר בעיטור זה כל הימים חוץ מימי הקודש, שהם עצמם אות לישראל, ומצדם מתעטרים ישראל בעיטוריהם בלי השתדלות אחר, מה שאין כן שאר הימים שאי אפשר להשיג העיטורים אלא בהשתדלות הוזה³⁰². וגם אחר ההשתדלות עצמו, אין מעלת העיטור המושג בו כמעלת העיטור הנמשך מאליו בימי הקודש, אלא פחות ממנו הרבה. אמנם הדברים כולם בכל גבוליהם משוערים מן החכמה העליונה כפי מה שהוא היותר נאות.

(ט) והנה אחר היות האדם מצוין בציצית ומעוטרי בתפילין, נתקנו לו סדרי התפלה לתקן כפי המצטרך, והכוונה בכלל להעמיד הבריאה כולה כלל העולמות במצב הראוי לשיושפע בהם השפע העליון, והמשיך השפע מלפניו ית' אליהם כפי המצטרך³⁰³.

חלקי התפלה

(י) ואולם כלל התפלה מתחלק לארבעה חלקים: הראשון, הקרבנות. השני, פסוקי דזמרה. השלישי, קריאת שמע וברכותיה. הרביעי, התפלה ומה שלאחריה. הקרבנות, הכוונה בהם בכלל הוא לטהר העולם כולו ולהסיר ממנו כל מה שהוא עיבוב ומניעה אל ביאת השפע העליון בו³⁰⁴.

- מאיר הדרך -

³⁰² עי' זהר (משפטים קיח ע"ב): כל אינן דרשימין בסימנין דקודשא בריך הוא ושכינתיה, אינן רשימין ביומין דחול באות דתפלין ובאות דמילה, ורשימין בזכור ושמור בשבת. תרגום: וכל אותם שרשומים בסימני הקדוש ברוך הוא ושכינתו הם רשומים בימי החל באות של התפלין באות של המילה ורשומים בזכור ושמור בשבת.

³⁰³ עי' פת"ח (שער התפילה פרק ד): ענין התפילה וסודה: בבוקר ישכים ויפנה ויטול ידי ויהווה כי האדם צריך לתקן ד' עולמות בעובדא ובמלולא דאינן עשייה ויצירה שבארבעתן כדאיתא בזוהר בעובדא הוא כשיפנה שהוא נגד עשייה ויטהר גופו ויכוין ג"כ שיטהר לעולם עשייה מהקליפות היינו עשייה שבו אח"כ יכוין שמתקן עשייה שביצירה לפיכך הציצית שבטלית קטן יבואו מן הצד כדעת בעל העיטור וזה העיטור של טלית קטן בביתו קודם שילבוש את מלבושיו ויצא מפתח ביתו אח"כ יכוין שמתקן עשייה דבריאה בזה שמלביש ויניח תפילין של יד על הזרוע וסוד זה תבין ענין קטרוג לבנה שמתחלה היתה יוצא בסוף שליש עליון דת"ת דז"א כי שם מתחיל כתר שלה והיתה נמשכת ונתפשטת למטה בסוף אצילות ואחר שקטרגה וניתנה ראש לשועלים בבריאה לכן אנו צריכין לתקנה ולהעלותה עד מקומה הראשון בחזה דז"א בת"ת דאצילות אב"א כמו שהיתה קודם הקטרוג, ואח"כ תיקון ב' להחזירה פב"פ. ונחזור לענין, כי תפלה של יד נגד בריאה ששם עומדת עתה המלכות הנקראת תפלה של יד, אח"כ בתפלה של ראש יכוין שמתקן עשייה דאצילות, וטלית גדול שהוא המקיף עד כאן תיקון בעובדא. ואח"כ במלולא הקרבנות מטהרין יצירה דעשייה ואז אנו מעלין נה"י למקום חג"ת ומלכות עולה ליסוד אח"כ בזמירות נגד יצירה ביד ימין אינו משום מעשה ק"ש עצמו רק לרמז דיצירה ואח"כ קדיש וברכו ק"ש נגד בריאה שבבריאה ובק"ש אנו עושין יחוד כמ"ש.

³⁰⁴ עי' לעיל הערה 299. ועי' שעה"כ (א ע"ד): ואלו הב' מיני מוצאות הם גדולים וקטנים אשר באדם העליון דעשייה. והרי ביארנו ענין יפנה האדם בבקר, וכל זה הוא בעשייה כנזכר בזוהר פרשת

דרך ה'

פסוקי דזמרה, הכוונה בהם בכלל לגלות אור פניו ית' על ידי התהלות שאנו מתהללים בו ומספרים בשבחיו, שזה ענין תלאו הבורא ית' במעשה הזה, דהיינו בהללול לפניו, והוא ענין הבוחר בשירי זמרה.

קריאת שמע וברכותיה, כבר ביארנו ענינם בכלל. ומלבד מה שביארנו, נכלל בהם עוד ענין אחר. והוא, כי הנה סדרי כונניות הבריאה והשתלשלותה, כבר ביארנוהו בחלק א' שאולם הנבראים כולם משתלשלים ובאים מדריגה אחר מדריגה מן הכחות השרשיים עד הגשמיים. ואולם גזרה החכמה העליונה שלחיות הנבראים כולם מקבלים השפע מלפניו ית' יהיו תחלה מתקשרים זה בזה מלמטה למעלה, התחתונים בעליונים מהם, והעליונים בעליונים יותר, וכן על דרך זה עד הכחות השרשיים³⁰⁵, והם יתלו בו ית' ויושפע להם שפע, ואחר כך יתפשט השפע מלמעלה למטה בכל מדריגות הבריאה כראוי, וישובו ויציצו כולם על מדריגותיהם לפעלם כפי מה שסודר להם. ואולם הברכות האלה של קריאת שמע סודרו על פי הרזים האלה. ובאותו השבח וההלול מתעלים מדריגות הבריאה מלמטה למעלה עד התקשר הכל במדרגה היותר עליונה, ואז נקשר הכל ונתלה באורו ית', ונמשך השפע לכל הברואים, והוא מה שנעשה בתפלת שמונה עשרה.

ענין י"ח ברכות

(יא) והנה צריך שתדע שסוגי ההשפעה העליונה שתחתיהם נכללים כל מיני ההשפעות, ופרטיהם הם שלשה, והם הנרמזים בשלש אותיות השם ב"ה, וחיבורם ביחד להשלמת הבריאה כולה נרמזת בה' אחרונה³⁰⁶, וכנגדם שלשה הכינויים הגדול הגבור והנורא, והממשיך אותם כראוי הוא זכותם של אברהם יצחק ויעקב³⁰⁷, והממשיך ההשלמה היוצאת מחיבורם הוא זכותו של דוד המלך שמתחבר עם האבות ומשלים תיקונם של ישראל³⁰⁸. והנה כנגד שלשה הסוגים האלה נתקנו שלש ברכות ראשונות של התפלה, ובהם נמשך השפע העליון בכללו, ואחר כך באמצעיות נמשך לפרטים כפי הצורך, ובג'

- מאיר הדרך -

במדבר כי כנגד זה הוא תיקון סדר הקרבנות שאנו אומרים בתפלה, ונודע שהם בעשיה, וגם זה יתבאר אצלנו לקמן היטב מאד ע"ש.

³⁰⁵ עי' ספד"צ ד ע"ב ביה סליקו וביה סלקין.

³⁰⁶ עי' פרדס רמונים (שער יט פרק ג): נמצאו הד' אותיות מגלים ד' מערכות ד' כלליות. להיות החלק בכל והכל בחלק לרובי [הוראת] האחדות. וטעם ד' כללים אלו שהם בפרטיותיהם י' חכמה ה' בינה ו' תפארת ה' מלכות (מתיק' ז ע"א), ועי"ש פרק ב ז"ל: קראוהו שם המיוחד שהוא שם המתייחדים בו כל ה"ס מיוחדים כאחד.

³⁰⁷ עי' זהר פקודי רסא ע"א: ודא איהו רזא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כמה דהאי נערה לא אשתבקת מתתאי הכי נמי לא אשתבקת מאבהן לעלמין איהי אחידת בהון לנטרא לון ולעטרא לון. ובגין דיתברכון כל חד מנהון בעי לאדכרא לה על כל חד וחד ולבתר יתכנשון כלהו בחבורא חדא (ס"א לגו מעוי דאימא) ומתעטרי בהדה האל הגדול הגבור והנורא הא כלהו כחדא לסלקא לעילא לאכללא לון בהדה דכיון דאמר האל הגדול הגבור והנורא כלהו כלילן בה וכדין א"ל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל דא כללא דכלא וזוכר חסדי אבות דאשתהו בהדה.

תרגום: וזהו סוד אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כמו שהנערה הזו לא נעזבת מהתחתונים, כך גם לא נעזבת מהאבות לעולמים היא אחוזה בהם (לשמר אותם ולעטר אותה) לעטר אותה. וכדי שיתברכו כל אחד מהם, צריך להזכירה על כל אחד ואחד ואחר כך יתכנסו כולם בחבור אחד (לתוך מעי אמא) ומתעטרים עמה האל הגדול הגבור והנורא הרי כולם כאחד לעלות למעלה בראשונה ממעלה למטה ועכשיו ממטה למעלה להכליל אותם עמה שכיון שאמר האל הגדול הגבור והנורא כולם כלולים בה ואז אל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל וזהו כלל הכל.

³⁰⁸ עי' זהר וירא צט ע"א: תא חזי עבד קב"ה לדוד מלכא חד סמכא מכרסייא עלאה כאבהן ואף על גב דאיהו כרסייא לגבייהו אבל בזמנא דאתחבר בהו איהו חד סמכא לאתתקנא בכרסייא עלאה תרגום: הקב"ה עשה את דוד המלך עמוד אחד מהכסא העליון כמו האבות. ואף על גב שהוא כסא אליהם, אבל בזמן שמתחבר בהם הוא עמוד אחד להתקן בכסא העליון.

דרך ה'

אחרונות מתחזק ומתישב במקבלים על ידי ההודאה שנותנים עליו³⁰⁹, וזה כלל תיקון התפלה כולה.

ז' ברכות דשבת

(יב) ואולם בימות החול נמשך הדבר כפי סדר זה, ובימות הקודש לא הטריחו חכמים את האדם ביותר מז' ברכות, כי הנה היום מקודש ומבורך בעצמו ועוזר בהמשכת השפע, ודי שישתדל האדם על הכלל. והיינו שבע ברכות, שלש ראשונות על שלשה הסוגים, וכן שלש האחרונות וכמש"ל, והאמצעית על כלל קדושת היום, שתתחזק ותאיר ותמשול, והיא העוזרת ומשלמת לכל הפרטים, ועוד נדבר מזה לפנים בס"ד.

ד' עולמות

(יג) עוד צריך שתדע, שהנה כל העולמות מתחלק לארבעה, והיינו עולם הזה בשני חלקיו עליון ותחתון שהם החלק השמימי ונקרא עולם הגלגלים, והיסודי והוא הנקרא עולם השפל וכלל שניהם נקרא עולם אחד³¹⁰. ועל העולם הזה יש עולם המלאכים, ועליו עולם הכחות העליונים³¹¹ שרשי הבריות שזכרנו בחלק א' ונקרא עולם הכסא³¹². והנה למעלה מזה במדרגה יבחן כלל השפעותיו ית', גילויי אורו שמהם נמשכים כל המציאות כולם ובהם הם תלויים וכמ"ש בחלק ג' פרק ב'. והנה על דרך השאלה נקרא לכלל כל ההשפעות האלה עולם אחד ונקראהו עולם האלקות³¹³. ואמנם הנה תראה שאין שייך בו שם זה אלא על דרך ההשאלה כמ"ש, ועל הטעם שנבאר, מה שאין כן ג' העולמות הקודמים, שבהם יכון השם הזה באמת.

וזה, כי הנה עולם יקרא קיבוץ עצמים רבים ונמצאים שונים במקום מתחלקים למחלקות רבות, ומתיחסים זה לזה ביחסים שונים³¹⁴. והנה בעצמים כולם יהיו מוחשים או רוחנים יתכן ענין זה באמת. ונמצא שיקרא עולם הזה עולם, בהיותו קיבוץ גופים שפלים או שמימיים במקום אחד. ונקרא עולם המלאכים עולם בהיותו גם הוא קיבוץ מלאכים רבים במקום אחד כפי מה ששייך בהם. ועולם הכסא עולם, בהיותו קיבוץ כחות רבים במקום ששייך בהם. אך השפעותיו ית', הנה אינם עצמים מרובים ונמצאים שונים כלל, אבל הבחנות הם, והם מיני גילוי³¹⁵ אור ממנו ית' שאין ענינם אלא מה שהוא ית' נמצא לבריותיו ומשפיע להם כפי עניניהם. אך בהיות שנבחן בהשפעות אלה חילוק סדר

- מאיר הדרך -

³⁰⁹ עי' ברכות לד ע"א: דאמר רבי חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו.
³¹⁰ עי' שערי קדושה (חלק ג שער ו): ארבעה עולמות הן הנקראים אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, ולמטה מכולם הוא העולם השפל הנחלק לארבעה יסודות.
³¹¹ עי' לעיל הערה 100.

³¹² עי' פרדס רמונים (שער טז פרק א): ואחר האצילות הטהור והקדוש רצה ית' לברוא הויה שנית לאצילות והיא הבריאה והיא נקראת כסא הכבוד מכונה אצל חכמי הזוהר כורסיא, והיא בת י"ס. והטעם, כי כל העניינים אשר תחת הספירות מדרגתם עשר עשר כספירות עצמן. כי עשר שבבריאה הם כסא ולבוש לי' דאצילות המתלבשות בבריאה ואותם הענפים המתאצלים מי"ס ומאירים בכסא הזאת יקרא י"ס דבריאה.

³¹³ עי"ש: אצילות הוא נגזר מלשון (במדבר יא יז) ואצלתי מן הרוח וגו'. ופי' הענין הוא כי כח המאציל בנאצל ואין המאציל חסר דבר אלא כמדליק נר מנר ואין הראשונה חסרה דבר בהדלקת חברתה כן בהא"ס אין חסרון בו אחר אצילות ואין יתרון בו קודם האצילות ולא אחר האצילות. אמנם כחו מתפשט בתוכו כמבואר בשערים הקודמים. ולשון אצילות נגזר מלשון אצל המזבח שפירושו ענין קורבה. והכונה להורות על רוב אדיקות השרשים בסבתם. והנה הספי' לרוב אדיקותם במקורם וסיבתם יקראו י"ס דאצילות. ולכן כל הדברים הדקים הרבה המתרבים מדקות סבתם בקרבתם עם סבתם יקראו בשם אצילות. ולכן נתייחס נבואת ע' זקנים בלשון אצילות להיות כי כלם היו שואבים רוח הקדש ממרע"ה והיו אדוקים בו כאדיקות אור הלבנה עם נצוץ השמש עד שהכל אחד כנודע. ולכן כתיב ואצלתי מן הרוח.

³¹⁴ עי' ע"ח שער השבירה פרק ו: כל מ"ה וב"ן נקרא בשם עולם.

³¹⁵ בכת"י איתא במקום זה "ומיני גילוי".

דרך ה'

והדרגה כפי מה שראוי למקבלים, שבם נשרשים חילוקיהם סדריהם והדרגותיהם של הנמצאים כמ"ש בחלק ג' פרק ב', על כן נקרא לכלל כל זה עולם. ונחשבהו למעלה מכל השלשה, כי לפי ההדרגה כך הוא, שהרי ההשתלשלות כולו עולה במדרגה זו, המוחשים במלאכים, המלאכים במה שעליהם, דהיינו הכסא ומדרגותיו, והכסא בהשפעותיו ית' ובגילוי אורו שהוא השורש האמיתי לכל.

הקבלת חלקי התפלה לעולמות

(יד) והנה על פי סדר זה נתקנו חילוקי התפלה, דהיינו שלשה חלקים בתחלה לתיקון שלשה עולמות, עולם הזה, עולם המלאכים, עולם הכסא. וזה בקרבנות, זמירות, וברכות קריאת שמע. אחר כך תפלה מעומד, והיא כנגד עולם האלקות, להמשיך ההשפעות לפי בחינותיהם³¹⁶. ואחר כך שלשה חלקים אחרים, להמשיך משך השפע לעולמות זה אחר זה עד הסוף³¹⁷, והיינו קדושה דסדר³¹⁸ שיר הלוי ואין באלקינו³¹⁹, ואחר כל זה עלינו, והוא לחזור ולהמליך מלכותו ית' על כל העולמות אחר שנתברכו ממנו.

ענין נפילת אפים וי"ג מידות

(טו) והנה נתחברו לזה עוד קצת ענינים פרטיים לעורר הרחמים ולהרבות הברכה, ומכלל זה ענין הוידוי, הזכרת הי"ג מדות, ונפילת אפים. והיינו, כי הוידוי הוא לסתום פי המקטרגים³²⁰, ולא יגרמו לו שתדחה תפלתו ח"ו³²¹. הזכרת הי"ג מדות זה כחם שיתפוס

- מאיר הדרך -

³¹⁶ עי' שער הכוונות דרושי תפילת השחר א, וכן פרע"ח שער התפילה פרק ו.

³¹⁷ עי' שעה"כ נ ע"א: אחר שנעשה הזיווג בנפילת אפים עומדים ג' עולמות ב"ע בעולם האצילות ומקבלים כל א' וא' שפע חלקו הראוי לו בסדר המדרגות זא"ז ועתה אנו צריכים שג' עולמות האלו יחזרו לירד במקומם הראשון, כדי שכל עולם ועולם מהם יחלק טרף ומזון לבני ביתו המקוים לו. כד"א הכפירים שואגים לטרף כו' מן השפע אשר קבלו הם עד עתה. ואמנם אנו יראים פן בירידתם יתאחזו בהם הקלי' שם ויקחו מן השפע ההוא, לכן אנו אומרים השבח הזה של עלינו לשבח, שע"י זה השבח מתבטלים החיצונים ואינם יכולים להתאחז בקדושה וכו' האור המקיף הוא המבטל התאחזות הקלי' בקדושה ועתה בעלינו לשבח יורד בחי' אוה"מ לכל הג' עולמות, ולכן החיצונים מתבטלים בשבח הזה.

³¹⁸ עי' שעה"כ דרושי פיטום הקטורת פרק א': במזמור הזה של יענך ה' הוא זמן זעקת היולדת דראמת ע' קלין כנז' והם כמנין ע' תיבין שבמזמור הזה ואז ניתן בעובר ההוא חלק הנשמה כי בנפילת אפים ניתן בו כח הנפש ובאשרי כח הרוח ויענך כח הנשמה כנ"ל וענין זה נעשה ע"י זיווג זה המיוחד עתה כנז' והנה היא עתה בעולם הבריאה ואח"כ יולדת וזמן לידתה הוא בקדושת ובא לציון גואל ומה שיולדת מתחלקת בג' עולמות ב"ע ובתחלה ניתן בבריאה חלק הנוגע לה בשפע והוולד ההוא הנולד הוא בחי' הנשמה כנז' וז"ס קדושת ובא לציון כי הוא בחינת קדושה נמשכת מלמעלה מן האצילות וקראוה בזוהר פ' תרומה (קלג ע"א) בשם תוספת קדושה שהוא בחי' קדושה הניתנת עתה אל הבריאה והיא כדוגמת הקדוש' שבעולם האצילות, וכדוגמתה יולדת עתה בעולם הבריאה ואמנם הקדושה הזו נתקנ' בשתי לשונות לשון הקדש ותרגום הטעם הוא כי צריך להמשיך השפע והאורות הנז' אל עולם הבריאה בבחי' פנים ובבחי' אחר ולכן נאמר' בלשון הקדש כנגד בחי' הפנים ובלשון תרגום כנגד בחי' האחוריים.

³¹⁹ עי' שעה"כ נ ע"א.

³²⁰ עי' לעיל ח"ב פרק ו'.

³²¹ עי' פנ"ח (שער הסליחות פרק ח): סוד הוידוי בסוד ונשא השעיר עליו את כל עונותם והוא נפרש מן הקדושה ע"י אותו החלק שלוקח בעת הוידוי.

ועי' זהר ויקרא דף כ ע"א: מכאן אוליפנא דכל בר נש דמכסי חטאיו ולא מפרש לון קמי מלכא קדישא ויתבע עליהו רחמי, לא יהבין ליה למפתח פתחא דתשובה. בגין דא איהו איכסיף מנייהו ואיהו פריש לון קב"ה חייס עליה ויתגברון רחמי על דינא, וכל שכן אי איהו בכי דהא כל פתחין סתימין איהו פתח ואתקבל צלותיה, ועל דא פרישו דחטאיו יקרא הוא דמלכא לאתגברא רחמי על דינא, ועל דא כתיב זובח תודה יכבדני מאי יכבדני, תרין כבודין אינון חד לתתא וחד לעילא, חד בעלמא דין וחד בעלמא דאתי עד כאן.

תרגום: מכאן למדנו שכל בן אדם שמכסה חטאיו ולא מפרש אותם לפני הקב"ה, ולא מבקש עליהם רחמים, אין נותנים לו לפתוח פתח בתשובה, אבל אם הוא מתבייש מהם והוא מפרש אותם אז הקב"ה מרחם עליו ואז מתגברת אהבתו על רצונו לדון אותו, וכל שכן אם הוא בוכה, שהרי בזה הוא פותח את כל השערים הסתומים ומתקבלת תפלתו, וזה שהוא מפרש חטאיו הוא

דרך ה'

האדון ב"ה במדת רחמנותו ובשליטת רוממותו, יעבור על פשע ויחון אף בהעדר הזכות³²². ונפילת אפים אף היא כניעה גדולה לפניו ית', אשר כחה גדול לשתתפיים מדת הדין ויכמרו הרחמים הגדולים, ויהיה השפע נמשך בריבוי וברוחה³²³. ואולם זה הוא הסדר הכולל שעליו נוסדה התפלה, ויש פרטים רבים לכלל זה שבהם תלויים פרטי הסדר במזמורים ובשאר הפסוקים שנתקנו כל דבר במקומו.

ענין תפלת מנחה ערבית ותיקון חצות

(טז) וצריך שתדע שהנה בסדרי ההנהגה היום מתחלק לשני חלקים. והוא הבוקר ואחר חצות שהיא בין הערבים. וגם הלילה מתחלקת לשנים וכמ"ש למעלה. ואמנם בכולם צריך שתמשך הארה והשפעה לעולמות כפי בחינת חלק הזמן ההוא, ועל זה סידרו התפלות במנינם. והיינו, כי הנה לשני חלקי היום תיקנו תפלת שחרית ומנחה. והנה בבוקר, שהוא זמן התחדש השפע כפי בחינת היום, תיקנו הסדר בארוכה כפי כל המצטרך. אך לחלק השני של היום שנמשך אחר הראשון, לא יצטרך אלא קצת השתדלות להשלמת הענין כפי חלק הזמן ההוא³²⁴. ובלילה להיות בענין יותר חידוש מפני השתנות הבחינות, דהיינו בחינת הלילה שהיא יותר מתחלפת מהיום ממה שהיא בין הערבים מהבקר, על כן תיקנו סדר יותר בארוכה משל מנחה, והיינו בברכות הקריאת שמע, אך קצר משל הבקר, כי על כל פנים כבר השפע נמשך ובא מהבוקר³²⁵. ואולם לחלק השני של הלילה לא קבעו סדר לכל, שלא להטריח את הציבור, אבל הניחו הדבר לחסידים שיקומו וירנו כל אחד כפי ידיעתו³²⁶. וכבר אפילו תפלת ערבית עצמה רשות היתה אלא שקבעו חובה³²⁷, כל שכן תיקון חצות הלילה.

- מאיר הדרך -

כבוד של המלך שיתגבר הרחמים על הדין, ועל זה כתוב זובח תודה יכבדני מאי יכבדני, שתי כיבודים, אחד למטה ואחד לעולם, אחד בעולם הזה ואחד לעולם הבא. ועי' עבה"ק ח"ג פרק לה: הנה ביארו כי הוידוי ופרישת החטא מגביר הרחמים על הדין, והוא יחודו וכבודו של הקב"ה, כי תגבורת הרחמים על הדין סבה שהצד ההוא המחטיא נשפל ונכנע, כי אין לו מקום להתעורר, אחר שמדת הדין נכבשת למעלה גם הוא נכבש למטה, והרי הכבוד מתרבה למעלה ולמטה. והוא אמרם תרין כבודין אינון, חד לתתא וחד לעילא, ומזה נמשך הכבוד בע"ה מצד תקון התשובה הכבוד העליון ולעולם הבא הוא גדול, וכמו שהתבאר בזה החלק בסייעתא דשמיא. והוא שסיימו חד בעלמא דין וחד בעלמא דאתי. ועי' זהר פקודי רסב.

³²² עי' שערי אורה ק ע"א: אע"פ שאנו נדונים בבית דין של מעלה, אבל בכוחנו להפוך כל דין של מעלה לטובה, וכן כתוב בזהר (שמות טו ע"א) על הפסוק צדיק מושל יראת א-להים (שמואל ב' כג ג) מי מושל בי, צדיק, שאני גוזר גזירה והוא מבטלה. שבשעה שיש צדיק בעולם שתפילתו עולה עד למעלה למעלה, אזי אף שכבר נגזרה גזירה, מ"מ בתפילת הצדיק נפתחים שערי עולם הרחמים, וכל אותם דינים שנגזרו מתבטלים מכח הארת הרחמים שהופיעה עליהם. ודבר זה הוא אף כשאין בני העולם ראויים לכך, וכמ"כ (שמות לג יט) 'וחנותי את אשר אחון', אף על פי שאינו מצד הדין, שהרי כאשר הרחמים מושפעים ממעלה זו, הכל נהפך לרחמים, וזמן זה נקרא עת רצון, לפי שאז כל הנהגתו ית' מלאה רצון להטיב, וברמה זאת אין דין ועונש. וה' ית' כשנתרצה למשה לכפר על חטא העגל, מסר לו מתנה להורות לו איך ניתן לפתוח את שערי עולם הרחמים, ולהפוך את הכל לרחמים גמורים. וזה שאמרו רז"ל (ר"ה יז ע"ב), ברית כרותה ל"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, שבזמן שמזכירים אותן לפנינו נהפכת מידת הדין לרחמים, והקב"ה סולח אל עוונותיהם.

³²³ עי' שעה"כ מו ע"ד, מז ע"א: וזהו מה שצריך לכוין בנפילת אפים בעת שנופל על פניו, כי הנה עתה אנו בתפלת י"ח עומדים בעולם האצילות כנ"ל במקומו, ושם אנו נכללין וכוללין עצמינו תוך נוק' דז"א רחל, ואנו עבדיה ובניה מעלין לצורכה אליה אלו המ"ן, ואנו מפילים עצמנו מלמעלה מן עולם האצילות אשר אנו עתה שם, ויורדין עד למטה בסוף עולם העשייה, כאדם המפיל עצמו מראש הגג עד למטה בקרקע, וז"ס כוונת נפילת אפים.

³²⁴ עי' שעה"כ יט ע"ג.

³²⁵ שם.

³²⁶ עי' זהר (ח"ג רפד ע"א): מכנף הארץ דא כסותא עלאה קדישא. זמירות שמענו כד"א נותן זמירות בלילה זמירות תושבחן דכנסת ישראל קמי קב"ה בלילה בזמנא דאיהי אזמנא (דקב"ה) (ס"א אזדוגא דשכיחא) ושכיחא לשבחה ליה לקב"ה (בלילה בזמנא דאיהי אזדוגא) ומשתעשע עם צדיקייא בגנתא דעדן. ואימתי מפלגות ליליא ואילך וכדין זמירות שמענו (בלילה) תושבחן זמירות כד"א לא תזמור.

דרך ה'

והנה תראה כי השלש תפלות אבות תקנום (ברכות כו ע"ב), ומצד זה מוטל על כל ישראל לסדרם, ואולם תיקון חצי הלילה האחרונה דוד נודרו בו, וכמ"ש חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קיט סב), והוא המשלים עם האבות תיקונם של ישראל וכמ"ש, אך לא נקבע הענין להטילו על כל ישראל כי אם על חסידיהם להיות במדריגה קצת למטה מן האבות.

תפילת מוסף

(יז) והנה בימי הקודש נוספת תפלה כנגד קרבן המוסף, והיא בבחינת השפעת הנוסף ביום ההוא, כפי בחינת קדושתו וענינו.

פרק ז

בעבודה הזמנית

(א) העבודה הזמנית הוא מה שנתחייבנו בו בזמנים ידועים, ופרטיה שביתת השבת וקדושתו, שביתת העשור ועינויו, שביתת היו"ט וקדושת חולו של מועד, החמץ והמצה בזמנם, שופר בזמנו, סוכה ולולב בזמנם, וראש חדש חנוכה ופורים, ועתה נבאר ענינם.

ענין שבת קדש

(ב) ענין השבת בכללו הוא, כי הנה כבר ביארנו למעלה שענין העוה"ז נותן שיהיו הדברים בו חול ולא קודש, אמנם הוצרך גם כן שמצד אחר ינתן קצת קידוש לברואים כדי שלא יגבר בם החשך יותר מדי. והנה שיערה החכמה העליונה את כל זה בתכלית הדקדוק, באיזה מדריגה צריך שיהיה החול ובאיזה מדריגה הקידוש הנוסף הזה, והגבילה כל זה הגבולים הנאותים בבחינת הכמות האיכות המקום והזמן, וכל ההבחנות שיש לבחון בנמצאות. ואולם בבחינת הזמן סידרה ענין הימים של חול ושל קודש, ובימי הקודש עצמם מדריגות זו למעלה מזו, כפי הנאות. והנה סידרה שרוב הימים יהיה חול, ולא יהיה קודש אלא השיעור המצטרף. ואולם גזרה שיהיו הימים כולם מתגלגלים בשיעור מספר אחד, שיסובב בזמן כולו בסיבוב, והוא מספר השבעה ימים. וזה, כי הנה בם נברא המציאות כולו, ונכלל כל היותו במספר זה. ונמצא מספר זה מה שראוי שיקרא שיעור שלם, כיון שכולו הוצרך להיות כל המציאות, ויותר מזה לא הוצרך כלל, כי כבר נגמרה בו כל ההויה. אמנם יהיו מספר זה מתגלגל והולך וחוזר בסיבוביו עד סוף כל הששת אלפים, ולא עוד אלא שימות כל העולם כולו. גם הם ישמרו השיעור הזה בכמות הגדול, והיינו ששת אלפים ואלף מנוחה, ואחר כך תתחדש ההויה למציאות בסדר אחר כפי גזירת החכמה העליונה³²⁸. והנה כיונה שסוף הסיבוב יהיה תמיד בקודש, ונמצא זה עילוי גדול לכל

- מאיר הדרך -

תרגום: מכנף הארץ זו כסות עליונה קדושה זמירות שמענו כמו שנאמר נתן זמירות בלילה זמירות תשבחות של כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא בלילה בלילה בזמן שהיא הזדמנה (שהקדוש ברוך הוא) (מזדווגת שמצויה) ומצויה לשבח את הקדוש ברוך הוא (בלילה בזמן שהיא מזדווגת) ומשתעשע עם הצדיקים בגן עדן. ומתי מחצות הלילה ואילך ואז זמירות שמענו (בלילה) תשבחות זמירות כמו שנאמר לא תזמור.

ועי' פנ"ח שער תיקון חצות פרק א: צריך האדם להרבות ולבכות ולצעוק בכל לילה על גלות השכינה שהיא רחל וחורבן בית המקדש, ואח"כ לעסוק בתורה, וז"ס, דוד המלך, שכל לילה היה עוסק בשירות ותשבחות, לסייע לשכינה, וכו' הרי שמו עוסק בשירות ותשבחות, לסייע לשכינה, כמ"ש חצות לילה אקום להודות לך. וז"ס, ולא אמר איה אלוהי עשי הנותן זמירות בלילה.

³²⁷ עי' משנה תורה (הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק א הלכה ו): וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה, שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה שנאמר היא העולה וגו' כענין שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה ואף ע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית, וקבלוה עליהם כתפלת חובה.

³²⁸ עי' סנהדרין (צז ע"א): שיתא אלפי שנה הוי עלמא וחד חרוב ולסוף אלף שנה הקב"ה חוזר ומחדש את עולמו.

דרך ה'

הימים, שאע"פ שרובם חול ורק חלק אחד משבע הוא הקודש, והוא מה שמצטרך לעוה"ז כמו שזכרנו. אמנם מצד אחר, בהיות החלק הזה סוף הסיבוב וחיתומו, נמצא הסיבוב כולו נתקן ומתעלה על ידי זה עד שנמצאים כל ימות האדם מתקדשים. והנה זו מתנה גדולה שנתן הקב"ה לישראל, להיות שרצה שיהיו לו עם קדוש, ולא נתנה לשאר האומות כלל, שאין המעלה הזאת ראויה ולא מיועדת להם³²⁹.

איסור המלאכה בשבת קדש

(ג) ואמנם כפי המעלה הזאת שמשגיגים ישראל ביום זה, כן ראוי שיהיה התנהגם בו. ואולם הנה העסק בעולם כבר ביארנו למעלה שהוא ממה שמקשר האדם בחומריות ומשפיל ענינו, ומורידו מן המעלה והיקר שהיה ראוי לו. ומזה צריך שיתנתק בשבת, כיון שמתעלה ענינו ממה שהוא בחול, ויהיה מחזיק עצמו בערך הראוי למעלה הזאת. ואמנם להנתק לגמרי מן הגופניות ועסקו אי אפשר, שעל כל פנים בעוה"ז הוא וקישורי הגופניות עליו, אבל שיערה החכמה העליונה המדריגה שראוי שינתק מן הגופניות והמדריגה, שצריך שישאר בה והמדריגה שראוי שינתק צייתה לו שינתק, והזהירה שלא יחדל מלהנתק, וזה כלל המלאכות כולם שנאסרו בשבת.

עונג השבת וכבודו

(ד) ומלבד מה שנאסר שלא לפגום בכבוד הקודש הנשפע ביום זה כמ"ש, עוד נצטוינו לכבוד הקדושה הזאת הנשפעת, והוא כלל עונג השבת וכבודו בבואו ובצאתו בקידוש ובהבדלה, ושאר כל פרטיו כולם ענינים נוסדים בכללם על היסוד הזה, שהוא לשמור את עצמנו בערך הראוי לקדושה הנשפעת לנו, ולחבב המעלה הזאת וליקרה לכבוד ענינה, שהוא קורבה גדולה אליו ית' ודביקות גדול בו, ולכבוד נתנה ית' שנתן לנו מתנה גדולה כזו. ופרטי הענינים מכוונים אל פרטי הקדושה הזאת, ובחינותיה דרכיה ותולדותיה כפי מה שהם באמת.

שאר ימי הקדש

(ה) ואמנם גזרה החכמה העליונה להוסיף לישראל קידוש על קידוש, ונתנה להם ימי קודש מלבד השבת, שבהם יקבלו ישראל מדריגות ממדריגות הקידוש. אמנם כולם למטה ממדריגת השבת השפעתו וקידושו. והנה כפי מדריגתו השפעתם של הימים האלה, כן הוצרכנו לינתק מן העסק העולמי, וכפי זה הוא איסור המלאכות בהם. והיינו יום הכפורים למעלה מכולם, ואחריהם ימים טובים, ואחריהם חולו של מועד, ואחריהם ראש חודש, ואין בו ביטול מלאכה אלא לנשים³³⁰. ואחר כל זה חנוכה ופורים, שאין בהם ביטול מלאכה, אלא הודאה בחנוכה, ושמחה גם כן בפורים. וכל זה כפי ערך השפע הנשפע והאור המאיר הוא.

חגיגת החגים הזמניים

(ו) ואולם מלבד הקידוש הזה הנשער במדריגותיו כפי מדריגת קדושת הימים, יש עוד ענינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו, ושורש כולם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים בשוב תקופת הזמן ההוא יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו.

והנה על פי זה נצטוינו בחג בכל הענינים שנצטוינו לזכר יציאת מצרים, כי בהיות התיקון ההוא תיקון גדול מאד שנתקנו בו וכמ"ש"ל, הוקבע שבשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז, ותחודש בנו תולדת אותו התיקון, ועל כן נתחייב

- מאיר הדרך -

³²⁹ עי' סנהדרין נח ע"ב: אמר ריש לקיש עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבותו.

³³⁰ עי' שו"ע אורח חיים סימן תיז: ראש חודש מותר בעשיית מלאכה והנשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב.

דרך ה'

באותם הענינים כולם³³¹. ועל דרך זה חג השבועות למתן התורה, וחג הסוכות לענין ענני הכבוד, אע"פ שאינו אותו הזמן בפרט, אלא שקבעה התורה חג זה לזכרון ענין זה, וכמ"ש כי בסוכות הושבתי וכו' (ויקרא כג מג). וכן חנוכה וכן פורים. ועל דרך זה היו כל ימי מגילת תענית, אלא שנתבטלו מפני שלא היו ישראל יכולים לעמוד בהם, ונפטרו מהיות עושים זכר להם והתעוררות לאור המאיר. ועתה נבאר המצות האלה בפני עצמן.

פרק ח

במצות הזמנים

ענין חמץ ומצה

(א) ענין החמץ והמצה הוא, כי הנה עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות, גוי בקרב גוי³³², וביציאתם נגאלו ונבדלו. והנה עד אותו הזמן היה כל בחינות גופות בני האדם חשוך בחושך וזוהמא שהיה מתגבר עליהם, וביציאתם נבדלו ישראל ונזמנו גופותם ליטהר, ולהזדמן לתורה ולעבודה. ולענין זה נצטוו בהשבתת החמץ ואכילת המצה. והיינו כי הנה הלחם שהוכן למזון האדם הוא משתנה באמת אל המצב הנרצה באדם. וענין החימוץ שהוא דבר טבעי בלחם לשיהיה קל העיכול וטוב הטעם, הנה גם הוא נמשך לפי החק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצה"ר והנטיה החומרית³³³. אמנם לזמן מיוחד ומשוער, הוצרכו ישראל להמנע מן החמץ וליזון ממצה, להיות ממעטים בעצמם כח היצה"ר והנטיה החומרית, והגביר בעצמם ההתקרבות אל הרוחניות. ואולם שיוזנו כך תמיד אי אפשר, כי אין זה הנרצה בעוה"ז, אך הימים המשוערים לזה ראוי שישמרו זה הענין שעל ידי זה יעמדו במדריגה הראויה להם³³⁴. והנה זה עיקר ענינו של חג

- מאיר הדרך -

³³¹ עי' שעה"כ (דרושי ר"ה פרק ו) בר"ה לפי שנברא העולם ביום הזה לכן נעשה בכל שנה באלו הימים ככל מה שהיה בעת שנברא העולם והוא כי בתחילה חוזרים ז"ן אב"א וצריכים אח"כ נסירה וחזרת פב"פ.

ועי' שם (דרושי פורים): ואמנם היות ימי הפורים האלו נעשים בכל שנה ושנה ולא הספיק לעשות בזמן ההוא לבדו, הטעם הוא כי השל"ת ברחמיו רצה שאותה ההארה המתחדשת בהיות המוחין דא"א תוך הנקבה בזמן דורמיטת ז"א לא תתבטל לעולם בכל שנה ושנה בימים ההם עצמם, כי הנה אחר דורמיטת חוזרים פב"פ, והמוחין הם בז"א.

וכן עי' שם (דרושי פסח דרוש ג): ודע כי אלו המוחין הנ"ל שהם עד תכלית גדלות שני דז"א הנכנסים בתוכו בליל פסח, הנה לסיבה זו אנו אומרים הלל גמור בליל פסח.

³³² והוא ע"פ לשון הכתוב (דברים ד לד): או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ייוד אלהיכם במצרים לעיניך.

³³³ עי' זהר תצוה קפב ע"א: תא חזי כד נפקו ישראל ממצרים נפקו מרשו דלהון מרשו אחרא מההוא רשו דאקרי חמץ נהמא בישא ועל דא אקרי עבודה זרה הכי ודא איהו רזא דיצר הרע פולחנא נוכראה דאקרי אוף הכי שאור ודא איהו יצר הרע דהכי איהו יצר הרע בבר נש כחמיר בעיסה עאל במעוי דבר נש זעיר זעיר ולבתר אסגי ביה עד דכל גופא אתערב בהדיה ודא איהו עבודה זרה ועל דא כתיב לא יהיה בך אל זר (תהלים פא י), אל זר ודאי.

תרגום: בא וראה, כאשר יצאו ישראל ממצרים, יצאו מרשות שלהם מרשות אחרת מהרשות ההיא שנקראת חמץ לחם רע ועל זה נקראים כוכבים ומזלות כך וזהו סוד של יצר הרע, עבודה זרה שנקראת גם כן שאור. וזהו יצר הרע, שכך הוא יצר הרע בבן אדם, כשאור שבעסה שנכנס במעיו של אדם מעט מעט ולבסוף מתרבה בו עד שכל הגוף מערב בו. וזהו כוכבים ומזלות, ועל זה כתוב לא יהיה בך אל זר, אל זר ודאי. ועי' שם קפג ע"ב.

³³⁴ עי' שעה"כ דורשי פסח דרוש ד: והנה כיון שנעשה השימור הזה בז' ימי הפסח ונתבטלה אחיזת החיצונין בלאה, היא נשמרת מאליה מכאן ואילך כל ימות השנה ואין חשש בעמדה בחוץ כנודע, ולכן לא נצטוינו על אכילת חמץ או שאור אלא בז' ימי הפסח.

ועי' זהר תצוה קפג ע"א: ז"ל: השתא אית לן לאסתכלא בפסח נפקו ישראל מנהמא דאתקרי חמץ כתיב (שמות יג ז) ולא יראה לך חמץ וכתיב (שם יב יט) כי כל אוכל מחמץ מאי טעמא בגין יקרא דההוא נהמא דאתקרי מצה השתא דזכו ישראל לנהמא עלאה יתיר לא יאות הוה לאתבטלא חמץ ולא אתחזיא כלל ואמאי קרבנא דא חמץ הוה דכתיב סלת תהיינה חמץ תאפינה ותו דהשתא ביומא דא אתבטל יצר הרע ואורייתא דאתקרי חירו אשתכחת

דרך ה'

המצות, ושאר מצוות הלילה הראשונה כולם ענינים פרטיים מקבילים לפרטי הגאולה ההיא³³⁵.

סוכה ולולב

(ב) ענין הסוכה והלולב הוא, כי הנה ענני הכבוד שהקיף הקב"ה את ישראל מלבד תועלתם בגשמיות שהיה לסכך עליהם ולהגן בעדם, עוד היתה תולדה גדולה נולדת בהם בדרכי הרוחניות, והוא כמו שעל ידי העננים ההם היו נמצאים ישראל מובדלים לבדם ונשואים מן הארץ, כך היה נמשך להם מציאות הארה המשכנת אותם לבד נבדלים מכל העמים ומנושאים ומנוטלים מן העוה"ז עצמו, ועליונים ממש על כל גויי הארץ. ודבר זה נעשה בשעתו לישראל להגיע אל המעלה העליונה הראויה להם. ונמשכת תולדתו זאת לכל אחד מישראל לדור דורים, שאמנם אור קדושה נמשך מלפניו ית' ומקיף כל צדיק מישראל, ומבדילו מכל שאר בני האדם, ומנשאו למעלה מהם, ומשימו עליון על כולם. ומתחדש דבר זה בישראל בחג הסוכות על ידי הסוכה³³⁶.

ואור השם ב"ה מאיר על ראשם של ישראל ומעטירם, באופן שתהיה אימתם נופלת על כל אויביהם על ידי נטילת הלולב ומינוי. והוא מ"ש, וראו כל עמי הארץ כי שם

- מאיר הדרך -

אלא למלכא דהוה ליה בר יחידאי וחלש יומא חד הוה תאיב למיכל אמרו ייכול בריה דמלכא (ס"א מיכלא דאסוותא) אסוותא דא ועד דייכול ליה לא ישתכח מיכלא ומזונא אחרא בביתא עבדו הכי כיון דאכל ההוא אסוותא אמר מכאן ולהלאה ייכול כל מה דאיהו תאיב ולא יכיל לנזקא ליה כן

כד נפקו ישראל ממצרים לא היו ידעי עיקרא ורזא דמהימנותא אמר קודשא בריך הוא יטעמו ישראל אסוותא ועד דייכלון אסוותא דא לא אתחזי להון מיכלא אחרא כיון דאכלו מצה דאיהי אסוותא למיעל ולמנדע ברזא דמהימנותא אמר קודשא בריך הוא מכאן ולהלאה אתחזי לון חמץ וייכלון ליה דהא לא יכיל לנזקא לון וכל שכן דביומא דשבועות אזדמן נהמא עלאה דאיהו אסוותא בכלא

ועל דא מקרבין חמץ לאתוקדא על מדבחא ומקרבין תרין נהמין אחרנין כחדא וחמץ אתוקדא בנורא דמדבחא ולא יכיל לשלטאה ולנזקא לון לישראל ובגיני כך ישראל קדישין אתדבקו ביה בקודשא בריך הוא באסוותא דאורייתא ביומא דא ואלמלי הוון נטרי ישראל תרין סטרין דנהמי אלין לא הוון עיילין בדינא לעלמין.

תרגום: עתה יש לנו להתבונן בפסח יצאו ישראל מלחם שנקרא חמץ כתוב ולא יראה לך חמץ וכתוב (שם יב) כי כל אכל מחמצת למה בשביל כבוד של הלחם ההוא הנקרא מצה ועכשיו שזכו ישראל ללחם עליון יותר לא ראוי היה שיתבטל החמץ ולא יראה כלל ומדוע קרבן זה היה חמץ שכתוב סלת תהיינה חמץ תאפינה ועוד שעתה ביום זה מתבטל יצר הרע והתורה שנקראת חרות נמצאת.

אלא [משל] למלך שהיה לו בן יחידי ונחלה יום אחד היה מתאוה לאכול אמרו יאכל בן המלך (מאכל של רפואה) רפואה זו ועד שיאכל אותה לא ימצא מאכל ומזון אחר בבית עשו כן כיון שאכל הרפואה ההיא אמר מכאן ולהלאה יאכל כל מה שהוא מתאוה ולא יכול להזיק לו.

כך כאשר יצאו ישראל ממצרים לא היו יודעים עקר וסוד של האמונה אמר הקדוש ברוך הוא יטעמו ישראל רפואה ועד שיאכלו רפואה זו לא יראה להם מאכל אחר כיון שאכלו מצה שהיא רפואה לעלות ולדעת בסוד האמונה אמר הקדוש ברוך הוא מכאן ולהלאה ראוי להם חמץ ויאכלו אותו שהרי אינו יכול להזיק להם וכל שכן שביום השבועות שנמצא לחם עליון שהוא רפואה לכל.

ועל זה מקריבים חמץ להשרף על המזבח ומקריבים שתי לחם אחרים כאחד וחמץ נשרף באש המזבח ולא יכול לשלט ולהזיק להם לישראל ומשום זה ישראל קדושים נדבקים בו בהקדוש ברוך הוא ברפואה של התורה ביום זה ואם היו שומרים ישראל שני צדדים של לחם אלו לא היו עולים בדין לעולם.

³³⁵ עי' שעה"כ דרושי פסח דרושים ה ו.

³³⁶ עי' שעה"כ דרושי סוכות דרוש ד: טעם מצות סוכה כל שבעת הימים של החג כי הנה ענין הסוכה הוא א"מ אל הנקב' מבחי' החסדים דאימא ואנחנו ישראל בני מלכים בני מלכות הנק' רחל נוק' דז"א עושים סוכ' ויושבים בצל אור המקיף ההוא המתפש' בה המקיף וסובב אותה כעין סוכה כדי שנמשיך אלינו מן האור המקיף ההוא וז"ס מ"ש חז"ל כי הסוכה היא כנגד ענני כבוד אשר במדבר כי הנה כל ענן הוא בחי' חסד כמ"ש הכתוב כי ענן ה' עליהם יומם ואין יומם אלא חסד כמ"ש הכתוב יומם יצוה ה' חסדו ולכן היו ענני כבוד כנגד אהרן הכהן איש החסד והם ז' עננים כנגד ז' מקיפים של החסדים בז' ספי' תחתונות דנוק' מחסד עד מלכות שבה וכנגדם הם ז' ימי הסוכה.

דרך ה'

ה' נקרא עליך (דברים כח י). וכבר היו משיגים זה הענין בגילוי מיד אלו לא היו החטאים מונעים אותו. אמנם על כל פנים מזדמן הדבר לצאת לפועל בזמנו, ועל ידי פרטיות מצות הלולב בנענועיו והקפותיו משתלם ענין זה³³⁷, להתחזק שליטת השם ב"ה על ראשם של ישראל ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם, עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים. והוא הענין שנאמר, אפים ארץ ישתחו לך וכו' (ישעיה מט כג), וחלכו אליך שחוח בני מעניך וכו' (שם ס יד), כי כולם ישתעבדו להם וישתחו להם לקבל על ידם אור מאור השם ב"ה השורה עליהם. והנה תשפל כל גאותם ויכנעו תחת ישראל, וישובו על ידם אל עבודתו ית', ולזה הולך כל ענין הלולב בפרטיו וכמ"ש.

חנוכה ופורים

(ג) ענין חנוכה ופורים הוא להאיר האור המאיר בימים ההם כפי התקונים שנתקנו בם, חנוכה בתגבורת הכהנים על הרשעים בני יון, שהיו מתכוונים להסיר ישראל מעבודת ה', ונתחזקו הכהנים ועל ידם שבו לתורה ולעבודה. ובפרט ענין המנורה לפי תיקוניה שהיו הקטרוגים נגד ענינה, והחזירום הכהנים על בורים. ופורים לענין הצלתם של ישראל בגלות בבל, וחזרת קבלת התורה שחזרו וקבלו עליהם לעולם, כמו שאמרו ז"ל הדור קבלוה בימי אחשורוש (שבת פח ע"א), ופרטי הענינים כפי פרטי התיקון.

שופר

(ד) אך ענין השופר בראש השנה הוא, כי הנה ביום זה הקב"ה דן את כל העולם כלו (ר"ה טז ע"א), ומחדש כל המציאות בבחינת הסיבוב החדש, דהיינו השנה החדשה³³⁸. והנה נסדרים הסנהדראות ונערך הדין על כל היצור כפי סדרי הדין העליון וכמ"ש בחלק ב', והקטיגור מזדמן לקטרג כפי עונותיהם של בני האדם. והנה ציוונו הקב"ה לתקוע בשופר, והכוונה בו להמשיך ההנהגה ברחמים ולא בתוקף הדין³³⁹, ולערבב הקטיגור שלא יקטרג³⁴⁰. והנה כבר ביארנו בחלק ב' שכמו שאין מדת הדין נותנת שיגיע טוב לבני האדם

- מאיר הדרך -

³³⁷ עי' תיקו"ז כד ע"א: פרי עץ הדר, אימא תתאה עץ איהו לול"ב (ל"ו ל"ב נתיבות) דאיהו אתרוג, וצריך לנענעא ביה לשית סטריין, ארבע רוחין ועילא ותתא לאתערא עליה ו' ותלת נענועין לכל סטרא, סלקין ח"י וצריך ארבע זמנין ח"י חד בנטילת לולב וחד (נ"א ותריין) באנא ה' תריין אחרנין בהודו לה' תחלה וסוף ובאלין נענועין אינון משפילין מעילא לתתא לשבעין ותריין אומין ולבתר דנצחי לון אמרי אנ"י וה"ו הושיעה נא תריין זמנין דאינון וא"ו מן וה"ו אנ"י וה"ו מן ויס"ע ויב"א וי"ט.

תרגום: "פרי עץ הדר" האם התחתונה, עץ הוא לולב (ל"ו ל"ב נתיבות) שהוא אתרוג, וצריך לנענע בו לששה צדדים, ארבע רוחות מעלה ומטה, לעורר עליו ו'. ושלשה נענועים לכל צד עולים שמונה עשר, וצריך ארבע פעמים שמונה עשר, ואחד (ושנים) בנטילת לולב, ושני אחרים בהודו לה', התחלה וסוף. ובנענועים הללו הם משפילים ממעלה למטה את שבעים ושנים האומות. ואחר שמנצחים אותם אומרים אנ"י וה"ו הושיעה נא פעמיים, שהם וא"ו מן וה"ו אנ"י וה"ו מן ויס"ע ויב"א וי"ט.

³³⁸ עי' שעה"כ (דרושי ר"ה פרק ו): לפי שנברא העולם ביום הזה לכן נעשה בכל שנה באלו הימים ככל מה שהיה בעת שנברא העולם והוא כי בתחילה חוזרים ז'ין אב"א וצריכים אח"כ נסירה וחזרת פב"פ.

³³⁹ עי' ויקרא רבה (פרשה כט פסקה ג): בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה. מאי טעם, עלה אלהים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים. דכתיב "ה' בקול שופר" ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים.

³⁴⁰ עי' ראש השנה (טז ע"א): אמר רבי יצחק, למה תוקעין בראש השנה, למה תוקעין, רחמנא אמר תקעו. אלא למה מריעין. מריעין, רחמנא אמר זכרון תרועה. אלא, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן. ועי' רש"י ד"ה כדי לערבב, ז"ל, שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתמין דבריו. ועי' תוספות ד"ה כדי לערבב את השטן, ז"ל, פירש בערוך כדאיתא בירושלמי בלע המות לנצח, וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כד שמע קל שיפורא זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא.

דרך ה'

אם לא יזכו לו, כן מחוק המשפט עצמו הוא במעשים מן המעשים שיעשו בני האדם בהגמלם הגמול הראוי להם לפי ענינם, שינוהג עמהם בכלל דינם ברחמים ובחמלה ולא ידוקדק עליהם בדקדוק גמור, וכענין מ"ש ז"ל, כל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו (ר"ה יז ע"א). כי הרי זה מדה כנגד מדה, כמו שהוא מותר כך יותרו לו. ונמצא שמתנהגים עמו ברחמים, וזה עצמו מדת משפט. ואמנם לא המעשה הזה לבד יגמל על דרך זה, אבל כל מעשה שתגזור החכמה העליונה עליו היותו ראוי ליגמל כך, יגמל כך. ומכלל זה מצוה זו של תקיעת שופר שנצטוו בה ישראל להיות ממשיכים עליהם ההנהגה ברחמים. וכשישמרו אותה כראוי, זה יהיה הפרי שילקטו ממנה. ואמנם פרט הענין היחס אשר לתקיעת השופר עם המשכת הרחמים תלוי בשרשי ההנהגה ויסודותיה כפי הדברים האמיתיים שלה. והכוונה בזה באמת לעורר אבות העולם להתחזק בזכותם לעורר את הרחמים ולפיים מדת הדין³⁴¹, ולהגביר הטוב על הרע ולכפות כחות הרע וליטול הכח

- מאיר הדרך -

ועי' זהר וירא קיד ע"א: תא חזי כגוונא דא ביום ר"ה ויום הכפורים דדינא אשתכח בעלמא איהו קאים לקטרגא וישראל בעיין לאתערא בשופר ולאטערא קול דכליל באש"א ומ"א ורוח"א ואתעבדו חד ולאשמעא ההוא קול מגו שופר וההוא קול סלקא עד אתר דכרסייא דדינא יתבא ובטש בה וסלקא כיון דמטא האי קול מתתא קול דיעקב אתתקן לעילא וקב"ה אתער רחמי דהא כגוונא דישראל מתערי לתתא קול חד כליל באש"א ומ"א ורוח"א ומ"א דנפקי כחדא מגו שופר הכי נמי אתער לעילא שופר וההוא קול דכליל באש"א ומ"א ורוח"א אתתקן ונפק דא מתתא ודא מעילא ואתתקן עלמא ורחמי אשתכחו וההוא מקטרגא אערבב דחשיב לשלטא בדינא ולקטרגא בעלמא וחמי דמתערי רחמי כדן אערבב ואתשש חיליה ולא יכיל למעבד מדי וקב"ה דאין עלמא ברחמי דאי תימא דדינא אתעביד לאו הכי אלא אתחברו רחמי בדינא ועלמא אתדן ברחמי.

תרגום: בא וראה, כדוגמא זו, ביום ראש השנה ויום הכפורים שנמצא הדין בעולם, הוא עומד לקטרג, וישראל צריכים להתעורר בשופר ולעורר קול שכלול באש ומים רוח ונעשים אחד, ולהשמיע אותו קול מתוך השופר. ואותו קול עולה עד מקום שיושב כסא הדין ומכה בו ועולה. כיון שמגיע הקול הזה מלמטה, הקול של יעקב נתקן למעלה, והקדוש ברוך הוא מעורר רחמים. שהרי כדוגמא שישראל מעוררים למטה קול אחד כלול באש ורוח מים שיוצאים כאחד מתוך השופר, כך גם מתעורר למעלה שופר. ואותו קול שכלול באש ומים רוח נתקן, ויוצא זה מלמטה וזה מלמעלה, ונתקן העולם, ונמצאים הרחמים. ואותו מקטרג מתערבב, שחושב לשלוט בדין ולקטרג בעולם, ורואה שמתעוררים רחמים. אז מתערבב ותש כחו ולא יכול לעשות דבר, והקדוש ברוך הוא דן את העולם ברחמים, שאם תאמר שנעשה דין, לא כך, אלא מתחברים רחמים עם דין, והעולם נדון ברחמים.

³⁴¹ עי' זהר אמור צט ע"ב: סדרא קדמא קלא נפיק ומתעטר לעילא סליק רקיעין ואתבקע בין טורי רמאי ומטי לגביה דאברהם ושריא ברישיה ואתעטר ואתער הוא ואתקן לכורסייא ובספרא דאגדתא תנינן בשעתא דההוא קלא קדמא סליק אתער ואתעטר אברהם ואתקן לכרסייא פקדין עליה (ס"א א"א) אבא אדהכי סלקא תניינא תקיפא לתברא תוקפי רגזין ודא סדרא תניינא ההוא קלא תבירא בתוקפוי וכדן סלקא וכל דינין דיתערון (ס"א דאתערעון) קמיה אתברו עד דסליק לאתריה דיצחק כיון דיצחק אתער וחמי לאברהם מתקן לכורסייא לקיימא קמיה כדן אתכפיא ותבר תוקפא קשיא ובהאי בעי מאן דתקע לכוונא לבא ורעותא בגין לתברא חילא ותוקפא דדינא קשיא הה"ד אשרי העם יודעי תרועה יודעי ודאי סדרא תליתאה קלא נפיק וסליק ובקע כל אינון רקיעין ורחמי מתערון ומטי ההוא קלא לרישיה דיעקב ויעקב אתער וחמי לאברהם מתקן בגיסא אחרא כדן אחידן תרוייהו ביה ביצחק דא מהאי סטרא ודא מהאי סטרא ולא יכלין תוקפוי לנפקא לבר והני תלתא סדרין כלהו סדרא חד.

סדרא אחרא קלא נפיק וסליק ונטיל לאברהם מאתריה ונגיד ליה לתתא לאתר דתוקפיהו דיצחק שריין וקיימן ליה לאברהם בגווייהו סדרא תניינא נפיק קלא תבירא לא תקיפא כקדמא לא דחליש ההוא קלא דתקע אלא דההוא קלא לאו איהו לגבי יצחק בקדמיתא דתמן תוקפא תקיפא שריא אלא לגבי אינון בי דינא דלתתא דאינון רפויין יתיר וכלהו חמאן לאברהם לגבייהו ואתכפייין קמיה אדהכי סדרא תליתאה קלא נפיק וסליק ואתעטר ברישיה דיעקב ונגיד ליה לתתא לההוא אתר דאינון גבוראן שריין וקאים לקבלייהו אברהם מהאי סטרא ויעקב מהאי סטרא ואינון באמצעיתא כדן אתכפייין כלהו ומשתכחין (ס"א ומשתכחי) באתרייהו והני כלהו סדרא אחרא תניינא סדרא בתראה דבעיא לסלקא לון לאתרייהו ולישבא (ס"א ולישבא) בינייהו ליצחק כמלקדמין בגין דהאי בעא לישראל ליה באתריה ולא יפוק בתוקפוי לבר כדן דינין כלהו אתכפייין ורחמין אתערעו על דא בעי לכוונא לבא ורעותא בהני קלי ולמהדר בתיובתא קמי מאריהו כדן כד ישראל מתקני ומסדרי קלין ברעותא דלבא כדקא יאות בשופרא דא אהדר ההוא שופר עלאה וכד

דרך ה'

מהמקטרגים, ולהתכוין שישתמש האדון ב"ה מרוממותו להנהיג בשליטת יחודו ולעבור על פשע. וכל זה על ידי מצוה זאת כשיתחבר עמה תשובתם של ישראל כראוי, ופרטי כל ענין זה כפי פרטי התיקון בדרכיו.

יוה"כ

(ה) אמנם ענין יום הכפורים הוא שהנה הכין האדון ב"ה לישראל יום אחד שבו תהיה התשובה קלה להתקבל, והעונות קרובים לימחות, דהיינו לתקן כל הקלקולים שנעשו על ידיהם, ולהסיר כל החושך שנתגבר על ידיהם, ולהשיב השבים אל מדרגת הקדושה והקורבה אליו ית' שנתרחקו ממנו על ידי חטאתיהם. והנה ביום זה מאיר אור שבכחו נשלם כל זה הענין. ואמנם הוא אור שלקבל אותו צריך שישמרו ישראל מה שנצטוו ליום זה, ובפרט ענין העינוי שעליה מתנתקים מן הגופניות ניתוק גדול, ומתעלים במקצת אל בחינת המלאכים, ושאר כל פרטי הדברים כפי פרטי התיקון³⁴².

קריאת התורה

- מאיר הדרך -

אהדר מעטרא ליה ליעקב ואתתקן כלא וכורסיא אחרא רמיו וכדין חידו אשתכח בכלא וקב"ה מרחם על עלמא זכאה חולקהון דישראל דידעין לנגדא ולאמשכא.

תרגום: סדרה ראשונה יוצא קול ומתעטר למעלה, עולה רקיעים ונבקע בין הרים רמים, ומגיע לאברהם ושורה בראשו, ומתעטר, והוא מתעורר ומתקין את הכסא. ובספר האגדה שנינו בשעה שאותו קול ראשון עולה, מתעורר ומתעטר אברהם ומתקין את הכסא ופוקד עליו (אבא ואמא) אבא. בינתיים עולה השני התקיף (לחבר) לשבור את הדינים הקשים, וזה הסדר השני, אותו הקול שובר בכחו, ואז עולה, וכל הדינים שמתעוררים (שנקדים) לפניו נשברים, עד שעולה למקומו של יצחק. כיון שמתעורר יצחק ורואה את אברהם, מתקן את הכסא לעמוד לפניו, אז נכנע ושובר את התוקף הקשה, ובזה צריך מי שתוקע לכוון הלב והרצון כדי לשבור הכח והתוקף של הדין הקשה, זהו שכתוב אשרי העם יודעי תרועה, יודעי ודאי. סדרה שלישית יוצא קול ועולה ובוקע כל אותם רקיעים ומתעוררים רחמים, ומגיע אותו קול לראשו של יעקב ויעקב מתעורר ורואה את אברהם מתתקן בצד האחר, אזי אוחזים שניהם ביצחק, זה מצד זה וזה מצד זה, ולא יכולים התוקף שלו לצאת החוצה, ושלוש הסדרות הללו הן סדרה אחת.

סדרה אחרת קול יוצא ועולה ונוטל את אברהם ממקומו, ומשפיע אותו למטה למקום שהגבורות של יצחק שורים, ומקיימים את אברהם בתוכם. סדרה שניה יוצא קול שבור לא חזק כמו הראשון, לא שאותו קול שתקע חלש, אלא שאותו קול אינו אצל יצחק כבראשונה, שם שורה התוקף התקיף, אלא רק לאותם בית דין של מעלה, שהם יותר רפויים, וכולם רואים את אברהם אצלם ונכנעים לפניו. בינתיים סדרה שלישית יוצא קול ועולה ומתעטר בראשו של יעקב, ומשפיע אותו לאותו מקום שאותן הגבורות שורות, ועומד כנגדן אברהם מצד זה ויעקב מצד זה, והם באמצע, ואז כולם נכנעים, ונמצאים (ושוככים) במקומם, ואלו כולם סדר אחר שני. סדרה אחרונה שצריך להעלותם למקומם וליישב (וליישר) ביניהם את יצחק כמקדם, משום שאת זה צריך ליישר במקומו, ולא יצא בגבורותיו החוצה, אז כל הדינים נכנעים ומתעוררים רחמים, על כן צריך לכוון את הלב והרצון בקולות הללו ולחזור בתשובה לפני רבונם. אזי כשישראל מתקנים ומסדרים קולות ברצון הלב כראוי בשופר הזה, חוזר אותו שופר עליון, וכשחוזר מעט את יעקב והכל נתקן, וכסא אחר עולה ואז נמצאת שמחה בכל, והקדוש ברוך הוא מרחם על העולם. אשרי חלקם של ישראל שיודעים להשפיע ולהמשיך.

³⁴² עי' שעה"כ (דרושי יום הכיפורים דרוש א'): כל ימות השנה ע"י אכילתו ושתיתו הגופני שאנו מברכין עליהם כמה ברכות המוציא וברכת המזון וברכת הנהנין כלם, הנה ע"י הברכות ההם אנו ממשיכין וכו' מן [בחינת עולם הבא]. ואמנם האכילה ושתיה ההם הם אכילה ושתיה גופנית נמשך מן חיצוניות [בחינת עולם הבא]. אבל ביוה"כ יש וכו' עילוי יתירה בב' בחי' שנבאר אם בענין מציאות עילוי האכילה והשתיה כו' בעצמה ואם בבחי' מקום מוצאם. והטעם הוא כי עתה ביוה"כ וכו' צריכה לקבל מיתוק הדין מן [בחינת עולם הבא] עצמה וכו', ולכן היא צריכה עתה לעלות עד [בחינת עולם הבא] ממש ומתעליל למעלה. וכיון שעלתה שם איננה מתפרנסת מן [בחינת עולם הבא] אכילה ושתיה גופנית מחיצונית' כבתחלה אבל היא ניזונת מן המקום ש[בחינת עולם הבא] מקבלת וניזונת ורוחצת וסכה ושותה ואוכלת וכל אותם הה' דברים אכילה ושתיה כו' הראשונים נתבטלו עתה לפי שהם באים לה ממקום גבוה, ולכן אינם מושגים אלינו במששות רק בסוד הבל היוצא מן הפה. ומאותו הבל ניזונת עתה ביוה"כ, ולכן נצטונו בה' מיני עינוים אלו שהם אכילה ושתיה, כי נתבטלו ממנה עתה ביוה"כ ואינה ניזונת אלא מהבל היוצא מפה עליון. ולכן כנגדם תיקנו ה' תפילות ביוה"כ כנגד ה' דברים אכילה ושתיה כו' כי התפלות הם בסוד הבלים היוצאים מן הפה.

דרך ה'

(ו) והנה צריך שתדע שמן התיקונים הגדולים שסידרו הנביאים לישראל היה ענין הקריאה בתורה³⁴³. וזה נכלל בשתי בחינות: האחת, קריאת ספר התורה על הסדר עד תומו, וחזור חלילה על דרך זה³⁴⁴. והשנית, קריאת פרשיות מיוחדות בזמנים מיוחדים. וזה, כי הנה ספר התורה הוא כלל מה שנמסר לנו ממנו ית' להיותנו הוגים בו, שעל ידי זה תמשך לנו הארתו וכמ"ש בחלק א', ובחלק זה גם כן פרק ב'. והנה לקבל הארה זו בתמידות תיקנו שנהיה הוגים בו במקלותינו בתמידות על הסדר, וזה מלבד ההגיון הפרטי הראוי לכל אחד ואחד בפרט. והנה על ידי הקריאה התמידית הזאת מתמיד בנו אור הקדושה הזאת, וגם בזמנים המיוחדים כפי ענינם ראוי שנקרא הפרשיות הנוגעות לענינים ההם, להחזיק הארת הימים על ידי כח התורה שהוא הכח היותר חזק שיש לנו.

פרק ט

בברכות

(א) אך העבודות המקריות הם כפי המקרים שקורים לבני האדם בכל ימי חייהם כפי מצבם בזה העולם במאכליהם במלבושיהם בכל צרכיהם האנושיים ועסקיהם המדיניים, וכלל כולם נוסד על מה שביארנו בחלקים הקודמים, והוא שאין לך ענין בכל עניני העולם חק או מקרה באיזה נמצא מן הנמצאות שלא הוסד והוחק כפי מה שמצטרך להמצא בנמצאות לפי התכלית האמיתית של הבריאה שזכרנו למעלה שלהשיג אותו בשלימות, הוצרכו כל הפרטים האלה כל אחד בנבולות ההם, שהם מוגבלים באמת. אמנם צורך הפרטים כולם וצורותיהם נמשך אחר חלקי המציאות והדרגותיו וההשפעות עליהם למיניהם ומדרגותיהם כמש"ל.

והנה בכל הענינים האלה נצטוו מצות כפי ענינם, להעמיד הדברים על צד הטוב ולא על צד הרע, כשישמרו המעשים ההם בגבולים ההם יהיה ענינם לפי הטוב, והנמשך ונולד מהם טוב ותיקון. ואם לא ישמרו הנה ישארו המעשים לצד הרע, ותתפשט על ידיהם הטומאה והזוהמא והחושך הגדול תחסר ההארה העליונה, ויתרבה ההעלם ואחריו כל התולדות הרעות שזכרנו הכל כפי מציאות הענין ההוא, שלא נשמר בגבוליו והיחס אשר לו עם האדם, והחלק אשר לו בסיבוב והגלגול הכללי של הנמצאות המתגלגלות והולכות ליקבע בשלימות וכמש"ל.

ענין ברכות הנהנין

(ב) והנה על פי דרך זה הוסדו ענין הברכות שתיקנו ז"ל על כל עניני העולם והנאותיו, ושרש לכלם ברכת המזון שנצטוינו בה בתורה³⁴⁵. וענין זה הוא, כי הנה כבר ביארנו שכל הענינים הנמצאים וחקוקים בטבע הנה הם כולם פרטים מכוונים אל תכלית הכללי, שהוא הגיע המציאות כלו אל השלימות, וחלקם בדבר הזה כפי המדרגה אשר הם בה באמיתות מציאותם. ואולם האדם הנמשך אחר חוקות טבעו ופועל הפעולות כפי מה שהוחק לו, יש לו להתכוין תמיד לעבודת בוראו ולמה שיוצא מן הפעולות ההם תועלת ועזר אל השגת התכלית הזוה, יהיה באיזה הדרך שיהיה כפי מה שסודרו הדברים

- מאיר הדרך -

³⁴³ עי' משנה תורה (הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב הלכה א): משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהיו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהיו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים.

³⁴⁴ עי' משנה תורה (שם פרק יג הלכה א): המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשניה אלה תולדות, בשלישית ויאמר יי' אל אברם, וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות, ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים ואינו מנהג פשוט.

³⁴⁵ עי' משנה תורה (הלכות ברכות פרק א הלכה א): מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך.

דרך ה'

באמת³⁴⁶. פירוש, כי כבר יהיו ענינים משמשים לדבר הזה מיד, ודברים ישמשו למשמשים אחרים עד שאחר גלגול גדול של ענינים רבים נמשכים זה אחר זה יגיעו אליו. ואולם יהיו הדברים באיזה מדריגה שיהיו, הנה ראוי שלא ינמלו אלא לכוונה זו, למה שמגיע מהם אפילו אחר עשר מדריגות, עזר אל השגת התכלית, ולא לכוונה אחרת, דהיינו כוונת התאוות והנטיה החומרית אל המותרות, וישמרו כולם בגבולים שחקקה להם התורה האלקית, ואז יהיו כולם באמת עוזרים לדבר הזה, ויחשבו כולם תנאי עבודה.

והנה למדתנו התורה שאחר שנהנינו במאכלינו ושתיתנו נודה לפניו ית' ונברך שמו, ונחזיר הדבר אל התכלית האמיתי שבו, שהוא העזר אל התכלית הכללי שזכרנו, עד שנמצא בכולם מתגדל כבודו ית' במה שחפצו נעשה ועצתו מתקיימת³⁴⁷. וזה כלל ענין ברכת המזון, וכן כל שאר ברכות הנהנין שאחר ההנאה. ואולם עוד הוסיפו ז"ל לתקן ברכות קודם ההנאה, להגדיל זה הענין, והוא שגם קודם שישתמש האדם מן העולם יזכיר שמו ית' עליו, ויברכהו ויתכוין שממנו ית' בא לו הטוב ההוא. ויתכוין באמיתת הטוב ההוא שאינו ענין גופני והנאה חומרית בלבד, אלא שבאמת הוא ענין מוכן ממנו ית' למה שיוצא ממנו תועלת לטוב האמיתי כמ"ש. ובהקדים הענין הזה למעשה ישאר המעשה ההוא כולו לצד הטוב ולא לצד הרע, ויתקן בו האדם ויתעלה ולא יתקלקל ויושפל וכמ"ש³⁴⁸.

ענין ברכת המצוות

(ג) ואולם גם במעשה המצוות תיקנו לנו חכמים ברכות אלה לחיבובה של המצוה, להודות לו ית' שרצה בנו ונתן לנו תיקונים גדולים כאלה. ונמצא על ידי זה מתעלה המעשה יותר, ונעזר בו האדם ממנו ית'. כי כן הוא המידה כפי ההתעוררות שמתעוררים בני האדם אליו ית', כן יהיה שיעור העזר שיעזרו ממנו, אם מעט ואם הרבה, בכל פועל שיהיה כפי מה שהוא, ובטח בה' אשריו.

תושלב"ע

- מאיר הדרך -

³⁴⁶ עי' לעיל הערה 85.

³⁴⁷ עי' לעיל הערה 342.

³⁴⁸ עי' לעיל הערה 51.